



UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSEK ZA PSIHOLOGIJU

**SOCIO-PSIHOLOŠKI PREDIKTORI
ODUSTAJANJA OD SPORTA U
ADOLESCENCIJI**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentor: Prof. dr Jelica Petrović

Kandidat: Msr Jovana Trbojević

Novi Sad, 2018. godine

UNIVERZITET U NOVOM SADU

FILOZOFSKI FAKULTET

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

| | |
|--|---|
| Redni broj: RBR | |
| Identifikacioni broj: IBR | |
| Tip dokumentacije: TD | Monografska dokumentacija |
| Tip zapisa: TZ | Tekstualni štampani materijal |
| Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR | Doktorska disertacija |
| Ime i prezime autora: AU | Jovana Trbojević |
| Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN | Prof. dr Jelica Petrović, vanredni profesor |
| Naslov rada: NR | Socio-psihološki prediktori odustajanja od sporta u adolescenciji |
| Jezik publikacije: JP | Srpski/Latinica |
| Jezik izvoda: JI | Srpski/Engleski |
| Zemlja publikovanja: ZP | Republika Srbija |
| Uže geografsko područje: UGP | Novi Sad |

| | |
|--|---|
| Godina: GO | 2018 |
| Izdavač: IZ | Autorski reprint |
| Mesto i adresa: MA | Novi Sad, Todora Jovanovića Toze 19 |
| Fizički opis rada: FO | (14 poglavlja / 208 stranica / 26 slika / 6 grafikona / 24 tabele / 263 referenci / 6 priloga) |
| Naučna oblast: NO | Psihologija |
| Naučna disciplina: ND | Razvojna psihologija i psihologija sporta |
| Predmetna odrednica, ključne reči: PO | Odustajanje od sporta, motivacija, interpersonalni odnosi, adolescencija, Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije |
| UDK | 159.922.8:796(043.3) |
| Čuva se: ČU | FILOZOFSKI FAKULTET, Centralna Biblioteka |
| Važna napomena: VN | |
| Izvod: IZ | <p>Dečji i omladinski sport predstavlja najzastupljenju aktivnost među mladima. Svojom strukturom, socijalnim kontekstom i pravilima, on ima značajnu ulogu u razvoju pojedinca i društva. Psihofizički, ekonomski, pravni i društveni doprinosi sporta, kao i njegov istorijski značaj, pobudili su interesovanje istraživača različitih disciplina, s ciljem da se što bolje razumeju procesi koji se odvijaju unutar njega. Tokom adolescencije, pored psihofizičkih promena kroz koje prolazi pojedinac, unutar sporta dolazi do prelaska na stadijum specijalizacije (13 – 16 godina), te sport više ne predstavlja igru, već priliku za razvoj i usvajanje uloge profesionalnog sportiste. Upravo tokom ovog sportskog stadijuma, kada se razvijaju i usmeravaju vrhunski sportisti, dolazi do visokog procenta odustajanja od sporta, što je zainteresovalo istraživače da se bave procesom odustajanja od sporta u adolescenciji. Dosadašnja istraživanja istakla su značaj razumevanja odustajanja od sporta kao motivacionog procesa na koji deluju socijalni faktori i psihološki medijatori. Budući da je proces odustajanja od sporta, multidimenzionalan i kompleksan, ovo istraživanje polazi od integrativnog</p> |

modela, Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, s ciljem da se ispituju značajni socijalni i psihološki faktori koji doprinose objašnjenju namere sportiste da odustane od sporta u adolescenciji. Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije objašnjava proces odustajanja od sporta delovanjem socijalnih faktora na motivaciju, uz psihološke medijatore. U okviru modela, integrišu se konstrukti iz Teorije samoodređenja, Teorije ciljeva i Teorije osnovnih psiholoških potreba. Kao socijalni faktori uticaja na zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba (potreba za kompetencijom, autonomijom i povezanošću) i potrebe za uživanjem, kao i vrstu motivacije, i dalje, na nameru o odustajanju od sporta, u ovom istraživanju uzeti su opažena motivaciona klima kreirana od strane roditelja, trenera i saigrača. Različiti interpersonalni odnosi moderiraju individualni efekat na psihološke ishode, stoga ovo istraživanje ispituje doprinos delovanja tri socijalna agensa (roditelja, trenera i saigrača) na psihološke potrebe, potrebu za uživanjem i motivaciju za bavljenje sportom, kao i nameru da se odustane od sporta. Uzorak se sastojao od 383 ispitanika (49.9% dečaka i 50.1% devojčica), mladih sportista sa teritorije Vojvodine, uzrasta od 12 do 17 godina, koji se u proseku 4.28 godina bave istim sportom (odbojkom, košarkom i rukometom). Preduslovi za učestvovanje u istraživanju bili su da najmanje godinu dana treniraju dati sport, od čega najmanje 4 meseca u klubu u kojem se vršilo istraživanje. Ispitanici su popunjavali: sociodemografski upitnik, Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane roditelja (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 – PIMCQ-2, White, Duda & Hart, 1992); Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane saigrača (Peer Motivational Climate in Youth Sport – MCYSQ, Ntoumanis & Vazou, 2005); Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane trenera (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 – PMCSQ-2; Newton, Duda & Yin, 2000), Skala zadovoljenja osnovnih potreba u sportu (Basic Need Satisfaction in Sport Scale – BNSSS, Ng, Lonsdale & Hodge, 2011), Upitnik sportske posvećenosti 2 (Sport Commitment Questionnaire-2, Scanlan et al, 2015) subskalu Uživanje, Upitnik za procenu motivacije za sport 2 (The Sport Motivation Scale-II, Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci & Ryan, 2013), Upitnik zadovoljstva sportista (Athlete Satisfaction Questionnaire - ASQ, Raimrer & Chelladurai, 1998, prema: Vesković, 2012) subskalu zadovoljstvo ličnim izvođenjem i subskalu zadovoljstvo stepenom iskorišćenosti sposobnosti sportiste. Namere ispitanika o daljem učešću u sportu procenjene su na osnovu četiri stavke: „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim ovim sportom”, „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim sportom uopšte”, „Nameravam da se profesionalno bavim ovim sportom”, „Nameravam da se i dalje bavim

| | |
|--|--|
| | <p>ovim sportom, ali rekreativno”. Istraživanje je sprovedeno tokom 2017. godine. Podaci su obrađeni u programu IBM SPSS 20 i Mplus 7. Pored analize korelacije, analize varijanse, ispitivanje Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, kao i značajnosti relacija između različitih grupa ispitivanih varijabli, i njihove prediktivne moći, sprovedeno je modelovanjem strukturalnim jednačinama.</p> <p>Rezultati pokazuju da majka, otac, trener i saigrači, zajedno, doprinose zadovoljenju potrebe za kompetencijom, povezanošću i potrebe za uživanjem, kao i da značajno indirektno deluju na razvoj unutrašnje motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji. Ukoliko sportista opaža da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, imaće zadovoljene osnovne psihološke potrebe i potrebu za uživanjem, te će razviti visoko samoregulatorne oblike motivacije. Međutim, uprkos činjenici da sva tri socijalna agensa imaju značajno zajedničko delovanje na motivaciju, rezultati pokazuju da je najznačajni socijalni agens u adolescenciji upravo trener, tj. motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera.</p> <p>Hijerarhijski model spoljašnje i unutrašnje motivacije značajno objašnjava nameru sportista da odustanu od bavljenja trenutnim sportom, ali i nameru sportista da u potpunosti odustanu od bavljenja sportom. Takođe, ovaj model pokazao se kao značajan u objašnjenju namere sportista da se profesionalno bave sportom. Kada je u pitanju namera da se odustane od sporta, kao značajni socijalni faktor izdvaja se motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera. Kroz potrebu za kompetencijom i uživanjem, kao psihološkim medijatorima, on deluje na amotivaciju, koja je povezana sa namerom da se odustane od sporta. Sa druge strane, kada je u pitanju namera o profesionalnom bavljenju sportom, još jednom se izdvaja motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener, a kao značajni psihološki medijatori, potreba za kompetencijom i uživanjem. Međutim, osim amotivacije, kao značajan oblik motivacije, javlja se unutrašnje-integrirana motivacija. Tako, način na koji se trener ponaša (ka postignuću ili učenju), preko zadovoljenja potrebe za kompetencijom i uživanjem, utiče na razvoj unutrašnje-integrirane motivacije i amotivacije, koje utiču na nameru sportiste da se profesionalno bavi sportom.</p> <p>Kada je u pitanju odustajanje od sporta, rezultati pokazuju da je 11.5% adolescenta odustalo od sporta u periodu od deset meseci. Takođe, rezultati pokazuju da su ispitanici koji su odustali od sporta opažali da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, te da imaju u manjoj meri zadovoljene osnovne psihološke potrebe i potrebu za uživanjem, kao i izraženiju amotivaciju.</p> <p>Dobijeni rezultati su u skladu sa teorijskim postavkama Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije,</p> |
|--|--|

| | |
|---|--|
| | i kreiraju značajan motivacioni model za razumevanje procesa odustajanja od sporta u adolescenciji gde, pored roditelja i saigrača, najznačajniju ulogu ima trener. Praktične implikacije istraživanja ogledaju se u edukovanju sportskih stručnjaka, kao i u roditeljima, o značaju koji imaju na razvoj mladog sportiste, kao i u kreiranju preventivnih programa odustajanja od sporta u adolescenciji. |
| Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP | 7. oktobar 2016. godine |
| Datum odbrane: DO | |
| Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO | predsednik: član: član: |

UNIVERSITY OF NOVI SAD

FACULTY OF PHILOSOPHY

KEY WORD DOCUMENTATION

| | |
|--------------------------------|--|
| Accession number: ANO | |
| Identification number: INO | |
| Document type: DT | Monograph documentation |
| Type of record: TR | Textual printed material |
| Contents code: CC | |
| Author: AU | Jovana Trbojević |
| Mentor: MN | Prof. Dr Jelica Petrović |
| Title: TI | Sociopsychological predictors of dropping out of sports in adolescence |
| Language of text: LT | Serbian/Latinica |
| Language of abstract: LA | Serbian/English |
| Country of publication: CP | Republic of Serbia |
| Locality of publication: LP | Novi Sad |
| Publication year: PY | 2018 |
| Publisher: PU | Authors reprint |
| Publication place: PP | Novi Sad |
| Physical description: PD | |
| Scientific field SF | Psychology |
| Scientific discipline SD | Developmental psychology and psychology of sports |

| | |
|---------------------------|--|
| Subject, Key words SKW | Dropping out of sports, motivation, interpersonal relationships, adolescence, Hierarchical model of internal and external motivation |
| UC | 159.922.8:796(043.3) |
| Holding data: HD | Library of Faculty of Philosophy |
| Note: N | |
| Abstract: AB | <p>Youth sports represents the most popular activity among youth. Through its structure, social context and rules, it plays an important role in the development of the person and of the society. The psychophysical, economic, legal, social contributions of sports, as well as its historical significance, have spurred the interest of researchers of different disciplines in order to better understand the processes that take place within it. During adolescence, in addition to psychophysical changes, within sports, an athlete enters specialization years (13 – 16), where sport is no longer a game, but an opportunity to develop and adopt the role of a professional athlete. During specialization years, when young athletes are selected and directed towards professional sports, large number of young athletes drop out of sports. High percentage of dropout rates in youth sports, has arose the attention of researchers to investigate the process behind the dropping out. Previous research has emphasized the importance of understanding the dropping out of sport as a motivational process that is influenced by social factors and psychological mediators. Since the process of dropping out is multidimensional and complex, this research views it from an integrative point, a Hierarchical Model of Internal and External Motivation, in order to examine the role of significant social and psychological factors that contribute to athlete’s intention to drop out of sport in adolescence. The Hierarchical Model of Internal and External Motivation assumes that social factors have a significant role in development of sport motivation through psychological mediators. Within the model, constructs from the Self-Determination Theory, Achievement Goal Theory and Theory of Basic Psychological Needs are integrated. The social factors that influence the satisfaction of basic psychological needs (need for competence, autonomy and relatedness) and the need for enjoyment, as well as the type of motivation and the intention to drop out of sports, in this research are perceived motivational climate created by parents, coach and teammates. Different interpersonal relationships modulate the individual affect on psychological outcomes, therefore this research examines the contribution of three social agents (parents, coach and teammates) to satisfaction of psychological needs, the need for enjoyment and sport motivation, and the intention to drop out of sports.</p> |

| | |
|--|--|
| | <p>The sample consisted of 383 participants (49.9% boys and 50.1% girls), young athletes from Vojvodina, aged 12 to 17, who are on average trained 4.28 years engaged in specific sport (volleyball, basketball and handball). Precondition for participating in the research were at least one active year in one specific sport, of which at least 4 months at the club where they are currently training. The participants filled in: sociodemographic questionnaire, Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 - PIMCQ-2 (White, Duda, & Hart, 1992); Peer Motivational Climate in Youth Sport – MCYSQ (Ntoumanis & Vazou, 2005); Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 - PMCSQ-2 (Newton, Duda & Yin, 2000); Basic Need Satisfaction in Sport Scale – BNSSS (Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011), Sport Commitment Questionnaire 2 (Scanlan et al., 2015) subscale Enjoyment, The Sport Motivation Scale-II (Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013), Athlete Satisfaction Questionnaire – ASQ (Raimrer, & Chelladurai, 1998, according to: Vesković, 2012) subscale satisfaction with the personal performance and subscale satisfaction with the degree of utilization of the athlete's abilities. The intentions for further sport participation were assessed with four items: "I'm thinking about dropping out of this sports", "I'm thinking about dropping out of all sports", "I intend to professionally do sports", "I intend to continue to play this sports, but recreationally." The research was conducted during 2017. The data was analyzed in the IBM SPSS 20 and Mplus 7 program. Correlation analysis, analysis of variance, and structural equation modeling were applied.</p> <p>The results show that mother, father, coach and teammates together contribute to satisfaction of the need for competence, relatedness and need for enjoyment, and have indirect significant affect on the development of motivation for sports in adolescence. If an athlete perceives that significant others create a task oriented motivational climate, they will have satisfied basic psychological needs and need for enjoyment, and will develop highly self-regulating forms of motivation. However, despite the fact that all three social agents have a significant joint affect on motivation, the results show that the most important social figure in adolescence is coach; more precisely task oriented motivational climate created by coach.</p> <p>The Hierarchical Model of External and Internal Motivation significantly explains the intention of athletes to drop out of sports. Also, this model proved to be significant in explaining the intention of athletes to professionally do sports. When it comes to the intention of dropping out of sports, a task oriented motivational climate created by the coach stands out as a significant social predictor. Through the need for competence and enjoyment, as a psychological mediators, coach's behavior contributes to the development of amotivation that is</p> |
|--|--|

| | |
|--|---|
| | <p>associated with the intention to drop out of sports. On the other hand, when it comes to the intention to professional do sports, once again a task oriented motivational climate created by the coach singled out as significant predictor of need for competence and enjoyment, as relevant psychological mediators. However, besides amotivation, as an important form of motivation, internal-integrated motivation singled out. Thus, the way a coach behaves (towards achievement or learning), through meeting the needs for competence and enjoyment, influences the development of internal-integrated motivation and amotivation, which affect the intention of an athlete to professionally do sports.</p> <p>When it comes to dropping out of sports, the results show that 11.5% of adolescents dropped out of sports during a period of ten months. Also, the results show that participants who have dropped out of sports have perceived that significant others create an ego oriented motivational climate, and that they have less satisfied basic psychological needs and need for enjoyment, as well as more pronounced amotivation.</p> <p>The obtained results are in line with theoretical assumptions of the Hierarchical Model of Internal and External Motivation and create a significant motivational model for understanding the process of dropping out of sports in adolescence, where besides parents and teammates, the coach has the most important role. Practical implications of the research can be viewed as opportunity to educate sports professionals, as well as parents, about the importance they have in the development of a young athlete, and to create prevention programs for dropping out of sports in adolescence.</p> |
| Accepted on Scientific Board on: AS | October the 7th, 2016 |
| Defended: DE | |
| Thesis Defend Board: DB | president: member: member: |

Zahvalnost

Od svih stranica koje sam do sada napisala, ovoj sam se najviše radovala, ali u isto vreme najviše i strahovala. Kako na papir staviti neizmernu zahvalnost koju osećam prema ljudima zbog kojih svakodnevno dišem, a slobodno mogu reći i postojim? Ova stranica je moj Oskar, mojih pet minuta govora.

Ne bi bilo disertacije, a pre toga i mene, da nema mojih roditelja, Vesne i Đurađa, i sestre Tatjane. Oni su u najvećoj meri, stoički, podnosili sve moje padove, kretanja, strahove. Dali su mi nešto nezamenljivo – ljubav i sigurnost. U trenutku kada sam završila master studije, u moj život ušla je sestričina Tamara, a za njom i Tijana, a pred sam kraj pisanja disertacije svoje prisustvo najavila je još jedna beba. Ova tri stvorenja su zaslužna za snagu koju sam spoznala da imam, za ljubav za koju nisam znala da postoji u takvom obliku, a koja me je usmeravala da stalno grabim napred, zbog njih i zbog sebe. Izražavanje zahvalnosti mojoj porodici, moglo bi da se pretvori u roman, jer ne postoji deo moga bića koji nije isprepleten sa vama i koji ne bi rastao (visinski i duhovno) da nema vas. Kroz sva moja istraživanja sebe, vi ste mi bili oslonac, sigurna luka, ali i vetar u leđa.

Ovu disertaciju posvećujem vama.

Sport je uvek bio deo mog života, prvo kroz očevu profesionalnu karijeru, potom sestrinu, moju ličnu, ali i kroz zaljubljene oči koje su sport koristile kao izgovor da bi bile blizu, tada simpatije, a danas mog dugogodišnjeg partnera – u pravom smislu te reči – Miloša Jocića. Godine razvoja, profesionalnog i ličnog nisu bile lake, a on je bio neko ko me je bodrio, koračao sa mnom i donosio lakoću u teškim trenucima, zasmijavao kada mi osmeh nije lako dolazio. I sada se osmehujem dok ovo pišem. Hvala ti što si ušetao u moj život, nesvestan koliko ćeš ga promeniti i oplemeniti.

Veći deo svojih letnjih raspusta provodila sam u Crvenki, okružena svojom bakom Dokom, bakom Ljubicom i ujakom, tetkom i silnom starijom braćom. Sport je bio srce Crvenke, a mene su, kao najmlađu u porodici, vodili na sve sportske događaje. Veliki deo onoga što danas jesam, dugujem vama. Crvenka je bila i prvo mesto gde sam dobila priliku da se bavim psihologijom sporta. Za to je zaslužan moj brat, Igor Desnica, koji je imao poverenja u mene, podržavao me i gurnuo u vatru da se oprobam kao sportski psiholog u radu sa mladim rukometašima i rukometašicama.

Hvala ti za moje prve korake i veru da ja to mogu.

Na master studijama, prvi put sam upoznala svoju mentorku, Jelicu Petrović. Taj dašak vazduha koji je ušao zajedno sa njom u učionicu, odredio je da je već tada izaberem za mentora master rada (za disertaciju posle nije bilo ni upitno), ali i životnog mentora. Ljubav prema psihologiji, i to baš ovome čime se danas bavim (a volim da kažem da se bavim ljudima) ona je negovala i usmeravala. Kada bi nam obema ponestalo vazduha, jer ga život nekad izbije bez najave, u tišini bismo zajedno disale.

Za svaki udah, hvala.

Posebno hvala svim sportskim klubovima i trenerima, kao i sportistima koji su pristali da budu deo ovog istraživanja i tako omogućili da nastane jedan rad koji će imati višestruke koristi, a koji je rezultat zaista velike ljubavi prema ljudima, psihologiji i sportu (u prilogu je spisak trenera koji su otvorili vrata svojih klubova). Prikupljanje podataka bilo je poprilično zahtevno, ali u tim kriznim trenucima najviše su mi pomogle Svetlana Milašinović, svojom vrcavom i neiscrpnom energijom, koja me je podizala kada sam mislila da ne mogu dalje, Mateja Pantelić, koja je verovala u mene kad ja nisam, a van terena, Jelena Veselinov sa tihim pogledom da nema odustajanja.

Svaka osoba koju sam upoznala, dotakla me je na poseban način i pomogla mi da istrajem u pisanju disertacije, kao i stalnom napredovanju u samom radu. Tu su moji prijatelji, kumovi, šira porodica, ali i sva deca sa kojom sam radila (koju nazivam svojom), klijenti, sportisti, saradnici, kolege. Imam potrebu da svakog poimence spomenem, ali čak i ako ne izgovaram sada ta imena, ona se stalno vrte u meni.

Hvala vam na svim trenucima, slučajnim i namernim, dugim i kratkim, a posebno hvala svim Ratnicima svetlosti (znate ko ste, zato i jeste Ratnici svetlosti) što ste me naučili životne lekcije.

Hvala vam što postojite, što me volite, što ste izdržali ovaj put sa mnom, i što ste spremni da budete tu i za sledeće poglavlje.

Sadržaj

| | |
|---|-----|
| REZIME | 15 |
| ABSTRACT | 18 |
| I UVOD | 21 |
| II ZNAČAJ SPORTA U SAVREMENOM DRUŠTVU | 24 |
| Društvo i razvoj sporta | 27 |
| III SPORT U ADOLESCENCIJI: DEČJI I OMLADINSKI SPORT | 31 |
| Razvojni model učestovanja u sportu | 36 |
| Adolescencija i bavljenje sportom | 39 |
| IV MOTIVACIJA ZA BAVLJENJE SPORTOM KOD DECE I ADOLESCENATA | 54 |
| Teorija samoodređenja | 62 |
| Teorija osnovnih potreba | 67 |
| Teorija ciljeva | 70 |
| V MOTIVACIJA ZA BAVLJENJE SPORTOM I ZNAČAJNI DRUGI | 76 |
| Roditelji | 78 |
| Trener | 81 |
| Saigrači | 85 |
| VI ODUSTAJANJE OD SPORTA | 89 |
| Procenat mladih koji odustanu od sporta | 92 |
| Polne razlike u odustajanju od sporta | 94 |
| VII MODELI ODUSTAJANJA OD SPORTA U ADOLESCENCIJI | 97 |
| Goldov i Petlikhofov model odustajanja od sporta | 97 |
| Model procesa motivacije za učešće u sportu | 98 |
| Model posvećenosti sportu | 99 |
| Socio-ekološki model odustajanja od sporta | 102 |
| Noviji Model očekivanja i vrednosti | 104 |
| Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije u sportu | 106 |
| VIII KRITIČKI OSVRT NA MODELE ODUSTAJANJA OD SPORTA | 108 |
| IX DEFINISANJE I OPIS PREDMETA ISTRAŽIVANJA | 110 |

| | |
|---|-----|
| X METOD | 115 |
| Uzorak..... | 115 |
| Procedura | 118 |
| Varijable..... | 119 |
| Instrumenti | 120 |
| Metode analize podataka..... | 124 |
| XI REZULTATI | 126 |
| PRVI CILJ: Opis psihometrijskih karakteristika korišćenih instrumenata | 126 |
| DRUGI CILJ: Deskripcija karakteristika uzorkovanih sportista na ispitivanim varijablama..... | 134 |
| TREĆI CILJ: Ispitivanje prirode relacija socijalnih i psiholoških faktora i motivacije..... | 139 |
| ČETVRTI CILJ: Ispitivanje prirode relacija između prediktorskih varijabli (socijalni i psihološki faktori, vrsta motivacije) i kriterijumskih varijabli (planiranje daljeg učešća u sportu i odustajanje od sporta) | 148 |
| PETI CILJ: Ispitivanje Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije u odustajanju od sporta..... | 152 |
| ŠESTI CILJ: Utvrđivanje karakteristika mladih sportista koji su odustali od sporta | 159 |
| XII DISKUSIJA | 165 |
| Problematika mernih instrumenata u istraživanju odustajanja od sporta..... | 166 |
| Karakteristike ispitanika koji su učestvovali u istraživanju | 168 |
| U kakvom odnosu su socijalni i psihološki faktori i motivacija za bavljenje sportom? | 171 |
| Model odustajanja od sporta u adolescenciji | 176 |
| Ko su mladi sportisti koji odustaju od sporta? | 180 |
| XIII OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA I SMERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA | 183 |
| XIV ZNAČAJ DOBIJENIH REZULTATA | 185 |
| LITERATURA | 189 |
| PRILOZI | 202 |

REZIME

Dečji i omladinski sport predstavlja najzastupljenju aktivnost među mladima. Svojom strukturom, socijalnim kontekstom i pravilima, on ima značajnu ulogu u razvoju pojedinca i društva. Psihofizički, ekonomski, pravni i društveni doprinosi sporta, kao i njegov istorijski značaj, pobudili su interesovanje istraživača različitih disciplina, s ciljem da se što bolje razumeju procesi koji se odvijaju unutar njega. Tokom adolescencije, pored psihofizičkih promena kroz koje prolazi pojedinac, unutar sporta dolazi do prelaska na stadijum specijalizacije (13 – 16 godina), te sport više ne predstavlja igru, već priliku za razvoj i usvajanje uloge profesionalnog sportiste. Upravo tokom ovog sportskog stadijuma, kada se razvijaju i usmeravaju vrhunski sportisti, dolazi do visokog procenta odustajanja od sporta, što je zainteresovalo istraživače da se bave procesom odustajanja od sporta u adolescenciji. Dosadašnja istraživanja istakla su značaj razumevanja odustajanja od sporta kao motivacionog procesa na koji deluju socijalni faktori i psihološki medijatori. Budući da je proces odustajanja od sporta, multidimenzionalan i kompleksan, ovo istraživanje polazi od integrativnog modela, Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, s ciljem da se ispituju značajni socijalni i psihološki faktori koji doprinose objašnjenju namere sportiste da odustane od sporta u adolescenciji. Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije objašnjava proces odustajanja od sporta delovanjem socijalnih faktora na motivaciju, uz psihološke medijatore. U okviru modela, integrišu se konstrukti iz Teorije samoodređenja, Teorije ciljeva i Teorije osnovnih psiholoških potreba. Kao socijalni faktori uticaja na zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba (potreba za kompetencijom, autonomijom i povezanošću) i potrebe za uživanjem, kao i vrstu motivacije, i dalje, na nameru o odustajanju od sporta, u ovom istraživanju uzeti su opažena motivaciona klima kreirana od strane roditelja, trenera i saigrača. Različiti interpersonalni odnosi moderiraju individualni efekat na psihološke ishode, stoga ovo istraživanje ispituje doprinos delovanja tri socijalna agensa (roditelja, trenera i saigrača) na psihološke potrebe, potrebu za uživanjem i motivaciju za bavljenje sportom, kao i nameru da se odustane od sporta.

Uzorak se sastojao od 383 ispitanika (49.9% dečaka i 50.1% devojčica), mladih sportista¹ sa teritorije Vojvodine, uzrasta od 12 do 17 godina, koji se u proseku 4.28 godina bave istim sportom (odbojkom, košarkom i rukometom). Preduslovi za učestvovanje u istraživanju bili su da najmanje godinu dana treniraju dati sport, od čega najmanje 4 meseca u

¹ U radu se izraz „sportista” odnosi na pripadnike oba pola koji se bave sportom.

klubu u kojem se vršilo istraživanje. Ispitanici su popunjavali: sociodemografski upitnik, Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane roditelja (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 – PIMCQ-2, White, Duda & Hart, 1992); Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane saigrača (Peer Motivational Climate in Youth Sport – MCYSQ, Ntoumanis & Vazou, 2005); Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane trenera (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 – PMCSQ-2; Newton, Duda & Yin, 2000), Skala zadovoljenja osnovnih potreba u sportu (Basic Need Satisfaction in Sport Scale – BNSSS, Ng, Lonsdale & Hodge, 2011), Upitnik sportske posvećenosti 2 (Sport Commitment Questionnaire-2, Scanlan et al, 2015) subskalu Uživanje, Upitnik za procenu motivacije za sport 2 (The Sport Motivation Scale-II, Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci & Ryan, 2013), Upitnik zadovoljstva sportista (Athlete Satisfaction Questionnaire - ASQ, Raimrer & Chelladurai, 1998, prema: Vesković, 2012) subskalu zadovoljstvo ličnim izvođenjem i subskalu zadovoljstvo stepenom iskorišćenosti sposobnosti sportiste. Namere ispitanika o daljem učešću u sportu procenjene su na osnovu četiri stavke: „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim ovim sportom”, „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim sportom uopšte”, „Nameravam da se profesionalno bavim ovim sportom”, „Nameravam da se i dalje bavim ovim sportom, ali rekreativno”. Istraživanje je sprovedeno tokom 2017. godine. Podaci su obrađeni u programu IBM SPSS 20 i Mplus 7. Pored analize korelacije, analize varijanse, ispitivanje Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, kao i značajnosti relacija između različitih grupa ispitivanih varijabli, i njihove prediktivne moći, sprovedeno je modelovanjem strukturalnim jednačinama.

Rezultati pokazuju da majka, otac, trener i saigrači, zajedno, doprinose zadovoljenju potrebe za kompetencijom, povezanošću i potrebe za uživanjem, kao i da značajno indirektno deluju na razvoj unutrašnje motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji. Ukoliko sportista opaža da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, imaće zadovoljene osnovne psihološke potrebe i potrebu za uživanjem, te će razviti visoko samoregulatorne oblike motivacije. Međutim, uprkos činjenici da sva tri socijalna agensa imaju značajno zajedničko delovanje na motivaciju, rezultati pokazuju da je najznačajni socijalni agens u adolescenciji upravo trener, tj. motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera.

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije značajno objašnjava nameru sportista da odustanu od bavljenja trenutnim sportom, ali i nameru sportista da u potpunosti odustanu od bavljenja sportom. Takođe, ovaj model pokazao se kao značajan u objašnjenju namere sportista da se profesionalno bave sportom. Kada je u pitanju namera da se odustane od sporta, kao značajni socijalni faktor izdvaja se motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera u obrnutom smeru. Kroz potrebu za kompetencijom i uživanjem, kao psihološkim medijatorima, on deluje na amotivaciju, koja je povezana sa namerom da se odustane od sporta. Sa druge strane, kada je u pitanju namera o profesionalnom bavljenju sportom, još jednom se izdvaja motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener, a kao značajni psihološki medijatori, potreba za kompetencijom i uživanjem. Međutim, osim amotivacije, kao značajan oblik motivacije, javlja se unutrašnje-integrisana motivacija. Tako, način na koji se trener ponaša (ka postignuću ili učenju), preko zadovoljenja potrebe za kompetencijom i uživanjem, utiče na razvoj unutrašnje-integrisane motivacije i amotivacije, koje utiču na nameru sportiste da se profesionalno bavi sportom.

Kada je u pitanju odustajanje od sporta, rezultati pokazuju da je 11.5% adolescenata odustalo od sporta u periodu od deset meseci. Takođe, rezultati pokazuju da su ispitanici koji su odustali od sporta opažali da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, te da imaju u manjoj meri zadovoljene osnovne psihološke potrebe i potrebu za uživanjem, kao i izraženiju amotivaciju.

Dobijeni rezultati su u skladu sa teorijskim postavkama Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, i kreiraju značajan motivacioni model za razumevanje procesa odustajanja od sporta u adolescenciji gde, pored roditelja i saigrača, najznačajniju ulogu ima trener. Praktične implikacije istraživanja ogledaju se u edukovanju sportskih stručnjaka, kao i u roditelja, o značaju koji imaju na razvoj mladog sportiste, kao i u kreiranju preventivnih programa odustajanja od sporta u adolescenciji.

Ključne reči: odustajanje od sporta, motivacija, interpersonalni odnosi, adolescencija, Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije.

ABSTRACT

Youth sports represents the most popular activity among youth. Through its structure, social context and rules, it plays an important role in the development of the person and of the society. The psychophysical, economic, legal, social contributions of sports, as well as its historical significance, have spurred the interest of researchers of different disciplines in order to better understand the processes that take place within it. During adolescence, in addition to psychophysical changes, within sports, an athlete enters specialization years (13 – 16), where sport is no longer a game, but an opportunity to develop and adopt the role of a professional athlete. During specialization years, when young athletes are selected and directed towards professional sports, large number of young athletes drop out of sports. High percentage of dropout rates in youth sports, has arose the attention of researchers to investigate the process behind the dropping out. Previous research has emphasized the importance of understanding the dropping out of sport as a motivational process that is influenced by social factors and psychological mediators. Since the process of dropping out is multidimensional and complex, this research views it from an integrative point, a Hierarchical Model of Internal and External Motivation, in order to examine the role of significant social and psychological factors that contribute to athlete's intention to drop out of sport in adolescence. The Hierarchical Model of Internal and External Motivation assumes that social factors have a significant role in development of sport motivation through psychological mediators. Within the model, constructs from the Self-Determination Theory, Achievement Goal Theory and Theory of Basic Psychological Needs are integrated. The social factors that influence the satisfaction of basic psychological needs (need for competence, autonomy and relatedness) and the need for enjoyment, as well as the type of motivation and the intention to drop out of sports, in this research are perceived motivational climate created by parents, coach and teammates. Different interpersonal relationships modulate the individual affect on psychological outcomes, therefore this research examines the contribution of three social agents (parents, coach and teammates) to satisfaction of psychological needs, the need for enjoyment and sport motivation, and the intention to drop out of sports.

The sample consisted of 383 participants (49.9% boys and 50.1% girls), young athletes from Vojvodina, aged 12 to 17, who are on average trained 4.28 years engaged in specific sport (volleyball, basketball and handball). Precondition for participating in the research were

at least one active year in one specific sport, of which at least 4 months at the club where they are currently training. The participants filled in: sociodemographic questionnaire, Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 - PIMCQ-2 (White, Duda, & Hart, 1992); Peer Motivational Climate in Youth Sport – MCYSQ (Ntoumanis & Vazou, 2005); Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 - PMCSQ-2 (Newton, Duda & Yin, 2000); Basic Need Satisfaction in Sport Scale – BNSSS (Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011), Sport Commitment Questionnaire 2 (Scanlan et al., 2015) subscale Enjoyment, The Sport Motivation Scale-II (Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013), Athlete Satisfaction Questionnaire – ASQ (Raimrer, & Chelladurai, 1998, according to: Vesković, 2012) subscale satisfaction with the personal performance and subscale satisfaction with the degree of utilization of the athlete's abilities. The intentions for further sport participation were assessed with four items: "I'm thinking about dropping out of this sports", "I'm thinking about dropping out of all sports", "I intend to professionally do sports", "I intend to continue to play this sports, but recreationally." The research was conducted during 2017. The data was analyzed in the IBM SPSS 20 and Mplus 7 program. Correlation analysis, analysis of variance, and structural equation modeling were applied.

The results show that mother, father, coach and teammates together contribute to satisfaction of the need for competence, relatedness and need for enjoyment, and have indirect significant affect on the development of motivation for sports in adolescence. If an athlete perceives that significant others create a task oriented motivational climate, they will have satisfied basic psychological needs and need for enjoyment, and will develop highly self-regulating forms of motivation. However, despite the fact that all three social agents have a significant joint affect on motivation, the results show that the most important social figure in adolescence is coach; more precisely task oriented motivational climate created by coach.

The Hierarchical Model of External and Internal Motivation significantly explains the intention of athletes to drop out of sports. Also, this model proved to be significant in explaining the intention of athletes to professionally do sports. When it comes to the intention of dropping out of sports, a task oriented motivational climate created by the coach stands out as a significant social predictor. Through the need for competence and enjoyment, as a psychological mediators, coach's behavior contributes to the development of amotivation that is associated with the intention to drop out of sports. On the other hand, when it comes to the intention to professional do sports, once again a task oriented motivational climate created by the coach singled out as significant predictor of need for competence and enjoyment, as

relevant psychological mediators. However, besides amotivation, as an important form of motivation, internal-integrated motivation singled out. Thus, the way a coach behaves (towards achievement or learning), through meeting the needs for competence and enjoyment, influences the development of internal-integrated motivation and amotivation, which affect the intention of an athlete to professionally do sports.

When it comes to dropping out of sports, the results show that 11.5% of adolescents dropped out of sports during a period of ten months. Also, the results show that participants who have dropped out of sports have perceived that significant others create an ego oriented motivational climate, and that they have less satisfied basic psychological needs and need for enjoyment, as well as more pronounced amotivation.

The obtained results are in line with theoretical assumptions of the Hierarchical Model of Internal and External Motivation and create a significant motivational model for understanding the process of dropping out of sports in adolescence, where besides parents and teammates, the coach has the most important role. Practical implications of the research can be viewed as opportunity to educate sports professionals, as well as parents, about the importance they have in the development of a young athlete, and to create prevention programs for dropping out of sports in adolescence.

Key words: dropping out of sports, motivation, interpersonal relationships, adolescence, Hierarchical model of internal and external motivation.

I UVOD

Sport je igra koja zahteva određene fizičke sposobnosti, gde se dve ili više strana takmiči, na osnovu unapred ustanovljenih i poznatih pravila (Deaner et al., 2012). Prema Zakonu o sportu Republike Srbije, svako ima pravo da se bavi sportom, a sport je „...deo fizičke kulture koji obuhvata svaki oblik organizovanog i neorganizovanog obavljanja sportskih aktivnosti i sportskih delatnosti od strane fizičkih i pravnih lica u sistemu sporta, u cilju zadovoljenja potreba čoveka za stvaralaštvom, afirmacijom, fizičkim vežbanjem i takmičenjem sa drugima” (Zakon o sportu, Sl. glasnik RS, br.10/2016, član 2, stav 2). Zakon propisuje da bavljenje sportom mora biti „...humano, slobodno i dobrovoljno, zdravo i bezbedno, u skladu sa prirodnom sredinom i društvenim okruženjem, fer, tolerantno, etički prihvatljivo, odgovorno, nezavisno od zloupotreba i ciljeva koji su suprotni sportskom duhu i dostupno svim građanima pod jednakim uslovima, bez obzira na uzrast, nivo fizičkih sposobnosti, stepen eventualne invalidnosti, pol i drugo lično svojstvo” (Zakon o sportu, Sl. glasnik RS, br.10/2016, član 4, stav 2).

Već na osnovu Zakona o sportu, uočava se da sport predstavlja kompleksnu oblast koja ima mnogobrojne funkcije u jednom društvu. Pored shvatanja sporta kao „igre”, delatnosti koja dovodi do zadovoljstva i afirmacije pojedinca (Koković, 2000), sport podrazumeva i profesionalizam i takmičenje, gde postoji konkurentsko-stresni karakter i veliki napor (Koković, 2000, str. 22, op. citat). Za sportistu, sport nije igra, već životni stil, ali i profesija. On predstavlja socijalni kontekst koji ima sopstvena pravila i socijalne norme koje u velikoj meri oblikuju razvoj pojedinca, te ima i vaspitni karakter. Sport ujedno predstavlja igru i zabavu za mlade, ali utiče i na razvoj fizičke snage i motoričkih veština i dovodi do testiranja sopstvenih sposobnosti, ne samo fizičkih nego i psiholoških. Tako, sport ima vaspitnu i obrazovnu ulogu, s idejom da se kroz takmičenje pojedinac usavršava (Koković, 2000), usvaja moralne vrednosti i socijalizuje (Radović, Bačanac i Vesković, 2005).

Jedna od značajnih funkcija sporta, od ranog detinjstva do poznog doba, jeste funkcija međuljudskih odnosa (Koković, 2000). Budući da je dobrovoljnog karaktera, on predstavlja socijalni kontekst nenametnutog druženja u kojem postoji paralelno delovanje pojedinca i grupe. Ima status uspeha i društvene afirmacije kroz koje se kreiraju idoli i događaji koji predstavljaju spektakl za celokupno društvo i opštu populaciju (Koković, 2000). Poslednjih godina, posebna privlačnost sporta ogleda se i u profesionalnom smislu, gde je sport dobio

značaj kao profesija kojoj se mnogi mladi sportisti nadaju. Poseban društveni značaj sporta ogleda se u mogućnosti izražavanja individue kroz pripadnost određenoj grupi, državi, naciji (Koković, 2000), gde sport omogućava svojevrsnu katarzu.

U jednom društvu, sport predstavlja razibrigu, kulturno dobro, igru, spektakl, obrazovno-vaspitno sredstvo, fizičku aktivnost, takmičenje i profesiju, te zbog svog dalekosežnog uticaja na pojedinca i zajednicu izaziva pažnju istraživača različitih disciplina. U okviru psihologije, tek od šesdesetih godina prošlog veka počela su da se sprovode ozbiljnija istraživanja, u okviru psihologije sporta, i da se razvija ova grana za koju se primarno mislilo da ima ulogu samo u radu sa elitnim sportistima (Bačanac, 2010).

Međutim, poslednjih četrdeset godina istraživači su posebnu pažnju posvetili dečjem i omladinskom sportu (Sol Alvarez et al, 2012). Budući da se u svetu preko 38 miliona mladih bavi nekim oblikom fizičke aktivnosti (Dangi & Witt, 2016), a da bavljenje dečjim i omladinskim sportom značajno doprinosi psihofizičkom zdravlju pojedinca (Agans, Johnson, & Lerner, 2017; Vella, Cliff, & Okely, 2014), istraživači su se usmerili na razumevanje motivacije za učešće u različitim oblicima fizičke aktivnosti. Međutim, uprkos činjenici da veliki broj dece učestvuje u nekom obliku fizičke aktivnosti, sportski stručnjaci, kao i istraživači, opazili su zabrinjavajući trend odustajanja kod adolescenata koji na godišnjem nivou odustanu od dečjeg i omladinskog organizovanog sporta. Naime, tokom adolescencije, u proseku od 17% do 35% mladih godišnje odustane od sporta (Kremer, Trew, & Ogle, 1997; Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Petlichkoff, 1996; Vella, Cliff, & Okely, 2014). Visok procenat mladih koji odustanu od sporta u adolescenciji ima posledice po razvoj društva, pojedinca, ali i samog sporta.

Prema Zakonu o sportu Republike Srbije, sport se definiše kao kategorija od posebnog interesa za razvoj i prosperitet celokupnog društva (Zakon o sportu, Sl. glasnik RS, br. 10/2016, član 1, stav 1) i finansira se iz budžeta Republike Srbije. Samim tim, odustajanje od sporta predstavlja značajnu problematiku na nacionalnom nivou. Nedostatak sporta u jednom društvu predstavlja rizik za razvoj većeg broja psihofizičkih problema, ali i katalizator za razvoj nestabilnosti samog društva. Nacionalni identitet se u velikoj meri formira i na osnovu sportskih uspeha države (Koković, 2000), stoga sport, sam po sebi, ima sociološki značajnu ulogu u jednom društvenom sistemu (Koković, 2000). Samim tim, manji broj učesnika u sportu utiče i na samo sportsko postignuće nacije, te slabiji sportski rezultati utiču na izraženost nacionalnog identiteta u celom društvu. Sport ima vaspitni karakter koji ima

značajnu ulogu upravo u adolescenciji prilikom formiranja identiteta pojedinca. Ukoliko u tom periodu mladi odustanu od sporta, ostaju bez jedne od vaspitnih karika u okviru koje su mogli u sigurnom okruženju da testiraju svoje sposobnosti i uverenja i razviju socio-emocionalne veštine. Sport služi kao sredstvo komunikacije i uspostavljanja međunarodne saradnje, ali i kao jedan od načina predstavljanja države svetu. Nedostatak mladih koji bi, u okviru svoje uzrasne grupe a kasnije i kao seniorski takmičari, predstavljali državu na međunarodnim takmičenjima i bili nezvanični ambasadori države, utiče na vidljivost i sliku države na međunarodnoj sceni.

Kada se uzmu u obzir razvojni benefiti bavljenja sportom u adolescenciji, kao i podatak istraživanja Republičkog zavoda za sport i medicinu sporta iz 2009. godine, da deca iz Srbije imaju morfološke karakteristike (visina i težina) iznad evropskog proseka, a da su ispod evropskog proseka kada su u pitanju motoričke karakteristike, i podatak o porastu procenta gojazne dece (podaci prema istraživanju Instituta za javno zdravlje „Dr Milan Jovanović Batut”), razumevanje razloga zašto mladi odustaju od sporta ima preventivnu ulogu i omogućava detektovanje protektivnih faktora za razvoj gojaznosti i drugih zdravstvenih i mentalnih problema.

Sa druge strane, razumevanje odustajanja od sporta u adolescenciji od posebnog je značaja za sam sport. Budući da je sport profesionalizovan i da ima političke, finansijske i pravne aspekte, odustajanje od sporta u adolescenciji predstavlja veliki gubitak. Seniorske, juniorske i kadetske reprezentacije formiraju se na osnovu uspeha koji sportisti postignu u mlađim kategorijama. Odustajanje od sporta u adolescenciji, samim tim sužava mogućnost izbora igrača i otežava proces selekcije. Jedan vrhunski sportista selektuje se iz populacije 10.000 dece koja se bave sportom (Samardžić Marković, 2010), tako, ukoliko procenat dece koja se bave sportom opada svake godine, mogućnost detektovanja i selektovanja vrhunskog sportiste takođe opada. Situacija je slična kada je u pitanju i takmičenje u seniorskoj ligi Srbije. Nedostatak mladih igrača, slabi i narušava sam kvalitet domaćih liga i stvara finansijski pritisak, usled potrebe da se u klubove dovode igrači iz inostranstva.

Zbog velikog značaja sporta u razvoju pojedinca i društva, ovo istraživanje bavi se upravo procesom odustajanja od sporta u adolescenciji i faktorima koji imaju značajnu ulogu u tom procesu.

II ZNAČAJ SPORTA U SAVREMENOM DRUŠTVU

Istorijski značaj sporta ogleda se u prvim koracima ka fizičkoj aktivnosti, te prepoznavanjem značaja fizičke aktivnosti, ali i takmičenja, za jedno društvo u vidu osmišljavanja i realizovanja starovekovnih igara, poput Olimpijskih igara 572. godine pre nove ere. Tradicionalno, sport je postao temelj evropskog civilnog društva, koji predstavlja kulturu življenja, ali i vrednosne stavove jednog društva (Jevtić, 2011). Tokom sedamdesetih godina prošlog veka, uloga sporta drastično se promenila. Profesionalizacija sporta postala je dominantna grana u odnosu na, istorijski značajan, do tada dominantan amaterski sport, gde se fokus pomera na postignuće i pobedu. Pojam pobeđe promenio je značenje i doprineo konkretnim finansijskim, marketinškim i političkim posledicama (David, 1999). Sport je, vremenom, izgubio na svojoj autonomiji i neutralnosti i danas ima višestruke uloge u jednom društvu.

Društvo i sport nalaze se u međuzavisnom odnosu. U zavisnosti od toga koliko jedno društvo vrednuje sport, ovaj odnos je jači ili slabiji. U Srbiji, „zemlji sporta”, sport ima visok društveni status. On predstavlja jednu vrstu religije koja zadovoljava veći broj društvenih potreba i oblikuje društvo. Tako, sport zapravo reprodukuje društvo, jer ukoliko je sport zdrav, zdravo je i društvo, i obrnuto (Koković, 2000).

Sport i sportske organizacije postoje kako bi zadovoljile potrebe pojedinca i društva kroz različite aktivnosti, koje imaju svoju vrednosnu ulogu za pojedinca i društvo. Sportska organizacija, prema Tomiću (2007), ima društvenu prirodu i sagledava se kao društveni objekat i subjekt, jer postoji uzajamno delovanje društva na sport i sporta na društvo, ali i kao društveni proizvođač, jer dovodi do stvaranja proizvoda u skladu sa društvenim potrebama. Osim navedenog, sportska organizacija deo je društvenog ustrojstva koje se vodi principima i normama društva, ali isto tako utiče na njihovo usvajanje i dalji razvoj. Tako se kroz sport zadovoljavaju potrebe za napredovanjem, takmičenjem, fizičkim naporom, kretnjom, socijalizacijom, itd.

Sport se može posmatrati kao oblik društvenog uključivanja, društvena institucija i sociokulturna tvorevina (Žugić, 1996). Kao oblik društvenog uključivanja, sport deluje kroz ponašanje, saznanje i afektivnost. Kada je u pitanju ponašanje, postoji primarno i sekundarno uključivanje. Primarno uključivanje odnosi se na pojedinca koji aktivno učestvuje u sportu, dok se sekundarno odnosi na lica koja posmatraju, rukovode sportom. Sekundarno uključene

osobe su i sportski potrošači koji ulažu vreme i novac u praćenje sportskih zbivanja, a poseduju različite nivoe sportskog znanja (Žugić, 1996). Oni se emocionalno angažuju tokom sportskih događaja i kreiraju svoje vreme oko sportskih aktivnosti. Putem medija, oni dobijaju dodatne informacije o istoriji sporta, sportistima, organizaciji i pravilima, što ujedno čini i saznavnu komponentu sporta. Kroz afektivno delovanje, pojedinac se vezuje za sportski tim, odnosno igrača i proživljava intenzivne emocionalne i fiziološke reakcije tokom takmičenja. Dolazi do potpune emocionalne uključenosti.

Sport, kao društvena institucija, čini jednu stranu društvenog života koja podstiče različite tipove međudnosa, različitih vrednosnih orijentacija (Žugić, 1996). On jača društveni kolektivni identitet i predstavlja značajan agens socijalne kontrole. Na ovaj način, sport predstavlja i karakteristične aktivnosti i interesovanja jednog društva, što ukazuje i na nezaobilazni međudnos kulture i sporta. Kultura podrazumeva zasnovanost na simbolima, ona je naučena i integrisana u celinu, predstavlja zajednički obrazac svim članovima društva i stalno se menja (Žugić, 1996). Sport ispunjava sve predulove kulture, a ujedno daje prepoznatljive karakteristike kolektiva. Istorijski gledano, sport je još u vreme antičke Grčke imao svojstvo kulture koja je imala katarzični karakter – izazivao je tada, kao i danas, intenzivne emocije kod posmatrača i učesnika. Poput predstava i drama, i sport poseduje vremenski ograničene sekvence, odvija se napolju i unutra, i ima određene rekvizite tokom izvođenja (Žugić, 1996). Sport jeste vrsta kulture jednog društva, pri čemu, deluje na nju, kao i ona na njega. Međusobno prenose verovanja i norme koje postoje u obema, stavove i uverenja na celokupno društvo. Trijadni odnos kultura-društvo-sport ogleda se upravo u cikličnosti ta tri domena, gde se odnos kulture i društva prenosi na sport – konflikti, predrasude, vrednosti. Tako sport najčešće deluje ili kao „ispušni socijalni ventil za nakupljene kolektivne frustracije” ili kao „avenija socijalne pokretljivosti” (Žugić, 1996, str. 100–101).

Upravo zbog međudnosa društva, kulture i sporta, sport kao oruđe katarze ima značajnu ulogu u ispoljavanju frustracija društva u ograničenom okruženju – sportskom događaju. Nagomilane frustracije, ali i kulturno uslovljene netolerancije i predrasude, sukobljene vrednosti, predstavljaju predulov za pojavu nasilja i agresije (Žugić, 1996). Step en agresivnosti i nasilja zavisi od kulture i socijalizacije. Sport kao agens socijalizacije predstavlja prostor u kojem može doći do pozitivnog delovanja kroz promovisanje tolerancije, jednakosti i sportskog ponašanja. Takođe, predstavlja mogućnost ispoljavanja

emocionalne katarze i agresivnog impulsa usled visokog stepena identifikacije i emocionalne uključenosti. Ali, ukoliko društvo i kultura imaju visok stepen nasilnosti, i sam sport će poprimiti te karakteristike, gde će se frustracije i konflikti preneti na teren, ali i tribine.

Sport i politika međusobno se prepliću usled postojanja zajedničke socio-psihološke strukture. Ukrštaju se na tri nivoa: interna politika sporta, lokalni/regionalni prestiž i sport kao faktor nacionalnog prestiža i spoljne politike (Koković, 2000). Interna politika sporta se odnosi na politiku klubova i usmeravanje njihove delatnosti, jer oni predstavljaju deo društva. Svaki klub i sportska organizacija ima svoju hijerarhiju, uslove i plan razvoja. Sa druge strane, sport ima ulogu nacionalnog prestiža u vidu zadovoljenja socijalne afirmacije društva (Koković, 2000). Sport je postao jedan od načina da se postane društveno značajan, upravo zbog statusnog simbola koji je vremenom zadobio. Zbog svoje prohodnosti, sport omogućava međunarodnu vidljivost države. Preko njega se ostvaruju značajni odnosi sa međunarodnim zajednicama i realizuju projekti koji se ne tiču direktno sporta, a koji imaju uticaj na društveni sistem. Sport često izražava društvene i političke odnose dve države i predstavlja put ka razrešenju (a nekad i eskaliranju) konflikta i unapređenju saradnje. Ali, pored međunarodnog priznanja i procesa koji se odvijaju na višim političkim nivoima, sport dovodi do jačanja nacionalnog identiteta. „Masa” se preko postignutih nacionalnih rezultata, identifikuje sa svojom nacijom. Na taj način, sport je dobio ulogu socijalno grupnog sredstva integracije i facilitatora nacionalnih i patriotskih osećanja (Koković, 2000). U Srbiji, jedna od najvidljivijih uloga sporta u društvu jeste upravo uloga sredstva razvoja nacionalnog identiteta i „opijuma za narod” (Koković, 2000). Sport predstavlja izraz savremenog društva i kulture, on omogućava ljudima da odstupe od svakodnevnice i pomere pažnju na područja koja nisu destruktivna za društveni sistem (Koković, 2000). Kao posmatrači sportskog događaja, pojedinci kreiraju i ispoljavaju sopstvene vrednosti, identitet, ispoljavaju svoje nezadovoljstvo koje se smenjuje osećanjem pripradnosti višem sloju (sportistima) koji postiže uspehe. Kroz grupnu identifikaciju sa nacionalnom reprezentacijom, dolazi do poistovećivanja ličnih i grupnih ciljeva, ali i normi, ponašanja i vrednosti (Koković, 2000). Dolazi do internalizacije uspeha grupe i lične afirmacije kroz nacionalnu afirmaciju.

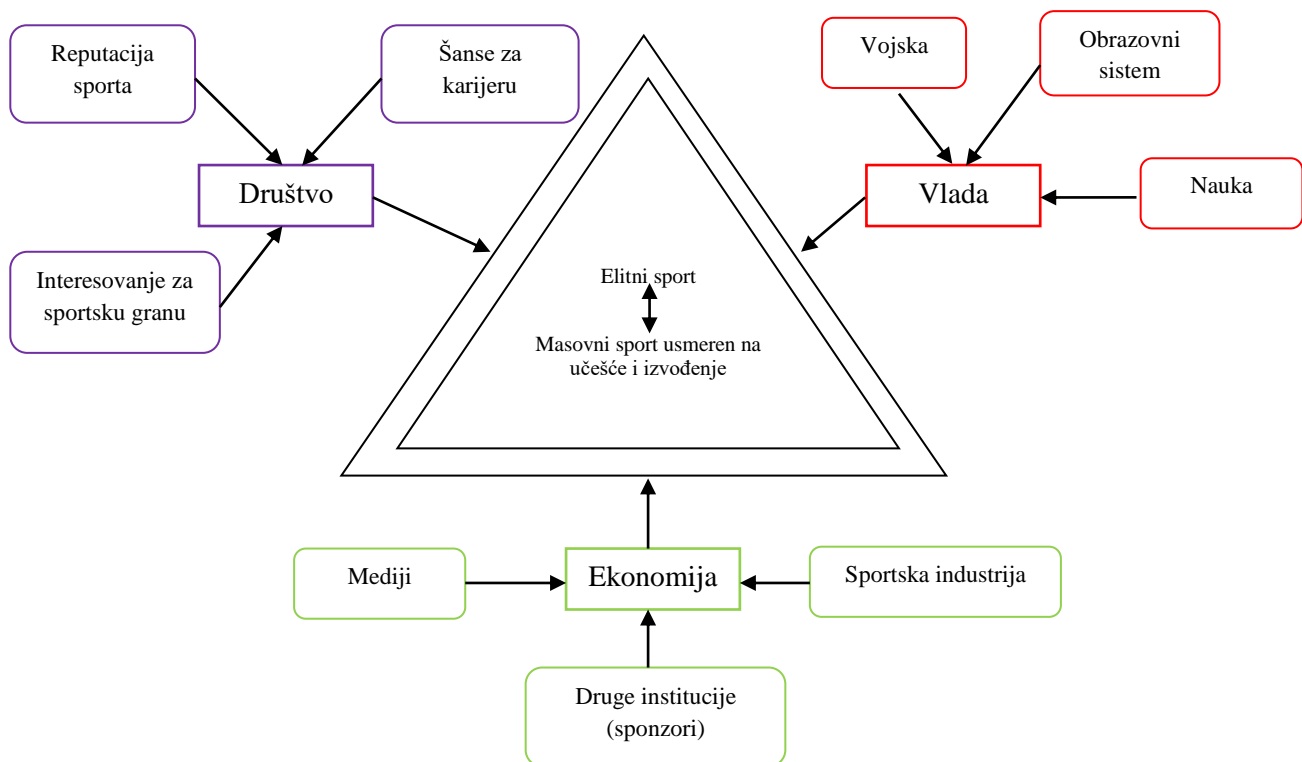
Tako, sport doprinosi društvenoj koheziji, socijalnoj integraciji i inkluziji jer omogućava internalizaciju uspeha grupe i ličnu afirmaciju, a ujedno deluje kao preventivni faktor segregacije, izolacije i fragmentacije (Van Bottenburgh, Rijnen, & Van Sterkenburg 2005). Pored društvenog značaja, sport za pojedinca predstavlja „aveniju socijalne

pokretljivosti”, jer omogućava napredovanje na društvenoj hijerarhiji (Žugić, 1996). Poput socijalnog lifa, pojedinac, koji inače ne bi imao mogućnosti da dospe do visokog socijalnog statusa, kroz sport postaje deo elitnog društva. Zanimanje sportiste predstavlja značajan simbolički status i prestiž.

Pored zadovoljenja potreba pojedinca (društva), sport ima značajnu ulogu u ekonomskom sistemu društva. Razvoj profesionalizacije i institucionalizacije sporta doveo je u blisku vezu sport i ekonomsku dobit. Vremenom, sport je postao visoko relevantna investicija, gde se uložena sredstva dvostruko vrata (Jevtić, 2011). Tako, postoji sve veći broj velikih kompanija koje su preuzele ulogu sponzora sportskih klubova. Na taj način, one dobijaju visok stepen publiciteta, koji im omogućava povratni prihod (Jevtić, 2011). Pored finansijske dobiti, sponzori na ovaj način jačaju reputaciju svoje kompanije, kao kompanije koja vrednuje prave vrednosti jer se sport povezuje sa zdravljem i mladošću (Koković, 2000), a sportisti čine značajne i visoko prepoznatljive promotere tih vrednosti. Društvo ima ekonomsku dobit od sporta u vidu prihoda koje ostvaruju sportske organizacije i klubovi prilikom transfera sportista; reklama, publika, prodaja prava za prenos takmičenja (Koković, 2000). Sjedinjene Američke Države su od sponzorstva sporta, tokom davne 1985. godine, profitirale 1,4 milijarde dolara. Trend ubiranja prihoda od sporta s godinama samo raste. Mediji, sport i biznis su zajedno formirali magični trougao zarade, koji je otvorio granice između država na različitim krajevima sveta (Koković, 2000). Prenos takmičenja, reklame i sponzorstvo usmerili su sport u svoje vrednosne sisteme, što uzrokuje redefinisane samog sporta i izmeštanje osnovnih vrednosnih načela koja su mu kroz istoriju dodeljivana (Koković, 2000). Međutim, pored delovanja sporta na društvo, društvo u velikoj meri deluje na razvoj sporta.

Društvo i razvoj sporta

Sport, u okviru društvenog sistema, određen je većim brojem društvenih faktora koji vide sport kao deo strategije razvoja društva koje su determinisani političkom voljom (Jevtić, 2011).



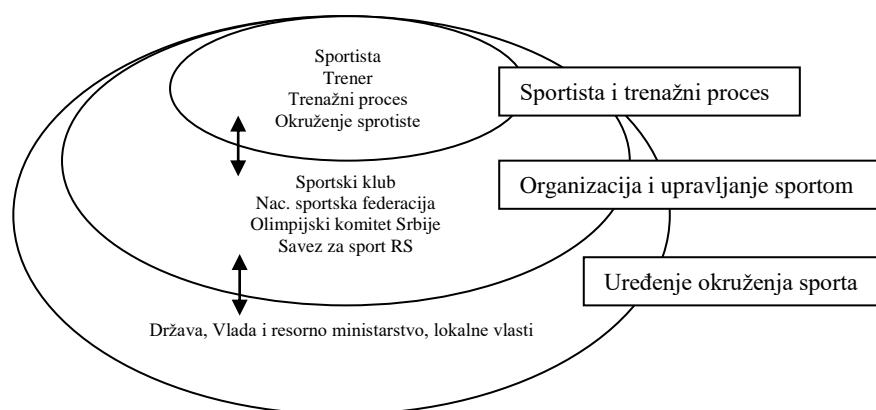
Slika 1. *Analitički model okruženja sistema sporta* (Jevtić, 2011)

Vrhunski rezultat u sportu zavisi od četiri grupe faktora: pozicije sportiste, statusa trenera, sistema za identifikovanje i razvoj talenata, te profesionalnosti sportskih organizacija (Kasum & Gligorov, 2013). Pozicija sportiste podrazumeva ulaganje u sportistu, pružanje podrške prilikom trenažnog procesa, ali i kvalitet socijalne mreže. Osim pozicije i statusa trenera ima značajan uticaj na razvoj vrhunskog rezultata. Uz ulaganje u sportistu, neophodno je ulagati i u razvoj trenera kako bi najveći stručnjaci radili sa potencijalnim vrhunskim sportistima. Upravo su treneri ti koji najčešće detektuju talentovane sportiste, a sam proces identifikovanja i razvoja talentovanih sportista mora obezbediti uvremenjen i jasno strukturiran trenažni proces koji će biti usklađen sa obrazovnim potrebama i zahtevima koje mladi sportista ima (Jevtić, 2011). Da bi svi aspekti delovali uzajamno i razvojno na mladog sportistu, neophodan je visok stepen profesionalizma sportskih organizacija, koje će obezbediti vrhunske uslove za treniranje, ali i socijalnu i finansijsku podršku sportskim stručnjacima u radu sa mladim talentima, kao i samim sportistima.

Na efikasnost razvoja sporta utiču individualni (poput fizičkih predispozicija sportiste, psihološke spremnosti, tehnika, itd.), ali i socijalni činioci (poput porodice, škole, trenera, navijača). Ovi činioci deluju na mikro nivou, dok na makro nivou deluju socijalne i kulturne karakteristike društva (poput političkog uređenja, veličine populacije, itd.), a na mezo nivou,

sistem sporta i njegova organizacija i upravljanje (Jevtić, 2012). Bez ulaganja od strane organa koji deluju na makro i mezo nivou, ne može doći ni do razvoja sporta, a bez razvoja sporta nema ni vrhunskih rezultata koji na dalje deluju na celokupni društveni, ekonomski, politički sistem. Razvoj sporta u velikoj meri zavisi od društvenog uređenja i značaja koji društvo pridaje sportu. Ukoliko društvo na sport gleda kao na legitimno zanimanje koje ima prestižni i simbolički status, vaspitno-obrazovno sredstvo i isplativu ekonomsku investiciju, vladine i nevladine organizacije biće usmerene ka razvoju sporta (Slika 1).

Društvo doprinosi razvoju sporta, ali u isto vreme zahteva od vrhunskog sporta rezultate, jer na taj način razvija ličnu afirmaciju, odnosno, sport postaje zavisian od društvene organizacije i ulaganja (Koković, 2000). Na taj način, sport prestaje da bude autonoman, i istorijski utemeljene vrednosti sporta (razvoj, razonoda, uživanje, moralne vrednosti) gube na značaju usled institucionalizacije sporta, koja sportu dodeljuje ulogu izvršioca funkcija i interesa koje nisu direktno povezane sa samim sportom. Iako postoji potreba za međuzavisnošću sporta i društva, danas, u Srbiji, status vrhunskog sporta nije do kraja rešen i on trpi pritisak (Ćirković, 2015). Vrhunski rezultat otuđuje se od sportiste i pripaja društveno-ekonomsko-političkim institucijama. Da bi se postizali vrhunski rezultati, neophodno je obezbediti vrhunske uslove za razvoj sportista, jasne kriterijume nivoa sportskog postignuća i ujednačavanje sa drugim profesijama koje podrazumevaju stvaralaštvo, kao i definisati okvire rada sa vrhunskim sportistima u cilju osiguravanja ravnopravnog socijalnog i profesionalnog statusa i nakon završetka aktivnog bavljenja sportom (Koković, 2000).



Slika 2. Analitički model tri nivoa (mikro, mezo i makro) organizacije sistema sporta Srbije (Jevtić, 2012)

Sport može uticati na zadovoljenje kulturnih, socijalnih i materijalnih motiva kroz učešće u četiri vrste sporta: razvojni, rekreativni, standardni/masovni i elitni/vrhunski sport (Havelka & Lazarević, 2011).

Razvojni sport zastupljen je u vaspitno-obrazovnom programu fizičkog vaspitanja i ima za cilj da kroz strukturiranu aktivnost utiče na harmoničan i svestran razvoj ličnosti dece i mladih (Havelka & Lazarević, 2011). *Rekreativni* sport, sa druge strane, predstavlja aktivnost biranu po sopstvenoj želji, usmeren je na igru i odmor, zadovoljava čovekovu potrebu za kretanjem i doprinosi prevenciji i očuvanju psihofizičkog zdravlja (Havelka & Lazarević, 2011). Netakmičarskog je karaktera i propagira univerzalne vrednosti (Koković, 2000). *Standardni* (masovni) sport je institucionalizovan, strukturiran u cilju unapređenja sposobnosti izvođenja sa jasnom usmerenošću na takmičenje i ostvarivanje sportskog rezultata. Za njegovu realizaciju postoji finansijska podrška od lokalnih samouprava i pretežno je amaterskog karaktera, ali obezbeđuje bazu i razvojni put ka vrhunskom sportu (Havelka & Lazarević, 2011). *Vrhunski* sport je visoko selektivna delatnost i uzajamno je povezan sa masovnim sportom. Iz masovnog sporta razvijaju se pojedinci koji se usmeravaju ka vrhunskom sportu. Ideja je da najbolji postanu vrhunski, a ne da izabrani postanu najbolji (Koković, 2000). Osnovni konstrukti su takmičenje, pobeda i konkurencija. On predstavlja profesionalni nivo bavljenja sportom s ciljem da se ostvare vrhunski takmičarski rezultati. Motivacioni okvir je motiv postignuća, a zahteva visok nivo posvećenosti, izuzetne motoričke sposobnosti i psihosocijalni potencijal (Koković, 2000). U Srbiji ne postoji jasna distinkcija između standardnog i vrhunskog sporta usled nerešenih pitanja finansiranja vrhunskog sporta (Ćirković, 2015). Dečji i omladinski sport se u početku svrstavaju u razvojne sportove, međutim, vremenom i promenom načina gledanja na dečji sport, sve češće se dečji i omladinski sport svrstavaju u standardni i, čak, vrhunski sport.

III SPORT U ADOLESCENCIJI: DEČJI I OMLADINSKI SPORT

Poslednjih četrdeset godina, pažnju istraživača posebno je privukao dečji i omladinski sport (Sol Alvarez et al., 2012), koji podrazumeva sportske aktivnosti, organizovana takmičenja u kojima učestvuju mladi, uzrasta do 18. godina. Omladinski sport strukturirana je fizička aktivnost, sa jasnim sportskim pravilima, treninzima i takmičenjem, kojima rukovode odrasle osobe (Guagliano et al., 2015).

U svetu se preko 38 miliona mladih bavi sportom (Dangi & Witt, 2016), te on predstavlja najzastupljeniju aktivnost za mlade odmah nakon škole. Organizovan sport uključuje veći broj institucija i sistemsku organizaciju takmičenja, predstavlja poseban izvor finansijskih investicija kako države, tako i drugih institucija. U Srbiji, prema podacima iz 2015. godine, od 751.860 dece uzrasta do 14 godina, njih 30% uzrasta od 6 do 14 godina bavi se sportom i to 21.8% u okviru sportskih klubova, dok se od 270.356 srednjoškolaca, njih 12% bavi sportom, a njih 160.000 u okviru sportskih klubova (Urgen i Petrović, 2015). Kada je u pitanju AP Vojvodina, na osnovnoškolskom uzrastu, od 154.334 učenika, oko 11% učenika učestvuje u školskom sportu (PRZ 2016-2018).

Budući da je sport poslednjih godina postao industrija, vođene su debate o takvom uticaju sporta na razvoj dece i omladine. Samim tim, razvila su se različita stanovišta o načinu na koji treba sagledavati dečji i omladinski sport. Jedno od stanovišta jeste da je „sport za decu” gde se sport stavlja u službu deteta, dok je drugo stanovište da je „dete za sport” (Jevtić, Radojević, Juhas, & Ropert, 2011). Stanovište „dete za sport” polazi od usmeravanja dece i mladih ka sportu, u cilju rane identifikacije talenata i njihovog uključivanja u nacionalne programe radi postizanja visokog sportskog postignuća (Jevtić i sar., 2011). Ovakvo stanovište nije u potpunosti usmereno ka dečjem razvoju, već ka razvoju sporta kao društveno značajnog konstrukta, koji sa sobom donosi i ekonomske i političke ishode. Treće stanovište „optimalno sportsko postignuće u interesu razvoja deteta” (Jevtić i sar., 2011) insistira na uvremenjenom razvoju sportske aktivnosti deteta, uz poštovanje uzrasnih i razvojnih karakteristika; usmeravanje deteta ka sportu ima za cilj da stvori „humani svet dečjeg sporta” (Jevtić i sar., 2011).

Prostor delatnosti, u okviru dečjeg i omladinskog sporta, može se podeliti na prostor dečjeg odrastanja i prostor kompetentnosti stručnjaka (Jevtić i sar., 2011). Postoji određena međuzavisnost ova dva prostora. U okviru prostora dečjeg odrastanja, pažnja je usmerena na razvoj dečje motorike, kreativnosti, socijalne interaktivnosti, ali i usmerenje dečjih interesovanja i potreba. Sa druge strane, prostor kompetentnosti stručnjaka usmeren je na edukovanje stručnjaka u sportu, u cilju razvoja profesionalnih kompetencija koje će biti usmerene ka razvoju deteta.



Slika 3. Okruženje u kome se odvija razvoj detetovog učešća u sportu (Jevtić i sar., 2011)

Uzevši u obzir društveni značaj sporta, kao i sve veća ekonomska ulaganja u sport, vremenom se intenzivirao interes društva za uključivanje dece i mladih u sport. Povećano interesovanje nastalo je kroz sagledavanja razvojnih promena koje se odvijaju na mlađem dobu i ranjivosti ove demografske grupe u biološkom sazrevanju (razvoj nervnog sistema i sposobnosti, morfološko-funkcionalni razvoj dece i omladine); razvoju ličnosti i uključivanja u društvenu zajednicu (Radojević & Jevtić, 2011). Stoga su, vladini i nevladini organi, počeli da kreiraju različite sportske aktivnosti usmerene ka deci i mladima, poput sportskih školica, redefinisanja školskog sporta, itd. Prvi koraci ka boljem razumevanju dečjeg i omladinskog sporta uključivali su međunarodno longitudinalno istraživanje koje je obuhvatilo jedanaest zemalja iz Evrope povodom učešća mladih u sportu tokom osamdesetih i devedesetih godina, koje je imalo za cilj da ustanovi ključne karakteristike omladinskog sporta (De Knop, Engstrom, & Skirstad, 1996). Kao ključne karakteristike, istraživači su izdvojili nekoliko: dečaci u većoj meri učestvuju u sportu nego devojčice; najatraktivniji sportovi su fudbal za

dečake i plivanje za devojčice i dečake; najčešći razlog za bavljenje sportom su uživanje i socijalna interakcija; sport je institucionalizovan, ne podrazumeva spontano okupljanje, već organizovanu aktivnost; uzrast ulaska u sport se tokom godina smanjio (deca počinju da se bave organizovanim sportom pre sedme godine); broj dece koja odustanu od sporta je najviši u periodu adolescencije (De Knop, Engstrom, & Skirstad, 1996).

Efekti dečjeg i omladinskog sporta reflektuju se na nivou pojedinca i na nivou društvene zajednice; u kvalitetnijem životu pojedinca, ali i u zdravlju nacije; sportskom identitetu nacije u međunarodnim razmerama (Radojević & Jevtić, 2011). Pored toga, dečji i omladinski sport, u stvari, predstavljaju „vrata za vrhunski sport” (Jevtić, 2011), jer vrhunski sportista ne nastaje u odraslom dobu, već se neguje i razvija od prvih sportskih koraka ka najvišim stepenicama u sportu. Razvoj mladog sportiste zavisi od vrednosne orijentacije jednog društva – koja može da neguje i vrednuje vrhunski sport kao karijerno legitiman izbor i samim tim pruža socio-ekonomsko-političku podršku za razvoj talenata. Dečji i omladinski sport imaju ključnu ulogu u detekciji talentovanih sportista i njihovom daljem usmeravanju. Razvojni put mladog sportiste od omladinskog do vrhunskog sporta, pedagoško-psihološko-sociološko je pitanje (Jevtić, 2011) i pitanje institucija poput Saveza, Olimpijskog komiteta, itd. Da bi talentovani sportista napredovao iz omladinskog u vrhunski sport, neophodna su sredstva koja bi omogućila uključivanje stručnjaka koji bi vodili računa o psihofizičkom razvoju mladog sportiste, ali i stručnjaka koji bi bili usmereni na dalji razvoj motoričkih i igračkih veština u vrhunskim uslovima.

Dečji i omladinski sport u Republici Srbiji

U dečjem i omladinskom sportu, u većoj meri, zastupljeni su kolektivni sportovi. Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za sport i omladinu (PRZ 2016–2018), osim fudbala kojim se bavi oko 20% dece osnovnoškolskog uzrasta, odbojkom se bavi 22%, košarkom 15%, a rukometom 10% dece i adolescenata u AP Vojvodini. Na teritoriji Republike Srbije može se uočiti trend popularnosti kolektivnih sportova, gde se pored fudbala, najveći broj dece, od pionirskih do omladinskih kategorija bavi upravo odbojkom (13.853), rukometom (11.281) i košarkom (10.842) (Urgen i Petrović, 2015).

Ova tri kolektivna i olimpijska sporta spadaju ujedno i u najtrofejnije sportove (pored vaterpola) na prostoru bivše Jugoslavije, i u velikoj meri su zastupljena u školama, nakon čega pojedinci prelaze u sportske klubove koji se bave dečjim i omladinskim sportom. Ukupno je registrovano 388 sportskih košarkaških klubova na teritoriji Republike Srbije, 296

rukometnih klubova i preko 450 odbojkaških klubova (Ministarstvo omladine i sporta, Sektor za sport, dokument iz 2015: Statistika u oblasti nacionalnog sporta). Pored toga što su sva tri sporta kolektivna i visoko popularna kod dece i omladine, oni imaju svoje specifičnosti i sličnosti. U sva tri sporta učestvuje veći broj igrača, u košarci 5, odbojci 6, a rukometu 6 igrača u polju i 1 na голу. Sva tri sporta su dvoranska, a ujedno imaju mogućnost igranja i van dvorane, gde se kontakt sa loptom ostvaruje rukama, s tim što u odbojci može da se ostvari kontakt i nogom. Faze igre su podeljene u fazu napada, tranzicije i odbrane, a tok igre podeljen je po vremenskim intervalima. U rukometu postoje dva poluvremena po 30 minuta, u košarci 4 četvrtine od 10 minuta, dok se u odbojci utakmica završava nakon što jedan tim osvoji ukupno tri seta, a setovi nisu vremenski ograničeni.

Košarka i rukomet spadaju u osvajačke sportove, gde postoji interakcija dva suparnička tima, u direktnom kontaktu, pri čemu se poen osvaja prenošenjem lopte na protivničku teritoriju i polaganjem lopte u gol tj. koš (Jovanović, 2010). U oba sporta uključene su napadačke i odbrambene taktike, gde se igrači kreću po terenu i bez lopte kako bi se postavili u optimalan položaj za osvajanje poena. I u košarci i u rukometu, igrači moraju da čuvaju svog protivnika i spreče ga da postigne poen direktnim kontaktom i stvaranjem pritiska. Direktni kontakt u rukometu je sastavni deo igre, koji često bude visoko agresivan i grub, ređe se sankcioniše, dok su u košarci fizički kontakti definisani pravilima i igrač može da napravi do 5 prekršaja, dok u rukometu igrači mogu da čine neograničeni broj prekršaja, gde se samo izrazito grubi prekršaji sankcionišu kaznom. Oba sporta zahtevaju visok stepen razvijenih taktičkih veština i strukturalno su kompleksni, sa velikim brojem kretnji. Sva tri sporta karakteriše eksplozivna snaga i manipulacija lopte (Jovanović, 2010). Odbojka, spada u visoko-intenzivnu interminantnu igru gde postoje višestruki periodi visoko-intenzivnih eksplozivnih kretnji (Lenberg, 2006). Za razliku od košarke i rukometa, u odbojci su protivnički timovi fizički odvojeni mrežom i ne dolaze u direktan fizički kontakt. Odbrana se sastoji od čuvanja sopstvenog terena. Poen se ostvaruje plasiranjem lopte preko mreže u slobodan prostor uz predviđanje kretnje protivničkih igrača. Ona spada u kategoriju sportova na mreži, gde postoji jasna dinamika igre: prijem, dizanje, smeč. U odnosu na košarku i rukomet, odbojka je taktički predvidljivija, ali zahteva viši stepen tehničkih veština u odnosu na njih. Budući da su sva tri sporta kolektivna, postoje određena psihološka obeležja sportista koji se njima bave. Istraživanja su pokazala da ovi sportisti imaju viši stepen anksioznosti u odnosu na sportiste koji se bave individualnim sportom, da su ekstravertniji i objektivniji

(Cox, 2005). Takođe, sportisti koji se bave kontaktnim sportovima, poput košarke i rukometa, opažaju se kao nezavisniji i sa manjom snagom ega u odnosu na odbojkaše (Cox, 2005).

Kolektivni sportovi su prvi u kojima dete uzima učešće, gde na početku predstavljaju neformalni oblik igre, dok strukturu dobijaju kasnije. Veći stepen učešća u kolektivnim dečjim i omladinskim sportovima posledica je i roditeljskog usmeravanja, gde se deca usmeravaju u kolektivni sport radi razvoja socijalnih veština. Međutim, i sama deca i adolescenti u većoj meri biraju kolektivne sportove u kojima mogu da zadovolje socijalne potrebe, a koji po svojim karakteristikama više liče na samu igru.

U dečjem i omladinskom sportu neophodno je razlikovati igru od sporta. Igra podrazumeva unutrašnju motivaciju gde se dete igra zbog sopstvenog zadovoljstva i nije uslovljeno socijalnim faktorima, pozitivna osećanja gde je ponašanje u okviru igre prijatno i izaziva uživanje, nelinearno ponašanje koje nije usmereno, cilj i sredstvo gde je dete zainteresovano za igru, ali ne i ishod, fleksibilnost, jer se igra menja i koriguje u skladu sa kontekstom i interesovanjem deteta (Cote, Baker, & Abernathy, 2007). Sa druge strane, sport podrazumeva visoko strukturiranu aktivnost koja ima za cilj unapređenje veština, a pažnja je usmerena na ishod. Za razliku od igre, sport se sprovodi pod autoritetom odrasle osobe koja usmerava ponašanje i koriguje greške, a zadovoljstvo izvršenjem aktivnosti je odloženo (Cote, Baker, & Abernathy, 2007).

Tabela 1. *Razlike između igre i dečjeg i omladinskog sporta* (prema: Cote, Baker, & Abernathy, 2007)

| Dimenzija | Slobodna igra | Namerna igra | Strukturirani trening | Sport |
|---|----------------------|--|--|---|
| Cilj | Zabava | Zabava | Unapređenje veština | Unapređenje veština |
| Perspektiva | Proces | Proces | Ishod | Ishod |
| Stepen nadgledanja od strane odrasle osobe | Nema nadgledanja | Nizak stepen nadgledanja | Postoji nadgledanje | Visok stepen nadgledanja i usmeravanja |
| Ispravljanje | Nema ispravljanja | Postoji ispravljanje, ali nije u fokusu igre | Fokus je na ispravljanju, kroz učenje putem otkrivanja | Fokus je na ispravljanju, greške se koriguju momentalno |
| Zadovoljstvo | Trenutno | Trenutno | Trenutno i odloženo | Odloženo |
| Izvori uživanja | Unutrašnji | U većoj meri unutrašnji | U većoj meri spoljašnji | Spoljašnji |

Iako se ide ka sve humanijem pristupu dečjeg i omladinskog sporta, stanovište „deca za sport” ima dominantnu ulogu kada je u pitanju identifikacija i selekcija talentovane dece i mladih, u koje će se ulagati zarad prelaska u vrhunski sport. Upravo je adolescencija, uzrast od 14 do 15 godina, definisan kao ključan prilikom identifikovanja i prelaska na fazu razvoja talenta (Jevtić, 2011). Deca i mladi ulaze u program prevođenja u vrhunski sport, koji zahteva dugogodišnji plan karijere i stabilan i jak uticaj države i nacionalnog sistema sporta, uz uzajamni odnos kompetentnih trenera i sportskih stručnjaka i nauke o sportu (Jevtić, 2011). Za adekvatnu identifikaciju, ali i istraživanje efekata sporta na razvoj dece, kao i za istraživanje procesa koji se se odvijaju tokom sportskih aktivnosti dece neophodno je sagledavanje iz više uglova, a posebno iz ugla psihologije sporta i razvojne psihologije. Detetov ulazak u sport predstavlja razvojni put. Kote i saradnici (Cote et al., 2003, Cote & Fraser-Thomas, 2007), na osnovu niza intervju sa sportistima koji se bave različitim sportovima, definisali su Razvojni model učestvovanja u sportu (Development Model of Sport Participation - DMSP) koji paralelno prati kognitivni, socijalni, emocionalni i fizički razvoj pojedinca.

Razvojni model učestvovanja u sportu

Razvojni model učestvovanja u sportu, jedan je od modela učestvovanja u sportu, koji poslednjih petnaest godina istraživači koriste u cilju istraživanja procesa i ishoda sportskog razvoja i učešća tokom detinjstva i adolescencije (Cote & Vierimaa, 2014). Prema ovom modelu, sportista prolazi kroz tri stadijuma sportskog učešća: stadijum isprobavanja, specijalizacije i ulaganja (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008).

Prvi stadijum naziva se stadijum isprobavanja i obuhvata sportiste uzrasta od 6 do 12 godina. Na ovom stadijumu deca se istovremeno bave različitim sportskim aktivnostima, koje su manje strukturirane, i podrazumevaju osnovno savladavanje motoričkih veština. Sportske aktivnosti kreiraju se tako da dovode do visokog stepena uživanja kod dece, kao i do usvajanja osnovnih sportskih pravila u skladu sa uzrastom dece (Cote & Hay, 2002).

Drugi stadijum naziva se stadijum specijalizacije, a traje od 13 do 16 godine. Mladi sportista na ovom stadijumu bavi se jednim sportom. Fizičke aktivnosti jasno su strukturirane, osmišljene tako da zahtevaju trud i rad u savladavanju veština i sportskog postignuća. (Ericsson et al., 1993 prema: Fraser-Thomas et al., 2008). Trenažni proces postaje zahtevniji sa fizičkom maturacijom, a u skladu sa kognitivnim razvojem sportiste i

taktičke veštine se razvijaju u većoj meri. Da bi sportista postigao uspeh tokom ovog stadijuma, ali i da bi se posvetio sportu, neophodna je podrška porodice i pozitivno iskustvo sa trenerom (Cote & Hay, 2002). Nakon ovog stadijuma, sportista može preći ili na rekreativni stadijum (rekreativno bavljenje sportom) ili na stadijum ulaganja.

Treći stadijum je stadijum ulaganja, gde sportista od 16 godina pa na dalje, učestvuje u jednom sportu sa jasnom namerom da se bavi njim na najvišem nivou. Podrazumeva prelazak u profesionalne klubove i viši rang takmičenja. Glavna motivacija je što bolje postignuće i usavršavanje sopstvenih veština. Nagrade se ne dobijaju lako, a akcenat je na tehničkom usavršavanju, a ne na uživanju. (Cote & Hay, 2002; Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008). Očekuje se visok stepen emocionalne regulacije, kao i fizičke spremnosti.

Iako postoje preporuke da pravi sportski trening ne treba započeti pre osme godine, a specijalizaciju jednim sportom ne pre 12 godine, u savremenom sportu broj dece koja sa sedam godina ulaze u stadijum specijalizacije rapidno raste (Jayanthi et al., 2013). Podaci iz 1997. godine primenljivi su i danas. Dečaci u većoj meri počinju sa bavljenjem sportom već na uzrastu od četiri godine i taj trend se nastavlja sve do rane adolescencije, gde prve sportske korake u većoj meri čine devojčice (Tabela 2). Upravo ovi i slični podaci ukazuju na dominantno stanovište „dete za sport”, gde je akcenat na postignuću, a ne razvoju.

Tabela 2. *Period specijalizacije za dečake i devojčice* (Scully & Clarke, 1997)

| Period specijalizacije | 1997. (Severna Irska) | |
|------------------------|--------------------------|-----------|
| | Dečaci | Devojčice |
| 4 godine | 16.4% | 10% |
| 5-7 godina | 42.3% | 27.2% |
| 8-9 godina | 18.2% | 12.1% |
| 10-11 godina | 13.9% | 24.3% |
| 12+ | 9.3% | 16.5% |

Kao što se na osnovu Slike 4. može videti, preskakanje stadijuma ili rana specijalizacija vode ka slabijem fizičkom zdravlju (veći broj povreda, razvoj psihosomatskih oboljenja, itd.), nižem stepenu uživanja u bavljenju sportom (Buning, Coble, & Kerwin, 2015), a krajnji rezultat može biti odustajanje od sporta nezavisno od nivoa takmičenja. Uvremenjeni razvoj učestvovanja u sportu omogućava potpun razvoj sportiste. Prolaskom kroz ove stadijume, sportista razvija emocionalne, socijalne i kognitivne veštine u skladu sa uzrastom, usled čega

dolazi do nižeg stepena stresa i većeg psihološkog blagostanja, a samim tim i boljeg postignuća na terenu (Buning, Coble, & Kerwin, 2015). Stadijum isprobavanja na kojem se sportista bavi većim brojem sportskih aktivnosti predstavlja značajnu osnovu za dalji razvoj sportiste. Prilikom prolaska kroz različite vrste sportova koji zahtevaju uključivanje različitih grupa mišića, drugačiji način razmišljanja i razumevanja samog procesa igre, sportista razvija veći broj veština koje kasnije usavršava i koristi u profesionalnom sportu (Baker, Cote, & Abernethy, 2003). Na ovom stadijumu prvi put se uči o sportskoj igri, te sportista stiče osećanje kompetentnosti, koje kasnije kreira motivaciju za bavljenje sportom (Kirk, 2005 prema: Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008). Neophodnost prolaska sportiste kroz ove stadijume za postizanje uspeha, potvrdila su i istraživanja koja su pronašla da kasnija specijalizacija dovodi do bržeg napretka igre sportiste i da sportisti koji su kasnije ušli u stadijum specijalizacije brže napreduju do međunarodnog nivoa takmičenja, više igraju za nacionalni tim i pokazuju viši stepen borbenosti (Barynina Vaitsekovski, 1992 prema: Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008).

| | | | | | |
|---------------|---------------------------------|--|--|--|--------------------|
| UZRAST | 18 | Potencijalni ishodi - Rekreativno bavljenje sportom - Visok nivo uživanja - Fizičko zdravlje | Potencijalni ishodi - Profesionalno bavljenje sportom - Visok nivo uživanja - Fizičko zdravlje | Potencijalni ishodi - Profesionalno bavljenje sportom - Nizak nivo uživanja - Slabije fizičko zdravlje | ODUSTAJANJE |
| | 17 | | | | |
| | 16 | Rekreativna faza <i>Aktivnosti:</i> - Više aktivnosti usmerenih na igru (uživanje) | Stadijum ulaganja <i>Aktivnosti:</i> - Veći broj strukturiranih treninga | Rana specijalizacija <i>Aktivnosti:</i> - Veći broj strukturiranih treninga | |
| | 15 | - Manji broj strukturiranih treninga | - Manje aktivnosti usmerenih na igru (uživanje) | - Manje aktivnosti usmerenih na igru (uživanje) | |
| | 14 | - Pažnja usmerena na vežbanje i zdravlje | - Usmerenost na jedan sport | - Usmerenost na jedan sport | |
| | 13 | | Stadijum specijalizacije <i>Aktivnosti:</i> - Podjednak odnos igre i strukturiranih treninga | → | |
| | 12 | | - Smanjen broj različitih sportskih aktivnosti | | |
| | 11 | | | | |
| | 10 | Stadijum isprobavanja <i>Aktivnosti:</i> - Veći broj aktivnosti usmerenih na igru (uživanje) | | | |
| | 9 | - Manji broj strukturiranih treninga | | | |
| 8 | - Učešće u većem broju sportova | | | | |
| 7 | | | | | |
| 6 | Ulazak u sport | | | | |

Slika 4. Razvojni model učestvovanja u sportu
(Cote et al., 2007)

DMSP model ističe značaj socijalnih odnosa i ulogu značajnih drugih na samo učestvovanje i dužinu bavljenja sportom (roditelji, trener, vršnjaci, saigrači). Sportisti koji ranije uđu u period specijalizacije imaju manje kvalitetne interpersonalne odnose sa roditeljima, trenerom i saigračima (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008). Naime, roditelji sa visokim očekivanjima stvaraju pritisak i uzimaju veći stepen učešća u samom procesu treniranja mladog sportiste, uključuju ga u trenažne procese iznad njegovih mogućnosti, dok treneri nemaju vremena da se individualno posvete sportisti koji je prešao da trenira sa starijim igračima u viši rang (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008). Zbog pritiska igre sa starijima od sebe dolazi do sagorevanja (Hecimovich, 2004) i odustajanja. DMSP model omogućava uvid u optimalni razvoj sportiste zarad postizanja što boljeg postignuća na terenu i van njega, uzimanjem u obzir psihosocijalne i fizičke faktore.

Adolescencija i bavljenje sportom

Adolescencija podrazumeva razvojni period, koji se smatra jednim od najturbulentnijih perioda u čovekovom životu, gde individua prolazi kroz niz bioloških, kognitivnih i socijalnih promena. Oko samog trajanja perioda adolescencije postoje određene neusaglašenosti, te se tako period adolescencije generalno može posmatrati kao razvojni period između 10 i 19 godine. Adolescent je neko ko nije više ni dete, a još uvek nije ni odrasla osoba (Moshman, 2005). U kontekstu sporta, adolescent je mladi sportista, uzrasta do 18 godina, koji se bavi jednim određenim sportom.

Fizički benefiti bavljenja sportom, prvi su zabeleženi u istraživanjima u vidu smanjenja telesne težine i rizika od gojaznosti (Vella, Cliff, & Okely, 2014), smanjenog rizika od srčanih oboljenja, boljeg imuno sistema (Lee, 1995 prema: Cox, 2005). Međutim, benefiti bavljenja sportom ogledaju se u brojnim aspektima, tako bavljenje sportom tokom detinjstva i adolescencije, pored fizičkog razvoja, doprinosi psihološkom i socijalnom razvoju (Agans, Johnson, & Lerner, 2017).

Tokom adolescencije, pred adolescenta se postavljaju različiti razvojni zadaci poput: prihvatanja fizičkog izgleda i brige o telu, uspostavljanja uzajamnih interpersonalnih odnosa sa vršnjacima oba pola, razvoj socijalnih veština, usvajanje maskuline i feminine uloge, razvoj emocionalne zrelosti i nezavisnosti od roditelja i odraslih, profesionalno opredeljenje i aktivni koraci ka njegovom postizanju u cilju dostizanja ekonomske nezavisnosti, priprema

za brak i porodicu, usvajanje društvenih vrednosti i postajanje socijalno odgovorne osobe, usvajanje vrednosnog sistema prema kojem će se ponašati u životu (Havighurst,1972).

Učešće u sportu tokom adolescencije doprinosi uspešnom razrešenju većine razvojnih zadataka, jer sport ima jedinstvenu ulogu u razvoju adolescenta. Još su Vigotski (1996) i Erikson (2008) istakli značaj socijalne interakcije i okoline za razvoj, napredovanje i prilagođavanje pojedinca, a sport predstavlja poseban socijalni kontekst koji deluje na celokupan razvoj pojedinca – na formiranje identiteta, socioemocionalni i kognitivni razvoj, kao i unapređenje mentalnog zdravlja.

Sport i razvoj identiteta

Kao značajan faktor razvoja osobe, Erikson je isticao važnost socijalnog konteksta, te smatrao da je razvoj psihosocijalan, spoj biološkog i socijalnog (Trbojević, 2016). Prema Eriksonovoj teoriji psihosocijalnog razvoja, tokom adolescencije dolazi do formiranja identiteta, gde pojedinac sagledava sebe kao aktivnu i nezavisnu osobu (Moshman, 2005) i pokušava da odgovori na pitanje „Ko sam ja?”. Sa potrebom da se osamostale i kreiraju identitet koji je nezavisan od porodičnog identiteta, adolescenti tragaju za novim iskustvima i senzacijama, u cilju upoznavanja sebe, što često dovodi do zbunjenosti i doživljaja „izgubljenosti”. Kao što Erikson ističe, adolescencija je stadijum u kojem dolazi do kreiranja identiteta nasuprot konfuzije uloga. Adolescent je pred izazovom da dotadašnja iskustva i informacije integriše u novu, njemu svojstvenu, formu. U procesu formiranja identiteta, Erikson je naglasio koncept Ego identiteta koji podrazumeva doživljaj da pojedinac zna kuda ide, uz sigurnost o tome ko je (Erikson, 2008). Tokom procesa kreiranja identiteta, adolescent eksperimentiše sa različitim ulogama kako bi pronašao onu koja mu najviše odgovara. Da bi uspešno formirao identitet on mora da balansira različitim aktivnostima, a tu spadaju i škola, sport, socijalne interakcije, interesovanje za buduću karijeru i uloge koje ima u različitim domenima (Roeser et al., 2006). U procesu formiranju identiteta, sport daje mogućnost preispitivanja sopstvenih vrednosti i sposobnosti u jednom manjem, drugačije obojenom kontekstu, a saigrači, kao vršnjačka grupa, pružaju priliku da u njima adolescent opaža vlastitu refleksiju (Erikson, 2008). Budući da, prema Eriksonu (2008), adolescent teži da postigne osećaj celovitosti o tome ko je i ko će biti, bavljenje sportom pruža jednu od alternativa, jedan od mogućih oblika identiteta tako što nudi ulogu „sportiste”, koja sa sobom nosi i profesiju sportiste, pripadnost grupi i status. Bavljenje sportom omogućava formiranje ličnog identiteta, ali ujedno pruža i doživljaj sigurnosti, jer je to strukturirana i usmerena

aktivnost, koja može zadovoljiti doživljaj Ego identiteta; pruža adolescentu doživljaj pripadnosti i teren na kojem zna šta treba da radi, gde može da demonstrira svoju kompetentnost.

Individualni identitet proizilazi iz osobina ličnosti i interpersonalnih odnosa sa drugim ljudima (Franceško i sar., 2002). On počiva na vrednosnom, moralnom sistemu koji pojedinac ima i sadrži afektivnu i kognitivnu komponentu (Brković, 2011). Tokom adolescencije, dolazi do prijatnih i neprijatnih osećanja usmerenih ka sebi. Ove oprečne emocije, zapravo čine afektivnu komponentu identiteta koja je usko povezana sa doživljajem samoeфикаsnosti. Sa druge strane, kognitivni aspekt identiteta odnosi se na razvoj introspekcije i samorazumevanja, zahteva integraciju različitih aspekata sebe u jedan koherentan self (Brković, 2011). Istraživanja su pokazala da učešće u dečjem i omladinskom sportu doprinosi razvoju pozitivnog self-koncepta u adolescenciji (Kirkcaldy, Shephard, Siefen, 2002; Tubić, Đorđić, & Poček, 2012). Self-koncept se često posmatra kao multidimenzionalni konstrukt, koji podrazumeva samovrednovanje kroz lično iskustvo i procenu od strane drugih (Ivanović & Ivanović, 2012). Samovrednovanje se može grubo podeliti na opšte samovrednovanje i samovrednovanje u specifičnim domenima, poput sporta. Opšte samovrednovanje odnosi se na vrednovanje sopstvenih globalnih kapaciteta i karakteristika (Tubić, 2010), dok samovrednovanje u specifičnom domenu podrazumeva doživljaj kompetentnosti u određenoj oblasti, poput sporta. Self-koncept uslovljen je kognitivnim, ali i socijalnim faktorima (Harter, 1990), a sport utiče na kreiranje fizičkog i ličnog selfa u adolescenciji kroz delovanje na globalnom i individualnom nivou, koji se sastoji od percepcije fizičkog izgleda i sportske kompetencije.

Adolescencija je period naglih fizičkih promena, gde prvo dolazi do povećanja visine, a potom i težine. Ekstremiteti se izdužuju, kao i mišićna vlakna i tetive, usled čega dolazi do neproporcionalnog fizičkog izgleda (Brković, 2011). Uz razvoj ekstremiteta dolazi i do razvoja unutrašnjih organa, tako srce udvostručuje svoju težinu, a veličina pluća se povećava. Pojavljuju se sekundarne polne karakteristike i pojačani hormonalni odgovor tela na stimulse. Adolescent procenjuje sopstveni uspeh i prihvaćenost u socijalnom okruženju kroz privlačnost fizičkog izgleda, gde opaža da fizički napredniji pojedinci bivaju prihvaćeni od strane vršnjaka. Sport utiče na usklađivanje fizičkih promena, jer kroz različite kineziološke aktivnosti doprinosi motoričkom razvoju, ali i razvoju koordinacije i kondicije, i na taj način može pomoći adolescentu da brže prihvati nastale promene i novofomirano telo. Kao jasno

koncipirana sportska aktivnost, usklađena uzrasnim razvojnim potrebama i promenama, sport doprinosi razvoju motoričkih sposobnosti i pospešuje pravilan rast. Kroz učešće u dečjem i omladinskom sportu, dolazi do jačanja fizičkog selfa, gde adolescent formira pozitivnu sliku o sopstvenom telu, što doprinosi i globalnom samovrednovanju sebe kao uspešnog (Tubić, 2010).

Budući da je jedan od razloga za učešće u dečjem i omladinskom sportu demonstriranje kompetentnosti u domenu sporta, adolescent ispunjava svoju potrebu za kompetentnošću upravo bavljenjem sportom. Kroz trening on usavršava svoje veštine, gde mu je lični napredak vidljiv kroz uspešno savladan trening, ali i uspešno odigranu utakmicu. Kroz treniranje, jača doživljaj kompetentnosti, a samim tim i specifično samovrednovanje sebe kao uspešnog u domenu sporta. Istraživanja su pokazala značajnu povezanost između pozitivnog samovrednovanja motoričkih sposobnosti i opšteg zadovoljstva (Ivanović & Ivanović, 2012). Na ovaj način, adolescent razvija pozitivan self-koncept koji je povezan sa individualnim identitetom. Osim kompetentnosti u motoričkim sposobnostima, adolescent u sportu testira i svoju kompetentnost u socijalnim odnosima, te pored sportske kompetentnosti, kroz sport doživljava i socijalnu kompetentnost, a to doprinosi globalnom samovrednovanju koje na dalje utiče na razvoj ličnog identiteta.

Efekti sporta na razvoj fizičkog selfa mogu se objasniti pomoću hipoteze unapređenja (jačanja) selfa hipoteze intervencije i hipoteze recipročnih uticaja (Đorđić & Tubić, 2009). Hipoteza jačanja selfa odnosi se na tendenciju pojedinca da uzima učešće u aktivnostima u kojima će moći da demonstrira kompetentnost, a da izbegava situacije u kojima može doći do neuspeha. Na taj način, jača se doživljaj lične uspešnosti u određenom domenu i self pojedinca. Razvoj fizičkih sposobnosti i unapređenje fizičkog izgleda, ali i sposobnosti, odnosi se na hipotezu unapređenja veština. Osnova ove hipoteze leži u objašnjenju da učestvovanje u određenim aktivnostima poput sporta, pozitivno utiče na određene aspekte selfa. Sa druge strane, hipoteza recipročnog uticaja fokusira se na uzajamni odnos self-koncepta i socijalnog okruženja, tj. sporta (Đorđić & Tubić, 2009). Naime, sport doprinosi unapređenju sposobnosti (poput fizičkih sposobnosti), što jača doživljaj lične kompetencije ili self-koncept. Dalje, self-koncept usmerava pojedinca da uzme učešće u fizičkim aktivnostima, čime se stvara cirkularni odnos između sporta i self-koncepta.

Kolektivni sportovi utiču na doživljaj i vrednovanje ličnog identiteta u odnosu na grupu koju formiraju i kojoj adolescent pripada. Prema Teoriji socijalnog identiteta (Tajfel, 1978)

identitet se formira i razvija u različitim višeslojnim kontekstima, na koje deluju interpersonalne interakcije i odnosi, kao i institucije (Yukhymenko-Lescroart, 2018). Socijalni identitet deo je ličnog identiteta, a razvija se unutar grupe kojoj pojedinac pripada. Tako, u sportu, adolescent razvija socijalni identitet koji se odnosi na pripadnost sportskom timu. Ovaj identitet nastaje usled pripadnosti grupi, ali i usled emocionalne procene adolescenta da je pripadanje toj grupi važno. Budući da je u adolescenciji potreba za pripadnošću najizraženija, kreiranje socijalnog identiteta u okviru sportskog tima, predstavlja jedan od socijalnih ciljeva adolescenta. Adolescent u sportskom timu prepoznaje sopstvenu sličnost sa ostalim saigračima, a ujedno i razlike pripadnika drugih sportskih timova, oseća da pripada grupi koja mu je slična po interesovanjima, ali i sposobnostima. Pripadanje sportskom timu vrednuje se pozitivno, a samim tim adolescent vrednuje sebe kao vrednog i značajnog. Tokom adolescencije, adolescent formira veći broj socijalnih identiteta koji variraju po važnosti i koji se hijerarhijski menjaju u odnosu na situaciju u kojoj se adolescent nalazi (Brković, 2011). Bavljenje sportom podrazumeva aktivno učešće i posvećenost svakodnevnim treninzima, te adolescent u velikoj meri provodi vreme sa saigračima i trenerom.

Sportsko ponašanje ima značajnu ulogu u kreiranju i oblikovanju socijalnog identiteta. Pojedinac je spreman da menja svoje ponašnje u cilju da održi ili ojača socijalni identitet koji je usvojio u sportskoj grupi. Mladi sportisti koji su usvojili sportski socijalni identitet, u zavisnosti od vrednosnog sistema koji sportska grupa neguje, ispoljavaju prosocijalna ili asocijalna ponašanja na i van terena (Yukhymenko-Lescroart, 2018), što ukazuje na to da socijalni kontekst ima značajnu ulogu u razvoju selfa, ali i moralnih načela pojedinca. Identitet je konstrukt sličan konstrukt ciljne orijentacije (Kaplan & Flum, 2010 prema: Yukhymenko-Lescroart, 2018), jer su oba usmerena na savladavanje i prilagođavanje socijalnoj i fizičkoj sredini. Na razvoj oba deluju socijalni faktori poput grupe i značajnih drugih koji mogu usmeriti pojedinca ka usvajanju jednog ili više identiteta/ciljnih orijentacija vrednovanih od strane grupe. Samim tim, budući da su uzajamno povezani, razvoj jednog identiteta, poput sportskog socijalnog identiteta, vodi ka usvajanju ciljne orijentacije koju vrednuje socijalna grupa. Efekat sporta ogleda se upravo i u kreiranju ciljne orijentacije adolescenta. U zavisnosti od sportskog okruženja, razvoj adolescenta i identiteta može ići u razvojnom ili ne razvojnom pravcu. Globalnom samovrednovanju doprinosi ujedno i socijalni identitet, koji adolescent razvija u sportskom okruženju. Kroz vrednovanje sportske grupe kao pozitivne, adolescent vrednuje i sebe kroz tu prizmu. Na taj način, adolescent oseća

sigurnost, ali i samopoštovanje i pripadnost. Sebe procenjuje kao uspešnog u socijalnom domenu, čime se jača doživljaj globalnog, ali i specifičnog selfa.

Sport i socioemocionalni razvoj

Psihološki benefit bavljenja sportom uočava se već tokom ranog detinjstva u vidu učenja socio-emocionalnih veština poput kooperativnosti, veština komunikacije, emocionalne regulacije (Eime et al., 2013; Gardner, Magee, & Vella, 2016), samoregulacije, veština vođe (Craike, Symons, & Zimmermann, 2009).

Sport predstavlja „arenu” u kojoj adolescent može da razvije socijalne i emocionalne veštine. Budući da zajedno sa njim u „areni” učestvuje veći broj vršnjaka, kao i odraslih osoba, pred adolescentom se nalazi široka lepeza različitih socijalnih ponašanja, ali i interakcija na koje treba da reaguje. Upravo zbog toga, bavljenje sportom u adolescenciji doprinosi razvoju životnih veština. Pod životnim veštinama podrazumevaju se veštine koje doprinose uspehu u različitim situacijama i sredinama i mogu se posmatrati kroz bihevioralne veštine (poput komunikacijskih veština), kognitivne veštine (poput donošenja efikasnih odluka), interpersonalne veštine (poput asertivnosti) ili intrapersonalne (poput postavljanja ciljeva) (Benson & Bruner, 2018), koje sportista razvija modelovanjem i eksperimentisanjem u sportskoj grupi.

Tokom perioda adolescencije, usled značajnih fizioloških i psihosocijalnih promena, adolescent se suočava sa intenzivnim emocijama, čiji su najčešći izvori vršnjaci, škola i sportske aktivnosti (Bačanac, Petrović, & Manojlović, 2009).

Posebna determinanta emocija, uz subjektivni doživljaj, fiziološke promene i karakteristično ponašanje, prema funkcionalistima je emocionalna regulacija (Izard & Koback, 1991). Emocionalna regulacija ima ulogu u kontroli i izmeni emocionalnog odgovora zarad postizanja određenog socijalnog cilja (Hubbard & Coie, 1994). Promene koje se dešavaju u adolescenciji, često sa sobom nose i veći stepen osećanja nezadovoljstva, ali i nerealna očekivanja. Pojavljuju se pitanja vezana za budućnost što izaziva dodatnu nesigurnost, strahove i sumnju. Sport je strukturirana aktivnost koja ima jasna pravila i cilj, te omogućava adolescentu da oseti emocionalnu delotvornost, stekne doživljaj kontrole nad svojim emocionalnim iskustvima u sigurnom i poznatom kontekstu.

U adolescenciji emocije se naglo smenjuju, kao i njihov intenzitet. Razvojni zadatak adolescenta je razvoj emocionalne regulacije kompleksnih emocija i strategija prevladavanja stresa (Santrock, 2001) koje imaju značajnu ulogu u socijalnim interakcijama i određuju smisao svake socijalne interakcije. Da bi adolescent bio uspešan u savladavanju razvojnih zadataka koji su pred njim, neophodno je da razvije emocionalnu kompetentnost. Emocionalna kompetentnost predstavlja „naučene sposobnosti koje se temelje na emocionalnoj inteligenciji, koja određuje potencijal za učenje ovih veština” (Goleman, 1997). Prema Golemanu (1997), te sposobnosti su:

- emocionalna svesnost – poznavanje sopstvenih i tuđih emocionalnih stanja;
- upravljanje sobom – samokontrola sopstvenih emocija;
- empatija – socijalna svesnost, prepoznavanje potreba pojedinaca i grupa;
- društvene veštine – komunikativnost, rešavanje konflikata, itd.

Na razvoj navedenih sposobnosti utiču individualni faktori poput kognitivnog razvoja, ali i kontekstualni faktori poput kvaliteta ranih odnosa i sredine u kojoj pojedinac odrasta. Sport spada u kontekstualne činioce koji utiču na razvoj emocionalne kompetencije i emocionalne regulacije (Snyder et al., 2010). Socijalizacija putem sporta utiče na razvoj razumevanja, doživljaja i ekspresije emocija. Na terenu adolescent ima priliku da doživi različite emocije, od prijatnih do neprijatnih, a i da ih izrazi na samom terenu, kroz fizičku kretanju, ekspresiju lica ili vokalnu ekspresiju. Na primer, u većini kolektivnih sportova nakon postignutog poena saigrači svoje emocije izraze zajedno, određenim povikom, čime adolescent uči, ne samo ekspresiju emocija, već razvija i sposobnost uživanja i saosećanja sa tuđim emocionalnim stanjima. Budući da je sport situacija postignuća, emocionalno pretvaranje je deo sportskog ponašanja. Sportista shvata da unutrašnje emocionalno stanje ne može uvek ekspresivno da pokaže na terenu, te razvija emocionalnu regulaciju i strategiju modifikovanja emocionalnog izraza, kao na primer u trenutku kada postoji tenzija na terenu usled nepravedne odluke sudije ili kada se lomi rezultat, kada saigračima, ali i protivnicima treba pokazati odlučnost, a ne strah i sumnju.

Doživljavanjem treme pred utakmicu, adolescent uči regulatorne strategije, tj. uči koje korake i ponašanja da preduzme kako bi sprečio nastanak treme pred utakmicu. Sport je aktivnost koja je kompetitivnog karaktera i samim tim izaziva tenziju i frustracije, ukoliko želje i potrebe sportiste nisu u skladu sa ponašanjem i situacijom na terenu. Na ovaj način sportista razvija i toleranciju na frustraciju, jer se nalazi u situaciji kada svoju pažnju mora da preusmeri na neki drugi aspekt i reguliše svoje emocije kako bi došao do krajnjeg cilja.

Samoregulacija podrazumeva korišćenje strategija s ciljem da se sagledaju i organizuju ciljevi kako bi se oni uspešno ostvarili, uz procenu napretka prilikom njihove realizacije (Brković, Keresteš, & Kuterova-Jagodić, 2012). Prema modelu selekcije, optimizacije i kompenzacije (SOC model, Baltes & Baltes, 1990; Freund & Baltes, 2002, prema: Brković, Keresteš, & Kuterova-Jagodić, 2012), samoregulacija predstavlja upravljanje ciljevima. Procesi selekcije, optimizacije i kompenzacije odnose se na ono što pojedinac želi, korake koje preduzima kako bi ostvario ciljeve i kako reaguje u slučaju neuspeha. Selekcija se deli na elektivnu selekciju – usmerenu na postizanje željenog ishoda i selekciju nakon gubitka – usmerenu na proces nakon neostvarenja cilja (Brković, Keresteš, & Kuterova-Jagodić, 2012). U sportu, obe selekcije aktiviraju se tokom procesa treniranja i takmičenja. Elektivna selekcija javlja se prilikom postavljanja cilja, poput pobede, ili unapređenja neke veštine, dok se selekcija nakon gubitka javlja kada se ti ciljevi ne ostvare, što je česta situacija u sportu – nekad dođe do pobede, nekad ne. Samim tim, sportista mora da usvoji strategije koje podrazumevaju menjanje cilja (ukoliko on nije ostvaren) ili modifikovanje cilja u skladu sa dostupnim resursima. Proces optimizacije podrazumeva učenje i usvajanje načina za postizanje ciljeva. Na ovaj način, sportista razvija pažnju i istrajnost, usvaja nova i uvežbava stara saznanja, a ujedno istražuje kako da dođe do resursa koji bi vremenski bili usklađeni sa njegovim i tuđim aktivnostima. Kao poslednji proces koji deluje tokom samoregulacije navodi se kompenzacija koja se odnosi na upotrebu alternativnih načina održavanja postignutih i željenih ishoda, u situacijama kada stari mehanizmi i načini nisu dostupni (Brković, Keresteš, & Kuterova-Jagodić, 2012). Proces samoregulacije je razvojno uslovljen, a tokom adolescencije dolazi do razvoja kompleksnijih procese samoregulacije. Adolescencija je upravo najznačajniji životni period kada dolazi do usvajanja i učvršćivanja procesa samoregulacije (Freund & Baltes, 2002 prema: Brković, Keresteš, & Kuterova-Jagodić, 2012). Bavljenje sportom u adolescenciji učvršćuje samoregulatorne procese jer sport predstavlja aktivnost koja zahteva selekciju, optimizaciju i kompenzaciju. Situacija postignuća je jedna od osnovnih karakteristika dečjeg i omladinskog sporta, koja zahteva od adolescenta da selektuje jasan cilj kojem teži, kao i da iznađe načine na koje može da dođe do njega. Sa druge strane, budući da u sportu uvek jedan tim gubi, na ovaj način adolescent uči i selekciju nakon gubitka, kao i iznalaženje alternativnih načina da se do cilja dođe.

Sport omogućava realizovanje procesa socijalizacije (Koković, 2000) i razvoj socijalne kompetencije. Socijalna kompetencija može se posmatrati kao grupa socijalnih ponašanja poput rešavanja problema, razumevanja tuđe perspektive, itd, ili kao sposobnost u uspešnom

realizovanju socijalnih ciljeva poput prihvaćenosti, uspostavljanja prijateljskih dijada i socijalnih interakcija (Hubbard & Coie, 1994). Najizrazitija promena u periodu adolescencije jeste promena u socijalnom domenu (Petrović, 2016). Adolescent ima razvojni zadatak da formira značajne interpersonalne odnose van porodice, primarno sa vršnjacima, gde se potreba za pripadanjem javlja kao jedna od najizraženijih potreba (Erikson, 2008). U isto vreme, adolescent redefiniše postojeći odnos sa roditeljima, gde dolazi do izražene potrebe za samostalnošću i autonomijom – pogotovo u procesu donošenja odluka.

Sport i sportski tim zadovoljavaju osnovnu ljudsku potrebu za pripadanjem (Bruner, Boardley, & Cote, 2014), ali ujedno doprinose i razvoju socijalne kompetencije. Dve dimenzije vršnjačkih odnosa, prijateljstvo i prihvaćenost, deo su sportske vršnjačke grupe. Sportski tim predstavlja socijalnu grupu formiranu od članova sličnog uzrasta, sposobnosti i interesovanja, što olakšava proces interakcije i pruža mogućnost formiranja uzajamnog dijadnog odnosa. Formiranje dijadnog, ali i grupnog odnosa, predstavlja socijalni prostor u kojem se uče i ispoljavaju različite socijalne veštine poput slušanja, razumevanja, brige. U skladu sa socioemocionalnim razvojem, adolescent razume princip uzajamnosti i u mogućnosti je da se stavi u tuđu poziciju tj. dolazi do razvoja kognitivne i afektivne komponente empatije. Da bi tim uspešno realizovao svoje ciljeve, saigrači moraju da brinu jedni za druge i budu usmereni jedni ka drugima, što dovodi i do razvoja empatije i emocionalne svesnosti.

Timski sportovi podrazumevaju zajedničko učešće i delovanje da bi se ostvarila pobeda, što dovodi do razvoja kooperativnog ponašanja kroz delovanje grupne kohezije. Grupna kohezija podrazumeva dinamičke procese koji se ogledaju u tendenciji članova grupe da se „drže zajedno” tokom ostvarivanja zajedničkog cilja i zadovoljenja potreba članova grupe (Martin et al., 2014). Grupna kohezija unutar sportskog tima razvija se i usled toga što je odnos adolescenta i saigrača baziran na jednakosti, reciprocitetu i dogovornoj validaciji (Petrović, 2006). Adolescent uviđa neophodnost timskog rada zarad ostvarivanja pobede, gde dolazi do razvoja emocionalne regulacije i samoregulacije, kako bi grupa delovala kohezivno i bila delotvorna, te kako bi se umanjila mogućnost neuspeha.

Kada su u pitanju kolektivni sportovi adolescent, unutar socijalne grupe, ulazi u interakcije koje često nisu harmoničnog karaktera. Konflikt u sportu može biti unutar grupe, između uprave, ali i između dve sportske grupe. U zavisnosti od načina na koji trener vodi tim, ali i od grupne dinamike tima, adolescent unutar ove socijalne grupe, najčešće putem

modelovanja, uči konstruktivne i destruktivne strategije razrešavanja konflikta koje su na stalnom testu usled takmičarske prirode sporta. Budući da tim čini grupa pojedinaca koji se takmiče nekad međusobno, a nekad i protiv drugog tima, konflikti u sportu mogu biti usmereni na odnos ili na postignuće (Ćirković, 2015). Konfliktne situacije nastaju kada su potrebe učesnika suprotstavljene. U adolescenciji, burne emocionalne reakcije neretko dovedu do konflikta odnosa – kako sa saigračima tako i trenerom i roditeljima. Preispitivanjem sopstvene uloge i uloge koju odrasli imaju u njegovom životu, u pokušaju da testira granice odnosa, adolescent se suprotstavlja autoritetu. Sa druge strane, vršnjačka grupa u sportu usled neusaglašenosti stavova, ali i nepostignutog rezultata predstavlja segment u kojem dolazi do konflikta. Konflikt sa saigračima bi, prema tome, predstavljao horizontalni konflikt jer se odvija između članova na istom nivou, dok bi konflikt između igrača i trenera predstavljao vertikalni konflikt, odnosno konflikt između članova različitog nivoa u okviru iste organizacije (Ćirković, 2015).

U skladu sa kognitivnim razvojem u adolescenciji, razvijaju se i kompleksnije strategije razrešavanja konflikta. Istraživanja su pokazala da sportisti teže da koriste strategije razrešavanja konflikta poput izgradnje timskog duha, zaustavljanja konflikta pre nego što emocije eskaliraju, upotrebe medijatora u razrešenju, kao i čestih timskih sastanaka (Martin et al., 2014). Sportski tim, usmeren je ka istom cilju, ostvarenju visokog sportskog postignuća, samim tim, neophodno je razrešiti konflikte unutar tima, kako bi proces ka cilju neometano tekao. Da bi do konstruktivnog razrešenja konflikta došlo, neophodno je da sukobljene strane izraze svoje potrebe, a da ih potom zadovolje na obostrano zadovoljstvo (Deutsch et al., 2006). Kroz sportske konflikte na različitim hijerarhijskim nivoima, adolescent usvaja strategije koje vode ka razrešenju, a zarad dostizanja zajedničkog cilja.

Uspešnom razrešenju konflikta u sportu doprinose i razvijene komunikacijske veštine. Da bi sportista uspešno izvršio aktivnost na terenu, neophodna je komunikacija između njega i trenera, trenera i tima, ali i igrača i saigrača. Prilikom procesa prenošenja poruke, neophodno je da svi učesnici jasno razumeju informaciju. U sportu se koristi verbalna i neverbalna komunikacija, te adolescent, kroz sport, uči tumačenje verbalnih i neverbalnih poruka. Međutim, tokom utakmice, usled buke, do sportiste češće dođu neverbalni oblici komunikacije od verbalnih. Prema tome, da bi komunikacija bila uspešna, trener i igrači moraju da uče da čitaju neverbalne znakove koji označavaju ne samo taktiku igre, već i emocionalno stanje igrača.

Jedan od savremenih problema adolescenata danas jeste dokolica. Adolescenti pokazuju nedostatak organizacionih sposobnosti i inicijative da organizuju sopstveno slobodno vreme. Otprilike 27% adolescenata izveštava da im je „dosadno” i da ne znaju šta da rade sa slobodnim vremenom (Fraser-Thomas, Cote & Deakin, 2005). Budući da je sport strukturirana i organizovana aktivnost sa posebnim pravilima, adolescent učešćem u sportu može da razvije i inicijativno ponašanje (Larson, 2000 prema: Fraser-Thomas, Cote & Deakin, 2005). Inicijativa se sastoji iz tri elementa: unutrašnje motivacije, skoncentrisane uključenosti i trenutnog truda usmerenog ga cilju. Sport dovodi do razvoja inicijative jer predstavlja aktivnost koja je pre svega voljna i samim tim zahteva unutrašnju motivaciju za izvršavanje; ali i aktivnost koja zahteva pažnju, što mu daje i karakteristiku aktivnosti koja predstavlja svojevrsan izazov. Da bi se bavio sportom, adolescent mora da uloži trud koji ne podrazumeva kratkoročno ulaganje, mora da mu posveti određen broj sati svakog dana. U odnosu na školu koja zahteva pažnju, strukturirana je, ali ne i voljna, i gledanja televizije koje je voljno, ali nije strukturirano i ne zahteva pažnju duži vremenski period, sport je jedina aktivnost koja zadovoljava sva tri elementa inicijative (Larson, 2000 prema: Fraser-Thomas, Cote & Deakin, 2005). Razvoj inicijative predstavlja značajnu sposobnost u daljoj sportskoj karijeri, ali i u odraslom dobu. Iako postoji tendencija među mladima da potražuju više slobodnog vremena, istraživanja su pokazala da slobodno vreme u adolescenciji ukoliko nije strukturiranog karaktera ne dovodi do psihosocijalnog razvoja mladih, čak štaviše, pokazala su da učešće u strukturiranim aktivnostima poput sporta pozitivno utiče na razvoj zadovoljstva životom kod mladih (Fraser Thomas, Cote & Deakin, 2005).

Kroz sport adolescent uči fer-plej i norme sportskog ponašanja (Koković, 2000). Olimpijski moto „Brže, bolje, jače” predstavlja osnovne vrednosti u sportu poput vrhunske igre, poštenog truda, poštovanja pravila i samoregulacije (De Courbetin, 1895 prema: Yukhymenko-Lescroart, 2018). Upravo se ove vrednosti definišu kao sportsko ponašanje koje predstavlja moralni sistem vrednosti u sportu. Sa ulaskom u adolescenciju, dolazi do razvoja autonomne moralnosti, prema Pijažeu, ili do viših oblika moralnosti, trećeg i četvrtog stadijuma moralnog razvoja prema Kolbergu (Miočinović, 2004). Na ovom moralnom razvojnom stadijumu, adolescent poseduje sposobnost uzajamnosti, poštovanja spoljašnjih pravila, kritičko rezonovanje i ideju o tome šta je moralno, a šta ne (Miočinović, 2004). Moralni reciprocitet izražava se kroz „zlatno pravilo”: „Postupaj sa drugima onako kako bi voleo da se drugi ophode prema tebi” (Bačanac, Petrović, & Manojlović, 2009). Ovi razvojni kapaciteti omogućavaju adolescentu da usaglasi svoje potrebe sa tuđim, i da poštuje tuđa

osećanja, uz razumevanje namere drugih ljudi. Internalizacija vrednosti koje stoje iza mottoa „Brže, bolje, jače” dovodi do fer-pleja u sportu, koji podrazumeva i prosocijalno ponašanje, upravo zahvaljujući i moralnom razvoju adolescenta. Sportsko ponašanje podrazumeva i prihvatanje da neće svi poštovati pravila, ali da ona postoje radi ostvarenja zajedničkog cilja – uspeha. Budući da bavljenje sportom dovodi do razvoja emocionalne regulacije i empatije, ne iznenađuje što su istraživanja pronašla značajnu vezu između bavljenja sportom i prosocijalnog ponašanja (Gašić-Pavišić & Janjetović, 2007; Gardner, Magee, & Vella, 2016). Prosocijalno ponašanje na terenu ogleda se u pomaganju saigraču prilikom pada, ali i protivniku. Trener i roditelji u velikoj meri utiču na razvoj prosocijalnog i sportskog ponašanja na terenu, ali i van njega. U timu se uspostavlja ciklus prosocijalnog ponašanja – ukoliko se adolescent ponaša prosocijalno prema saigraču, i oni će mu uzvratiti istim ponašanjem (Joksimović i Vasić, 1990 prema: Gašić-Pavišić & Janjetović, 2007). Sportske aktivnost zahtevaju od igrača kooperativnost, solidarnost, timsku igru što jesu karakteristike prosocijalnog ponašanja, gde organizovani sport ujedno predstavlja okruženje za učenje odgovornosti i oblikovanje motivacionog ponašanja i postignuća (McKenney, 2001 prema: Gašić-Pavišić & Janjetović, 2007).

Osim doprinosa razvoju prosocijalnog ponašanja, dečji i omladinski sport mogu imati nezaobilaznu ulogu u smanjenju agresivnog ponašanja. Jedno od najčešćih objašnjenja na koji način učešće u sportu doprinosi smanjenju agresivnog ponašanja jeste efekat katarze (Gašić-Pavišić & Janjetović, 2007). Učešće u sportovima koji su kontaktnog tipa, gde postoji određeni stepen agresivnosti i borbe predstavlja priliku za pražnjenje agresivnosti u strogo kontrolisanom i sigurnom okruženju. Na taj način adolescent nema potrebu da ispoljava agresivno ponašanje van terena. Međutim, efekat katarze moguć je samo ukoliko je sportsko okruženje usmereno na prosocijalni razvoj sportista. Budući da je najčešći oblik usvajanja socijalnih veština putem modelovanja, ukoliko su mladi izloženi agresivnom ponašanju bez edukacije o emocionalnoj regulaciji i sportskom ponašanju, sport može doprineti ispoljavanju agresivnog ponašanja.

Sport i kognitivni razvoj

U pogledu kognitivnih razvojnih promena, adolescent u ovom periodu, prema Pijažeu, ulazi u period formalnih operacija koji podrazumeva razvoj hipotetičko-deduktivnog mišljenja. Adolescent je u mogućnosti da sagleda situaciju iz više uglova, pretpostavi eventualne posledice svog ponašanja i odluka, ali i da uvidi razliku između odluke koja će

dovesti do zadovoljenja jednog cilja i više ciljeva (Trbojević, 2016). U stanju je da razmišlja na apstraktnom nivou i da uči iz svojih iskustava, kako bi primenio alternativna rešenja za rešavanje nekog problema. Sport doprinosi kognitivnom razvoju u vidu povećavanja kapaciteta za učenje i razvoj logičkog mišljenja (Craike, Symons, & Zimmermann, 2009; Ewing & Seefeldt, 1996). Bilo da je u pitanju individualni ili grupni sport, kroz interakciju sa vršnjacima i učenje veština i taktika igre, adolescent razvija kognitivne procese. U sportu, trener i saigrači adolescentu postavljaju zadatke koji su često u domenu zone narednog razvoja. Trener, na osnovu procene sposobnosti mladog sportiste, kreira program treninga koji će uvek biti za stepen zahtevniji od sposobnosti sportiste u datom trenutku, a ne odnosi se samo na savladavanje fizičkih zadataka, već zahteva i razumevanje hipotetičke situacije koja se može desiti na terenu, kao i razumevanje kompleksnih taktika i plana igre. Mladi sportisti, uzrasta od 16 godina, neretko prelaze da igraju u višem rangu takmčenja, sa starijim saigračima koji mogu stimulisati razvoj adolescenta.

Uprkos činjenici da su ranije postojale pretpostavke da se sportom bave manje uspešni učenici, istraživanja su pokazala da bavljenje sportom doprinosi boljem akademskom postignuću (Marsh & Kleitman, 2003). Vrednosti koje se ističu i neguju unutar sporta, adolescenti internalizuju i primenjuju i van sportskog konteksta. Tako, razvijene radne navike na treningu prenose i na školske obaveze. Sport, zbog svog koncepta, zahteva odgovornost i posvećenost od mladog sportiste, što su karakteristike koje razvijaju samoregulaciju kod adolescenta, koja je relevantna za postizanje uspeha kako na terenu, tako i van njega. Takođe, istraživanja su pronašla da fizička aktivnost doprinosi razvoju pažnje i pamćenja kod dece (Chang et al., 2014), te sport koji uključuje kompleksne fizičke kretnje zapravo utiče i na povećanje kapaciteta kognitivnih procesa, koji su značajni za svakodnevno funkcionisanje pojedinca. Delovanje fizičke aktivnosti i bavljenje dečjim i omladinskim sportom na kognitivne procese objašnjava se hipotezom kiseonika, gde je pretpostavka da fizička aktivnost pospešuje nivo kiseonika i angiogenezu u područjima mozga koji su zaduženi za izvršavanje zadataka (Kramer et al., 1999 prema: Jakšić, Trbojević & Majstorović, 2017). Drugo objašnjenje ogleda se u tome da fizička aktivnost stimuliše rad neurotransmitera, koji onda stimulišu procesovanje informacija (Winter et al., 2007 prema: Jakšić, Trbojević & Majstorović, 2017). Među novijim objašnjenjima jeste pretpostavka da fizička aktivnost ima ulogu u regulaciji proteina BDNF (Brain derived neurotrophic factor) koji je direktno povezan sa plasticitetom mozga, pogotovo sa delom hipokampusa zaslužnog za dugotrajnu memoriju i učenje (Khan & Hillman, 2014).

Sport i mentalno zdravlje

Sport u adolescenciji predstavlja protektivni faktor za mentalno zdravlje i osnažuje adolescenta, kako su pokazala i ranija istraživanja (Sabo, Miller, Melnick, Farrell, & Barnes, 2005). Objašnjenje delovanja fizičke aktivnosti na raspoloženje adolecenta slično je objašnjenju delovanja fizičke aktivnosti na kognitivne procese. Fizička aktivnost doprinosi većem lučenju serotonina, koji je zadužen za ispoljavanje raspoloženja (Cox, 2005). Na smanjenji nivo depresivnosti kod fizički aktivnih adolescenata, utiče i pripadnost sportskoj grupi. Uključivanje u dečji i omladinski sport doprinosi razvoju socijalne mreže i uvežbavanju socijalnih veština koje omogućavaju razvoj većeg broja odnosa. Prihvaćenost i prijateljstvo su dve dimenzije interpersonalnih odnosa u adolescenciji koje uveliko deluju na snižavanje doživljaja usamljenosti i depresivnih simptoma.

Budući da je adolescencija period eksperimentisanja, ona ujedno predstavlja i rizičan period za upuštanje u rizične oblike ponašanja. Adolescenti koji se bave sportom, kroz sport, uče o zdravim životnim navikama koje potom prenose i van konteksta sporta, u svakodnevni život (Pate et al., 2000 prema: Ullrich-French & Smith, 2006). Sport na taj način predstavlja platformu zdravog života. Samim tim, trener, kao i roditelji i saigrači, svojim vrednosnim sistemom utiču na formiranje ličnog vrednosnog sistema adolescenta.

Negativni aspekti sporta

Sport ne mora uvek imati pozitivne efekte na razvoj adolescenta. Ukoliko su odnosi sa značajnim drugima disfunkcionalni i kreiraju neadaptivno socijalno okruženje i pritisak da se postigne veliku uspeh, mladi sportista imaće slabije mentalno zdravlje i biti pod rizikom za sagorevanje (Lonsdale, 2006).

Preveliki pritisak i usmerenost na pobedu po svaku cenu, mogu dovesti adolescenta u situaciju da ide protiv sopstvenih moralnih principa i načela, kako bi postigao uspeh. Agresivnost predstavlja najvidljiviju posledicu neadekvatnog sportskog okruženja u dečjem i omladinskom sportu. Nasilno ponašanje u sportu odvija se na svim takmičarskim nivoima. Ono se može odvijati među saigračima, ali i među sportskim timovima. Osim vidljivih oblika agresivnog ponašanja, agresivnih ispada na i van terena, u sportu se često pojavljuje instrumentalna agresivnost koja nije izazvana provokacijom i averzivnom emocijom, već predstavlja usmereno i strateško ometanje protivnika u cilju njegovog podbacivanja (Yukhymenko-Lescroart, 2018). Međutim, sportisti neretko trpe verbalne i fizičke oblike

nasilja od strane trenera. Prisiljavanje igrača da igraju povređeni, zahtevi da se protivnik grubo povredi i vređa, pozivanje na varanje i nesportske oblike ponašanja, predstavlja psihički stres za mladog sportistu koji doprinosi slabijem psihofizičkom zdravlju, ali utiče i celokupan razvoj adolescenta. Pored trenera, i roditelji neadekvatnim ponašanjem utiču i na negativan razvoj adolescenta. Dečji i omladinski sport odvija se pod nadzorom i usmerenjem odraslih osoba, uz postojanje jasne hijerarhije i nejednakosti. Zabrinjavajući trend je da odrasli često nisu u stanju da razluče dečje potrebe i mogućnosti, kao ni svoju ulogu u omladinskom sportu, te predstavljaju figure koje prelaze granice svoje uloge, te utiču na sportsku igru destruktivnim i agresivnim ponašanjem.

Druga najvidljivija posledica nesportskog i nerazvojnog okruženja jeste sportska povreda i poremećaji ishrane (Fraser Thomas, Cote & Deakin, 2005). Neadekvantan trenažni proces i pritisak okoline dovode do nesmotrenog ponašanja, ali i pretreniranosti adolescenta koji usled pritiska da ispuni očekivanja i zahteve okoline koji su iznad njegovih fizičkih i psiholoških mogućnosti, koristi neadaptivne strategije prevladavanja stresa, poput poremećaja u ishrani i upotrebe psihoaktivnih supstanci (Fraser Thomas, Cote & Deakin, 2005). Vrhunski sport zahteva visok stepen kompetencije, ali i psihofizičke izdržljivosti (Ćirković, 2015). Uz disfunkcionalne socijalne odnose u sportu, sportista podleže pritisku i upušta se u zloubotrebu psihoaktivnih supstanci.

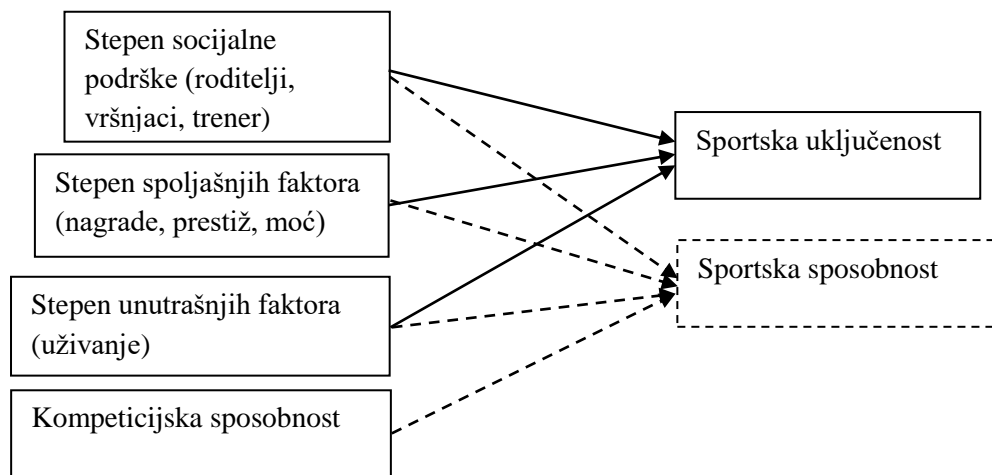
Nevidljive posledice negativnih aspekata u sportu jesu psihološke prirode. Kao što bavljenje sportom može da razvije pozitivan self-koncept, isto tako može dovesti do razvoja negativnog self-koncepta usled prenapetosti važnosti pobede, rivalstva među saigračima i nedostatka socijalne podrške u jeku neusklađenih fizičkih promena, podložnih izrugivanju i prenapetavanju. U sportu, pojedinac se nalazi u situacijama u kojima se procenjuje njegova sportska sposobnost, ali i fizički izgled, pri čemu može biti izložen neprijatnim emocionalnim iskustvima (Bailey, 2006). Posmatranje izgubljene utakmice kroz prizmu ličnog neuspeha, uz kritikujuće značajne druge, dovodi do razvoja depresivnih simptoma i niskog samopoštovanja (Fraser Thomas, Cote & Deakin, 2005). Jedan od sve češće ispitivanih fenomena u omladinskom sportu jeste sindrom pretreniranosti sportiste, a podrazumeva stanje dugotrajnog umora i pada sportskih sposobnosti. Javlja se usled pretreniranosti, usled izostanka odgovarajuće faze odmora i oporavka (Armstrong, 2002). Kao posledica sindroma pretreniranosti javljaju se psihofizičke smetnje poput smanjene snage, povećanog nivoa šećera u krvi, hormonalnog disbalansa, depresije, slabosti, poremećaja spavanja i ishrane.

Iako se istraživači i praktičari u načelu slažu da dečji i omladinski sport imaju pozitivno razvojno delovanje (Agans, Johnson, & Lerner, 2017) ono zavisi od više faktora koji određuju pravac i kvalitet delovanja; poput vrste sporta, ponašanja trenera i roditelja, motivacione klime, primenjene vaspitne i nastavne metode, itd. (Gašić-Pavišić & Janjetović, 2007).

IV MOTIVACIJA ZA BAVLJENJE SPORTOM KOD DECE I ADOLESCENATA

Budući da sport ima društveni i individualni razvojni značaj, razumevanje razloga učešća mladih u sportu, pobudila su poslednjih četrdeset godina interesovanje istraživača (Sol Alvarez et al., 2012). Preduslovi za učešće u sportu su mogućnosti da se dete uključi u sport, ali i motivacija da se te mogućnosti iskoriste. Pod motivacijom se najčešće misli na „proces pokretanja aktivnosti čoveka, usmeravanja te aktivnosti na određene objekte i regulisanja aktivnosti radi postizanja određenih ciljeva” (Rot, 2004, str. 89). Kada je u pitanju sport, motiv predstavlja pokretačku snagu koja izaziva aktivnost, usmerava ponašanje, ali daje snagu i određuje trajanje ponašanja (Mladenović, 2016).

Sportsku uključenost u dečjem i omladinskog sportu određuju četiri varijable: socijalni faktori, unutrašnji faktori, spoljašnji faktori i kompeticijska sposobnost. Prema Snajderovom teorijskom modelu sportske uključenosti (Snyder, 1992 prema: Žugić, 1996), da bi dete počelo da se bavi dečjim i omladinskim sportom, neophodna je socijalna podrška od strane roditelja i vršnjaka, a kasnije i trenera. Socijalna podrška, na dalje, deluje i na sportsku sposobnost deteta. Pored socijalne podrške, da bi dete počelo da se bavi sportom, neophodno je da percipira da će kroz sport zadovoljiti unutrašnje potrebe, poput uživanja i druženja, ali i da će steći afirmaciju kroz nagrade i pohvale.



Slika 5. Prikaz Snajderovog teorijskog modela sportske uključenosti (prema: Žugić, 1996)

Prva istraživanja dečjeg i omladinskog sporta su se primarno bavila razlozima za učestvovanje u dečjem i omladinskom sportu, te je tako istraživanje sprovedeno na 8000 mladih u Sjedinjenim Američkim Državama, izdvojilo nekoliko razloga za bavljenje sportom: zabava i druženje, da bi se ostvarili u nečemu u čemu su dobri, da bi ostali u formi; da bi naučili ili usavršili svoje veštine, da bi bili deo tima (Seefeldt, Ewing, & Walk, 1992). Pored navedenih razloga, kao najznačajniji faktor, upravo se ističe uživanje u samom bavljenju sportom (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Kremer, Trew, & Ogle, 1997; Light, Harvey, & Memmert, 2011).

Istraživanje sprovedeno tokom 2004. godine na sportskom kampu „Karataš” u Srbiji, pokazalo je da se mladi sportisti iz Srbije ne razlikuju po pitanju razloga za učestvovanje u sportu u odnosu na sportiste iz Amerike. Na uzorku od 400 mladih talentovanih sportista oba pola, prosečne starosti od 15,2 godine, sprovedeno je istraživanje povodom ispitivanja razloga za učešće u sportu. Ispitanicima je ponuđena lista od deset mogućih razloga od kojih su ispitanici naveli da je druženje primarni razlog bavljenja sportom, a usledili su potom: ljubav prema sportu, poboljšanje fizičkog zdravlja, zabava, putovanje, lep izgled, osećaj uspeha, popularnost, novac i ispunjenje želje roditeljima (Bačanac, Petrović, & Manojlović, 2009).

U sportu, motivacija deluje pre svega na opredeljenje osobe da se bavi određenom aktivnošću, tj. sportom, ali i na istrajnost u započetoj aktivnosti. Istrajnost je usko povezana sa motivacijom, jer ukoliko je osoba motivisana da se bavi sportom ona će u njemu i istrajati ukoliko može da je u trenucima kada je motivacija testirana, npr. u situacijama postignuća,

održi stabilnom. Motivacija za bavljenje sportom u velikoj meri deluje i na samu efikasnost sportiste. Visoka motivacija doprinosi i boljem sportskom postignuću i obrnuto. Upravo zbog različitog delovanja na sportsko postignuće i sportistu, razumevanje razloga zašto deca i mladi učestvuju u sportu predstavlja jedan od najistraživanijih konstrukata u okviru psihologije sporta. Rezultati dosadašnjih istraživanja razloga za učestvovanje u sportu mogu se grubo kategorisati u motiv za kretanjem i fizičku aktivnost, te socijalne motive (Mladenović, 2016) i motiv kompetencije.

Motiv za kretanjem je univerzalni motiv koji se javlja od rođenja. Pojedinaac ima potrebu da se kreće, da istražuje okolinu i testira motoričke sposobnosti. Sport predstavlja arenu u kojoj to može i da uradi. Motivacija za učešće u dečjem i omladinskom sportu usmerena je ka zadovoljenju potrebe za kretanjem i fizičkom aktivnošću. Prirodnu tendenciju deteta za pokretom, roditelji usmeravaju ka sportu, gde dete uzima aktivno učešće u daljem bavljenju sportom, jer je motivisano, pre svega ovim motivom i potrebom. Kretanje je prirodna potreba koja pojačava aktivaciju fizioloških funkcija organizma, te samim tim pospešuje njihovo funkcionisanje (Mladenović, 2016).

Osnovna ljudska potreba jeste potreba za pripadanjem, stoga pojedinac ulazi i traži aktivnosti u kojima tu potrebu može da zadovolji. Sport omogućava ulazak u veći broj socijalnih interakcija različitog hijerarhijskog nivoa, u zavisnosti od vrste sporta. Dok individualni sport u određenoj meri ograničava vršnjačku interakciju, grupni sportovi pružaju veliki broj mogućnosti za socijalnu interakciju sa vršnjacima, te razvoj grupne dinamike i kohezije. Upravo ovako konstruisan socijalni kontekst sporta predstavlja značajan faktor motivacije za učešće u dečjem i omladinskom sportu (Allen, 2006). Inicijatori za ulazak u sport, pored roditelja, na ranom uzrastu budu upravo vršnjaci i prijatelji. Druženje predstavlja jedan od najčešće izdvojenih razloga za učešće u sportu, a pokazalo se da upravo povezanost sa drugima utiče i na dalje učešće u sportu tokom godina. Sportista koji ima izražen afilijativni motiv, sport ne sagledava samo kao fizičku aktivnost, već kao socijalnu aktivnost, u okviru koje može da se socijalizuje i razvije odnose sa sebi sličnim pojedincima. Motivacija za bavljenje sportom biće izraženija ukoliko bavljenje sportom zadovoljava potrebu za interakcijom i omogućava formiranje interpersonalnih odnosa. Pored afilijativnog motiva, u okviru socijalnih motiva za učešće u sportu, izdvaja se i gregarni motiv, koji podrazumeva da dete ulazi u sport jer je motivisano da bude deo tima, odnosno veće grupe dece. Definiše se

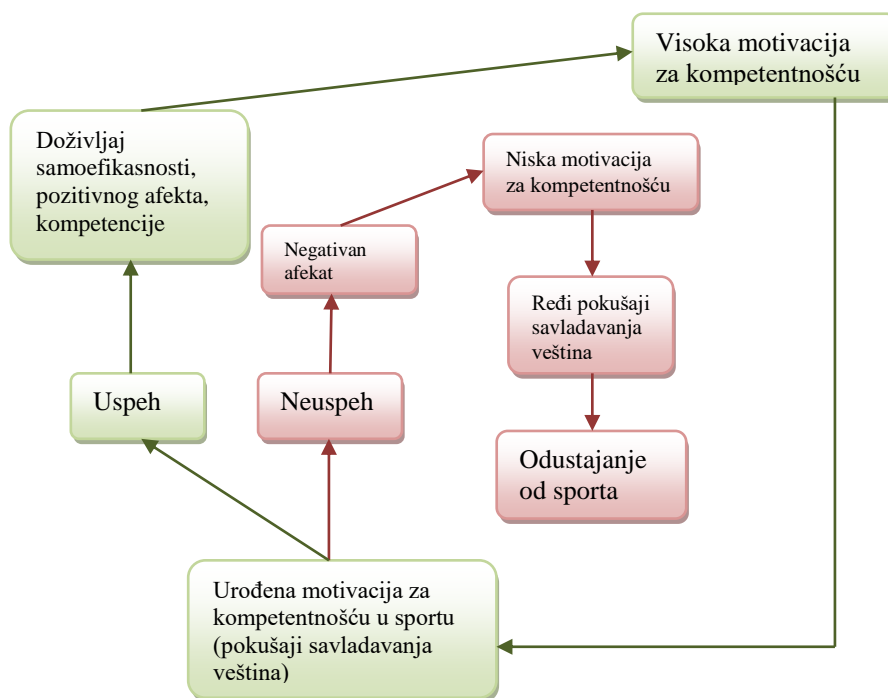
kao težnja za vezanošću za neku grupu, za razliku od afilijativnog motiva gde se primarno ulazi u sport radi ostvarivanja i razvijanja pojedinačnih interpersonalnih odnosa.

Takmičenje, kao jedan od ključnih elemenata sporta, predstavlja situaciju postignuća, stoga ne iznanađuje što je jedan od dominantnih motiva u sportu upravo motiv postignuća. Motivacija za postignućem definiše se kao predispozicija pristupanju ili izbegavanju situacije kompetitivne prirode (Cox, 2005) koja zahteva takmičenje i poređenje sa drugima. U okviru sporta, kompeticija je nezaobilazni i relevantan deo samog procesa i učestvovanja u sportu. Samim tim, kao jedan od razloga za učešće u dečjem i omladinskom sportu, navodi se upravo motiv za postignućem.

Jedna od prvih teorija u psihologiji sporta koja se bavila motivacijom za postignućem jeste McClelland-Atkinsonova kognitivna teorija. Motiv za postignućem predstavlja tendenciju da se postigne i ostvari vredan cilj (materijalan ili ne) uz ulaganje napora (Mladenović, 2016). Prema ovoj teoriji, motivacija za postignućem može se objasniti pomoću dva faktora: želja za postizanjem uspeha (predstavlja unutrašnju motivaciju) i strah od neuspeha (predstavlja kognitivnu anksioznost) (McClelland et al., 1953, prema: Cox, 2005). Ukoliko pojedinac ima jaku želju za uspehom, ući će u situaciju postignuća, tj. njegova unutrašnja motivacija će prevladati anksioznost. Jedan od motiva za učešće u dečjem i omladinskom sportu jeste upravo tendencija dece i mladih da ostvare uspeh u domenu sporta koji predstavlja i kognitivni, socijalni i fizički kontekst za dostizanje uspeha. Značaj doživljaja kompetentnosti i uverenja o samoefikasnosti za učešće u sportu, prepoznali su i Suzan Harter i Albert Bandura.

Harterova teorija motivacije za kompetentnošću i učešće u dečjem i omladinskom sportu

Harterova teorija (1978) nastala je na osnovu Vajtove teorije delotvorne motivacije (White, 1985, prema: Cox, 2005). Poput Vajta, i Harterova je smatrala da kompetentnost predstavlja osnovni pokretač i determinantu ljudske motivacije (Van Wersch, Trew, & Turner, 1990) da se savlada važan zadatak koji vodi ka zadovoljstvu. Individua je motivisana da se pokaže kao socijalno, kognitivno i fizički kompetentna, što postiže učešćem u aktivnostima u kojim može demonstrirati svoje sposobnosti. U dečjem i omladinskom sportu, potreba za ostvarivanjem simboličkog statusa, kao i doživljaja kompetentnosti raste sa uzrastom.



Slika 6. Harterov model učešća u sportu (Cox, 2005)

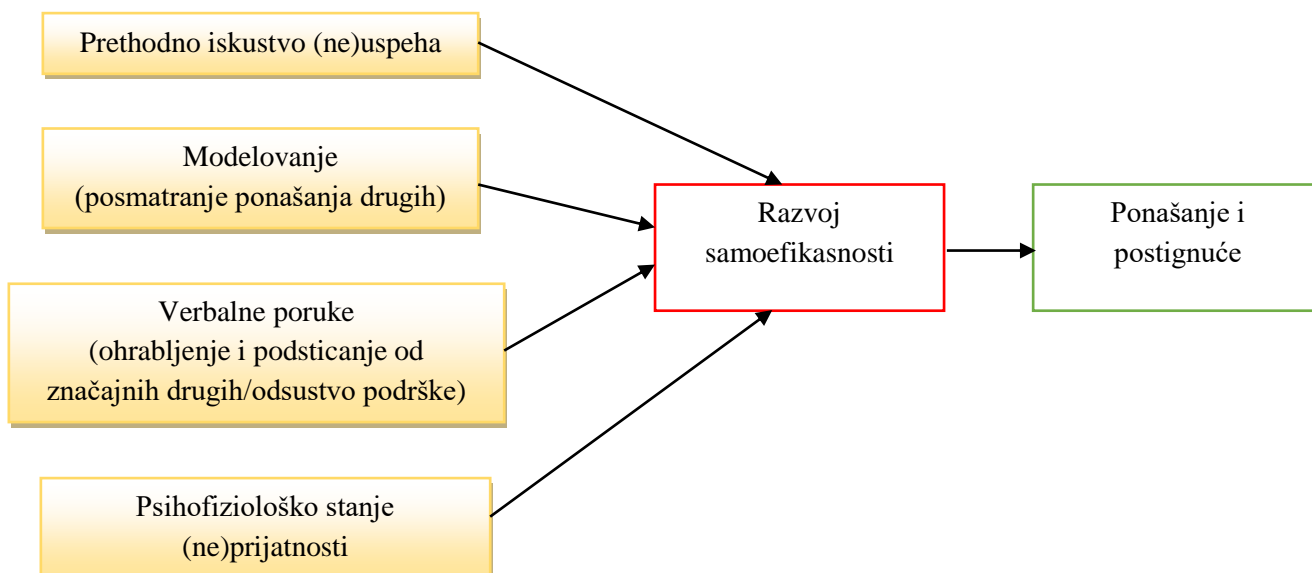
Osnova Harterove teorije je doživljaj lične kompetencije kod sportiste. U čovekovoј prirodi je da teži doživljaju kompetencije. U kontekstu sporta, sportista teži da savlada određenu veštinu, kako bi razvio doživljaj kompetencije. Ukoliko uspešno savlada veštinu ili aktivnosti, sportista razvija pozitivna uverenja o sopstvenom postignuću i kompetentnosti, što na dalje dovodi do pozitivnog afekta i razvoja motivacije za dalje učešće. Visoka motivacija za kompetentnošću, prema Harterovoj, vodi ka daljem učešću u sportu, jer pored toga što pojedinac sebe vidi kao visoko kompetentnog, poseduje i unutrašnji lokus kontrole koji vodi ka ulaganju truda, ali i upornosti, prilikom izvršenja određenog zadatka, odnosno ostvarivanja značajnog zadatka u sportu. Sa druge strane, ukoliko sportista ima nisku motivaciju za kompetentnošću, on će u manjoj meri ulagati napor ka izvršenju zadatka, što vodi ka manjem stepenu ulaganja, a naposljetku i odustajanja od bavljenja sportom (Cox, 2005). Na doživljaj kompetentnosti utiče pozitivna povratna informacija od značajnih drugih i iskustvo prethodnog uspeha (Ullrich-French & Smith, 2006). Ukoliko postoji podrška od značajnih drugih prilikom izvršenja aktivnosti u kojoj osoba pokušava da pokaže svoju kompetentnost doći će do pozitivnog afekta, i obrnuto. Da bi se osoba upustila u novo izvršenja zadatka, tj. da bi nastavila da se bavi sportom neophodno je da ima iskustvo prethodnog uspeha. Prethodno iskustvo oblikuje uverenje o ličnoј kompetenciji i predstavlja osnovu od koje sportista polazi prilikom isprobavanja i savladavanja novog zadatka. Harterova učešće u sportu posmatra kroz prizmu kompetencije, kao ključnom determinantom motivacije koja

pokreće na ponašanje, a koja je u dečjem i omladinskom sportu zastupljena, i navodi se kao jedan od razloga ulaska u sport.

Teorija samoeфикаsnosti i učešće u dečjem i omladinskom sportu

Bandurina teorija samoeфикаsnosti usmerena je na očekivanje uspeha, gde je doživljaj eфикаsnosti osnovni konstrukt za učestvovanje u zadatku i njegovo uspešno izvršenje (Bandura, 1977). Samoeфикаsnost se zasniva na ličnom uverenju i očekivanju da osoba može da savlada ili izvrši neki zadatak. U situaciji poput utakmice, visok nivo samoeфикаsnosti doprinosi boljem postignuću na terenu i nižem nivou emocionalne pobuđenosti. Doživljaj kompetentnosti i eфикаsnosti direktno je povezan sa ostvarivanjem cilja (Bandura, 1977). Bandura razlikuje dve vrste uverenja: uverenje o ishodu i uverenje o eфикаsnosti (Eccles & Wigfield, 2002). Uverenje o ishodu je uverenje da određeno ponašanje vodi ka određenom ishodu (npr. da trening vodi ka boljoj igri), dok uverenje o eфикаsnosti predstavlja uverenje o tome da li osoba može eфикаsno da ispolji ponašanje koje je neophodno da bi se došlo do ishoda (npr. uverenje sportiste da može da trenira naporno i eфикаsno kako bi na sledećoj utakmici bio uspešan). Uverenje o ishodu i uverenje o eфикаsnosti razlikuju se, jer pojedinac može da ima uverenje o ishodu, ali ne i uverenje da poseduje kapacitete da do tog ishoda i dođe. Bandura je istakao da je upravo uverenje o sopstvenoj eфикаsnosti osnovni faktor u postavljanju i ostvarivanju ciljeva, ali i izboru aktivnosti kojom će se osoba baviti, ali i da li će nastaviti da se bavi istom (Eccles & Wigfield, 2002).

Na razvoj samoeфикаsnosti utiče lično iskustvo, iskustvo drugih, značajni drugi i psihofiziološko stanje prijatnosti (Bandura, 1977). Poput Harterove, Bandura ističe da uspeh u prethodnim situacijama jača samoeфикаsnost i obrnuto; ali i da iskustvo drugih podrazumeva učenje po modelu i poređenje sa drugima, što utiče na usvajanje uverenja o samoeфикаsnosti. Međutim, i on ističe da reakcije i očekivanja značajnih drugih utiču na jačanje ili slabljenje samoeфикаsnosti, kao i da će ukoliko sportista oseća zadovoljstvo i prijatnost prilikom izvršavanja određene aktivnosti, doći do jačanja samoeфикаsnosti i obrnuto (Bandura, 1977).



Slika 7. Izvori samoefikasnosti prema Bandurinoj teoriji samoefikasnosti

Samoefikasnost utiče na ponašanje pojedinca poput npr. stepena ulaganja u izvršavanje određene aktivnosti, izbora aktivnosti i stepena upornosti (Lavallee et al., 2012). Meri se na osnovu tri dimenzije: dimenzije očekivanog nivoa veštine, dimenzije jačine (sigurnost u očekivanje) i dimenzije opštosti (u kojim domenima je primenljivo) i predstavlja značajan prediktor učešća u sportu, odnosno dugotrajnog bavljenja sportom (Lavallee et al., 2012). Samim tim, na osnovu Teorije samoefikasnosti, ukoliko pojedinac ima razvijenu samoefikasnost, primarno uverenje da može da postigne određeni cilj u sportu, i ukoliko faktori koji doprinose razvoju samoefikasnosti deluju u pozitivnom pravcu, uzeće aktivno učešće u sportu.

Psihodinamsko sagledavanje motivacije za učešće u dečjem i omladinskom sportu

Navedeni razlozi za učešće u dečjem i omladinskom sportu mogu se posmatrati i iz ugla psihodinamskih teorija: Teorije nagona, Teorije objektnih odnosa, Psihologije selfa i Ego psihologije. Prema teoriji nagona, osoba uzima učešće u aktivnostima kada dođe do narušenja biološke homeostaze. Tada se javlja nagon da se narušena homeostaza ponovo uspostavi, i taj nagon motiviše ponašanje ka zadovoljenju telesnih potreba (Reeve, 2010), poput potrebe za kretanjem, uživanjem i zabavom. Naime, uživanje i zabava navode se kao najčešći razlozi učestvovanja u dečjem i omladinskom sportu. Uživanje može biti hedonističkog ili eudamonističkog karaktera. Kao hedonistički orijentisano, uživanje se odnosi na trenutni doživljaj zadovoljstva, dok eudamonistički orijentisano uživanje ima sličnost pojmu samoaktualizacije, jer se odnosi na potpuno lično funkcionisanje (Mladenović,

2016). Stoga, motivacija za učešće u dečjem i omladinskom sportu može se posmatrati kao nagoniski orijentisana, gde dete uzima učešće u aktivnostima koje doprinose zadovoljenju ličnih, hedonističkih potreba poput uživanja i zadovoljstva, ali i pražnjenju agresivnih impulsa. Razvojno gledano, uživanje predstavlja osnovni individualni motiv deteta u izvršavanju aktivnosti, predstavlja početni stadijum unutrašnje motivacije koja se vremenom dalje razvija.

Kao naredni dominantan razlog za učešće u dečjem i omladinskom sportu, izdvaja se potreba druženja sa drugima. Prema psihodinamskim teorijama, ovaj motiv, ogleda se i kao jedan oblik afilijativnog i gregarnog motiva, može se sagledati iz ugla Teorije objektnih odnosa. Naime, osoba se rađa sa urođenom tendencijom za povezanošću sa drugim ljudima, potrebom da se veže za značajne druge i kreira značajne odnose. Prvi odnosi se internalizuju i utiču na dalje ponašanje pojedinca tokom celoživotnog ciklusa (Bowlby, 1988). Ponašanje pojedinca motivisano je ka uspostavljanju i ponavljanju tih obrazaca. Pre svega, odnos predstavlja motivaciju pojedinca za učešće u aktivnosti i ponašanje. Deca koja su motivisana objektnim odnosima ulaze u dečji i omladinski sport, jer on omogućava formiranje interpersonalnih odnosa.

Sa druge strane, razvojno gledano, deca vremenom počinju da diferenciraju sebe od drugih, postaju svesniji sopstvenog selfa i aktivno rade na održavanju self-percepcije. Psihologija selfa motivaciju posmatra upravo kao potrebu za održavanjem ličnog selfa, gde self predstavlja kognitivne strukture o načinu na koji osoba vidi sebe i kako odgovara na pitanje *Ko sam ja?* (Smederevac & Mitrović, 2006). Jedan od razloga koji deca navode za učešće u dečjem i omladinskom sportu jeste da bi bili u formi i da bi imali lep izgled, da bi postigli uspeh i dobili nagrade. Fizički self, kao i motiv postignuća, sa uzrastom postaju dominantni, te pojedinac pokušava da ih održi po svaku cenu. Učešće u sportu doprinosi održavanju selfa, gde osoba može da doživi uspeh u fizičkom, ali i socijalnom domenu, čime se razvija pozitivna slika o sebi. Uzevši u obzir uzrast dece u dečjem i omladinskom sportu, afirmacija od strane drugih, kao i percepcija drugih, dobija na značaju, čime ovaj vid motivacije za učešće u sportu biva izraženiji. Ovaj vid motivacije sličan je konceptu spoljašnje motivacije, gde se dete bavi sportom zarad afirmacije od drugih, te materijalnih i nematerijalnih nagrada.

Motivi za učešće u dečjem i omladinskom sportu koji se mogu podvesti pod motiv samoaktuelizacije, u okviru psihodinamskih teorija, mogu se posmatrati iz ugla Ego

psihologije. Kao jedan od razloga za učešće u dečjem i omladinskom sportu deca navode usavršavanje ličnih veština i sposobnosti. Ovako motivisan pojedinac usmeren je ka učenju i istraživanju, ka praktičnom rešavanju prepreka koje vode ka uspehu (Hartman, 1958). Na ovaj način, pojedinac testira realnost i svoje sposobnosti, a ponašanje menja kako bi se što bolje adaptirao na neku situaciju. Kasnije, kao značajna motivaciona sila, javlja se održavanje ego organizacije koja je dostignuta (Hartman, 1958). Postoji stalna usmerenost ka savladavanju novih veština i unapređenja starih. Ovaj vid motivacije, razvojno gledano, predstavlja jednu od komponenti unutrašnje motivacije koja se tokom vremena razvija u kompleksnije oblike, u odnosu na primarnu unutrašnju motivaciju, nagonski i hedonistički orijentisanu.

Pojedinac može biti u isto vreme motivisan i nagonom, odnosom, selfom ili egom, ali u zavisnosti od situacije, jedan od motiva biće dominantniji. Iz psihodinamskog ugla, ovi motivi predstavljaju razvojne oblike motivacije, gde se tokom života jedan oblik motivacije postavlja kao hijerarhijski viši od ostalih oblika (White, Kavussanu, & Guest, 1998). Psihodinamsko sagledavanje motivacije za učešće u dečjem i omladinskom sportu, kao i sagledavanje različitih motiva za učešće, Teorije samoefikasnosti i Harterove teorije motivacije za kompetentnošću, mogu se grupisati u dve teorije motivacije, koje poslednjih godina predstavljaju osnovni teorijski okvir za istraživanje i razumevanje ponašanja sportista; Teorija ciljeva i Teorija samoodređenja (Ryan & Deci, 2002).

Teorija samoodređenja

Tumačenje i razumevanje motivacije obuhvata širok opseg u psihologiji, a jedna od teorija koja sa integrativnog stanovišta posmatra sve psihičke procese motivacije jeste Teorija samoodređenja (Self-determination theory – SDT, Deci & Ryan, 1985) koja ima veliku primenu u psihologiji sporta i istraživanjima koja se bave sportskim učešćem (Standage & Emm, 2014).

Teorija samoodređenja nastala je sedamdesetih godina prošlog veka, sa ciljem da se bolje razume motivacija, psihosocijalni razvoj, psihičko functionisanje i dobit (Vesković, 2012). Ona pretpostavlja da pojedinac poseduje urođene tendencije koje se ostvaruju kroz razmenu sa sredinom i za čije je ostvarenje neophodna podrška socijalne sredine (Vesković, 2012). Deci i Rajan u okviru Teorije samoodređenja, integrisali su dve perspektive čovekove motivacije (Eccles & Wigfield, 2002): čovek je motivisan i radi na tome da održi optimalan

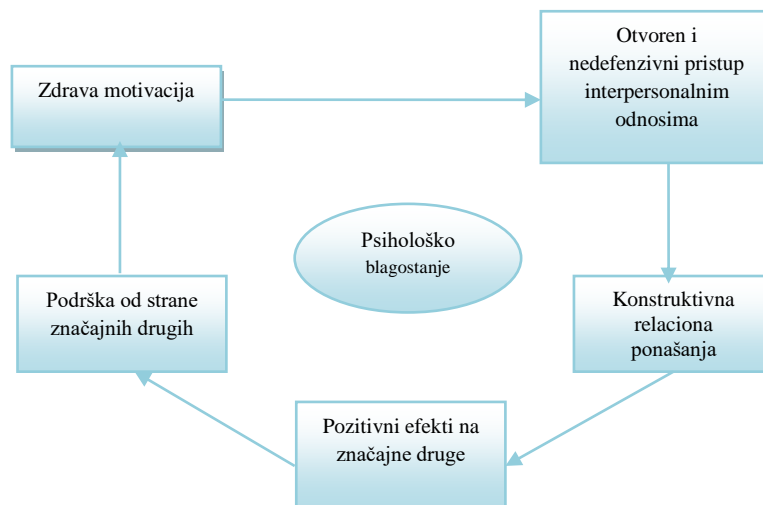
nivo stimulacije, i čovek ima urođenu potrebu za kompetencijom. Poput ranijih teorija motivacije, i Teorija samoodređenja prepoznaje značaj potrebe za kompetencijom u čovekovom ponašanju.

Teorija samoodređenja predstavlja meta-teoriju za proučavanje motivacije i formalnu teoriju koja definiše unutrašnje i različite spoljašnje izvore motivacije, a koji imaju značajan uticaj na kognitivni i socijalni razvoj individue (Ryan & Deci, 2000). Prema Teoriji samoodređenja, zahvaljujući orgazmičkoj tendenciji, individua pokušava da integriše i organizuje vrednosti, regulatorne procese i iskustva iz okoline u self (Weinstein & DeHaan, 2014). Tendencija ka integraciji odvija se u pojedincu tokom vremena, ali i između pojedinca i značajnih drugih. Krajnji cilj integracije je formiranje autonomne samoregulacije koja podrazumeva internalizovane lične vrednosti, uverenja i interesovanja koja podstiču voljne akcije (Weinstein & DeHaan, 2014).

Socijalne interakcije i okruženje oblikuju kvalitet samoregulacije. U okviru Teorije samoodređenja, aspekti individualnog funkcionisanja, poput urođenih osnovnih psiholoških potreba, kognicije, regulacije ponašanja i emocija, nalaze se u međuzavisnom odnosu sa socijalnim kontekstom (Deci & Ryan, 2000). Ona je dijalektička teorija koja predviđa ponašanja, iskustva i razvoj kroz sagledavanje isprepletenog međuodnosa organizma, koji je aktivan, i socijalnog konteksta u kom se nalazi (Deci & Ryan, 2000).

Teorija samoodređenja ukazuje na potrebu čoveka da se razvija i napreduje, gde značajnu ulogu imaju upravo interpersonalni odnosi, koji mogu da usmere individu ka ili od razvojnog cilja i na taj način deluju na razvoj motivacije (Weinstein & DeHaan, 2014). Kao i razvojne (Bowlby, 1988), kliničke (Maslow, 1968) i socijalne teorije (Baumeister & Leary, 1995), tako i Teorija samoodređenja prepoznaje značaj interpersonalnih odnosa za ljudsku aktivnost i bavi se istraživanjem kako socijalne dinamike utiču na misli, osećanja i ponašanje individue (Deci & Ryan, 2014). Postoji određena cirkularnost u delovanju socijalnog konteksta na razvoj motivacije. Naime, mogućnost ka realizovanju otvorenih, uzajamnih i recipročnih interpersonalnih odnosa putem modelovanja i isprobavanja interpersonalnih ponašanja u direktnom kontaktu, dovodi do adaptivnih socijalnih ponašanja. Na taj način pojedinac ostvaruje pozitivne efekte na druge, opazan je kao socijalno i emocionalno kompetentan i socijalno poželjan, što dovodi do prihvatanja i podrške od značajnih drugih. Podrška od značajnih drugih utiče na razvoj zdrave motivacije, koja je samoregulatorna i internalizovana. Takva vrsta motivacije utiče na način na koji pojedinac pristupa

interpersonalnim odnosima, omogućava i dovodi do realizovanja značajnih interpersonalnih odnosa.



Slika 8. Cirkularni model povezanosti interpersonalnih odnosa i motivacije (Weinstein & DeHaan, 2014)

U početku se motivacija posmatrala kao dihotomni konstrukt, međutim, istraživači su uočili da ovaj dihotomni način razumevanja motivacije nije dovoljan da bi se objasnio kompleksan pojam motivacije, i u okviru Teorije samoodređenja ponudili su sagledavanje motivacije kao multidimenzionalnog konstrukta (Ryan & Deci, 2000). Učešće u aktivnosti se tako posmatra kroz delovanje različitih oblika motivacije, u zavisnosti od stepena u kojem su one samoregulatorne i autonomne.

Motivacija, na osnovu Teorije samoodređenja, proteže se na kontinuumu od amotivacije (kada pojedinac nema želju i nameru da učestvuje u aktivnosti) preko spoljašnje motivacije (kada je pojedinac aktivan samo zbog same vrednosti koju aktivnost donosi) do unutrašnje motivacije (učestvovanje radi zadovoljstva). Vrste motivacije se razlikuju u odnosu na nivo autonomnosti, kontrole i amotivacije (Ryan & Deci, 2002).

| Motivacija | Amotivacija | Spoljašnja motivacija | | | | Unutrašnja motivacija |
|--------------------------|---|---|---|--|--|---------------------------------------|
| Regulatorni stil | Neregulisana | Spoljašnja regulacija | Introjektovana regulacija | Identifikovana regulacija | Integrisana regulacija | Unutrašnja regulacija |
| Izvor motivacije | Neličan | Spoljašnji | Donekle spoljašnji | Donekle unutrašnji | Unutrašnji | Unutrašnji |
| Šta reguliše motivaciju? | Nedostatak namere, nedostatak vrednosti, nekompetentnost, nedostatak kontrole | Povinovanje, spoljašnje nagrade i kazne | Samokontrola, unutrašnje nagrade i kazne, angažovanje ega | Lična vrednost, svesne vrednosti i vrednovanje | Kongruentnost, svesnost, sinteza sa selfom | Interesovanje, uživanje, zadovoljstvo |

Slika 9. Prikaz motivacije u odnosu na stepen regulacije (Ryan & Deci, 2000)

Unutrašnja motivacija podrazumeva učešće u aktivnostima koje spontano dovode do nagrade i omogućavaju dalje istraživanje, nova saznanja, dovode do uživanja i zadovoljenja osnovnih potreba. Ova vrsta motivacije je autonomna, jer ponašanje osobe počiva na osnovi sopstvene inicijative uz visok stepen zadovoljstva, uživanja i svesnog odabira aktivnosti. U skladu sa Teorijom samoodređenja, s razumevanjem da unutrašnja motivacija predstavlja najviši nivo samoodređenja, Valerand (Vallerand, 1997) je predložio tri vrste unutrašnje motivacije: unutrašnju motivaciju za saznanjem, unutrašnju motivaciju za ostvarenjem i unutrašnju motivaciju za stimulacijom. Unutrašnja motivacija za saznanjem je visoko samoregulisana vrsta motivacije, gde bi razlog za ulazak i ostanak u sportu bio radi učenja novih tehnika i veština, želja za znanjem i istraživanjem sporta. Sportista koji ima razvijenu unutrašnju motivaciju za ostvarivanjem vodi se potrebom da nadmaši sebe i dostigne svoje ciljeve, a bavljenje sportom ga dovodi bliže ličnim ciljevima koji se odnose na lična dostignuća. Učestvovanje u sportu radi stimulativnog uživanja i senzornog zadovoljstva podrazumeva da sportista ima razvijenu unutrašnju motivaciju za stimulacijom.

Sa druge strane, spoljašnja motivacija visoko je kontrolišuća. Pojedinaac je više usmeren na ishode, a ne na ponašanje. Jasno pravi razliku između ponašanja i ishoda. Spolja regulisana ponašanja doživljavaju se kao odvojena od osobe i selfa, s ciljem da se zadovolji neki spoljašnji faktor (Joessaar, 2012). Kada je u pitanju spoljašnja motivacija, autori su predložili četiri vrste spoljašnje motivacije: spoljašnja regulacija, introjektovana, identifikovana i integrisana regulacija. Spoljašnja regulacija, odnosi se na činjenicu da je

ponašanje kontrolisano spoljašnjim faktorima u cilju dobijanja nagrade i izbegavanja kazne, u sportu da bi osvojili medalju, izbegli kritiku (Deci & Ryan, 2000), a predstavlja nizak nivo samoodređenja.

Introjektovana regulacija podrazumeva parcijalnu internalizaciju gde regulacije pojedinca nisu postale integrisani deo motivacije, kognicije i afekta osobe, a od kojih se sastoji self (Deci & Ryan, 2000). Pojedinaac se bavi sportom, jer bi se osećao loše ukoliko ne bi izdvojio vreme za njega, jer oseća da mora da se bavi sportom, a ne zato što to i želi. Bavi se aktivnostima kako bi povećao sopstveno samopouzdanje i unapredio sliku o sebi na osnovu spoljašnjih faktora, jer vrednosti nisu internalizovane. Identifikovana regulacija podrazumeva da se pojedinac ponaša na način koji će omogućiti ostvarenje cilja koji visoko vrednuje (Lonsdale et al., 2009). Ova vrsta regulacije više je autonomna u odnosu na spoljašnju i introjektovanu motivaciju. Podrazumeva, pre internalizacije, procenu cilja ili vrednosti. Ukoliko se cilj ili vrednost procene kao relevantne za pojedinca, doći će do internalizacije. Sportista koji ima razvijenu identifikovanu motivaciju bavi se sportom kako bi razvio određene delove ličnosti koje vrednuje kao relevantne. Pojedinaac koji je vođen integrisanom regulacijom bavi se sportom jer on odražava njegove suštinske životne i lične vrednosti. Integrisana motivacija, u najvećoj meri, autonomna je i samoregulisana u odnosu na ostale oblike spoljašnje motivacije. Posедуje kvalitete unutrašnje motivacije, ali spada pod spoljašnju motivaciju jer su ciljevi ka kojima je usmerena spoljašnji za self, ne ostvaruju se radi zadovoljstva i uživanja. Integrisana motivacija podrazumeva da su regulacije asimilirane sa selfom, da su sastavni deo uverenja i zasnovane na ličnim potrebama (Ryan & Deci, 2000).

Kao dodatak unutrašnjoj i spoljašnjoj motivaciji, autori su definisali i amotivaciju kao oblik motivacije koji nije na kontinuumu ni unutrašnje ni spoljašnje motivacije, a koji je sličan konstrukt naučene bespomoćnosti. Ovaj oblik motivacije javlja se kada osoba ima percepciju da ne postoji kontigencija između akcije i ishoda, kada se oseća nekompetentno i zapravo ne zna zašto se bavi sportom (Deci & Ryan, 2000).

Teorija samoodređenja razvijala se tokom godina i istraživanja i trenutno obuhvata šest mikroteorija: Teorija kognitivne evaluacije, Teorija orijentacije uzročnosti, Teorija sadržaja ciljeva, Teorija organizmičke integracije, Motivaciona teorija odnosa i Teorija osnovnih potreba. Svaka od mikroteorija ima za cilj da objasni motivacione pojave. Tako, Teorija kognitivne evaluacije primarno se bavi unutrašnjom motivacijom i efektima socijalnog konteksta na njen razvoj. Teorija organizmičke integracije bavi se spoljašnjom motivacijom i

svim njenim oblicima, te načinom na koji socijalni kontekst utiče na internalizaciju i razvoj samoregulacije ovih oblika motivacije (Vesković, 2012). Teorija orijentacije uzročnosti odnosi se na individualne razlike u tendenciji ljudi da se ciljno usmere ka okolini i regulišu svoje ponašanje na različite načine. Teorija sadržaja ciljeva bavi se razlikom između unutrašnjih i spoljašnjih ciljeva i njihovog uticaja na razvoj motivacije i blagostanje (Vesković, 2012). Novija mikroteorija je Motivaciona teorija odnosa koja se bavi odnosima i značajem kvalitetnih odnosa na psihološko blagostanje, prilagođenosti i razvoj (Ryan & Deci, 2000). Unutar svih mikroteorija provlače se koncepti zastupljeni u Teoriji osnovnih potreba koja se u najvećoj meri primenjuje prilikom objašnjenja procesa motivacije. Naime, prema ovoj mikroteoriji, ali i samoj Teoriji samoodređenja, na razvoj motivacije utiče stepen zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba: potrebe za kompetencijom, povezanošću i autonomijom (Ryan & Deci, 2000).

Teorija osnovnih potreba

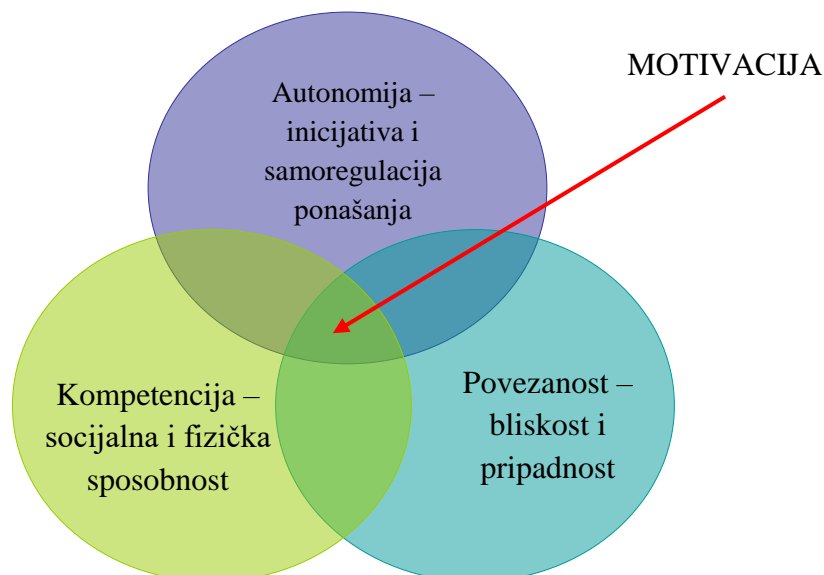
Svaka aktivnost i čovekovo ponašanje imaju za cilj da zadovolje određenu potrebu (Koković, 2000). Osim činjenice da sport ima kompenzatorsku ulogu zadovoljenja društvenih potreba (Koković, 2000), on zadovoljava i individualne potrebe sportiste.

Teorija osnovnih potreba (Basic Psychological Needs Theory, Ryan & Deci, 2000) polazi od toga da postoje, urođene, univerzalne, osnovne psihološke potrebe: potreba za autonomijom, za kompetencijom i povezanošću, gde se potreba ne izjednačava sa terminom motivacija. Individua može da bude nemotivisana za ono što joj je potrebno i obrnuto. Potreba zapravo daje snagu motivaciji (Deci & Ryan, 2014). Funkcija potrebe je u uspostavljanju ravnoteže narušene nekim nedostatkom. Samim tim, potreba je povezana sa ciljem i motivacijom za izvršavanje aktivnosti i predstavlja unutrašnji aspekt motivacije (Koković, 2000). Osnovne psihološke potrebe neophodne su za razumevanje ljudskog ponašanja, motivacije i blagostanja (Deci & Ryan, 2012), a njihovu univerzalnost kroz kulture su potvrdila i brojna istraživanja (npr. Chirkov, Ryan, Kim, & Kaplan, 2003; Ryan, La Guardia, Solky-Butzel, Chirkov, & Kim, 2005, prema: Weinstein & DeHaan, 2014). Sportista može razviti visoko samoregulišuće oblike motivacije, jedino ukoliko su njegove osnovne psihološke potrebe zadovoljene (Joessaar, 2012).

Potreba za *kompetencijom* odnosi se na potrebu da se sopstveno ponašanje i interakcije sa socijalnim okruženjem opažaju kao efikasni, sa očekivanjem i verom da individua može da

savlada izazove. Pojam kompetencije, u okviru psihologije sporta, često se navodi kao osnovni koncept za razumevanje ponašanja sportiste. Sportista, čija potreba za kompetencijom je zadovoljena bavljenjem sportom, ima doživljaj da poseduje sposobnosti i veštine neophodne za savladavanje sportskih izazova i uspešno realizovanje ciljeva. Teorija osnovnih potreba ističe značajnost ovog pojma, ali kao potrebu koja se javlja kod individue i na čije zadovoljenje primarno utiču značajni drugi (Ryan & Deci, 2000).

Potreba za *autonomijom* odnosi se na potrebu da se lične odluke i ponašanja opažaju kao svojevoljne i autonomne. Kada je ova potreba zadovoljena, osoba ima doživljaj da je njeno ponašanje svojevoljno, usaglašeno sa vrednostima i ciljevima. Sa druge strane, ukoliko je potreba za autonomijom osujećena, osoba ima doživljaj otuđenosti ponašanja od selfa usled pritiska socijalne okoline (Deci & Ryan, 2000). Sportista, koji ima zadovoljenu potrebu za autonomijom, opaža svoje ponašanje kao samoregulatorno, ima doživljaj lične kontrole nad svojim ishodima i odlukama. Treba istaći da se u okviru Teorije osnovnih potreba koncept autonomije ne posmatra kao nezavisnost, već doživljaj kontrole nad sopstvenim odlukama i ponašanjem. Nasuprot autonomije nije zavisnost, već heteronomnost (Niemić, Soenens, & Vansteenkiste, 2014).



Slika 10. Psihološke potrebe kao antecedenti motivacije (Deci & Ryan, 2000)

Potreba za *povezanošću* odnosi se na potrebu pripadanja i prihvatanja od strane drugih, uz ostvarenje uzajamnog i bliskog odnosa (Ryan & Deci, 2002). Veliki broj teorija ističe značaj povezanosti (npr. Bowlby, 1988) sa značajnim drugima kao preduslov za psihološko blagostanje. Teorija osnovnih potreba pretpostavlja da je ova potreba evolvirala i ima unutrašnji karakter u čovekovoj prirodi (Deci & Ryan, 2014). Ova potreba je unutrašnja i motiviše pojedince da ostvaruju interpersonalne odnose, postanu deo socijalne grupe i usvajaju socijalni identitet grupe, kako bi bili zadovoljni. Sportista koji ima zadovoljenu potrebu za povezanošću ima zadovoljavajuće interpersonalne odnose sa pojedincima u sportu, ali ujedno ima doživljaj da je deo sportskog tima, sa kojim deli vrednosti i ciljeve.

Ove tri potrebe međusobno su povezane, zadovoljenje jedne potrebe često dovedo do zadovoljenja i druge dve potrebe. Istraživanja su pokazala da zadovoljenja jedne ili sve tri potrebe dovodi do boljeg mentalnog i fizičkog zdravlja (Deci et al., 2001) i da se zapravo psihička dobit i optimalno funkcionisanje mogu predvideti na osnovu stepena zadovoljenja ovih potreba (Vesković, 2012). Osnovne potrebe imaju relevantnu ulogu u psihičkom funkcionisanju sportiste i u njegovom postignuću, što su i istraživači u okviru psihologije sporta, prepoznali (Cox, 2005). Kroz delovanje na motivaciju sportiste, ove potrebe predstavljaju značajne faktore za razumevanje učešća u sportu. Zadovoljenje osnovnih potreba utiče na razvoj samoregulisane motivacije (Ntoumanis, 2012), tj. unutrašnje motivacije i visoko samoregulatornih oblika spoljašnje motivacije, jer deluju kao antecedenti motivacije. Upravo unutrašnja motivacija predstavlja dosledno značajan faktor i prediktor učešća u sportu (Joesaar, 2012). Tako, sportista koji nema zadovoljene osnovne psihološke potrebe, razvija nisko autonomnu motivaciju koja utiče na njegovo ponašanje, izbore i odluku o učešću u sportu (Deci & Ryan, 2012). Sportista koji ima zadovoljenu potrebu za kompetencijom, povezanošću i autonomijom ulagaće vreme i trud u bavljenje sportom, dok će sportista koji nema zadovoljene potrebe odustati od sporta (Ryan & Deci, 2000; Adie, Ntoumanis, & Duda, 2008). Na zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i razvoj autonomnih oblika motivacije utiču značajni drugi, koji svojim ponašanjem mogu kreirati socijalni kontekst koji je podržavajući ili osujećujući. Teorija samoodređenja prepoznaje značaj socijalnog konteksta u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba i razvoju motivacije, gde socijalni faktori koji su usmereni na podržavanje autonomije doprinose zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba i unutrašnje motivacije (Joesaar, 2012; Ryan & Deci, 2000).

Teorija ciljeva

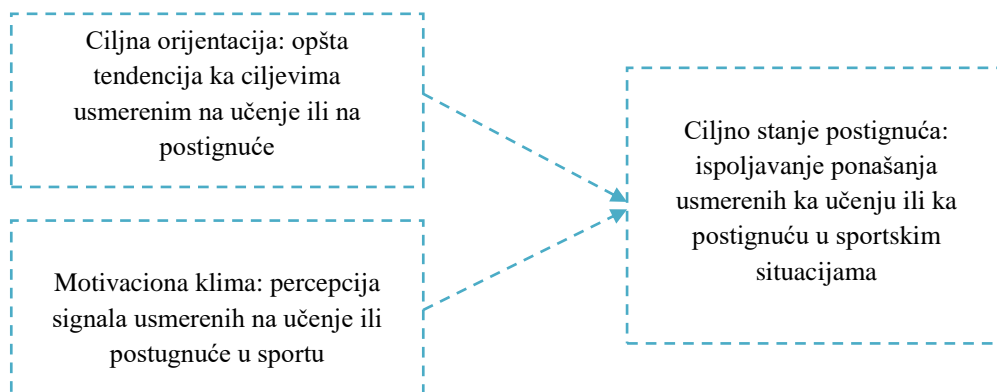
Za bolje razumevanje motivacije u sportu, istraživači su se okrenuli teorijama koje se zasnivaju na socio-kognitivnim pristupima gde je osnovno razumevanje ponašanja da čovek, kao pojedinac sam kreira svoje aktivnosti, te da je sam zadužen za njihovo aktiviranje (Vesković, 2012). U skladu sa shvatanjem da je čovek aktivno biće, javlja se potreba da se razume kontekst postignuća (Roberts et al., 2007). Teorija ciljeva (Achievement Goal Theory-AGT), jedna od socio-kognitivnih teorija (Duda & Hall, 2001), polazi od činjenice da pojedinac može imati dva pristupa učenju, u zavisnosti od načina shvatanja postignuća i kompetentnosti. Tako, pojedinac može biti orijentisan na učenje i razvoj veština, gde kompetentnost posmatra kao lično unapređenje veština; ili ego orijentisan gde je pažnja na postignuću (vrednuje se rezultat, ne trud), a kompetentnost se posmatra kroz poređenje sopstvenog sa tuđim postignućem (Nicholls, 1984, 1989).

Usmerenost ka cilju razvija se sa uzrastom (Nicholls, 1984, 1989). Deca uzrasta do šeste godine započinju aktivnosti, učestvuju u sportu, zarad sebe i ličnog usavršavanja. Svoja postignuća porede sa prethodnim postignućima i trude se da ih nadmaše, a cilj im je usavršavanje veština. U tom trenutku vode se orijentacijom ka učenju. Sa godinama, dolazi do opažanja značajnih drugih kao relevantnih figura u oblastima koje zahtevaju kompetentnost. Deca od šeste godine na više, ne porede svoja postignuća u odnosu na sebe, već u odnosu na druge, i pokušavaju da budu bolja od drugih. Cilj je biti najbolji i pobediti. Tada se prvi put javlja ego orijentacija usmerena na postignuće pre svega (Nicholls, 1984). Tek deca uzrasta od dvanaest godina mogu da razlikuju sposobnost od sreće, težine zadatka i truda, što je u skladu sa Pijaževom teorijom kognitivnog razvoja, kada prelaze na stadijum formalnih operacija (Miočinović, 2002) gde dolazi do razvoja razumevanja kompleksnih pojmova i njihove međupovezanosti. Međutim, kao što i Pijaže ističe, sam ulazak u adolescenciju ne podrazumeva i prelazak na stadijum formalnih operacija, što i Nikols ističe u kontekstu razumevanja sposobnosti i postignuća: dete koje ulazi u adolescenciju ne mora samim prelaskom na ovaj razvojni period da razume razliku između sposobnosti i sreće, truda i težine zadatka. Dete ili mladi sportista će zadatku, tj. sportu, prići sa ličnim percepcijama i uverenjima o tome šta podrazumeva bavljenje sportom i kako se u njemu ogleda postignuće (Nicholls, 1989). Tokom adolescencije, shvatanje lične kompetencije i razvoj svesti o drugima i međusobnom poređenju, imaju značajnu ulogu u daljem formiranju identiteta i usmeravanju ponašanja (Erikson, 2008).

Osnovna ideja Teorije ciljeva jeste da je svaki pojedinac usmeren ka određenom cilju kako bi demonstrirao svoju kompetentnost i izbegao procene od strane drugih, ali i lične procene o nekompetenciji (Nicholls, 1989). Ukoliko sportista procenjuje da je visoko kompetentan u sportu, imaće doživljaj visokog postignuća dok se bavi sportom (Duda & Balaguer, 2007).

Teorija ciljeva pronašla je svoj značaj i u domenu psihologije sporta za proučavanje i objašnjenje efekata sportske aktivnosti mladih i sportskog učešća (Duda & Ntoumanis, 2005). U psihologiji sporta konstrukti koje postulira Teorija ciljeva od velikog su značaja za razumevanje ponašanja sportiste i dovedeni su u vezu sa motivacijom sportiste, učešćem sportiste, efikasnošću, sagorevanjem (npr. Smith, Gustafsson, & Hassmen, 2010). Sportisti koji su orijentisani na zadatak, ulažu više napora i truda kako bi savladali određenu tehniku ili veštinu, trening im ne predstavlja teškoću već podstrek da se usavrše (Harwood et al., 2015). Ne porede se sa vršnjacima i svoj uspeh tumače u odnosu na svoje veštine, ne odustaju pred preprekama i ne posustaju ukoliko promaše ili imaju pad u igri. Poseduju sposobnosti koje su od velikog značaja za profesionalnog sportistu, poput sposobnosti da se vrati u igru nakon loše odigrane akcije, unutrašnje potrebe i motivacije da budu bolji jer znaju da sa trudom mogu da postignu više. Sa druge strane, sportisti koji su ego orijentisani u većoj meri poklanjaju pažnju uspesima drugih i u odnosu na njih postupaju tokom utakmice i treninga, mere se sa njima i pokušavaju da ih nadmaše (Harwood et al., 2015) ne vodeći računa o sopstvenim kapacitetima. Broj postignutih poena merilo je uspeha, a ne sam kvalitet igre. Suočeni sa padom u igri teže se, ili uopšte, ne vraćaju u igru, odustaju i ne preuzimaju odgovornost za svoju igru (Cox, 2005; Nicholls, 1984), te odustaju od sporta (Duda & Balaguer, 2007).

Na razvoj ciljne orijentacije postignuća utiču individualne, ali i situacione dispozicije. Tako, okruženje sportiste zapravo ima značajan doprinos u kreiranju ciljne orijentacije tako što kreira motivacionu klimu, koja predstavlja situacioni kontekst motivacije.



Slika 11. Prikaz individualnih i situacionih faktora u okviru Teorije ciljeva (Harwood & Biddle, 2002)

Motivaciona klima odnosi se na opažanje socijalnih znakova i očekivanja od drugih koja podstiču razvoj ciljne orijentacije, i podstiče na uključivanje u samu aktivnost na osnovu te ciljne orijentacije (Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006). Motivaciona klima oblikuje uverenja i doživljaj postignuća kod sportiste koji dalje utiču na njegovo ponašnje u situacijama gde se očekuje postignuće. Ona ima značajne implikacije po motivaciju i kognitivne, bihevioralne i afektivne ishode u sportu (Ames, 1992; Nicholls, 1989). Način na koji osoba opaža okruženje i ponašanje drugih, predstavlja značajni prediktor psiholoških i bihevioralnih reakcija pojedinca (Ames, 1992).

Autorka Ejms definiše motivacionu klimu kao multidimenzionalni konstrukt, koji je svoju primenu našao prvo u obrazovanju, gde je kreiran nastavni program usmeren ka podsticanju motivacije za učenje. Poznatiji pod akronimom TARGET, ovaj program se zasniva na Teoriji ciljeva i motivacionoj klimi, na osnovu kojeg nastavnici, u zavisnosti od svog ponašanja mogu dovesti do razvoja ciljne orijentacije usmerene ka učenju. TARGET program sastoji se od dimenzija poput zadatka (Task), izvora autoriteta (Authority), prepoznavanja (Recognition), prirode interakcija između i unutar grupe (Grouping), sistema evaluacije (Evaluation) i vremenskog ograničenja (Time) (Ames, 1992).

Dimenzija *Zadatak* odnosi se na planiranja načina na koji će učenici usvojiti gradivo. U kontekstu sporta, to bi podrazumevalo način na koji trener planira da demonstrira igračima određenu veštinu ili taktiku. Da bi došlo do razvoja unutrašnje motivacije, trener mora da osmisli *zadatak – vežbu*, tako da ona bude kreativna, da uključuje aktivno učešće igrača i budi njihovo interesovanje. Vežbe moraju biti zanimljive, ali ujedno i koncipirane tako da

predstavljaju i lične izazove za igrače. Dimenzija *Autoriteta* odnosi se na mogućnost doživljaja kontrole kod igrača. Može se uočiti sličnost ove dimenzije sa osnovnom psihološkom potrebom za autonomijom. Naime, trener u okviru ove dimenzije treba da podstiče nezavisnost i samostalnost prilikom usvajanja veštine, da pruži podršku igračima prilikom donošenja odluka i usmerava ih ka ličnoj odgovornosti. Dimenzija *Prepoznavanje* odnosi se na davanje povratne informacije i nagrađivanje igrača. Nagrađuje se trud i rad, i podstiče se igrač na dalji razvoj veština. Kroz ovu dimenziju, trener utiče na doživljaj povezanosti u timu, jer poštuje svakog igrača i ističe značaj kooperativnosti, ali i doživljaj kompetentnosti. Dimenzija *Priroda interakcije*, odnosi se, takođe, na zadovoljenje potrebe za povezanošću. Trener uči i usmerava igrače ka usvajanju individualnih razlika i timskom radu, vodi računa da se ne kreiraju klike i da se svaki igrač oseća prihvaćeno bez obzira na nivo fizičkih sposobnosti koje demonstrira. Dimenzija *Evaluacija* odnosi se na način na koji trener procenjuje koliko su igrači napredovali, u kojim segmentima, kojom brzinom i na čemu treba dodatno raditi. Kroz ovu dimenziju trener utiče na doživljaj kompetencije igrača, davanjem povratne informacije o daljim razvojnim koracima, uz isticanje da je neuspeh sastavni deo procesa učenja. Vodi računa o individualnom napretku igrača i na osnovnu njegovih mogućnosti pravi i evaluaciju postignuća. Budući da je trening vremenski ograničena aktivnost, trener mora da uzme u obzir i dimenziju *Vreme* prilikom planiranja aktivnosti i vežbi, uz poštovanje individualnih razlika igrača u vremenskom izvršenju pojedinih vežbi. Razumevanjem i davanjem podrške igračima prilikom realizacije vremenski zahtevnijih zadataka, trener utiče na doživljaj autonomije i kompetencije kod igrača.

Dimenzije programa TARGET, zasniva na konceptu motivacione klime i ima osnovu u Teoriji ciljeva, a ima značajnih sličnosti sa Teorijom osnovnih psiholoških potreba i Teorijom samoodređenja. Kroz sve dimenzije programa TARGET, značajni drugi deluju na zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i razvoj unutrašnje motivacije.

U zavisnosti od načina i ciljne usmerenosti značajnih drugi, oni mogu formirati dve vrste motivacione klime: motivacionu klimu usmerenu na učenje i motivacionu klimu usmerenu na postignuće (Ames, 1992). U sportskom kontekstu, svaki igrač za sebe može imati drugačiji doživljaj motivacione klime kreirane od strane značajnih drugih, i u zavisnosti od ličnog doživljaja, razlikovaće se njegova motivacija za samo izvršenje aktivnosti, ali i učešće u sportu.

Motivaciona klima usmerena na učenje nagrađuje i podstiče usavršavanje i savladavanje zadatka sopstvenim veštinama uz predanost i trud, obezbeđuje socijalnu podršku i razumevanje od strane značajnih drugih. Ova vrsta motivacione klime rezultat je poštovanja principa dimenzija programa TARGET, kreiranog sa ciljem da bi došlo do razvoja unutrašnje motivacije kod pojedinca. Ovako kreirana motivaciona klima povezana je sa većim zadovoljstvom sportiste i unutrašnjom motivacijom za bavljenjem sportom (Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez et al., 2012). Naime, usmeravanjem sportiste da je učenje proces u kojem su greške sastavni deo sporta, a da je uspeh nemoguć bez truda i rada, on sport vidi kao kontekst razvoja. Davanjem pozitivne povratne informacije koja ima za cilj poboljšanje igračkih sposobnosti sportiste, a ne ponižavanje i odbacivanje, daje sportisti doživljaj kompetencije, ali i povezanosti sa značajnim drugima u sportu. Međusobna podrška i razumevanje omogućavaju sportisti da testira svoje sposobnosti i aktivno radi na usavršavanju bez bojazni od odbacivanja, u slučaju neuspeha. Budući da motivaciona klima usmerena na učenje podržava trud i rad, doći će do internalizacije uspeha, tj. sportista će biti svestan da je uspeh proistekao iz razvoja i učenja, da je rezultat unutrašnjeg faktora, a ne slučaja. Tako internalizovan uspeh povezan je sa samopouzdanjem, ali i većim stepenom uživanja u samom sportu, što utiče na dalje učeće u sportu (Ryan & Deci, 2000).

Sa druge strane, motivaciona klima usmerena na postignuće podstiče socijalna poređenja i postizanje postignuća zarad osećanja superiornosti, uz kritiku i odbacivanje od strane značajnih drugih, u slučaju neuspeha. Na ovaj način, kod sportiste dolazi do opažanja da je treniranje sredstvo do pobede, zbog čega ne dolazi do internalizacije uspeha (Gillet et al., 2010), a treniranje samim tim ne predstavlja izvor uživanja, već pritiska i straha od neuspeha. Ovakva motivaciona klima povezana je sa amotivacijom, koja utiče na dalje bavljenje sportom (Sol Avarez et al., 2012).

Prvobitna istraživanja socijalnih faktora, poput motivacione klime, bila su usmerena na efekte okoline na razvoj ciljne orijentacije mladih, međutim, u psihologiji sporta motivaciona klima pronašla je svoje mesto i doprinela boljem razumevanju dinamike bihejvioralnih determinanti sportiste, pogotovo u razumevanju procesa učestvovanja u sportu. U kontekstu sporta, motivaciona klima značajnih drugih utiče na razvoj ciljne orijentacije sportiste, koja ga usmerava ka određenoj aktivnosti, ka nastavku bavljenja sportom ili odustajanju od sporta (Pannekoek et al., 2013). Kasnija istraživanja motivacione klime usmerila su se na proučavanje efekata motivacione klime na razvoj motivacije za bavljenje sportom i pronašla

da motivaciona klima usmerena na učenje doprinosi razvoju unutrašnje motivacije (Cote, Baker, & Abernethy, 2003; Cote & Fraser – Thomas, 2007; Vallerand, 1997) koja je povezana sa nastavkom učešća u sportu, i obrnuto (Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2000; Vallerand, 2007; Burstad et al., 2001). Kako se širila primena Teorije ciljeva u psihologiji sporta, tako su istraživači ispitivali povezanost motivacione klime i osnovnih psiholoških potreba u sportu gde su pronašli da motivaciona klima usmerena na učenje dovodi do visokog stepena zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba u sportu (Harter, 1981; Vallerand, 1997).

U skladu sa uzrastom deteta, igra postepeno prelazi u namernu igru, a zatim u strukturirani trening i sport. Motivacija za početno ulaženje u igru i motivacija za sport menjaju se sa uzrastom (Cote, 1999). Dominantni razlozi za učešće u fizičkoj aktivnosti na predadolescentnom uzrastu se, u adolescenciji, redefinišu, i postaju hijerarhijski složeniji. Tako, sportista-adolescent, razvija ciljeve usmerene na postignuće i doživljaj kompetencije i učestvuje u sportu u cilju ostvarenja procesa samoaktualizacije, dok je na mlađem uzrastu bio motivisan uživanjem i zadovoljenjem hedonističkih potreba (White, Kavussanu, & Guest, 1998). Razvoj motivacije za bavljenje sportom je postepen i podrazumeva nadogradnju ranijih motiva, sa trenutnim motivima. Tako, na hedonističke motive koje je sportista imao na predadolescentnom uzrastu, nadovezuju se motivi koji su razvojno karakteristični za adolescenciju, a zatim i mlado odraslo doba. Sa uzrastom i razvojem motivacije, menjaju se i faktori koji utiču na razvoj motivacije, kao i intenzitet njihovog delovanja. Tako, s uzrastom, socijalni faktori dobijaju na značaju prilikom oblikovanja i razvoja motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji. Značaj psihosocijalnih faktora i interpersonalnih odnosa za motivaciju ističu upravo Teorija samoodređenja, Teorija ciljeva i Teorija osnovnih psiholoških potreba, koje prepoznaju da psihosocijalni faktori poput porodice, trenera i saigrača imaju relevantan uticaj na zadovoljenje ovih potreba, te preko kojih utiču i na bihevioralne determinante i motivaciju (Ryan, 1982; Deci & Ryan, 2000).

V MOTIVACIJA ZA BAVLJENJE SPORTOM I ZNAČAJNI DRUGI

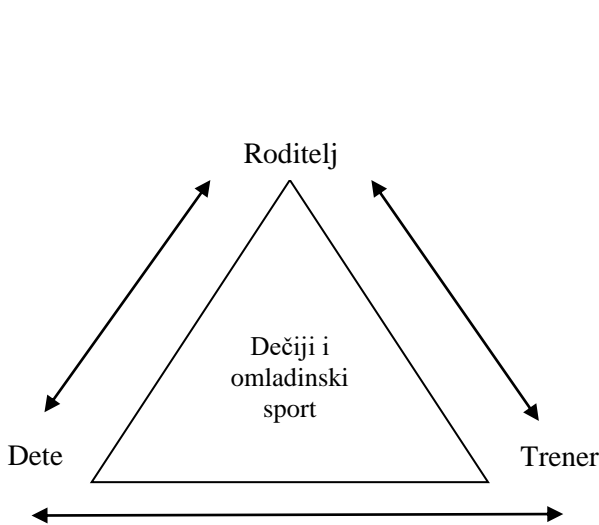
Tokom adolescencije, uspostavljanje interpersonalnih odnosa predstavlja osnovni razvojni zadatak. Kvalitet tih odnosa, na dalje, utiče na razvoj i blagostanje adolescenta (Lacković-Grgin, 2005). Iako interpersonalni odnosi imaju centralno mesto u životu pojedinca, a pogotovo u životu adolescenta, u okviru psihologije sporta, oni su dugo bili neistraženi. Tek poslednjih dvadeset godina istraživači posvećuju pažnju interpersonalnim odnosima u sportu (Wylleman, 2000). Poczwadowski i saradnici (Poczwadowski, Barott, & Jowett, 2006) istakli su pet osnovnih pristupa u proučavanju interpersonalnih odnosa u sportu: psihodinamski pristup i pristup zasnovan na ličnosti; bihevioralni; socio-psihološki; kognitivni i interakcijski pristup. Svaki pristup povezan je sa interpersonalnim ponašanjima, ali polazi od individualnog seta varijabli iz svog domena. Sve češći pristup u proučavanju interpersonalnih odnosa jeste interakcijski pristup gde se posmatra kako individualne karakteristike i kontekst utiču na ponašanje sportiste, ali i fenomenološki pristup gde se proučavanje interpersonalnih odnosa posmatra kroz interpretaciju i razumevanje sebe i sredine.

Poslednjih godina sve je veći broj istraživanja koja potvrđuju značaj socijalnih odnosa u sportu, naročito tokom perioda adolescencije (Stuntz & Weiss, 2009). Njihov značaj se primarno ogleda u uticaju na razvoj motivacije i ponašanje mladog sportiste (Stuntz & Weiss, 2009). Način na koji individua tumači interpersonalne odnose ima ključnu ulogu u razumevanju motivacionih procesa (Brustad, Babkes, & Smith, 2001; Xan Yang, 2011). Međutim, pored motivacije, socijalni odnosi imaju značajnu ulogu u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba u sportu (Deci & Ryan, 2000). Ponašanja značajnih drugih u sportu, koja su podržavajuća, kreiraju socijalnu klimu u okviru koje pojedinac može da razvija sopstvene veštine, ali i da teži i sopstvenim ciljevima, čime se zadovoljavaju osnovne psihološke potrebe (Felton & Jowett, 2013).

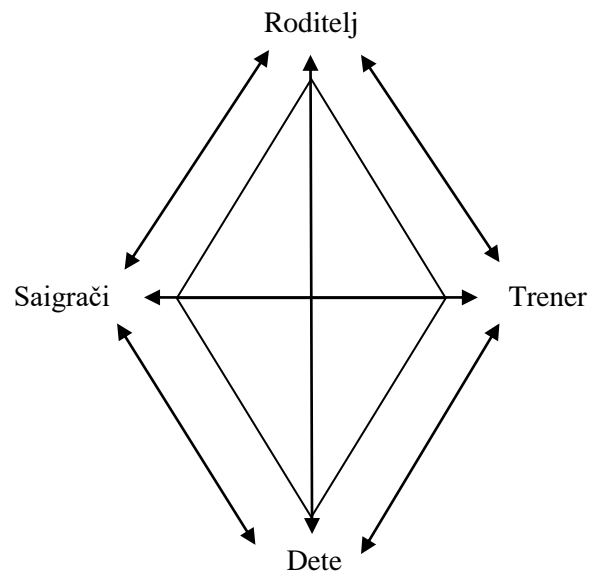
Tumačenje ponašanja i uverenja značajnih drugih utiče na lična očekivanja i vrednovanje ponašanja koja vode ka nekom cilju. Ukoliko se ponašanja i uverenja tumače kao pozitivna, dolazi do razvoja doživljaja kompetencije, kontrole, pozitivnog afekta i unutrašnje motivacije (Harter, 1978, 1981). Budući da sport predstavlja zrelu socijalnu sredinu koja omogućava veći broj interakcija i prilika za stupanje i formiranje različitih

interpersonalnih odnosa (Xan Yang, 2011), sve veći broj istraživača posvetio se upravo proučavanju njihovog efekta u različitim domenima sporta.

Interpersonalni odnosi u sportu podrazumevaju dvosmernu komunikaciju, odnosno značajni drugi šalju određenu poruku koju sportista pokušava da dekodira (Abdul Latif, Hasan, Fauzee, 2009 prema: Murugeesan & Hasan, 2016). Ponašanje i osećanja sportiste, samim tim, zavise od njegove percepcije socijalnih signala koje značajni drugi šalju, tj. od načina na koji razume poruku koja mu se šalje.



Slika 12. „Sportski trougao” (Bačanac, 2011)



Slika 13. Predlog sportskog romba

Značajni drugi u sportu su roditelji, saigrači i trener. Sva tri socijalna agensa imaju značajnu ulogu u razvoju motivacije sportiste i zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba u sportu. Prema Teoriji usmerenja (Focal Theory, Coleman, 1989) određena vrsta odnosa ima uticaj na pojedinca u određenom uzrasnom periodu. Budući da je adolescencija period obojen interpersonalnim odnosima, razumevanje kako značajni drugi u sportu (roditelji, trener i saigrači) deluju na motivaciju sportiste, predstavlja jedan od ključnih zadataka u cilju razumevanja učešća u sportu u adolescenciji. Neophodno je istražiti kako percepcija odnosa sa različitim značajnim drugima oblikuje motivacione procese u sportu (Smith, 2003). Sagledavanje pojedinačnog, ali i istovremenog i zajedničkog delovanja više socijalnih agenasa, neophodno je usled činjenice da adolescent u tom periodu uspostavlja, menja i održava istovremeno više odnosa.

Prema Vajsu (Weiss, 1974) pojedinac kreira za svaki odnos posebna očekivanja i pretpostavke, čime svaki odnos ima posebnu ulogu u zadovoljavanju određene psihološke potrebe ili u psihološkom ishodu. Međutim, adolescent često različitim odnosima pridodaje više uloga, tako npr. roditelji i saigrači mogu da imaju različitu ulogu u zadovoljavanju jedne iste potrebe. Upravo iz tog razloga, Salivan (Sullivan, 1953) pretpostavlja da različiti interpersonalni odnosi imaju neku međuzavisnost u zadovoljenju psiholoških potreba pojedinca i razvoju psihološkog blagostanja. Prema njemu, svaki odnos može da nadomesti ono što neki drugi odnos ne zadovoljava. Tako, na primer, ukoliko sportista ne dobija podršku od strane roditelja, odnos sa trenerom ili saigračima može da nadomesti taj nedostatak.

Roditelji

Roditelji kao prvi socijalni agensi imaju nezaobilaznu ulogu u psihosocijalnom razvoju deteta kroz učešće u detetovim fizičkim aktivnostima (Cote & Hay, 2002). Uloga roditelja u sportu može se posmatrati kroz tri osnovne uloge: inicijator, interpretator i uzor (Fredricks & Eccles, 2004, prema: Lauer, Gould, Roman, & Pierce, 2010).

Roditelji imaju ulogu inicijatora, nekoga ko prvi put uvodi dete u sportsku aktivnost, obezbeđuje finansijske i situacione mogućnosti da se dete bavi sportom, podstiče veći broj fizičkih aktivnosti. Studije koje su se bavile mladim sportskim talentima istakle su značaj roditelja kao inicijatora za detetov ulazak u sport (Lauer et al., 2010). Instrumentalna uloga roditelja omogućava detetovo učešće u sportu, ali i samo napredovanje usled pružanja mogućnosti da se trenira sa najboljim trenerima, u vrhunskim klubovima. Istraživanja su pokazala da očevi imaju značajnu ulogu inicijatora kada su u pitanju dečaci, dok je kod devojčica majka glavni inicijator sportskih aktivnosti (Kremer, Trew, & Ogle, 1997).

Pored uloge inicijatora i instrumentalne podrške, roditelj ima ulogu u kreiranju detetove percepcije o vlastitim sposobnostima i razvoju vrednosnog sistema u okviru sporta. Visoka očekivanja roditelja i uverenje da dete mora postići primetan uspeh, direktno su povezani sa anksioznošću sportiste i sagorevanjem (Brustad, 1996 prema: Lauer et al., 2010). Način na koji roditelj tumači detetovu ulogu u sportu utiče i na detetovu percepciju sopstvene uloge, što potom utiče i na njegovo ponašanje. Roditelji usmereni na postignuće, vrednuju uspeh po svaku cenu, stvaraju atmosferu ispunjenu pritiskom i stresom. Izlaze iz svoje uloge interpretatora i inicijatora i postaju „trener“, neko ko prelazi granice detetovog selfa i

postavlja lična očekivanja kao detetova. Sa druge strane, ukoliko su roditelji usmereni na učenje, tumačiće sport kao aktivnost kroz koju njihovo dete može da napreduje, bilo da je u pitanju pobjeda ili poraz. Na ovaj način, dete tumači svoju ulogu u sportu kao razvojnu, i sa većim uživanjem učestvuje u sportu. Način na koji roditelj interpretira sportsku situaciju, uveliko utiče na detetovu percepciju sporta i sebe.

Roditelji imaju ulogu uzora, te sopstvenim ponašanjem i reakcijama na sportske situacije oblikuju detetovo ponašanje (Fish & Magee, 2003 prema: Lauer et al., 2010). Demonstriranjem kako savladati konflikt, uvežbati neku veštinu i biti posvećen zadatku, roditelj usmerava dete ka razvoju odgovornosti i posvećenosti sportu i treningu. Osim usvajanja vrednosnih sistema i strategija prevladavanja stresa, dete od roditelja uči interpersonalna ponašanja. Dete posmatra roditelja, kako komunicira sa učesnicima u sportu, trenerom, sudijama, drugim roditeljima i igračima, i te obrasce prenosi na svoje interpersonalne odnose. Danas, s obzirom na to da bavljenje sportom podiže socijalni status pojedinca, roditelji su usmereni ka tome da od svoje dece naprave „čudo”, uspešne sportiste po svaku cenu, kako bi deca, a i oni sami, dostigli viši društveni status i bili finansijski obezbeđeni u budućnosti. Tako, sve su češći izveštaji sa sportskih takmičenja prilikom kojih roditelji napadaju sudije i trenere, te insistiraju da njihovo dete igra. Na taj način, na dete prenose neadaptivna interpersonalna ponašanja koja ono usvaja i primenjuje na terenu i van njega.

Roditeljska podrška ogleda se u procesu socijalizacije deteta (Vesković, 2012) i u samom prisustvu takmičenjima. Istraživanja roditeljske uključenosti, ali i uticaja uključenosti na razvoj sportiste, pokazala su da su roditelji visoko uključeni u omladinski sport, gde sport predstavlja kontekst u kojem oni mogu direktno da pruže povratnu informaciju i imaju pozitivan i negativan uticaj na dete tokom sportske aktivnosti (Holt et al., 2008). Samim tim, ponašanje i stavovi roditelja imaju posledice po psihološke i kognitivne procese deteta u sportu (Fredricks & Eccles, 2005, prema: Marcen et al., 2013). Osim činjenice da predstavljaju prvu liniju podrške neophodne sportisti, sa svojom porodičnom dinamikom, roditelji kreiranjem motivacione klime razvijaju motivaciju kod sportiste.

Klima koju kreiraju roditelji od velikog je značaja prilikom stadijuma isprobavanja i stadijuma specijalizacije deteta (Gardner, Magee, & Vella, 2016). Studije slučaja i veliki broj istraživanja povezali su roditeljsku podršku sa preko 40 relevantnih psiholoških i bihevioralnih ishoda kod mladih sportista (Gardner, Magee, & Vella, 2016).

| Nivo uključenosti | Tip roditelja | Ponašanje |
|------------------------|---|---|
| Nedovoljna uključenost | Nezainteresovani roditelji | Ne dolaze na sportske aktivnosti deteta, ne razgovaraju sa detetom o njima. Ne interesuju se za sportski razvoj deteta, nemaju motiv za bavljenje razvojem deteta i imaju ulogu odsutnih roditelja. |
| | Neinformisani roditelji | Ispunjavaju instrumentalnu ulogu. Ponašaju se poput nezainteresovanih roditelja, ali usled nerazumevanja sopstvene uloge u dečjem sportu. Ne razumeju kako da podržavaju dete bez stvaranja tenzije i pritiska, i iz straha se povlače iz dečje sportske aktivnosti. |
| Optimalna uključenost | Pozitivni roditelji | Poseduju pozitivan stav prema sportu i realistični su po pitanju postignuća i sportskih ciljeva. Pružaju socioemocionalnu podršku, dolaze na sportske aktivnosti i prate sportski razvoj deteta. |
| | Realistični roditelji | |
| | Podržavajući roditelji | |
| Preterana uključenost | Razdražljivi roditelji | U stanju emocionalnog uzbuđenja, nadvikuju se sa trenerom, sudijom, okolinom. Emocionalno se uživljavaju u sportsku aktivnost dece i nakon toga se osećaju iscrpljeno, uz uverenje da su na taj način doprineli sportskom postignuću deteta. |
| | Prezabrinuti roditelji | Upozoravaju dete da se ne povredi, da pazi i često traže od trenera da izvede dete iz igre ukoliko je protivnik grublji. |
| | Fanatični roditelji (podtipovi: visoko kritikujući roditelji i roditelji „treneri”) | Nikad nisu zadovoljni postignućem deteta, opažaju greške, ne daju pohvale, porede uspeh deteta sa ostatkom tima. Komentarišu utakmicu, daju instrukcije treneru, detetu, sudiji, s ciljem da utiču na ishod utakmice. Njihovo ulaganje usmereno je ka stvaranju vrhunskog sportiste po svaku cenu. Identifikuju se sa sportskom ulogom deteta, ne prave jasnu razliku između sebe i deteta, a svoju ličnu vrednost baziraju na sportskom uspehu deteta. |

Slika 14. Vrste roditelja prema uključenosti u dečji i omladinski sport (Dopunjeno i adaptirano prema: Bačanac, Petrović, & Manojlović, 2009)

Istraživanja su pronašla da način na koji roditelji daju povratnu informaciju i vrsta očekivanja koja imaju, utiču na odluku sportiste da ostane u sportu i na razvoj motivacije (Brustad, Babkes, & Smith, 2001; Brustad, 1992; Vesković, 2012; Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013). Opažena ponašanja i stavovi roditelja utiču na motivacione ishode sportiste. Sportisti koji su opažali svoje roditelje kao pozitivne uzore, koji upućuju kontinuirane i pozitivne povratne informacije o napretku u sportu, imali su veći doživljaj

kompetentnosti u sportu (Ullrich-French & Smith, 2006). Podržavanje razvoja veština i vrednovanje sistema vrednosti gde je postignuće željeno, ali ne i primarno, kao i pružanje podrške sportisti, dovodi do razvoja unutrašnje motivacije za sport i odluke da sportista nastavi da se bavi sportom (Atkins, Johnson, Force, & Petrie, 2013; Gardner, Vella & Magee, 2017). Na razvoj doživljaja autonomije i kompetencije kod sportiste uveliko utiče način na koji roditelji daju podršku sportisti u procesu donošenja odluka, i od stepena uključenosti roditelja u sport (Brustad, Babkes, & Smith, 2001). Istraživanja su pronašla da motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane roditelja usmerava sportistu ka ciljnoj orijentaciji ka učenju (Duda & Ntoumanis, 2005; Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013), dovodi do zadovoljenja psiholoških potreba (Harter, 1981; Vallerand, 1997) i potrebe za uživanjem (Brustad, Babkes, & Smith, 2001; Braithwaite, Spray, & Warburton, 2011) i utiče na razvoj unutrašnje motivacije, zadovoljstvo sportiste (Brustad & Partridge, 2002; Vesković, 2012) i odluku da ostane u sportu (Deci & Ryan, 2000; Ryan & Deci, 2000; Vallerand, 2007; Brustad et al., 2001). Sa druge strane, kao jedan od najčešćih intepersonalnih razloga za odustajanje od sporta, mladi sportisti navode upravo pritisak od strane roditelja i motivacionu klimu roditelja usmerenu na postignuće (Crane & Temple, 2015).

Tokom adolescencije, uloga roditelja se menja, manje su uključeni u sam sport, ali pružaju veću emocionalnu podršku sportisti (Fraser-Thomas et al., 2008). Odnos sa roditeljima menja se kvalitativno, te adolescent roditelje sagledava kao osobe, a ne figure, što dovodi i do testiranja granica unutar tog odnosa. Roditeljski uticaj slabi ulaskom u adolescenciju, jer je osnovni socijalni kontakt adolescenta sa vršnjacima. Adolescent provodi manje vremena sa roditeljima i pažnju pomera ka vršnjacima, a u sportu ka saigračima i treneru.

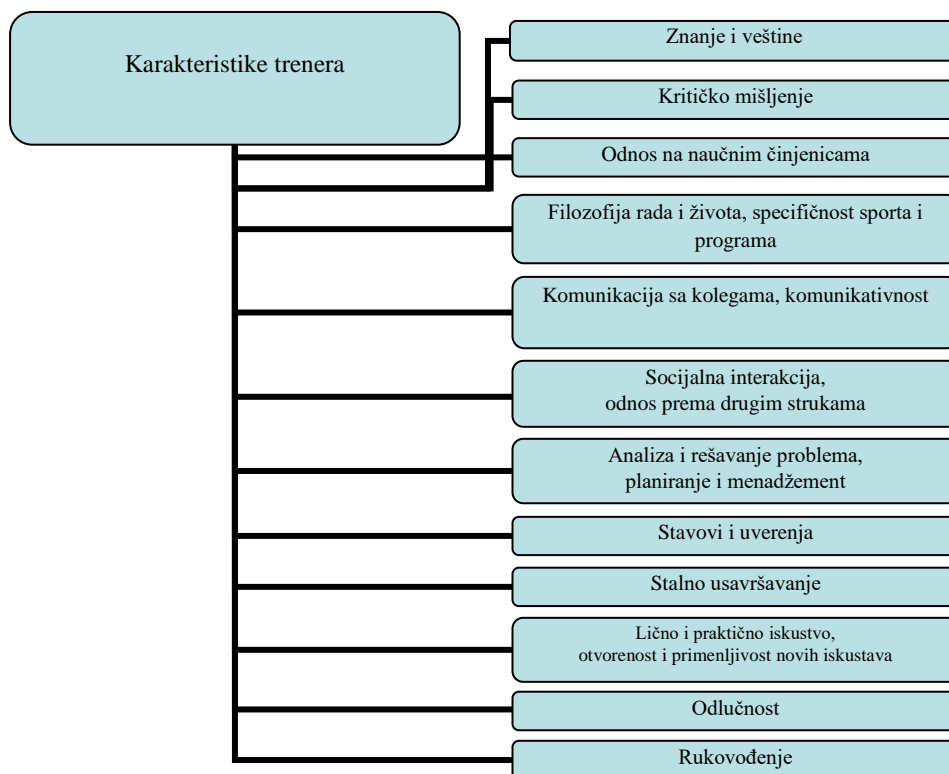
Trener

Osim roditelja, značajnu ulogu u životu mladog sportiste ima trener (Sol Alvarez et al., 2012; Poczwadowski, Barott, & Jowett, 2006; Rocchi, Pelletier, & Couture, 2013). Promenom odnosa sa roditeljima, adolescent u sportu pronalazi novi autoritet koji ima ulogu sličnu roditeljima, ulogu odgovornosti i pružanja podrške.

Trener predstavlja posebnu figuru afektivne vezanosti sa kojom sportista formira odnos i ima značajnu ulogu u oblikovanju motivacije sportiste i postizanju rezultata (Kenow &

Williams, 1999 prema: Xan Yang, 2011). Treniranje sportiste kompleksan je proces koji se zasniva na socijalnoj interakciji (Erickson, Cote, Hollenstein, & Deakin, 2011). Kada je u pitanju omladinski sport, treneri imaju značajnu poziciju koja im omogućava da utiču na zdravlje i blagostanje adolescenata (Guagliano et al., 2015). Trenerov doprinos razvoju mladog sportiste dobija na značaju usled činjenice da mladi sportisti posmatraju trenera kao stručnjaka, ali i zahvaljujući svakodnevnom kontaktu koji trener ima sa mladim sportistima.

Trener može biti usmeren prema radu sa što većim brojem učesnika u sportu ili prema izradnji sportskog rezultata, tj. prema takmičarskom sportu (Jevtić i sar., 2011). Trener koji se bavi takmičarskom sportom radi sa talentovanim sportistima, decom i adolescentima u cilju pripreme za postizanje vrhunskog rezultata. Samim tim, uključen je u različite aspekte sporta. Organizuje treninge i takmičenja, podučava tehnike i veštine igre, ali i socio-emocionalne veštine, pruža podršku tokom tranzitornih perioda, kao i perioda takmičenja, usled čega njegova uloga u fizičkom i psihološkom razvoju adolescenta može imati pozitivan ili negativan uticaj. Neophodni atributi koje trener mora posedovati ukoliko radi sa talentovanim mladim sportistima, podrazumevaju znanje i iskustvo, ali i set psiholoških karakteristika (Slika 15).

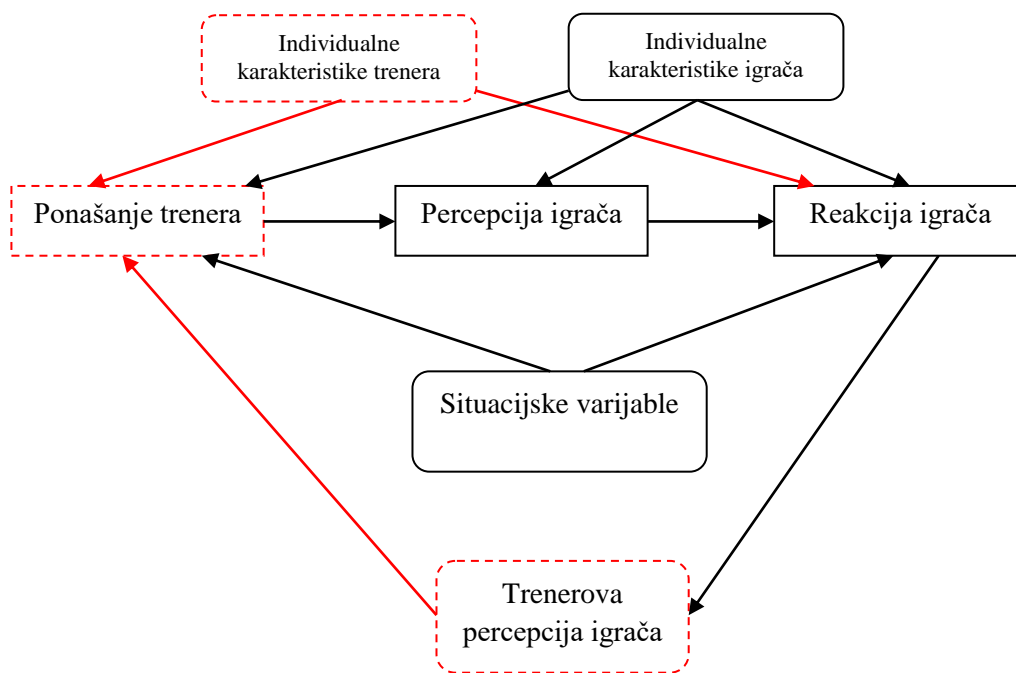


Slika 15. *Karakteristike trenera u dečjem i omladinskom sportu* (adaptirano prema: Jevtić i sar., 2011)

Upravo tokom stadijuma isprobavanja, trenerova prvobitna uloga ogleda se u pružanju podrške deci, kako bi stekla samopouzdanje da isprobaju aktivnosti sa kojima se po prvi put susreću. Ali, već tokom stadijuma specijalizacije i ulaganja, dolazi do razvoja recipročnog odnosa trener-sportista, u okviru kojeg trener primarno sagledava i razvija tehničke i fizičke veštine sportiste (Fraser-Thomas et al., 2008), ali i ima značajnu ulogu figure afektivne vezanosti. Odnos trenera i sportiste definiše se kroz tri dimenzije: interpersonalna aktivnost, interpersonalna interakcija i briga (Poczwadowski, Barott, & Peregoy, 2002, prema: Xan Yang, 2011). U okviru interpersonalne aktivnosti, trener daje instrukcije i smernice sportisti pred takmičenje, ali i tokom treninga. Pored davanja instrukcija u situacijama postignuća, trener i sportista komuniciraju o tehničkim elementima, socio-psihološkim aspektima i potrebama sportiste. Trener opaža, ali i pruža podršku sportisti prilikom psihofizičkih promena i zahteva, uzima ulogu aktivnog slušaoca, odnosno brine i pruža podršku sportisti tokom, ali i van treninga.

U sportu, najistraživaniji interpersonalni odnos jeste odnos trenera i sportiste. Istraživanja odnosa trenera i sportiste mogu se kategorizovati u istraživanja ponašanja trenera; individualnih karakteristika trenera; inter-individualnog odnosa (istraživanje dijadnog odnosa trener-sportista), grupne dinamike (trener kao vođa, uloga trenera u timu), institucionalnih karakteristika (norme i vrednosti sportskog saveza) i kulturalnih karakteristika (vrednosni sistem trenera u odnosu na kulturu) (Poczowski et al., 2006). Ali, poslednjih godina sve veći broj istraživanja fokusira se na percepciju odnosa i ponašanja trenera ili sportista kao ključnih za razumevanje samog ponašanja sportiste (Poczowski et al., 2006).

Uprkos činjenici da postoje brojne studije i istraživanja u kojima se navode empirijski dokazi da ponašanje trenera, ukoliko je autonomno i podržavajuće dovodi do boljih psiholoških i ponašajnih ishoda kod sportiste, veliki broj trenera i dalje koristi strategije i način rada koji ne zadovoljava potrebe sportiste (Fraser-Thomas & Cote, 2009, prema: Rocchi, Pelletier, & Couture, 2013). Prema kognitivno medijacionom modelu ponašanja trenera (Slika 16), na ponašanje trenera deluju individualni i situacioni faktori, kao i bihevioralni faktori sportiste. Ponašanje trenera deluje preko percepcije igrača na ponašanje igrača, pri čemu deluju individualne karakteristike trenera i igrača, i karakteristike situacije.



Slika 16. *Kognitivno mediacioni model ponašanja trenera*
(Smoll & Smith, 1989 prema: Cox, 2005)

Kvalitetan odnos trenera i sportiste predstavlja ključni faktor u kreiranju socijalne klime, jer je direktno povezan sa samoregulatornim oblicima motivacije i nastavkom bavljenja sportom (Gould et al., 2007; prema: Gardner, Magee, & Vella, 2016). Svojim stilom rukovođenja, trener oblikuje motivacionu klimu u timu, koja na dalje oblikuje motivaciju sportiste (Sarrazin et al., 2002; Vallerand & Losier, 1999). Trener može rukovoditi timom koristeći dve različite vrste stila: kontrolišući stil i podržavajući stil. Kontrolišući stil podrazumeva strogi pristup, isključivanje sportista iz procesa donošenja odluka, autoritarnost i vršenje pritiska, što dovodi do razvoja amotivacije i doživljaja nekompetentnosti kod sportiste (Amorose & Anderson-Bucher, 2007; Blanchard et al., 2009; Sarrazin et al., 2002). Do razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacije dolazi, jer treniranje postaje samo sredstvo do pobeđe (Gillet et al., 2010; Nicholls, 1989), uspeh se ne doživljava kao lični poduhvat usled niskog stepena kontrole, manjeg ličnog ulaganja u sam proces (Duda & Hall, 2001) i usled pritiska da se održi visok stepen samopouzdanja koje nije bazirano na ličnim veštinama i ulaganju (Ryan & Deci, 2000). Kvalitetan odnos trenera i sportiste odlikuje doživljaj bliskosti, poštovanja i poverenja, posvećenosti, recipročnost i zajednički cilj (Jowett & Poczwardowski, 2007 prema: Gardner, Magee, & Vella, 2016).

Sa druge strane, stil koji podržava autonomiju sportiste podrazumeva uključivanje sportiste u proces donošenja odluke, poštovanje potrebe za nezavisnošću, i razvija kod sportista doživljaj kompetentnosti i viši stepen unutrašnje motivacije (Amorose & Anderson-Bucher, 2007; Gillet et al., 2010; Stein, Bloom, & Sabiston, 2012; Sarrazin et al., 2002; Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006). U timskim sportovima, percepcija igrača o ponašanju trenera često se razlikuje usled individualnog pristupa koji trener ima prema svakom igraču (Stein, Bloom, & Sabiston, 2012). Sportista, u manjoj meri, obraća pažnju na odnos trenera sa ostalim igračima, već je usmeren na svoj odnos sa trenerom, zbog čega su istraživači, a i kasnija istraživanja, istakli da je za razumevanje motivacione klime koju kreira trener neophodno uzeti u obzir lični doživljaj svakog sportiste ponaosob (Duda, 2001; Stein, Bloom, & Sabiston, 2012).

Upravo zbog velikog značaja trenera na razvoj mladog sportiste, istraživanja su pokazala da odnos sa trenerom predstavlja značajan prediktor učešća u sportu u adolescenciji (Rottensteiner, Konttinen, & Laakso, 2015). Ukoliko se trener rukovodi kontrolišućim stilom, ne pruža podršku sportisti i naglašava značaj pobeđe, sportista će odustati od bavljenja sportom usled nezadovoljenja osnovnih psiholoških potreba u sportu i nedostatka motivacije za dalje bavljenje sportom (Pelletier, Fortier, Vallerand, & Brière, 2001 prema: Gardner, Magee, & Vella, 2016).

Saigrači

Osnovni razvojni zadatak u adolescenciji jeste uspostavljanje interpersonalnih odnosa sa vršnjacima. U sportu, vršnjaci predstavljaju jedan od najznačajnijih faktora za bavljenje sportom (Fraser-Thomas et al., 2008) koji istraživači često izostave iz širokog spektra socijalnih faktora. Pored vršnjačke grupe kojoj adolescent pripada van sportskog terena, značajnu ulogu u razvoju sportiste imaju saigrači, koji predstavljaju vršnjačku grupu u specifičnom kontekstu. Ova vršnjačka grupa nije dobrovoljno birana, ali je kreirana na osnovu zajedničkog interesovanja prema određenom sportu. Sportista provodi dosta vremena sa saigračima, čime oni dobijaju na sve većem značaju u njegovom životu. Mladi sportista, na stadijumu specijalizacije primarno se oslanja na saigrače, koji predstavljaju mrežu sigurnosti u nesigurnom periodu (Hendry et al., 1993), a koji mogu da razumeju zahteve i potrebe sportiste jer se i sami nalaze u istoj poziciji.

Uloga saigrača značajno se razlikuje od uloge roditelja i trenera. Odnos sa saigračima je ravnopravan, dok je sa roditeljima i trenerom hijerarhijski. Saigrači kreiraju socijalni kontekst u kojem sportista razvija socio-emocionalne veštine neophodne za postizanje vrhunskih rezultata u sportu. Ovako kreirana vršnjačka grupa, ima izrazitu važnost za sportistu, usled čega, u cilju postizanja što boljeg položaja u grupi, dolazi i do konformizma sa saigračima. Sportista često usaglašava sopstvene stavove sa stavom grupe u zavisnosti od toga na koji način posmatra sportsku grupu. Tako, sportista može da posmatra sportsku grupu kao način za zadovoljenje socijalnih potreba ili kao način uspešnog izvršenja zadatka (Cox, 2005). Ovakvo sagledavanje sportske grupe dovodi do razvoja kohezije tima i to; socijalne kohezije i kohezije u izvođenju zadatka. Socijalna kohezija podrazumeva da saigrači više vrednuju socijalnu interakciju i bliskost u timu, nego cilj grupe, tj. pobedu. Sa druge strane, kohezija u izvođenju zadatka javlja se kod timova koji vrednuju više cilj nego socijalnu interakciju. Kohezija sportske grupe utiče na samo izvođenje i zadovoljstvo sportiste (Cox, 2005). Ukoliko je sportski tim visoko kohezivan doći će i do veće unutrašnje motivacije za bavljenje sportom usled zadovoljenja socijalnih potreba.

Igračeva percepcija tima

| | Integracija grupe | Individualna sklonost |
|------------------|--|--|
| Socijalno | Povezivanje sa sportskom grupom radi zadovoljenja socijalnih potreba | Skлонost sportskoj grupi i saigračima radi zadovoljenja socijalnih potreba |
| Zadatak | Povezivanje sa sportskom grupom radi završavanja zadatka | Skлонost sportskoj grupi i saigračima radi završetka zadatka |

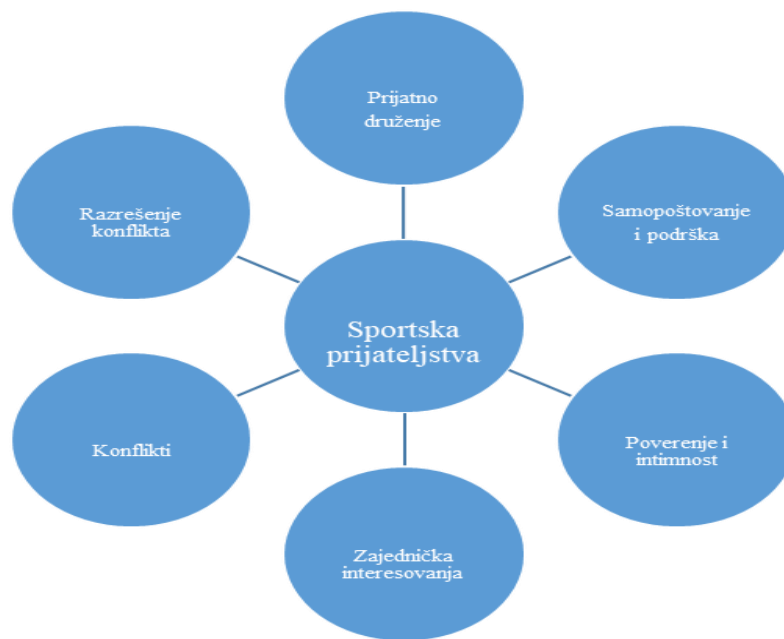
Grupna orijentacija

Slika 17. Model kohezije grupe

(Wismeyer, Brawley, & Carron, 1985 prema: Cox, 2005)

Dve osnovne dimenzije vršnjačkog odnosa su prihvaćenost i prijateljstvo (Smith et al, 2006). Prihvaćenost podrazumeva sviđanje od strane većeg broja vršnjaka, dok prijateljstvo podrazumeva uzajamnu blisku dijadu (Trbojević & Petrović, 2014). Ove dve dimenzije razlikuju se u odnosu na interpersonalne odnose sa odraslima, jer zadovoljenje jedne dimenzije može imati kompenzatorsku ulogu za drugu dimenziju. Ukoliko adolescent ima uspostavljenu kvalitetnu prijateljsku dijadu, a dimenzija prihvaćenosti nije realizovana,

kvalitetan dijadni odnos će umanjiti potencijalne negativne posledice neprihvaćenosti od strane vršnjaka (Sullivan, 1953). U sportu, kvalitetna prijateljska dijada i prihvaćenost od strane saigrača pokazale su se kao značajni faktori uživanja tokom bavljenja sportom, te i namere da se nastavi sa bavljenjem istim (Ullrich-French & Smith, 2006). Dosadašnja istraživanja, u manjoj meri su ispitivala značaj saigrača na razvoj sportiste u adolescenciji (Ullrich-French & Smith, 2006), uprkos činjenici da postoje empirijski podaci koji ističu da saigrači čine značajne druge u adolescenciji.



Slika 18. Prikaz dimenzija prijateljskih odnosa u sportu (Weiss & Smith, 2002)

Jedno od prvih istraživanja značaja i funkcija prijateljskih odnosa u sportu, kod mladih sportista uzrasta od 10 do 18 godina, izdvojilo je šest dimenzija prijateljskog odnosa u sportu (Slika 18). Istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se utvrdi kvalitet i dimenzije prijateljskih odnosa u sportu, da li se ona razlikuju u odnosu na prijateljstva van sportskog konteksta, kao i koja je njihova funkcija u sportu. Na osnovu izdvojenih dimenzija, može se uočiti da prijateljstva u sportu imaju funkciju u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba pojedinca i u pružanju socio-emocionalne podrške. Međutim, kao što su i autori istakli, doživljaj i funkcije prijateljstva u sportu razlikuju se u odnosu na uzrast sportista. Tako, poverenje i intimnost postaju dominantne dimenzije tokom srednje i kasne adolescencije (Weiss & Smith, 2002). Osim uzrasnih razlika, dimenzije sportskih prijateljstava razlikuju se i u odnosu na pol. Tako, sportska prijateljstva kod devojčica obojena su intimnošću, ali i strahom da će doći do prekida prijateljstva ukoliko samo jedan član dijade dostigne sportski uspeh, dok su

kod dečaka obojena fizičkom snagom i kompetencijom oba člana dijade (Weiss & Smith, 2002).

Novija istraživanja povezala su uticaj saigrača sa ličnim doživljajem kompetencije, moralnim načelima, ponašanjem i emocijama kod mladih sportista (Fraser-Thomas et al., 2008; Smith, 2003). Kao što trener svojim ponašanjem i očekivanjima oblikuje motivacionu klimu, tako i saigrači svojim postupcima i vrednosnim sistemom oblikuju motivacionu klimu usmerenu na učenje ili postignuće. Saigrači predstavljaju značajnu socijalnu grupu, jer omogućavaju interakciju, imaju određenu strukturu, poseduju zajednički cilj i interese i kod članova izazivaju doživljaj zajedništva i grupe (Havelka & Lazarević, 2011). Kao i svaka grupa, sportska grupa ima određene norme kojima se određuje i reguliše ponašanje igrača, a koje se psihološkom terminologijom mogu poistovetiti sa motivacionom klimom. Tako, motivaciona klima kreirana od strane saigrača usmerena na učenje, ima značajan efekat na razvoj unutrašnje motivacije, a ukoliko je usmerena na postignuće oblikuje amotivaciju i spoljašnju motivaciju (Joesaar, Hein, & Hagger, 2011; Joesaar & Hagger, 2012; Ntoumanis & Vazou, 2005; Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006). Kada se sportista oseća prihvaćenim od strane saigrača, dolazi do zadovoljenja potrebe za povezanošću, ali i potrebe za kompetentnošću (Smith, 1999) jer doprinosi doživljaju socijalne kompetencije, ali i zato što saigrači pružaju jedni drugima podršku tokom razvoja veština. Sportska grupa na ovaj način neguje vrednosti koje su usmerene ka sportskom ponašanju, ali i jačanju grupne kohezije. Podržavaju kooperativnost, socio-emocionalnu podršku i razvoj svakog pojedinca jer on doprinosi i razvoju grupe. Ukoliko su saigrači usmereni na međusobno pomaganje i vrednovanje truda, a ne rivalstva, sportista će imati i veći stepen uživanja u sportu (Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006). Budući da vršnjački odnos u adolescenciji dobija na značaju, motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane saigrača doprinosi realizovanju razvojnih zadataka adolescenta i pozitivnom razvoju pojedinca. Druga strana medalje sportske grupe, poput i svih vršnjačkih grupa, može da deluje u oba pravca. Tako, pored zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba i razvoja visoko samodeterminišućih oblika motivacija, saigrači i sportska grupa mogu da dovedu do redukcije zadovoljenja psiholoških potreba, te doživljaja usamljenosti i otuđenosti ukoliko su norme sportske grupe tj. motivaciona klima, usmerene ka postignuću pre svega, a ne ka uzajamnosti u odnosu.

Neispunjenje razvojnih zadataka, poput uspostavljanja vršnjačkih interpersonalnih odnosa, konflikti unutar sportske grupe, te doživljaj neprihvaćenosti, predstavljaju značajne

prediktore odustajanja od sporta u adolescenciji (Ullrich-French & Smith, 2006) zbog čega je, prilikom istraživanja efekata socijalnih faktora na učešće u sportu, neophodno uključiti i saigrače kao značajnu vršnjačku grupu koja oblikuje motivaciju i utiče na psihološko blagostanje adolescenta.

VI ODUSTAJANJE OD SPORTA

Tokom adolescencije dolazi do razvoja dimenzije budućnosti. Adolescent planira svoje aktivnosti i donosi odluke koje se odnose na dugoročne posledice i ciljeve (Vranjašević i sar., 2003). Tako, u ovom periodu adolescent donosi odluku o daljem učešću u sportu, da li će se kretati u pravcu profesionalnog bavljenja sportom ili će odustati od sporta. Podaci koji govore da tokom perioda adolescencije u proseku od 17% (Kremer, Trew, & Ogle, 1997) do 35% mladih *godišnje* odustane od sporta (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Petlichkoff, 1996; Vella, Cliff, & Okely, 2014), a čak 50% sportistkinja, uzrasta od 13 do 15 godina, (Guillet et al., 2002), naveo je istraživače da ispituju razloge za odustajanje od sporta u adolescenciji.

Odustajanje od sporta podrazumeva svojevremeno preuranjeno prekidanje sportske karijere u trenutku kada sportista nije iskoristio svoj potencijal (Salmela, 1994 prema: Leptir, 2009). Odustajanje ne podrazumeva prestanak bavljenja sportom usled povrede, niti povlačenje iz sporta ili penziju, kao ni menjanje vrste sporta kojom se osoba bavi. Odustajanje od sporta podrazumeva svesnu odluku da se prestane sa bavljenjem određenim sportom ili jednim sportom (Gould & Petlichkoff, 1988), a može se posmatrati kao maladaptivno ponašanje sportiste usled nisko samodeterminišućih oblika motivacije (Sarrazin et al., 2002) na čiji razvoj su uticali interpersonalni odnosi i okolnosti (Ryan & Deci, 2000).

Gold navodi da postoje dve kategorije odustajanja: samo-kontrolišuće i spolja kontrolisano odustajanje (Gould, 1987). Samo-kontrolišuće odustajanje je unutrašnji proces koji se odvija unutar pojedinca, gde je odustajanje proces svesne samovoljne odluke na koju utiču unutrašnji motivacioni procesi. Sa druge strane, spolja kontrolisano odustajanje rezultat je spoljašnjih faktora nad kojima sportista nema kontrolu, npr. kada mora da odustane od sporta usled povrede, prestanka rada kluba, itd.

Odustajanje predstavlja kompleksan fenomen na koji deluje veći broj faktora (Wagnsson, Patriksson, & Carlman, 2013). Kao što motivacija za učešće u dečjem i

omladinskom sportu uključuje veliki broj razloga i različitih motiva, tako postoje i brojni razlozi odustajanje mladih od sporta, što dodatno otežava istraživanje ovog procesa.

Pored motivacionih procesa i socijalnih odnosa opisanih u prethodnim poglavljima ovog rada, kao značajne za razumevanje učešća u dečjem i omladinskom sportu, istraživači ističu da se preostalim razlozima za odustajanje od sporta mogu smatrati trening i faktori postignuća, te obrazovanje i druge obaveze (Enoksen, 2011).

Trening i faktori postignuća

U skladu sa kategorijama odustajanja koje je predložio Gold, sportisti koji odustaju od sporta mogu se podeliti u tri grupe (Klint & Weiss, 1986):

1. Sportisti koji nevoljno odustaju usled povrede, bolesti ili prezahtevnog trenažnog procesa koji ne mogu da ispune;
2. Sportisti koji svojevolejno odustaju jer žele da se bave drugim aktivnostima;
3. Sportisti koji se odupiru odustajanju i procenjuju dobit od učestvovanja u sportu, u odnosu na trud i rad koji moraju da ulože.

Tokom stadijuma sportske specijalizacije (od 13. do 16. godine) trenažni proces drastično se menja. Sport više nije igra, već jasno definisana i zahtevna strukturirana aktivnost sa očekivanjem visokog stepena napredovanja i učinka. Zbog toga, treneri su često primarno usmereni na kreiranje jakih treninga i postizanje uspeha, te zanemaruju socijalni razvoj i aspekt sporta bitan za mladog sportistu (Moliner et al., 2006). Mladi sportisti često odustaju od sporta kada trenažni proces stagnira ili postane prezahtevan što je rezultat ranog ulaska u stadijum specijalizacije (Cote, Baker, & Abernethy, 2007). Budući da su potreba za kompetencijom i uživanjem izražene na ovom stadijumu (Wagnsson, Patriksson, & Carlman, 2013), visoko zahtevni treninzi i nedostatak podrške i razumevanja od strane trenera mogu dovesti do doživljaja sportske nekompetentnosti kod sportiste. Pritisak za napredovanjem, samim tim, utiče i na stepen uživanja u procesu treniranja. Tako, sportista procenjuje da bavljenje sportom zahteva preveliko ulaganje, a da on lično ne poseduje sposobnosti neophodne za postizanje rezultata. Sistem takmičenja na stadijumu specijalizacije, takođe se menja. Postoji veći broj situacija postignuća, uz pritisak da se fizički i psihički mladi sportista prilagodi tempu rada koji uključuje svakodnevne treninge i utakmice. Mladi sportisti koji

procenjuju da je trenažni proces i sistem takmičenja prezahtevan, u većoj meri odustaju od bavljenja sportom.

Obrazovanje i druge obaveze

Balansiranje obavezama van terena i na terenu često dovodi do konflikta potreba i interesovanja sportiste, zbog čega su mladi sportisti skloniji odustajanju od takmičarskog sporta, koji zahteva posvećenost i dugotrajan rad i ulaganje. Tokom adolescencije, školske obaveze postaju obimnije, a zahtevi okoline su usmereni ka samostalnom savladavanju školskog gradiva. Tako, od adolescenta se zahteva visok stepen odgovornosti i posvećenosti u školi, ali i u sportu. Budući da na ovom uzrastu dolazi do uvođenja mladog sportiste u zahtevniji trenažni proces, adolescent često ima doživljaj da su zahtevi postavljeni pred njega preveliki. Osim toga što mora da organizuje vreme posvećeno školi, mora da organizuje i vreme posvećeno sportu, ali i u drugim vanškolskim i vansportskim aktivnostima. Adolescencija je period kada adolescent aktivno istražuje svoju okolinu i testira svoje sposobnosti u različitim domenima, te je suočen sa većim brojem obaveza.

Sa uzrastom dolazi do smanjenih mogućnosti za promenu vrste sporta, tako adolescencija predstavlja razvojni period kada je promena sporta još uvek moguća, u cilju pronalaženja sporta u kojem će adolescent postići visoke rezultate. Upravo zbog toga, tokom stadijuma specijalizacije, kada sportista bira jedan sport kojim će nastaviti da se bavi, često dolazi do konflikta usled želje da isproba još neki sport, ali i želje da provodi slobodno vreme bavljenjem drugim aktivnostima (Enoksen, 2011).

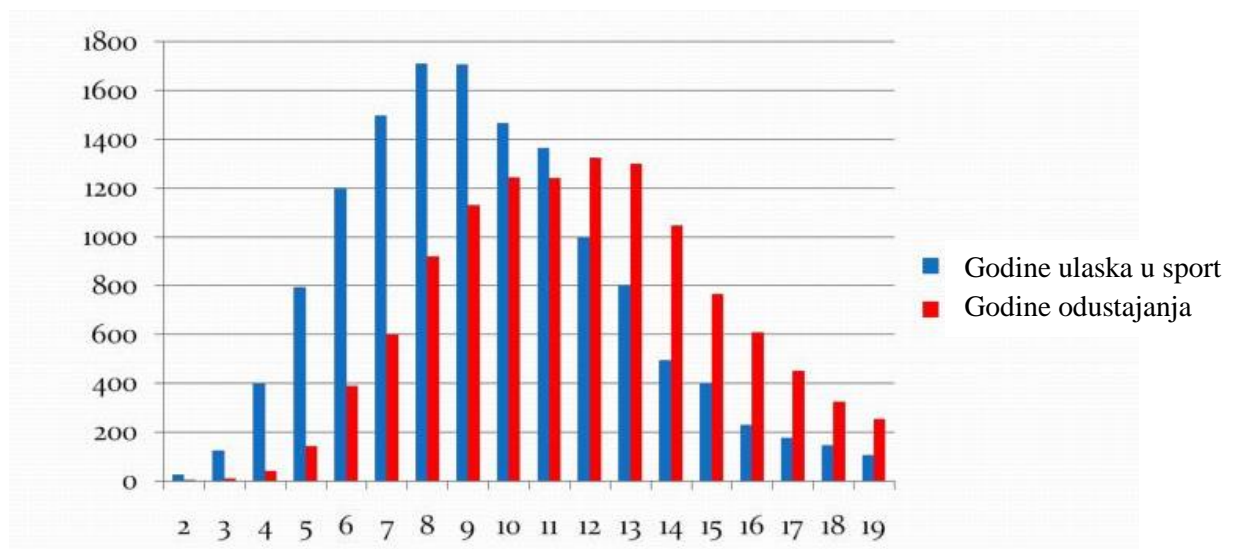
Mladi sportista ima velike socijalne zahteve pred sobom, usled čega često dolazi do preispitivanja prioriteta i isplativosti određenih aktivnosti. Pored odnosa sa značajnim drugima u sportskom kontekstu, mladi sportista ima razvojni zadatak da formira vršnjačke i intimne romantične odnose (Lacković-Grgin, 2005). Vršnjački odnosi predstavljaju značajan izvor zadovoljstva u adolescenciji, te postavljaju određena pravila i očekivanja pred adolescenta. Da bi bio uspešan u socijalnim odnosima, adolescent mora da bude prisutan u socijalnim vršnjačkim situacijama. Bavljenje sportom zahteva veliku količinu vremena, pa ograničava sportistu u realizovanju socijalnih interakcija van konteksta sporta. Sport zahteva velika odricanja koja kreiraju konflikt kod adolescenta koji mora da uskladi potrebu za vršnjačkim priznanjem i prihvaćenošću i ličnom željom i potrebom da bude uspešan u domenu sporta. Ulaskom u adolescenciju, adolescent se, po prvi put, susreće sa romantičnim interpersonalnim odnosima (Lacković-Grgin, 2005). Uspostavljanje intimnog romantičnog

odnosa podrazumeva ulaganje vremena, ali i ličnih kapaciteta, resursa koje mladi sportista mora da rasporedi u skladu sa obavezama u sportu.

Pojedine studije pokazale su da nedostatak vremena i otežano upravljanje vremenom i obavezama na i van terena dovode do odustajanja od sporta (npr. Enoksen, 2002). Ovaj konflikt i nedostatak vremena stabilan je razlog odustajanja od sporta koji navode sportisti različitog uzrasta (Wagnsson, Patriksson, & Carlman, 2013), a predstavlja, ujedno, i spoljašnji i unutrašnji faktor odustajanja.

Procenat mladih koji odustanu od sporta

Procenat mladih koji odustanu od sporta varira u odnosu na vrstu sporta, kao i generaciju koja se ispituje. Tako, podaci iz Švedske ukazuju na veći procenat mladih koji odustaju od bavljenja atletikom. Oko 90% devojaka i 75% momaka odustalo je od atletike tokom petogodišnjeg perioda (1972–1977), i to sportisti koji su bili talentovani i koji su postizali uspehe na takmičenjima (Ek, 1977; Javersen, 1979, prema: Enoksen, 2011). U atletici, u skandinavskim zemljama, devojke u većoj meri odustaju od momaka, i to na uzrastu od 16–17 godina (Enoksen, 2002).



Slika 19. *Uzrasni trend ulaska u dečji i omladinski sport i odustajanja od sporta* (Lamsa & Antonie, 2004)

Podaci longitudinalnih i preglednih studija pokazuju da 30% mladih odustane od bar jednog sporta godišnje (Boiche & Sarrazin, 2009; Delorme, Chalbaev, & Raspaud, 2011 prema: Balish et al., 2014), a da je isti procenat u Kanadi na uzrastu od 5 do 14 godina

(Balish et al., 2014). Ono što je dodatno izazvalo pažnju istraživača jeste podatak da svake godine devojke sve ranije odustaju od sporta (Craike, Symons, & Zimmermann, 2009). Tokom 2000-tih godina devojke su odustajale od sporta na uzrastu od 16 godina, dok poslednji podaci pokazuju da 50% devojaka odustane od sporta ili fizičke aktivnosti između 10 i 14 godine (Commonwealth of Australia, 2006).

Studije sprovedene u Americi potvrđuju procenat odustajanja od sporta u adolescenciji od 35% (Petlichkoff, 1996), kao i da 80% dece uzrasta od 12 do 17 godina odustanu od sportskih aktivnosti kojima su se bavili, od čega jedna trećina nakon 12 godine (Monteiro et al., 2017). Slični su podaci i za Australiju i Severnu Ameriku gde 72% mladih odustane od sporta između perioda srednje škole i fakulteta (Monteiro et al., 2017). De Knop i saradnici (De Knop et al., 1996) istraživali su trendove učestvovanja i odustajanja od sporta u adolescenciji u jedanaest zemalja Evrope (Ujedinjeno Kraljevstvo, Švedska, Finska, Nemačka, Holandija, Norveška, Poljska, Portugal, Španija, Belgija, Danska) i potvrdili da procenat odustajanja od sporta raste sa uzrastom i to pogotovo kod devojaka (De Knop et al., 1996). U Irskoj, 20% mladih potpuno odustane od sporta (Trew et al., 1997), dok studije u Francuskoj pokazuju zabrinjavajući trend da 50% mladih godišnje odustane od sporta, i to prevashodno devojke, uzrasta od 9 do 12 godina (Sarrazin & Guillet, 2001), a da procenat nakon pet godina iznosi 75% (Guillet et al., 2000). Rezultati petogodišnje studije u Francuskoj na uzorku boksera pokazuju da 45% mladih odustane od sporta (Trabal & Agustini, 1997 prema: Monteiro et al., 2017), dok u Nemačkoj, procenat mladih koji odustanu od sporta iznosi 29.6% uzrasta od 15 do 18 godina (Baron-Thiene & Alfermann, 2015).

Opšta procena je da jedna trećina mladih, uzrasta od 10 do 17 godina, odustane od sporta širom Evrope i Severne Amerike (Weiss & Amorose, 2008). Podaci novije meta analize pokazuju da 23.9% mladih godišnje, uzrasta od 10 do 19 godina, odustane od sporta, pri čemu 26.8% devojaka i 21.4% dečaka (Møllerlækken, Lorås, & Pedersen, 2015), i ovaj trend se pokazao kao konzistentan za različite zemlje Evrope (Wagnsson, Patriksson, & Carlman, 2013).

Procenat mladih koji odustanu od sporta u adolescenciji u Srbiji do sada nije zvanično zabeležen, ali na osnovu dokumenta „Program razvoja sporta u Autonomnoj pokrajini Vojvodini za period 2016–2018. godine” u kom stoji podatak da se samo 10% stanovništva Srbije jednom nedeljno bavi sportom, može se primetiti trend opadanja broja pojedinaca koji

se bave sportom. U okviru školskog sporta, u AP Vojvodini, na osnovnoškolskom uzrastu od 154.334 učenika, samo 16.667 učenika učestvuje u školskom sportu, dok na teritoriji Srbije 12.2% srednjoškolaca učestvuje u sportskim aktivnostima. Na teritoriji Srbije, od 2011. do 2015. godine registrovano je 250.000 sportista, od čega 3.960 spada u vrhunske sportiste (Ministarstvo omladine i sporta, Sektor za sport, dokument iz 2015: Statistika u oblasti nacionalnog sporta). U odnosu na Finsku koja ima oko 14.6% registrovanih sportista i Italije koja ima 10.6% registrovanih sportista, u Srbiji, u kojoj važi da je „sport najbolji srpski brend” ima samo 5.3% registrovanih sportista (Samardžić Marković, 2010).

Polne razlike u odustajanju od sporta

Bavljenje sportom je godinama unazad bila dominantno maskulina kategorija fizičke aktivnosti, tek krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka žene polako ulaze na sportsku scenu, prvo samo u višim krugovima socioekonomskog statusa, a kasnije, tokom dvadesetog veka i u okviru takmičarskih kategorija (Đorđić, 2013). Kada se upoređi broj žena sportista (1.8% od ukupnog broja učesnika) na Olimpijskim igrama 1908. godine u Londonu i poslednjim Olimpijskim igrama 2016. godine u Rio de Ženeiru (45%) može se uočiti trend porasta broja žena koje se bave sportom na nacionalnom i međunarodnom nivou. Međutim, uprkos većem broju žena koje se takmičarski bave sportom, i dalje postoje polne razlike u stepenu bavljenja sportom. Kada se pogleda statistika Ministarstva sporta i omladine, za period između 2011. i 2015. godine (Urgen & Petrović, 2015), uočava se da u dva od tri najpopularnija kolektivna sporta (odbojka, košarka, rukomet) učestvuje veći broj muških sportista, nego ženskih, sem kada je u pitanju odbojka. Odbojka spada u najmasovnije sportove u adolescenciji, u kojem učestvuje veći broj devojčica. Odbojka spada u nekontaktne kolektivne sportove, za koje postoji stereotipno uverenje da je usled smanjenog fizičkog kontakta i grubosti prevashodno namenjen ženama, a ne muškarcima.

Tabela 3. *Broj registrovanih sportista na teritoriji Republike Srbije koji se bave odbojkom, košarkom i rukometom u periodu od 2011 do 2015. godine*

| Vrsta sporta | Broj devojčica | Broj dečaka |
|---------------------|-----------------------|--------------------|
| Košarka | 1.904 | 11.445 |
| Rukomet | 4.612 | 7.099 |
| Odbojka | 7.192 | 6.661 |

Ono što se uočava na prvi pogled, jeste da se sportu pridaje različito značenje kada su u pitanju dečaci, od onog kada su u pitanju devojčice. Dečaci se od ranog uzrasta podstiču na

fizičku aktivnost i kretanje, dok se devojčicama ukazuje na neophodnost mirovanja („da se ne isprlja odelo”, „da se ne oznoji”...), jer se fizička aktivnost posmatra kao muška potreba. Sport se dugo smatrao, i još uvek se smatra, maskulinom aktivnošću, obojenom kompeticijom i fizičkom snagom. Različiti oblici socijalizacije dečaka i devojčica preneli su se i na domen sporta. Tako, dečaci se usmeravaju ka sportu kako bi razvili motoričke sposobnosti, fizičku snagu, i postigli značajan sportski uspeh, dok se devojčice usmeravaju ka sportu kako bi razvile posturno držanje i lep izgled tela. Razlike se uočavaju i u periodu kada roditelji počinju da rade na razvoju motoričkih sposobnosti dece. Senzitivni period za usvajanje osnovnih motoričkih sposobnosti je od druge do osme godine (Vealey & Chase, 2016). Međutim, devojčice se u odnosu na dečake kasnije podučavaju osnovnim motoričkim sposobnostima, te na taj način opstaje stabilna razlika u motoričkim sposobnostima dečaka i devojčica i na kasnijem uzrastu (Vealey & Chase, 2016).

Kada je u pitanju odustajanje od sporta, devojčice su u većoj meri uslovljene rodnim i socijalnim ulogama. Tokom adolescencije devojčice postaju svesnije svog tela i načina na koji ih drugi opažaju (Spence et al., 2010). Različiti sportovi dovode do razvoja različite grupe mišića i utiču na sam izgled tela. Usled nesigurnosti i straha da će bavljenje sportom uticati na feminini izgled tela, mnoge devojčice odustaju od sporta (Vealey & Chase, 2016). Uz predstavu da žene ne treba da imaju snažno telo, kao i da nije socijalno poželjno da devojčica bude otvorena agresivna i prodorna, devojke u sportu suočavaju se sa velikim brojem stereotipa i predrasuda usled kojih i sportski stručnjaci drugačije gledaju na ženski sport u odnosu na muški. Finansijska sredstva i medijska praćenost ženskog sporta se u velikoj meri razlikuje u odnosu na muški sport. Tako, ženski sportski klubovi dobijaju 10% od ukupnih sredstava namenjenih sportu, dok muški sportski klubovi dobijaju 61%, a mešoviti klubovi 29% budžetskih sredstava AP Vojvodine (Srđić, 2013). Muški sport je u velikoj meri medijski praćen, za razliku od ženskog sporta koji je medijski nevidljiv uprkos osvojenim medaljama ženskih reprezentacija. Nedostatak medijski adekvatnog izveštavanja o ženskom sportu, kao i nevidljivost ženskih uzora u sportu utiče na interesovanje devojčica za bavljenje sportom (Đorđić, 2013a).

Društveno shvatanje sporta kao muškog domena, takođe, otežava sam ulazak devojaka u određene sportove okarakterisane kao tipično muške, i na dalje otežavaju i utiču i na motivaciju devojaka da nastave da se bave sportom. Devojčice se usmeravaju ka akademskim krugovima i ističe se značaj obrazovanja u većoj meri nego kod dečaka. Samim

tim, devojčice navode školske obaveze i više nivoa obrazovanja kao prioritete u odnosu na bavljenje sportom (Vealey & Chase, 2016). Socijalni odnosi postaju relevantniji i devojčice su usmerene ka formiranju i održavanju interpersonalnih odnosa u sportu i van njega. Često odustaju od sporta kako ne bi došlo do konflikta sa prijateljima i vršnjačkom grupom (Weiss & Smith, 2002). Sa druge strane, dok se devojka sport predstavlja kao domen u kojem one ne treba i ne mogu da postignu visoke rezultate, kod dečaka se stvara pritisak gde neuspeh u sportskom domenu izaziva podsmehe i odbacivanje od vršnjaka, zbog čega dolazi do razvoja negativne slike o sebi (Vealey & Chase, 2016).

Uprkos činjenici da postoje polno uslovljene razlike u maturaciji i fizičkim karakteristikama dečaka i devojčica koje treba uzeti u obzir prilikom kreiranja trenažnog procesa za dečake i devojčice, razlike u ophođenju prema dečacima i devojčicama od strane značajnih drugih u sportu, često nisu uslovljene genetskim i fizičkim predispozicijama, koliko socijalnim i kulturološkim normama. Istraživanja su ukazala na različito ponašanje trenera, ali i roditelja, prema devojčicama i dečacima u sportu. Tako, devojčice koje se bave sportom u većoj meri procenjuju da roditelji, trener i saigrači kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, nego dečaci (Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013; Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006; White, Kavassanu, & Guest, 1998) i to na uzrastu između 14 i 17 godina (Nicholls, 1989). Treneri u ženskom sportu ističu značaj kooperativnosti i timskog rada, dok u muškom sportu značaj postignuća. Tako, devojčice opažaju da su manje sportski kompetentne u odnosu na dečake (Van Wersch, Trew, & Turner, 1990), ali da su u većoj meri socijalno kompetentne, uz zadovoljenu potrebu za povezanošću (Tubić, Đorđić, & Poček, 2012). Isticanje značaja interpersonalnih odnosa u ženskom sportu, na terenu i van njega, dovodi do polnih razlika u odnosu na značaj socijalnih faktora na odustajanje od sporta. Tako, istraživanja su pokazala da su socijalni faktori značajniji prediktori učešća u sportu kod devojčica, nego kod dečaka (Daniels & Leaper, 2006).

Međutim, iako se devojke usmeravaju ka razvoju veština, stereotipno tumačenje ženskog sporta u velikoj meri utiče na njihovu odluku da nastave profesionalno da se bave sportom. Istraživanja su pokazala da devojke žele podjednako jake i zahtevne treninge kao i dečaci, ali da za to ne dobijaju priliku (Murugeesan & Mohd Hasan, 2018). Stereotipno shvatanje da su muškarci kompetentniji u sportu ogleda se i u preferenciji pola trenera. Devojke i dečaci u istoj meri procenjuju da muški treneri poseduju više znanja i veština, nego ženski treneri, i u slučaju da mogu da biraju, izabraće muškog trenera (Murugeesan & Mohd

Hasan, 2018). Način na koji društvo shvata ženski sport utiče na usvajanje stereotipnih stavova, koja utiču na sam ulazak u sport, ali i ostanak u njemu. Uprkos činjenici da su neka istraživanja pronašla da ne postoje polne razlike u motivacionim procesima kod mladih sportista (Adie, Duda, & Ntoumanis, 2008; Ryan & Deci, 2000) polne razlike su evidentirane u samoj stopi odustajanja od sporta. Devojčice u većoj meri napuštaju sport nego dečaci (Guillet et al., 2002; Enoksen, 2011).

Uzevši u obzir procenat mladih koji tokom adolescencije odustanu od sporta, istraživači su uočili da opisivanje i utvrđivanje razloga odustajanja od sporta nije delotvorno za razvoj programa prevencije odustajanja od sporta u adolescenciji, već da je neophodno razumeti sam proces koji se odvija unutar pojedinca, pre samog odustajanja, i kreirati model odustajanja od sporta (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008).

VII MODELI ODUSTAJANJA OD SPORTA U ADOLESCENCIJI

Tokom poslednjih godina uživanje u sportu, sagorevanje i odustajanje od sporta postali su značajni konstrukti za istraživanje u okviru psihologije sporta (Schmidt & Stein, 1991). Fenomen odustajanja predstavlja višefaktorski i kompleksan fenomen, samim tim, istraživači su počeli da razvijaju modele koji bi mogli da posluže kao objašnjenje odustajanja od sporta.

Goldov i Petlihkov model odustajanja od sporta

Goldov i Petlihkov model odustajanja od sporta (Gould & Petlichkoff, 1988) zasniva se na konceptima ciljne orijentacije, motivacije za kompetentnošću, i konceptima socijalne razmene i kognitivno-afektivnim konceptima. U skladu sa Teorijom socijalne razmene, sportista donosi odluku o daljem bavljenju sportom na osnovu procene ishoda i cene. Ishodi predstavljaju nagrade (trofej, novac, postignut cilj, doživljaj kompetencije) i cenu (vreme, trud, odricanja, tolerancija na frustraciju) koju sportista doživljava tokom bavljenja sportom. Kako bi se procenila namera sportiste o daljem bavljenju sportom, ishodi se procenjuju na osnovu dva standarda: nivo poređenja i nivo poređenja ishoda sa alternativama (Schmidt & Stein, 1991).

Nivo poređenja predstavlja neutralan nivo na skali procene koliko je ishod dobar ili ne; kao i očekivanje koliko će ishod biti dobar za sportistu. Sportista će biti zadovoljan ishodom i ostaće u sportu ukoliko je ishod iznad ovog nivoa poređenja, a ukoliko preovladava doživljaj

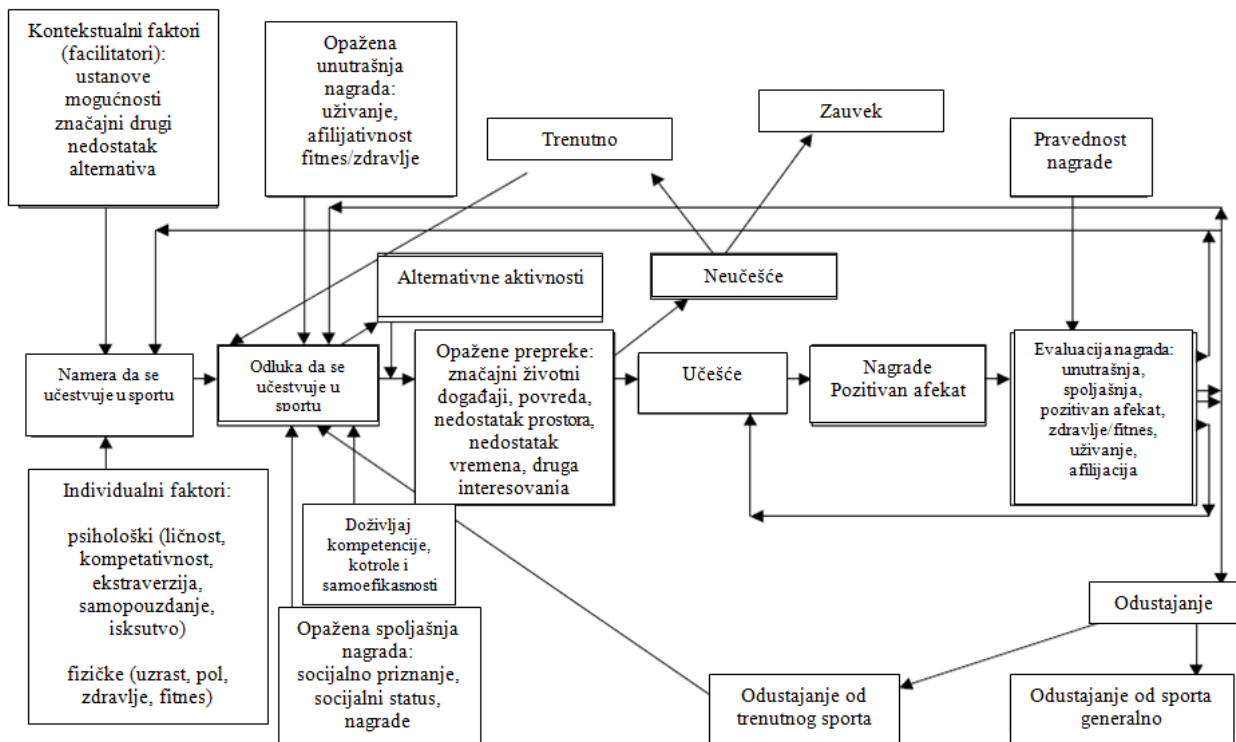
da je ishod više dobar nego loš. Kada je u pitanju nivo poređenja ishoda sa alternativama, sportista poredi ishod sa alternativnim aktivnostima koje bi mogle dovesti do boljeg ishoda i procenjuje koji je najniži nivo ishoda koji će prihvatiti, a da ne napusti sport. Dokle god se ishod ne procenjuje kao lošiji u odnosu na mogućnosti koje bi donela neka druga aktivnost, sportista će ostati u sportu. Na ovaj način stvara se zavisnost od aktivnosti. Teorija socijalne razmene razlikuje zavisnost od privlačnosti. Pojedinci koji uživaju dok se bave sportom, imaju tendenciju da ostanu u sportu, ali ukoliko procene da alternativna aktivnost može da im donese veći stepen uživanja ili bolji ishod, napustiće sport. Isto tako, pojedinci koji imaju razvijenu zavisnost, imaju tendenciju da ostanu u sportu jer procenjuju da alternativne aktivnosti ne mogu da im donesu ni onaj minimum ishoda koji imaju dok se bave sportom (Schmidt & Stein, 1991).

Goldov i Petlihkofov model ima za cilj da objasni zašto se mladi bave sportom i zašto odustaju od sporta. Model se sastoji od tri komponente: motiv za učestvovanje i odustajanje, procenu dobiti i cene i implikacije nastavka ili povlačenja iz sporta (Gould & Petlichkoff, 1988). Motiv za učestvovanje i motiv za prestanak objašnjavaju istim setom faktora, čime se pojednostavljaju ovi višedimenzionalni i kompleksni procesi, što je izazvalo i kritike istraživača. Ovaj model nije u velikoj meri bio empirijski potvrđen i kritikovan je da ne objašnjava u potpunosti proces odustajanja (Schmidt & Stein, 1991).

Model procesa motivacije za učešće u sportu

U pokušaju da nadomesti eventualne nedostatke različitih modela učešća u sportu i odustajanja od sporta, Basbi (Busby, 1997) je razvio model procesa motivacije za učešće u sportu. Prema ovom modelu, individualne varijable poput ličnosti, iskustva i doživljaja lične uloge sportiste, su u interakciji sa kontekstualnim varijablama poput mogućnosti i interakcije sa značajnim drugima. Ta interakcija kreira nameru da se uzme učešće u sportu. Oba seta varijabli zajedno sa namerom da se učestvuje u sportu, dovode do odluke da se bavi sportom, gde istovremeno kao medijatori deluju opažane unutrašnje i spoljašnje nagrade koje bi proistekle iz bavljenja sportom. Sportista, potom, uzima aktivno učešće i internalizuje opažene nagrade. Tokom bavljenja sportom, sportista u jednom trenutku procenjuje te nagrade i na osnovu te procene može krenuti putem pet različitih pravaca: 1) može odustati od bavljenja sportom; 2) može odustati od bavljenja trenutnim sportom; 3) može nameravati da se bavi trenutnim sportom, te se onda vraća na početak ciklusa gde treba da donese odluku

da učestvuje u sportu; 4) može doneti odluku da nastavi da se bavi sportom i 5) može nastaviti da se bavi sportom, bez jasne odluke za tim – što vodi ka rutinskom bavljenju sportom, ali ne i napretku u sportu (Slika 20). Ovaj model sagledava veći broj interakcija između različitih faktora i predstavlja cirkularni model učešća u sportu koji se obnavlja do onog momenta dok sportista u potpunosti ne internalizuje opažene nagrade koje dobija od bavljenja sportom, i obrnuto.



Slika 20. Model procesa motivacije za učešće u sportu (Busby, 1997)

Model posvećenosti sportu

Model posvećenosti sportu (The Sport Commitment Model, SCM, Scanlan, Russell, Beals, & Scanlan, 2003) nastao je na osnovu Teorije socijalne razmene i ima za cilj da objasni zašto sportisti žele da nastave da se bave sportom (Scanlan et al., 1993). Posvećenost sportu definiše se kao dinamičko, psihološko stanje koje vremenom varira. Ovako definisana posvećenost utiče na ponašanje osobe u vidu izbora, odluka, ulaganja truda i nastavka aktivnosti (Williams, 2013). Model posvećenosti pretpostavlja da odluka o učešću u sportu zavisi od procene tri sile koje deluju istovremeno: one koje ga privlače ka aktivnosti (sportu); one koje ga privlače alternativnim aktivnostima; i one koje ga sprečavaju da prestane da se

bavi sportom (Young & Medic, 2011). Procena privlačnosti ovih sila zasniva se na proceni ulaganja i dobiti. Ukoliko sportista procenjuje da će mu određene aktivnosti doneti veću dobit, posvetiće im se, i obrnuto. Prema ovom modelu, posvećenost sportu zavisi od šest faktora (Scanlan et al., 1993):

1. Uživajanje: pozitivan afekat, sviđanje, zabavljanje tokom treniranja;
2. Mogućnosti koje nastaju bavljenjem sportom: mogućnosti za napredak i uverenje da se one mogu postići jedino kroz kontinuirano učešće u sportu (npr. mogućnost da se putuje, upoznaju ljudi, itd.);
3. Lično ulaganje: resursi poput vremena, truda, novca koji se ulažu u treniranje, a koji se ne mogu vratiti u slučaju prestanka bavljenja sportom;
4. Socijalna podrška: podrška od značajnih drugih;
5. Socijalna ograničenja: očekivanja i norme od značajnih drugih koji kreiraju osećaj obaveze da se nastavi učešće u sportu;
6. Alternative: privlačnost alternativnih aktivnosti koje mogu biti značajnije i isplativije ukoliko se prestane sa treniranjem.

Prema Modelu posvećenosti sportu, sportista će imati visok stepen posvećenosti ukoliko uživa u sportu, vidi mogućnosti napretka, spremno ulaže svoje resurse, ima podršku od značajnih drugih da nastavi aktivno da se bavi sportom (emocionalna i instrumentalna podrška), te ukoliko postoje očekivanja od značajnih drugih da nastavi da se bavi sportom. Posvećenost sportu opada ukoliko sportista procenjuje da postoje druge vrste aktivnosti koje bi mu bile isplativije. U skladu sa teorijom socijalne razmene, u trenutku kada sportista proceni da je benefit od ulaganja mali, njegova posvećenost sportu se smanjuje, a sa njom i samo učešće u sportu. Pretpostavka modela jeste da će sportista ukoliko ima nizak stepen posvećenosti sportu, odustati od sporta. Empirijski podaci istraživanja posvećenosti sportu mladih sportista (n=1342), uzrasta od 10 do 19 godina, iz različitih sportova, potvrdili su pretpostavku modela da posvećenost sportu zavisi od četiri faktora: Socijalna ograničenja, Uživajanje, Lično ulaganje i Mogućnosti. Istraživanje se baziralo na ranijem modelu koji se sastojao od pet faktora, a faktor Socijalna podrška, je neposredno nakon toga, uključen u model. Faktor Alternative nije uključen u ispitivanje modela usled slabije faktorske strukture (Carpenter, Scanlan, Simons, & Lobel, 1993). Kasnija istraživanja potvrdila su da Uživajanje, Mogućnosti, Lično ulaganje i Socijalna podrška predstavljaju značajne faktore posvećenosti sportu kod mladih, kao i da su Uživajanje i Lično ulaganje najznačajniji prediktori

posvećenosti sportu (Williams, 2013). Međutim, faktori Socijalna ograničenja i Alternative pokazali su se kao nekonzistentni u većem broju istraživanja, pogotovo kada su rađena istraživanja sa mladim sportistima. Pretpostavka je da mlađi sportisti ne razumeju u potpunosti ove konstrukte (Williams, 2013). Teorijska pretpostavka da će faktor Socijalna ograničenja doprinosti posvećenosti sportu nije potvrđena u istraživanjima, čak naprotiv rezultati su pokazali slabu negativnu ili statistički neznačajnu povezanost (Scanlan et al., 2003).

Na osnovu SCM-a, mogu se definisati tri profila sportista: profil zasnovan na privlačnosti, profil zasnovan na zarobljenosti i profil niske posvećenosti (Williams, 2013). Sportista koji ima profil zasnovan na privlačnosti ima visok stepen uživanja, opaža da bavljenje sportom doprinosi ostvarivanju mogućnosti koje su za njega bitne, da ne ulaže više nego što dobija. On je spreman da uloži svoje vreme i napore kako bi se bavio sportom i ne privlače ga alternativne aktivnosti. Sportisti sa ovakvim profilom ostaju u sportu. Sa druge strane, sportisti sa profilom zasnovanim na zarobljenosti i niskom posvećenošću imaju nizak stepen uživanja, procenjuju da više ulažu u sport nego što od njega dobijaju i da u velikoj meri ulažu svoje lične resurse u sport. Razlika između ova dva profila odnosi se u stepenu privlačnosti alternativnih aktivnosti. Sportisti sa profilom zasnovanim na zarobljenosti nemaju doživljaj da postoje alternativne aktivnosti, imaju osećaj da su zarobljeni u sportu, dok sportisti sa profilom niske posvećenosti imaju doživljaj da postoje privlačnije i isplativije alternativne aktivnosti. Sportisti koji imaju profil zasnovan na zarobljenosti nastaviće da se bave sportom, jer nemaju doživljaj drugog izbora a smatraju da odustajanje od sporta neće vratiti uložene resurse. Ovi sportisti su pod rizikom da sagore, dok su sportisti sa niskom posvećenošću pod rizikom da prestanu da se bave sportom (Williams, 2013).

Model Ulaganja

Model posvećenosti sportu proistekao je iz Modela Ulaganja (Investment Model, Rusbult, 1980) i Modela posvećenosti (Schmidt & Stein, 1991) koji pretpostavljaju da posvećenost zavisi od stepena ulaganja, stepena zadovoljstva i postojanja alternativa za razvoj posvećenosti. Model je primarno osmišljen kako bi objasnio ponašanja u intimnim odnosima, svoju primenu pronašao je i u poslovnoj i sportskoj psihologiji. Rusbult (1980) je identifikovala pet determinanti posvećenosti koje konceptualno odgovaraju faktorima SCM-a. Međutim, istakla je multidimenzionalnu prirodu posvećenosti i značaj zadovoljstva, pri čemu visok nivo ulaganja i nedostatak alternativa mogu da dovedu do nezadovoljavajućeg

odnosa (osećanja), ali visoke posvećenosti (Rusbult, Agnew, & Arriaga, 2011) i da to može stvoriti pogrešnu sliku o kvalitetu posvećenosti. Tako, visok stepen posvećenosti ne bi mogao da predvidi u potpunosti ponašanje sportiste.

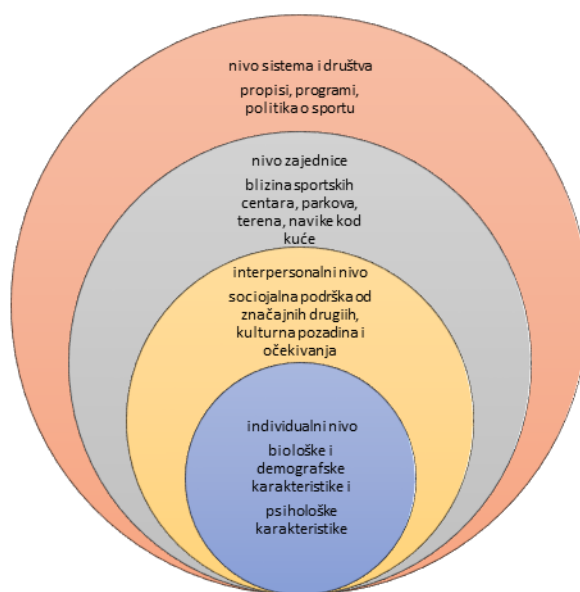
| | Posvećenost (uživanje) | Posvećenost (sagorevanje) | Odustajanje od sporta |
|---------------------|------------------------|---------------------------|-----------------------|
| Nagrada | Visoka | Opada | Opada |
| Cena | Niska | Raste | Raste |
| Zadovoljstvo | Visoko | Opada | Opada |
| Alternativa | Mali broj | Mali broj | Raste broj |
| Ulaganja | Visoko | Visoko | Opada |

Slika 21. Prikaz Modela ulaganja i predviđanja učešća u odnosu na stepen posvećenosti (Rusbult, 1980)

Sportista će odustati od sporta ukoliko procenjuje da bavljenje sportom zahteva veće ulaganje nego dobit, ima nisko zadovoljstvo tokom bavljenja sportom i uviđa da postoje privlačnije i isplativije alternative. Usled toga, sportista sve manje ulaže u samo bavljenje sportom, i na kraju odustaje.

Socio-ekološki model odustajanja od sporta

Socio-ekološki model odustajanja od sporta nastao je na osnovu Socio-ekološkog modela Bronfrenbrenera (Bronfenbrenner, 1994) s ciljem da se odustajanje od sporta sagleda kao međupovezanost individualnih i situacionih faktora.



Slika 22. Prikaz Socio-ekološkog modela (adaptirano prema: Balish et al., 2014)

Ovaj model pretpostavlja da su prediktori učešća u sportu multidimenzionalni i da deluju kroz individualni nivo, interpersonalni nivo, nivo zajednice i nivo društva (Bronfenbrenner, 1979; Sallis & Owen, 2002). Ejmi i saradnici razvili su model „Zdravlje kroz sport” (Eime et al., 2013) na osnovu kojeg socio-ekološki konstrukti predviđaju učešće u organizovanom sportu (Vella, Cliff, & Okely, 2014). Deca koja su visoko fizički i socijalno funkcionalna, imaju podršku roditelja i mogućnosti u svom okruženju da se bave sportom (finansijske mogućnosti, prostor, instituciju, itd.), u većoj meri će se baviti sportom. Učešće u sportu će, zatim, doprineti boljem psihofizičkom zdravlju. Bolje psihofizičko zdravlje će predstavljati povratnu spregu i poslužiti u Socio-ekološkom modelu kao determinanta učešća u sportu, gde će doći do uspostavljanja povezanosti između dece koja su psihofizički zdravija i daljeg bavljenja sportom (Vella, Cliff, & Okely, 2014).

Bališ i saradnici (Balish et al., 2014) su u svojoj meta analizi korelata odustajanja od sporta definisali Socio-ekološki model odustajanja od sporta, adaptiran prema modelu „Zdravog stila života” od autora Emons (Emmons, 2000 prema: Balish et al., 2014). Na osnovu rezultata meta analize istraživanja koja su se bavila odustajanjem od sporta, oni su definisali Socio-ekološki model odustajanja od sporta prilikom kog deluju biološki faktori, intrapersonalni, interpersonalni, institucionalni faktori i faktori zajednice i društva (Slika 22). Pod biološkim faktorima izdvojili su pol, uzrast i visinu, dok su pod intrapersonalnim faktorima izdvojili doživljaj kompetencije koji se pokazao kao najznačajniji i najistraživaniji korelat, zatim, amotivacija, autonomija, identifikovana regulacija, namera da se odustane od sporta, unutrašnja motivacija i doživljaj povezanosti (Balish et al., 2014). Od četrdeset i četiri varijable koje su se odnosile na interpersonalne faktore, autori su izdvojili samo dve koje su imale visok nivo značajnosti: motivaciona klima usmerena na postignuće i učenje; i četiri varijable koje su imale niži nivo značajnosti: odnos sa trenerom, motivaciona klima kreirana od strane saigrača, uspostavljenje prijateljske dijade u timu. Kod insitucionalnih faktora izdvojile su se tri varijable: godišnja cena sporta, vrsta sporta (individualni ili grupni) i vrsta škole u koju idu sportisti. Ove varijable pokazale su niske prediktivne vrednosti i slabu povezanost sa odustajanjem od sporta. Faktori zajednice pokazali su se kao nedosledni prediktori odustajanja od sporta, sa daljinom sportske dvorane i veličinom zajednice kao varijablama koje su istraživane u procesu odustajanja od sporta. Autori nisu pronašli značajne varijable u okviru faktora društva (Balish et al., 2014).

Istraživanja koja su polazila od Socio-ekološkog modela kao teorijske osnove za razumevanje procesa odustajanja, uglavnom su ispitivala uticaj faktora zajednice i sociodemografskih karakteristika na odustajanje od sporta. Istraživanja su sprovedena na manjim uzorcima putem fokus grupa (Craike et al., 2009). Ispitivanja Socio-ekološkog modela odustajanja od sporta pokazala su da nizak socioekonomski status, pripadnost nacionalnoj manjini, nizak obrazovni nivo roditelja i ne odlazak na sportske utakmice, predstavljaju značajne prediktore odustajanja od sporta na uzrastu od deset godina (Vella, Cliff, & Okely, 2014), kao i da polni stereotipi u sportu, nedostatak fizičkog prostora za bavljenje sportom, nedostatak podrške od strane roditelja i škole gde sport ne predstavlja prioritet, predstavljaju rizik faktore za odustajanje od sporta kod mladih devojaka, uzrasta od 12 do 16 godina (Craike et al., 2009).

Velkov model promovisanja fizičke aktivnosti kod mladih (Welk's Youth Physical Activity Promotion model (YPAP), Welk & Eklund, 2005) baziran na Socio-ekološkoj teoriji, pretpostavlja da psihološki, socijalni i sredinski faktori utiču na učešće u sportu kod mladih. Uprkos isticanju većeg broja faktora, ovaj model, pre svega, ističe da su pol, uzrast, kulturni i socioekonomski status zapravo primarni faktori koji utiču na učešće u sportu. Pristupačnost sportskim terenima i nivo fizičke sposobnosti su prve determinante ulaska u sport. Potom sledi podrška od značajnih drugih da se nastavi sa bavljenjem sportom, ali je ona uslovljena demografskim, socioekonomskim i kulturološkim faktorima. Navedeni faktori oblikuju detetovo mišljenje o učešću u sportu koje Velk definiše na osnovu Teorije socijalne razmene u vidu pitanja „Da li se ovo isplati?“, „Da li ja ovo mogu?“. Velkov model predstavlja integrativni model sportskog učešća sa jakim osnovom u Socio-ekološkoj teoriji, ali nije empirijski podržan, i do sada je bio ograničen samo na postavljanje teorijskog okvira za prvi ulazak u sport, ali ne i za samo bavljenje sportom (Lavalley et al., 2012).

Noviji Model očekivanja i vrednosti

Eklesova i saradnici usmerili su svoj Model očekivanja i vrednosti ka objašnjenju ponašanja vezanih za postignuće (Eccles, et al., 2000 prema: Boiche et al., 2013). Na osnovu modela, izbori i ponašanja vezana za postignuće zavise od pozitivnih i negativnih karakteristika zadatka koji treba izvršiti (Eccles, et al., 2000 prema: Boiche et al., 2013). Svi izbori i ponašanja imaju svoju cenu i često podrazumevaju eliminisanje nekog drugog izbora i ponašanja. Noviji model podrazumeva da očekivanja i vrednovanje direktno utiču na postignuće, istrajnost i izbor zadatka (Boiche et al., 2013), da percepcija uverenja značajnih

drugih utiče na očekivanja i doprinosi vrednovanju uspeha u skladu sa tim uverenjima (Ullrich-French & Smith, 2006). Međutim, na očekivanja i vrednosti utiču specifična uverenja o zadatku ili aktivnosti koju treba izvršiti, poput doživljaja kompetencije, težine zadatka i aktivnosti, ciljna orijentacija individue i self-šema (Eccles & Wigfield, 2002). Ove socio-kognitivne varijable su pod direktnim uticajem percepcije pojedinca o tome kakvi su stavovi i očekivanja drugih.

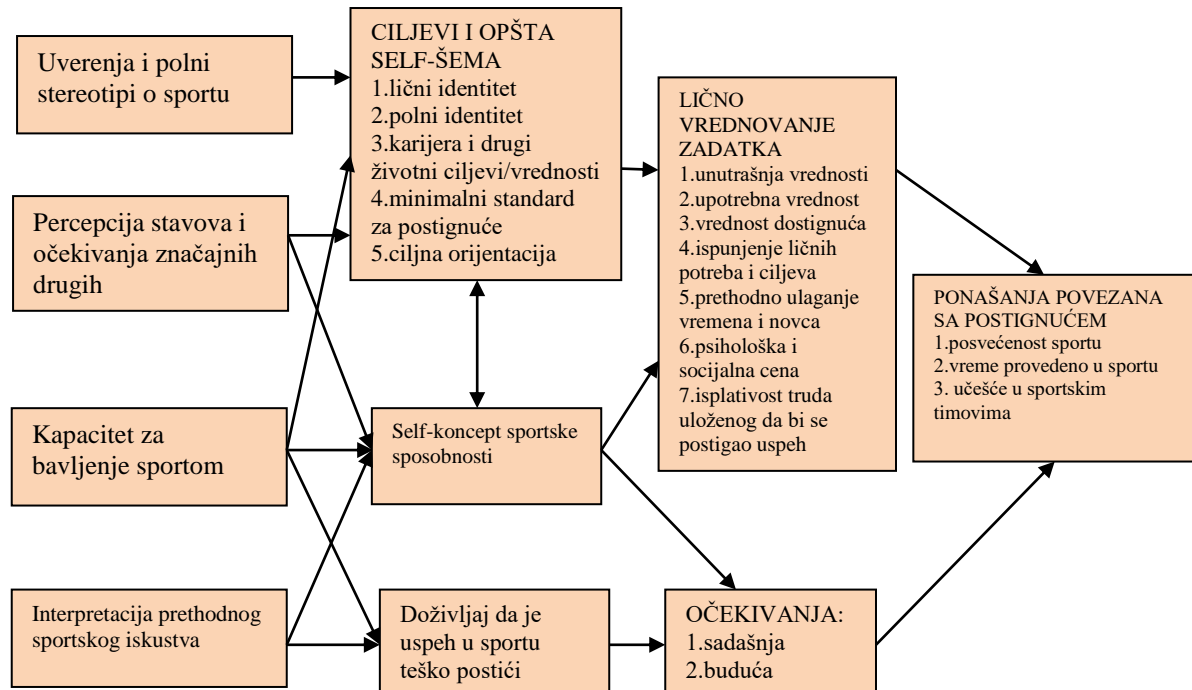
Prema ovom modelu, pojedinac učestvuje u onim aktivnostima za koje smatra da može da savlada i koje procenjuje kao visoko vredne za njega samog. Očekivanje uspeha zavisi od uverenja pojedinca o sopstvenim sposobnostima, ali i od procene težine različitih opcija koje treba da razmotri (Boiche et al., 2013). Model očekivanja i vrednosti našao je široku primenu u različitim domenima i predstavlja kompleksan model sagledavanja psiholoških i socijalnih komponenti koje utiču na postignuće. U kontekstu sporta, model je prilagođen konstruktima i pojmovima koji su zastupljeni u sportu. Tako je Eklesova kreirala Model sportskog učešća na osnovu Modela očekivanja i vrednosti (Slika 23).

Na osnovu ovog modela, na ponašanje sportiste i njegovo učešće u sportu, utiču uverenja i polni stereotipi o sportu, percepcija sportiste o uverenjima i očekivanjima značajnih drugih, osnovni kapacitet koji sportista poseduje da se bavi sportom i način na koji sportista interpretira prethodno sportsko iskustvo. Ove četiri varijable, na dalje utiču na razvoj ciljeva i self-šeme, kao i na doživljaj lične kompetencije u sportu, te procenu koliko će sportista biti uspešan u savladavanju sportskih zadataka. Sportista, na taj način, razvija očekivanja koja ima od sporta, ali i vrednovanje sporta i zadataka koje treba da izvrši.

Učešće u sportu, kao i odustajanje od sporta, uslovljeno je očekivanjem sportiste da postigne uspeh (doživljaj samoeфикаsnosti), koracima koje je potrebno preduzeti radi postizanja kratkoročnih i dugoročnih ciljeva, ličnim i socijalnim identitetom, zadovoljenim osnovnim psihološkim potrebama, kulturnim i sociodemografskim karakteristikama i cenom u vidu vremena koje mora da uloži u bavljenje sportom (Eccles & Wigfield, 2002). Eklesova i saradnici ističu poseban značaj kulture, socijalnih normi i ponašanja, te ciljeve socijalnih agenasa.

Model Eklesove primarno se koristi prilikom ispitivanja polnih razlika u odustajanju od sporta (npr. Guillet, Sarrazin, Fontayne, & Brustad, 2006). Tako, istraživanja su pronašla da su devojke, usled stereotipnih uverenja o sportu (da su pojedini sportovi previđeni i

namenjeni za dečake), te uverenja da ne poseduju fizičke i igračke predispozicije i sposobnosti, u većoj meri odustajale od sporta. Ta uverenja su bila pod uticajem uverenja socijalnih agenasa poput roditelja, sibringa i trenera (Boiche et al., 2013; Guillet et al., 2006).



Slika 23. Prikaz Eklesovog modela učešća u sportu (Eccles et al., 1993)

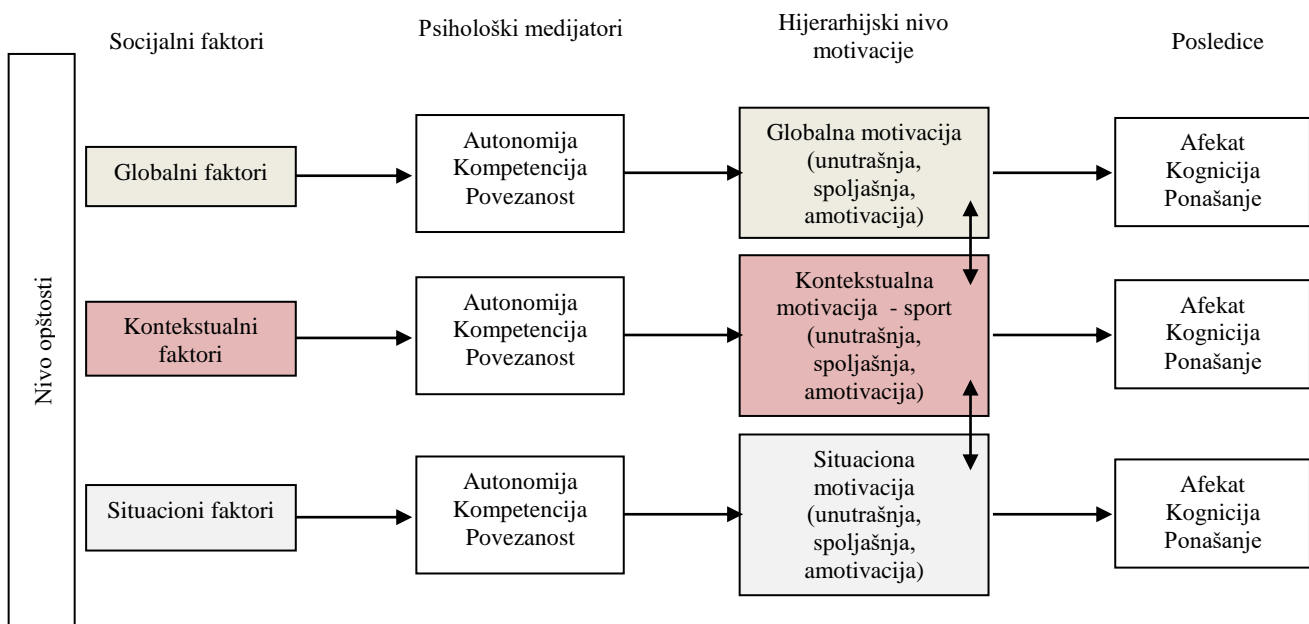
Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije u sportu

Motivacija predstavlja hipotetički konstrukt sa ciljem da opiše unutrašnje ili spoljašnje sile koje formiraju inicijativu, pravac, intenzitet i trajanje ponašanja (Vallerand & Thill, 1993, op. citat. str. 18). U sportu, motivacija za bavljenje sportom predstavlja ključni faktor za predviđanje učestvovanja u sportu (Gagne, Ryan, & Bargmann, 2003; Sarrazin et al., 2000; Vallerand & Rousseau, 2001).

Prilikom proučavanja motivacije, Valerand (Vallerand, 2004) je ustanovio da unutrašnja i spoljašnja motivacija i amotivacija postoje na tri nivoa opštosti: globalni, kontekstualni i situacioni nivo. Motivacija na situacionom nivou podrazumeva motivaciono stanje u kojem se osoba nalazi u određenom trenutku, na primer, na popodnevnom treningu. Na kontekstualnom nivou, motivacija predstavlja relativno stabilnu motivacionu orijentaciju koja se odnosi na specifičnu aktivnost, kao što je sport, dok se motivacija na globalnom nivou odnosi na opštu motivacionu orijentaciju da se stupi u interakciju sa okolinom (Vallerand,

2004). Za razliku od kontekstualnog nivoa, motivacija na globalnom nivou se ne odnosi na jednu specifičnu situaciju ili aktivnost, već na opšti pristup. Daljim proučavanjem motivacije, Valerand je uočio neophodnost integrativnog modela motivacije koji bi obuhvatio sva tri nivoa motivacije i njenu mulidimenzionalnost.

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije, sa osnovom iz Teorije samoodređenja, sastoji se od četiri stadijuma koja su uzajamno i uzročno povezana, a koja se mogu odvijati na tri nivoa opštosti (Slika 23.)



Slika 24. Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije (Vallerand, 1997)

Ideja modela je da socijalni faktori poput ponašanja roditelja, trenera i vršnjaka, utiču na vrstu motivacije, ali uz osnovne psihološke potrebe kao psihološke medijatore, a da zatim vrsta motivacije utiče na samo ponašanje, osećanja i namere osobe (Vallerand, 1997). Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije odgovara kognitivnim, bihejvioralnim i afektivnim posledicama motivacije (Vallerand, 1997; Vallerand & Losier, 1999). Motivacija za bavljenje sportom predstavljala bi motivaciju na kontekstualnom nivou, jer se odnosi na specifičan životni domen.

Socijalni faktori, poput kvaliteta odnosa sportiste sa značajnim osobama, deluju na razvoj motivacije, a istraživanja su posebno skrenula pažnju na relevantnost socijalnog faktora motivacione klime na razvoj motivacije (Sarrazin et al., 2002). Međutim, na socijalne faktore deluju medijatori tj. psihološke potrebe. Efekat socijalnih faktora na motivaciju deluje

kroz percepciju socijalnih događaja (Vallerand, 1997), ističe se da nije bitan objektivni kontekst situacije, već način na koji je pojedinac doživljava. Percepcija individue o zadovoljenju psiholoških potreba za autonomijom, kompetencijom i povezanošću su medijatori efekata socijalnih faktora na vrstu motivacije, jer su te percepcije povezane sa fundamentalnim ljudskim potrebama koje individua teži da zadovolji (Connell & Wellborn, 1991; Deci & Ryan, 1985; Vallerand, 1997). Socijalni faktori koji facilituju osećaj kompetencije, autonomije i povezanosti podstiču razvoj unutrašnje motivacije (Vallerand, 1997), koja onda razvija adaptivne kognitivne, bihevioralne i afektivne determinante – poput nastavka učešća u sportu.

Poseban značaj motivacionih teorija ogleda se u objašnjenju uslova koji vode ka sportskom iskustvu koje može biti uspešno ili ne, uz razumevanje međusobne povezanosti faktora koji deluju na ponašanje pojedinca (Hagger & Chatzisarantis, 2007 prema: Rocchi, Pelletier, Couture, 2013). Model koji integriše Teoriju ciljeva, Teoriju samoodređenja i Teoriju osnovnih psiholoških potreba jeste Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije (HMIEM, Vallerand, 1997; Vallerand & Ratelle, 2002), koji se pokazao kao značajan u objašnjenju odustajanja od škole (Vallerand, Fortier, & Guay, 1997) i od sporta (Sarrazin et al., 2002; Vallerand & Perreault, 1999; Vallerand & Rousseau, 2001).

VIII KRITIČKI OSVRT NA MODELE ODUSTAJANJA OD SPORTA

Prvobitna istraživanja odustajanja od sporta u adolescenciji vodila su se utvrđivanjem grupe razloga usled kojih adolescent napušta sport. Međutim, sama deskripcija razloga zbog kojih adolescent odustaje od sporta, nije dovoljna kako bi se razumeo ovaj multidimenzionalni proces (Gould & Petlichkof, 1988; Wagnsson, Patriksson, & Carlman, 2013).

Brojni modeli i teorije koji su pokušali da objasne proces odustajanja od sporta u adolescenciji primarno su se vodili doživljajem kompetentnosti i samoeфикаsnosti kao determinantama odustajanja od sporta. Teorija samoeфикаsnosti ima široku primenu u psihologiji sporta, međutim, kao što je i Bandura istakao, u okviru Teorije samoeфикаsnosti neophodno je uvesti i ispitati odnose sredine, ponašanja i mišljenja. Do danas, prilikom istraživanja procesa odustajanja od sporta, istraživači su se bazirali na osnovne principe

Teorije samoefikasnosti (Feltz, Short, & Sullivan, 2008 prema: Lavallee et al., 2012) bez integracije u cilju razumevanja složenosti samog procesa.

Modeli su uglavnom zasnovani na proučavanju uključenosti odraslih osoba u fizičku aktivnost, ne sport kao organizovanu i strukturiranu aktivnost, s ciljem da se razume zašto dolazi do prestanka bavljenja generalnom fizičkom aktivnošću, usled čega je često izostajalo razumevanje razvojnih potreba i izazova koji se javljaju u adolescenciji, a koji imaju značajnu ulogu u procesu odustajanja od sporta. Takođe, procena dobiti i cene navodila se kao značajni faktor za donošenje odluke o nastavku učešća u sportu. Na ovaj način, kompleksno pitanje svodi se na dva faktora koja ne zalaze u dubinu ponašanja pojedinca, već ostaju pri površinskom sagledavanju vezanom za na hedonističko zadovoljenje i procenu dobiti. Zanimaju se socijalni motivi koji imaju značajnu ulogu u procesu donošenja odluke poput učestvovanja u sportu, pogotovo u periodu adolescencije.

Stariji modeli, poput Goldvogovog i Petlihkovog, te i Velkovog, nisu u velikoj meri bili empirijski potvrđeni i kritikovani su, jer se njima ne objašnjava u potpunosti proces odustajanja (Schmidt & Stein, 1991), u većoj meri bili su usmereni na postavljanje teorijskog okvira za prvi ulazak u sport, ali ne i na samo bavljenje sportom (Lavalle et al., 2012). Noviji Model očekivanja i vrednosti sagledava proces učestvovanja u sportu kroz prizmu međuzavisnosti kompleksnih konstrukata, ali se najčešće koristi prilikom ispitivanja polnih razlika i kulturnog uticaja na učestovanje u sportu. Poput Socio-ekološkog modela, sagledava proces učestvovanja i odustajanja od sporta kroz uticaj faktora zajednice i sociodemografskih karakteristika. Modeli ulaganja i posvećenosti ističu značajne faktore koji utiču na sportsku posvećenost, ali u većoj meri se usmeravaju na jednosmerno delovanje tih konstrukata i ne ispituju koncept motivacije. Iako Model procesa motivacije za učešće u sportu uzima u obzir socijalne faktore koji utiču na nameru bavljenja sportom, i pravi razliku između trenutnog odustajanja od bavljenja sportom i prestanka bavljenja sportom, uz višedimenzionalno sagledavanje procesa učestvovanja u sportu, on pre svega predstavlja teorijski model koji nije empirijski ispitan.

Uprkos činjenici da je doživljaj kompetentnosti i samoefikasnosti povezan sa učešćem u sportu, oni ne deluju sami i ne predstavljaju jedini aspekt motivacije. Da bi se razumeo proces odustajanja od sporta, proces koji je multidimenzionalan i kompleksan, neophodna je integracija teorija i sagledavanje procesa iz aspekta motivacije, kao osnovne pokretačke snage ljudskog ponašanja (Eccles & Wigfield, 2002). Veliki broj istraživanja istakao je da je

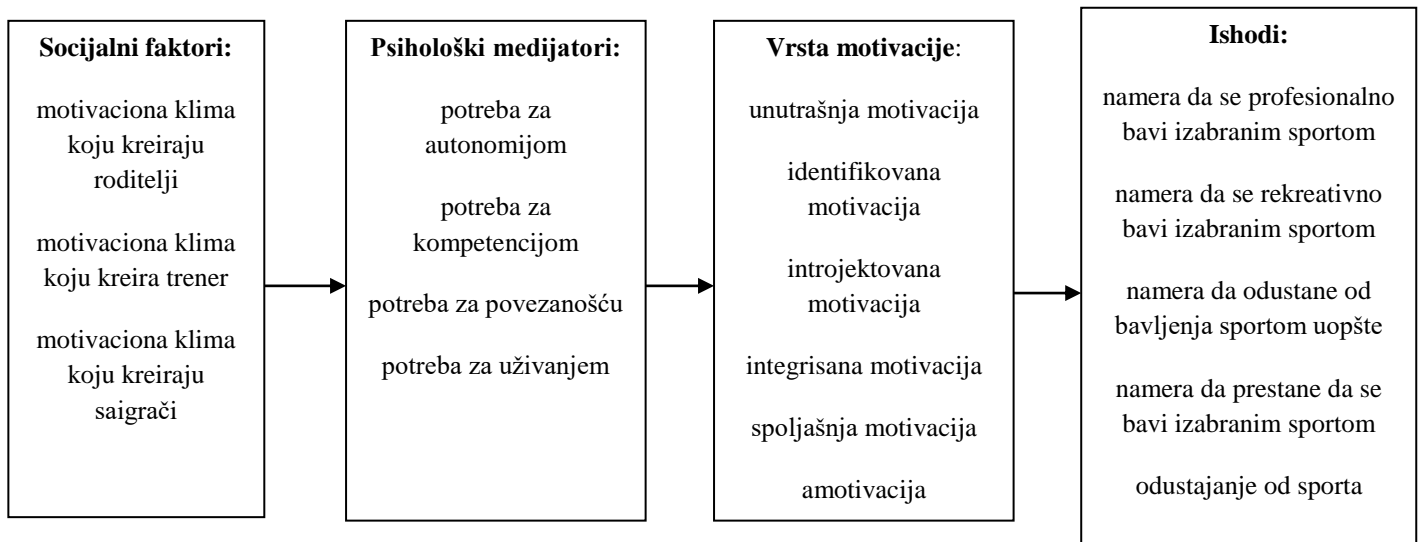
za razumevanje odustajanja od sporta u adolescenciji potrebno istražiti koji su motivacioni procesi koji se odvijaju unutar procesa donošenja odluke da se odustane od sporta (Vallerand & Rouseau, 2001; Gould & Petlichkof, 1988; Wagnsson, Patriksson, & Carlmann, 2013). Motivacija se pokazala kao značajan konstrukt koji objašnjava ponašanje sportiste, te je veliki broj istraživanja posvetio pažnju nedostatku motivacije kao značajnom prediktoru odustajanja od sporta u adolescenciji. Stoga, za razumevanje odustajanja od sporta neophodno je krenuti od teorija motivacije i njihove integracije sa drugim konstruktima, što Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije i čini.

IX DEFINISANJE I OPIS PREDMETA ISTRAŽIVANJA

S obzirom na značaj sporta u psihosocijalnom i fizičkom zdravlju pojedinca (Bredemeier et al., 1986; Martisen & Stephens, 1994; Sallis & Patrick, 1996; Cecchini et al., 2014; Feltz & Ewing, 1987), ovo istraživanje bavi se procesom odustajanja od sporta kod mladih, u kritičnom razvojnom periodu, između 13 i 16 godine. Na ovom uzrasnom periodu, mladi prelaze na sportski razvojni stadijum - stadijum specijalizacije (Cote, Baker, & Abernethy, 2003; Cote & Fraser – Thomas, 2007), odlučuju se za jedan sport kojim će se baviti i gde zahtevi od trenera i okoline postaju veći, a socijalni odnosi izrazito relevantni. U grupnim dvoranskim sportovima, nakon 16. godine počinje period profesionalizacije, što je dodatni razlog ispitivanja sportista uzrasta od 13 do 16 godina. Na godišnjem nivou oko 35% mladih odustane od sporta (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Guillet et al., 2002; Petlichkoff, 1996) zbog čega klubovi i nacionalni timovi imaju poteškoće u formiranju seniorskih ekipa koje bi učestvovala u višim rangovima takmičenja. Takođe, mladi koji odustanu od sporta bivaju pod rizikom za razvoj psihofizičkih problema i upuštanje u rizične oblike ponašanja (Agans, Johnson, & Lerner, 2017). Budući da je odustajanje od sporta multidimenzionalan i kompleksan fenomen, za razumevanje procesa odustajanja od sporta neophodno je integrativno sagledavanje faktora koji imaju doprinos u njemu. Kao jedan od integrativnih modela za objašnjavanje procesa odustajanja od sporta, sa osnovnom u razumevanju motivacije kao značajne determinante ponašanja, jeste Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije (HMIEM, Vallerand, 1997; Vallerand & Ratelle, 2002).

Ovo istraživanje polazi od Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije (HMIEM, Vallerand, 1997; Vallerand & Ratelle, 2002) u cilju razumevanja procesa odustajanja od sporta u adolescenciji. Ovaj integrativni model objašnjava proces odustajanja

od sporta delovanjem socijalnih faktora na motivaciju uz psihološke medijatore. U okviru modela, integrišu se konstrukti iz Teorije samoodređenja, Teorije ciljeva i Teorije osnovnih psiholoških potreba. Motivacioni modeli su se i ranije pokazali kao efikasni u objašnjenju odustajanja, kako od škole (Gould, 1987; Weiss & Chaumeton, 1998; Sarrazin et al., 2002), tako i od sporta (Blanchard & Vallerand, 1996; Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez, et al., 2012; Vallerand, Deci, & Ryan, 1987; Vallerand & Losier, 1999; Vallerand & Rosseau, 2001).



Slika 25. Predlog proširenog Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije

Kao socijalni faktori koji utiču na vrstu motivacije i dalje, na nameru o odustajanju od sporta, u ovom istraživanju uzeti su motivaciona klima koju kreiraju roditelji, trener i saigrači. Različiti interpersonalni odnosi moderiraju individualni efekat na psihološke ishode, stoga ovo istraživanje ispituje doprinos delovanja tri socijalna agensa (roditelja, trenera i saigrača) na psihološke potrebe i motivaciju, kao i nameru da se odustane od sporta. Istraživanja su se do sada bavila efektima pojedinačnih motivacionih klima socijalnih agenasa, ali do sada nije sprovedeno istraživanje koje istovremeno uzima u obzir tri ključna socijalna agensa u sportu (roditelje, trenera i saigrače) kada je u pitanju motivaciona klima. Najčešće ispitivani socijalni odnosi koji mogu imati uticaja na ponašanje sportiste su upravo, roditelji i trener. Mali je broj istraživanja koji se bavi efektima saigrača na ponašanje adolescenta u sportu. Adaptivniji motivacioni ishodi u sportu zahtevaju višestruku percepciju socijalnih odnosa (Ullrich-French & Smith, 2006). Samim tim, s obzirom na to da je procenat odustajanja od sporta najveći upravo u adolescentnom periodu, kada dolazi do pomeranja kvaliteta odnosa i njihovog značaja, ovo istraživanje uzima u obzir tri vrste socijalnih odnosa čiji se kvalitet i značaj menjaju u ovom razvojnem dobu individue.

Za psihološke medijatore uzete su osnovne psihološke potrebe u sportu: potreba za kompetencijom, povezanošću i autonomijom. Sve tri psihološke potrebe dolaze do izražaja upravo u periodu adolescencije (Erikson, 2008), kada adolescent ima potrebu da pripada, ali da u isto vreme samostalno donosi odluke i ima percepciju ličnog izbora, ali i potrebu da bude uspešan u aktivnostima kojima se bavi, jer time formira sliku o sebi na osnovu koje dalje modifikuje svoje ponašanje (Erikson, 2008).

Modifikacija modela sastoji se u proširenju grupe psiholoških medijatora sa faktorom uživanja. Veliki broj istraživanja potvrdio je značaj uživanja u sportu za nastavak bavljenja sportom (Brustad et al., 2001; Weiss & Petlickoff, 1989) i u razvoju motivacije i posvećenosti ka sportu (Isen & Reeve, 2005; Scanlan et al., 1993; Young & Medic, 2011). Uživanje u sportu se u ovom istraživanju smatra psihološkim medijatorom jer predstavlja hedonističku potrebu (Wateman, Schwartz, & Conti, 2008) izraženu u domenu sporta i koja se uklapa u postavke Teorije samoodređenja, da pojedinac poseduje urođene tendencije čije zadovoljenje dovodi do boljeg mentalnog i fizičkog zdravlja, većeg stepena psihološkog funkcionisanja i psihičke dobiti.

Ranija istraživanja potvrdila su značaj motivacione klime kreirane od strane značajnih drugih na zadovoljenje psiholoških potreba (potreba za autonomijom, kompetencijom i povezanošću) koje na dalje deluju na razvoj motivacije od koje zavisi ponašanje i namera sportiste (Blanchard & Vallerand, 1996; Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez, et al., 2012; Vallerand, Deci, & Ryan, 1987; Vallerand & Losier, 1999; Vallerand & Rosseau, 2001).

Motivaciona klima usmerena na učenje dovodi do zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba. Kada sportista postigne uspeh nakon uloženog truda i savladavanja veština, dolazi do internalizacije i shvatanja uspeha kao posledice ličnog truda i rada. Omogućavanje sportisti da razvije svoje potencijale, uz usmeravanje i davanje pozitivne povratne informacije, dovodi ne samo do doživljaja kompetencije, već i doživljaja pripadnosti i prihvaćenosti. Takođe, motivaciona klima usmerena na učenje stimuliše i podržava kooperativne oblike učenja koji pobuđuju i zadovoljavaju potrebu za povezanošću sa drugim osobama, dok ne stvaranjem atmosfere da se nešto „mora”, ova motivaciona klima zadovoljava i potrebu za autonomijom (Sol Avarez et al., 2012), i potrebu za uživanjem (Brustad, Babkes, & Smith, 2001; Braithwaite, Spray, & Warburton, 2011). Način na koji osoba opaža okruženje i ponašanje drugih predstavlja značajni prediktor psiholoških i bihevioralnih reakcija pojedinca (Ames, 1992). Tako, ukoliko sportista opaža da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu obojenu

rivalitetom, kritikom, odbacivanjem uspeh neuspeha uz isticanje pobede kao osnovnog cilja, imaće doživljaj da bavljenje sportom nije više pod njegovom kontrolom. Usled odbacivanja nakon neuspeha, kao i nedostatka socijalne podrške, sportista će opažati da unutar sporta nema značajne interpersonalne odnose. Motivaciona klima usmerena na postignuće onemogućava zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba (Sol Avarez et al., 2012).

Kada su u pitanju istraživanja koja su se bavila odnosom osnovnih psiholoških potreba i vrstom motivacije, rezultati pokazuju da zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem dovodi do razvoja unutrašnje motivacije (Hollembek & Amorose, 2005; Sol Avarez et al., 2012; Vallerand, 1997; Isen & Reeve, 2006). Uživanje u sportu je ključno za ostanak u sportu (Brustad et al., 2001; Weiss & Petlickoff, 1989), a na doživljaj uživanja utiče motivaciona klima usmerena na učenje, a koju kreira trener i značajni drugi (Newton & Duda, 1999), jer pružaju podršku sportisti i vrednuju uloženo zalaganje, zbog čega sportista ne oseća pritisak da mora da trenira, već sa uživanjem pokušava da usavrši nove veštine. Osnovne psihološke potrebe predstavljaju antecedente motivacije. Motiv je pokretačka snaga, koju boji zadovoljena potreba, tako, postoji uzajamni međuzavisan odnos između potreba i motivacije. Sportista koji ima zadovoljene psihološke potrebe razvije autonomne oblike motivacije usled doživljaja samoregulacije i unutrašnjeg lokusa kontrole, i obrnuto (Calvo et al., 2010).

Namera je proksimalni prediktor ponašanja (Ajzen & Fishbein, 1980; Ajzen, 1985, 1996) prvenstveno u vežbanju (Fortier & Grenier, 1999; Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez et al., 2012), a na nju deluju socijalni i psihološki faktori. Tako, unutrašnja motivacija povezana je sa nastavkom učestvovanja u sportu i namerom da se nastavi sa bavljenjem sportom (Pelletier et al., 1995; Sol Avarez et al., 2012; Vallerand, 1997; Vallerand & Losier, 1999; Ryan, 1995, Deci & Ryan, 1995; Sarrazin et al., 2002), dok je amotivacija povezana sa namerom da se odustane i samim odustajanjem (Biddle et al., 1999; Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez et al., 2012). Budući da je motivacija pokretačka snaga koja usmerava pojedinca ka ili od aktivnosti, visoko samodeterminišući oblici motivacije predstavljaju osnovu za aktivno učešće pojedinca u aktivnostima. Sa druge strane, odsustvo motivacije, podrazumeva da pojedinac više ne poseduje pokretačku snagu za određenu aktivnost, usled čega dolazi i do prestanka učešća.

Istraživanja koja su se bavila odustajanjem od sporta su uglavnom koncipirana tako da se intervjuišu sportisti koji su već odustali od sporta. Mali je broj studija koje su se bavile

predviđanjem učešća u sportu (Baron-Thiene & Alfermann, 2015). S obzirom na činjenicu da počev od 16. godine života počinje period profesionalizacije u grupnim sportovima, a da je procenat odustajanja od sporta u ovom periodu veoma visok, namera istraživanja je da utvrdi osnovne faktore koji doprinose nameri mladih sportista da od bavljenja sportom potpuno odustanu ili da se dalje profesionalno bave izabranim sportom.

Stoga se problem ovog istraživanja može izraziti sledećim pitanjem:

- Koji faktori su najznačajniji za razumevanje procesa odustajanja od sporta u adolescenciji (socijalni faktori, vrsta motivacije, uži psihološki faktori)?

Pored toga bavićemo se i sledećim istraživačkim pitanjima:

- Kako deluju socijalni i psihološki faktori na razvoj različitih vrsta motivacije za sport?

- U kojoj meri Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije objašnjava proces odustajanja od sporta kod mladih sportista?

Ciljevi istraživanja:

Specifični ciljevi ovog istraživanja, a koji proizilaze iz navedenih problema su sledeći:

1. Ispitati psihometrijske karakteristike korišćenih instrumenata;
2. Deskripcija karakteristika uzorkovanih sportista na ispitivanim varijablama: izraženost stepena zadovoljstva, opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji, trener i saigrači, zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba u sportu i potrebe za uživanjem, motivacije za bavljenje sportom; polne razlike u stepenu izraženosti ispitivanih varijabli;
3. Ispitati prirodu relacija socijalnih (opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji, trener i saigrači), psiholoških (osnovne psihološke potrebe i potreba za uživanjem) faktora i motivacije za bavljenje sportom;
2. Ispitati prirodu relacija između prediktorskih varijabli (socijalni i psihološki faktori, vrsta motivacije), i kriterijumskih varijabli (planiranje daljeg učešća u sportu);
3. Ispitati Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije (HMIEM) u objašnjenju procesa odustajanja od sporta.
4. Utvrđivanje karakteristika mladih sportista koji su odustali od sporta.

X METOD

Istraživanje spada u grupu korelacionog, eksplorativnog, neeksperimentalnog, longitudinalnog dizajna.

Uzorak

S obzirom na to da je adolescencija kritičan period za odustajanje od sporta, kada sportista ulazi u period sportske specijalizacije, uzorak ovog istraživanja činili su mladi sportisti sa teritorije Vojvodine, uzrasta od 12 do 17 godina, koji se u proseku bave istim sportom 4.28 godina, a u samom klubu u kojem trenutno treniraju 38.46 meseci.

Preduslovi za učestvovanje u istraživanju bili su da najmanje godinu dana treniraju dati sport, od čega najmanje 4 meseca u klubu u kojem trenutno treniraju.

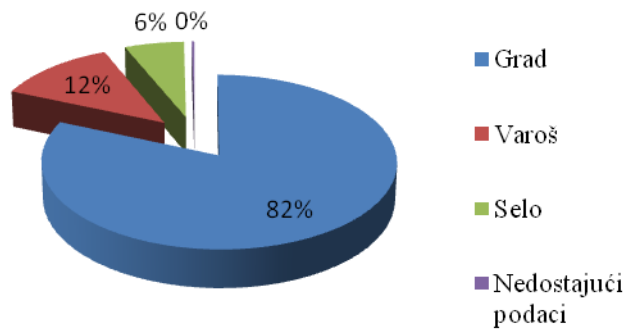
Uzorak se sastojao od 383 ispitanika, 49.9% dečaka i 50.1% devojčica, prosečnog uzrasta 13.74 godina. U istraživanju su učestvovali ispitanici koji se aktivno bave odbojkom, košarkom i rukometom. Izabrani su upravo ovi sportovi jer su svi dvoranski, kolektivni sportovi i slični po dinamici, a spadaju među sportove koji su visoko zastupljeni na teritoriji Vojvodine u periodu adolescencije.

U narednim tabelama biće prikazana struktura uzorka po vrsti sporta, mestu stanovanja, socioekonomskom statusu porodice, sportskom iskustvu porodice i uspehu u školi.

Na osnovu Tabele 4 može se uočiti da je uzorak ujednačen po pitanju pola, kao i da su u većoj meri zastupljeni adolescenti koji se bave košarkom, zatim odbojkom i na kraju rukometom. U odnosu na košarku i odbojku, rukomet poslednjih deset godina radi na privlačenju mladih ka ovom sportu, ali je i dalje po popularnosti slabije zastupljen u odnosu na košarku i odbojku.

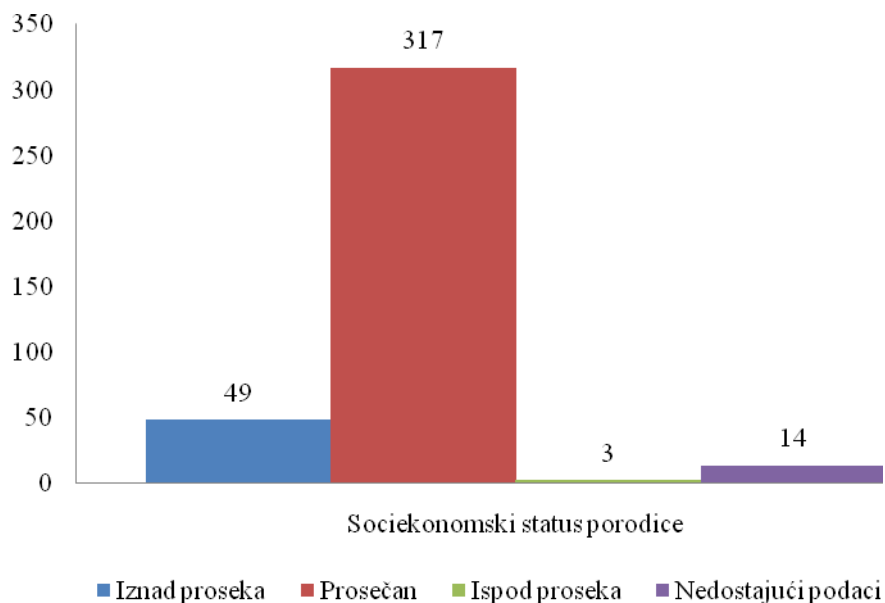
Tabela 4: *Struktura uzorka po vrsti sporta kojim se bave*

| | Košarka | Odbojka | Rukomet | Ukupno |
|-----------|---------|---------|---------|--------|
| Dečaci | 68 | 63 | 58 | 191 |
| Devojčice | 70 | 66 | 58 | 192 |
| Ukupno | 138 | 129 | 116 | 383 |



Grafikon 1. *Mesto stanovanja*

Ispitanici su sa bili primarno iz gradskih naselja, iz Novog Sada (n=176), Zrenjanina (n=28), Crvenke (n=13), Rume (n=22), Apatina (n=34), Sombora (n=30), Kikinde (n=37), Temerina (n=22) i Sremskih Karlovaca (n=17). Ispitanici su u velikoj meri procenjivali da pripadaju porodici sa prosečnim socioekonomskim statusom.



Grafikon 2. *Socioekonomski status porodice*

Od 383 ispitanika, 323 ima brata ili sestru, dok 57 nema sibringe. Tri ispitanika nisu odgovorila na ovo pitanje.

Tabela 5. *Sportsko iskustvo u porodici*

| | Da (f/%) | Ne (f/%) | Nedostajući podaci (f/%) |
|--|-------------|-------------|--------------------------|
| Da li treniraš još neki sport? | 8 (2.1%) | 374 (97.7%) | 1 (0.3%) |
| Da li se mama bavila sportom? | 217 (56.7%) | 161 (42.0%) | 5 (1.3%) |
| Da li se tata bavio sportom? | 292 (76.2%) | 86 (22.5%) | 5 (1.3%) |
| Da li se brat/sestra bavio/la sportom? | 229 (59.8%) | 90 (23.5%) | 64 (16.7%) |

Ispitanici se u većoj meri bave samo jednim sportom i potiču iz porodica gde je bar jedan član bio sportski aktivan. Kada je u pitanju školski uspeh, većina ispitanika postiže odličan uspeh u školi.

Tabela 6. *Uspeh na prvom polugodištu školske 2016/2017. godine*

| | Frekvencija | Procenat |
|--------------------|-------------|----------|
| Skroz odličan | 75 | 19.6 |
| Odličan | 161 | 42.0 |
| Vrlo dobar | 139 | 36.3 |
| Dovoljan | 4 | 1.0 |
| Nedovoljan | 2 | 0.5 |
| Nedostajući podaci | 2 | 0.5 |
| Ukupno | 383 | 100.0 |

Radi praćenja daljeg učešća ispitanika u sportu, ponovo je stupljeno u kontakt sa klubovima i primećeno je očekivano osipanje uzorka s obzirom na to da je prošlo osam do deset meseci. Detaljniji prikaz ispitanika koji su odustali od sporta, prikazan je u okviru šestog cilja ovog istraživanja.

Uzorak ispitanika koji je bio prisutan u klubovima, nakon osam do deset meseci, sastojao se od 129 dečaka i 136 devojčica, prosečnog uzrasta od 13,5 godina. Od 265 ispitanika, njih 95 trenira odbojku, 87 košarku i 83 rukomet. Preko 80% ispitanika živi u gradu i potiče iz porodica sa prosečnim socioekonomskim statusom. Što se tiče uspeha u školi, njih 33% ima vrlo dobar uspeh, a njih 56% skroz odličan i odličan uspeh, a 11% dovoljan i dobar uspeh.

Procedura

Prva faza istraživanja obuhvatala je pripremu i prevod upitnika korišćenih u istraživanju, sa engleskog na srpski jezik. Za sve upitnike prethodno je dobijena saglasnost autora za primenu.

Druga faza istraživanja podrazumevala je uspostavljanje kontakata sa klubovima u Vojvodini i to iz domena kolektivnih, dvoranskih sportova: odbojka, košarka, rukomet. Poslat je javni poziv za učešće u istraživanju klubovima sa teritorije Vojvodine u kojem je naznačeno da u istraživanju mogu da učestvuju mladi sportisti, uzrasta od 13 do 16 godina, koji minimum godinu dana treniraju isti sport i to četiri meseca u datom klubu. U znak zahvalnosti psiholog koji je sproveo istraživanje održao je psihološke radionice za sportiste i trenere. Uprave klubova koji su se odazvali javnom pozivu na učešće u istraživanju, bile su upoznate sa ciljem istraživanja. Od Uprave kluba zatraženo je da informiše roditelje o istraživanju i da prikupi saglasnost za učešće njihove dece u istraživanju.

Treća faza istraživanja podrazumela je prikupljanje podataka. Nakon prikupljenih saglasnosti, tokom februara i marta 2017. godine sprovedeno je prikupljanje podataka na teritoriji Vojvodine (Novi Sad, Kikinda, Temerin, Zrenjanin, Apatin, Sombor, Crvenka, Ruma, Sremski Karlovci). Prikupljanje podataka je sprovedeno u prostorijama klubova ili na samom terenu ili svlačionicama. Prilikom popunjavanja upitnika, sportisti su bili sami sa psihologom. Prethodno im je objašnjena procedura, kao i da podaci u vezi njihovog identiteta neće biti javno dostupni, već da će biti korišćeni striktno u naučne svrhe. Dodatno im je objašnjeno da pristup njihovim odgovorima neće imati niko sem psihologa koji sprovodi istraživanje. Trenerima je takođe objašnjeno da neće imati pristup odgovorima svojih sportista i tokom popunjavanja upitnika zamoljeni su da napuste prostoriju. Pre popunjavanja upitnika ispitanici su upitani da li žele da učestvuju u istraživanju koje se bavi mladim sportistima. Naglašeno je da je učestvovanje dobrovoljno i da svi oni koji nisu zainteresovani dosledno da učestvuju i do kraja popune upitnike mogu da se vrate na trening. Pre popunjavanja upitnika, pokazalo se kao neophodno objasniti pojedine pojmove ispitanicima (poput pojma rekreativno bavljenje sportom), što je i urađeno na licu mesta. Popunjavanje upitnika je trajalo u proseku oko 30 minuta. Uslovi za rad nisu bili na visokom nivou, usled nedostatka adekvatnog prostora prilikom popunjavanja upitnika, kao i činjenice da su pojedini ispitanici popunjavali upitnike odmah nakon ili neposredno pre treninga što je dovodilo do smanjene motivacije za rad.

Tokom avgusta i septembra ponovo je uspostavljen kontakt sa klubovima radi konkretne provere koliko ispitanika je odustalo od sporta. U periodu od oktobra do decembra 2017. godine, upriličen je odlazak u klubove, budući da su ranija istraživanja pokazala da je period od šest do osam meseci dovoljan da bi adolescent doneo ili promenio odluku o daljem bavljenju sportom (Sarrazin et al., 2002). Tokom druge posete, treneri su zamoljeni da dostave spisak adolescenata koji su odustali od bavljenja sportom, pri čemu je vođeno računa da precizno klasifikuju odustajanje – odustajanje od sporta uopšte ili prelazak na drugi sport.

Četvrta faza istraživanja obuhvatila je pripremu i obradu podataka i pisanje disertacije.

Varijable

U istraživanju korišćene su sledeće grupe varijabli: kontrolne, sociodemografske, socio-psihološke i kriterijumske varijable.

Kontrolnu varijablu predstavljao je sportski staž sportista. Kako bi učestvovao u istraživanju, sportista je morao da ima najmanje godinu dana aktivne, takmičarske uključenosti u istu sportsku granu.

Grupu sociodemografski varijabli činili su:

- pol: muški i ženski;
- uzrast: od 13 do 16 godina;
- mesto stanovanja: grad, varoš, selo;
- procena socio-ekonomskog statusa porodice: ispod proseka, prosečan, iznad proseka;
- školski uspeh: nedovoljan, dovoljan, vrlo dobar, odličan, skroz odličan;
- dužina treniranja izražena u mesecima;
- pozicija u timu;
- sportsko iskustvo unutar porodice: sportsko iskustvo majke/oca u sportu tokom mladosti, sportsko iskustvo sibliinga.

Grupu socio-psiholoških varijabli činili su:

- zadovoljstvo sportiste;

1. Opažena motivaciona klima:

- motivaciona klima usmerena na učenje: majka;
- motivaciona klima usmerena na postignuće: majka (postizanje uspeha bez napora i zabrinutost oko neuspeha);

- motivaciona klima usmerena na učenje: otac;
- motivaciona klima usmerena na postignuće: otac (postizanje uspeha bez napora i zabrinutost oko neuspeha);
- motivaciona klima usmerena na učenje: trener
- motivaciona klima usmerena na postignuće: trener (Favorizovanje igrača i Kažnjavanje grešaka);
- motivaciona klima usmerena na učenje: saigrači;
- motivaciona klima usmerena na postignuće: saigrači

2. Osnovne psihološke potrebe:

- Potreba za autonomijom
- Potreba za kompetencijom
- Potreba za povezanošću
- Potreba za uživanjem

3. Vrsta motivacije:

- Unutrašnja-integrirana motivacija
- Identifikovana motivacija
- Spoljašnja-introjektovana motivacija
- Amotivacija

Grupu kriterijumskih varijabli činili su:

- planiranje daljeg učešća u sportu (namera da se dalje profesionalno bavi sportom; namera da se rekreativno bavi sportom; namera da odustane od bavljenja izabranim sportom, namera da se odustane od sporta uopšte);
- odustajanje od sporta (konkretna provera sportista iz uzorka koji su prekinuli aktivno treniranje nakon osam do deset meseci; odustao/ostao).

Instrumenti

Upitnici korišćeni u ovom istraživanju prilagođeni su uzrastu ispitanika. Pre njihove upotrebe, pribavljena je saglasnost autora upitnika o njihovoj upotrebi u istraživanju.

Sociodemografski upitnik konstruisan za potrebe istraživanja sastoji se od sociodemografskih varijabli i pitanja sportskog staža, školskog uspeha i sportskog iskustva porodice, mesta stanovanja, socioekonomskog statusa porodice i pozicije koju ispitanik igra.

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane roditelja (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 – PIMCQ-2, White, Duda, & Hart, 1992) sadrži 36 stavki, po 18 za majku i oca. Ispitanici odgovaraju zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora na petostepenoj skali Likertovog tipa. Ranija istraživanja su izdvojila tri subskele, subskala Učenje/uživanje koja se odnosi na motivacionu klimu usmerenu na učenje (primer stavke: „podstiče me da uživam u učenju novih veština”) i dve subskele koje se odnose na motivacionu klimu usmerenu na postignuće – subskala Postizanje uspeha bez napora (primer stavke: „kaže da je za mene važno da pobedim bez ulaganja napora”) i subskala Briga (primer stavke: „čini da se zabrinem zbog neuspeha”). U ranijim istraživanjima koeficijent pouzdanosti za subskalu Učenje/uživanje iznosio je .84/.90, za subskalu Postizanje uspeha bez napora .73/.85, a za subskalu Briga .87/.91 (White, 1996; White, 1998; White, et al., 1998; White, & Duda, 1994), dok su koeficijenti pouzdanosti primenjenog upitnika na našoj populaciji za procenu motivacione klime koju kreira majka i koju kreira otac iznosili za subskalu Briga .80/.82; subskalu Učenje/uživanje .77/.82 i subskalu Postizanje uspeha bez napora .60/.69 (Vesković, 2012).

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane saigrača (Peer Motivational Climate in Youth Sport – MCYSQ, Ntoumanis & Vazou, 2005) sastoji se od 21 stavke. Sportisti na petostepenoj skali procenjuju koliko saigrači vrednuju i cene određena ponašanja. Vođeni Teorijom ciljeva, autori su nakon preliminarnih analiza, formirali upitnik od 5 subskala od kojih subskele Podsticanje na usavršavanje ($\alpha=.81$, „Uči svoje saigrače nove tehnike, veštine, vežbe”), Podsticanje povezanosti ($\alpha=.77$, „Trudi se da se svi saigrači osećaju prihvaćeno”), Podsticanje na ulaganje napora ($\alpha=.82$, „Podstiče saigrače da daju sve od sebe”) čine dimenziju višeg reda – motivacionu klimu usmerenu na učenje, dok subskele Podsticanje kompeticije i rivalstva ($\alpha=.81$, „Ističe da je bitno biti bolji od svojih saigrača”) i Omalovažavanje saigrača ($\alpha=.74$, „Kritikuje saigrače kada pogreše”) čine dimenziju višeg reda – motivacionu klimu usmerenu na postignuće (Ntoumanis & Vazou, 2005).

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane trenera (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 – PMCSQ-2; Newton, Duda & Yin, 2000) sastoji se od 33 stavke koji se odnose na percepciju saigrača o motivacionoj klimi koju formira trener. Teorijska postavka upitnika je da se sastoji od 6 subskala: Kooperativno učenje ($\alpha=.74$, „Podstiče nas da učimo jedni druge”), Uvažavanje uloge svih igrača ($\alpha=.79$, „Trudi se da se svi osećaju kao da su važan deo tima”), Trud i usavršavanje ($\alpha=.77$, „Želi da

probamo nove pokrete, tehnike, taktike”) koje čine motivacionu klimu usmerenu na učenje i Kažnjavanje ($\alpha=.82$, „Čim igrač pogreši, izvadi ga iz igre”), Nejednak odnos prema igračima ($\alpha=.86$, „Obraća pažnju samo na “zvezde” u timu”) i Podsticanje rivalstva među saigračima ($\alpha=.54$, „Hvali igrače samo kada igraju bolje od svojih saigrača“) koje čine motivacionu klimu usmerenu na postignuće. U ovom istraživanju je korišćena skraćena verzija upitnika od 20 stavki. Za svaku subskalu selektovane su stavke koji u velikoj meri reprezentuju samu subskalu.

Skala zadovoljenja osnovnih potreba u sportu (Basic Need Satisfaction in Sport Scale – BNSSS, Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011) bazira se na teorijskom okviru Teorije samoodređenja i razvijena je kako bi merila osnovne psihološke potrebe u sportu: potreba za Autonomijom, Kompetencijom i Povezanošću. Skala se sastoji od pet subskala: Kompetencija ($\alpha=.77$, „Vešt sam u sportu kojim se bavim”), Povezanost ($\alpha=.77$, „U ovom sportu ima ljudi kojima mogu da verujem”) i tri subskale Izbor ($\alpha=.82$, „U sportu kojim se bavim učestvujem u procesu donošenja odluka”), IPLOC (percepcija unutrašnjeg lokusa kauzalnosti) ($\alpha=.76$, „Bavljenjem ovim sportom sledim svoje lične ciljeve“) i Voljnost ($\alpha=.61$, „Izabrao/la sam da učestvujem u ovom sportu svojom voljom“) koje zajedno čine subskalu Autonomija (Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011). Skala se sastoji od 20 stavki, gde sportista na petostepenoj Likterovoj skali odgovara kako se oseća prilikom treniranja.

Upitnik sportske posvećenosti 2 (Sport Commitment Questionnaire-2, Scanlan et al., 2015) sastoji se od 13 subskala od kojih 2 mere dve vrste psihološke posvećenost, a 11 subskala meri izvore te posvećenosti. U ovom istraživanju korišćena je subskala Uživanje u sportu koja se sastoji od pet ajtema ($\alpha=.92$) koja procenjuje u kom stepenu sportista uživa u bavljenju sportom (Scanlan et al., 2015).

Planiranje daljeg učešća u sportu za potrebe ovog istraživanja procenjivano je na osnovu četiri stavke, u skladu sa ranijim istraživanjima (npr. Gillet, Berjot, Vallerand, & Amoura, 2012) gde sportista procenjuje u kolikom stepenu je kod njega izražena određena namera. Stavke su: „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim ovim sportom”, „Razmišljam o tome da prestanem da se bavim sportom uopšte” (skala za odgovore: nikad, retko, povremeno, često, uvek), „Nameravam da se profesionalno bavim ovim sportom”, „Nameravam da se i dalje bavim ovim sportom, ali rekreativno” (skala za odgovore: u potpunosti se ne slažem, delimično se ne slažem, nisam siguran/na, donekle se slažem, u potpunosti se slažem).

Upitnik za procenu motivacije za sport 2 (The Sport Motivation Scale-II, Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013) se sastoji od 18 stavki (po tri stavke su zastupljene za svaku vrstu motivacije) koje mere šest vrsta motivacije u skladu sa SDT teorijom: Unutrašnja motivacija ($\alpha=.88$, „Bavim se sportom jer uživam u otkrivanju i savladavanju novih tehnika, veština, akcija“), Identifikovana motivacija ($\alpha=.82$, „Bavim se sportom jer je to jedan od najboljih načina da razvijem različite delove sebe“), Introjektovana motivacija ($\alpha=.70$, „Kada se ne bih bavio/la sportom osećao/la bih da manje vredim“), Integrisana motivacija ($\alpha=.80$, „Bavljenje sportom je suštinski deo mene i toga ko sam ja“), Spoljašnja motivacija ($\alpha=.74$, „Bavim se sportom jer mislim da se ljudima oko mene ne bi svidelo da prestanem“) i Amotivacija ($\alpha=.81$, „Nije mi baš jasno zašto se bavim sportom, mislim da mi nije mesto u sportu“). SMS-II je modifikovana verzija upitnika iz 1995. godine (Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013). Sportista na petostepenoj Likterovoj skali odgovara u kojoj meri određeni razlog za bavljenje sportom se odnosi na njega.

Upitnik zadovoljstva sportista (Athlete Satisfaction Questionnaire - ASQ, Raimrer, & Chelladurai, 1998, prema: Vesković, 2012) sastoji se od 56 stavki koje formiraju 15 subskala. Za potrebe ovog istraživanja uzete su dve subskale: subskala zadovoljstva ličnim izvođenjem i subskala zadovoljstva stepenom iskorišćenosti sposobnosti sportiste. Ispitanici odgovaraju zaokruživanjem jednog od ponuđenih odgovora na petostepenoj skali Likertovog tipa (od 1 – „uopšte nisam zadovoljan“ do 5 – „veoma sam zadovoljan“). U ranijim istraživanjima (Eys, et al., 2007; Ayogi et al., 2008, prema: Vesković, 2012), koeficijenti pouzdanosti za skalu zadovoljstava izvođenjem su u intervalu .85 do .88, a za skalu zadovoljstva iskorišćenosti potencijala od .88 do .92. U ovom istraživanju koristiće se objedinjen skor na ove dve skale na osnovu rezultata prethodnih istraživanja na našoj populaciji gde je dobijena jednofaktorska struktura, čija pouzdanost iznosi .91 (Vesković, 2012). Jedna od stavki iz ovih subskala glasi „Zadovoljan/na sam stepenom u kom se moje veštine koriste“.

Metode analize podataka

Podaci dobijeni u ovom istraživanju obrađeni su u programu IBM SPSS 20 i Mplus 7. Matrica podataka prethodno je ispitana za potencijalne autlejere i neispravnosti, nakon čega su ispitanici kod kojih je zapažen veliki broj nedostajućih podataka ili ekstremne vrednosti isključeni iz daljeg istraživanja. Konačna matrica podataka ukazala je na odstupanje podataka u pojedinim varijablama od normalne distribucije zbog čega su na kraju svi skorovi na ispitivanim varijablama (subskalama) pretvoreni u z-skorove. Kako bi se proverile psihometrijske karakteristike instrumenata korišćenih u istraživanju, sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti, dok je za procenu pouzdanosti izdvojenih subskala korišćena mera unutrašnje konzistentnosti, Kronbahova alfa. Prilikom opisa uzorka istraživanja i postignutih rezultata na ispitivanim varijablama, korišćena je deskriptivna analiza podataka. U glavnom delu obrade podataka, za proveru značajnosti razlika između dečaka i devojčica, ali i grupe ispitanika koji su odustali i ostali u sportu, korišćena je analiza varijanse usled velikog broja ispitivanih varijabli kako bi se izbegla statistička greška veštački pozitivne značajnosti prilikom sprovođenja većeg broja analize t-test za nezavisne uzorke. Pirsonov i Spirmanov koeficijent korelacije korišćeni su za proveru interkorelacija između subskala korišćenih instrumenata, kao i proveru interkorelacija između ispitivanih varijabli.

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije, od kojeg polazi ovo istraživanje, kao i značajnost relacija između različitih grupa ispitivanih varijabli, i njihove prediktivne moći, ispitani su modelovanjem strukturalnim jednačinama. Analize u okviru modelovanja strukturalnim jednačinama sprovedene su korišćenjem robusnog metoda (Robust Maximum Likelihood Method - MLR), koji je preporučljiv u situacijama kada distribucije nekih od varijabli u istraživanju znatno odstupaju od normalne. Prilikom testiranja indeksa podesnosti modela u istraživanju, korišćeni su sledeći indeksi slaganja: The Root Mean-Square Error of Approximation (RMSEA) – kvadratni koren standardne greške procene, RMSEA indeks, koji je jedan je od najinformativnijih indikatora za merenje podesnosti modela (Halmi 2003); The Standardized Root Mean-Square Residual (SRMR) – indeks koji se bazira na metodu maksimalne verodostojnosti, čija je granična vrednost $<.08$. Pored indeksa apsolutne podesnosti, korišćeni su i relativni indeksi: Comparative Fit Index (CFI) – komparativni indeks podesnosti koji proverava koliko testirani teorijski model bolje reprezentuje podatke od nultog modela (Milas, 2009), gde je podesnost modela bolja ukoliko je vrednost indeksa

bliža vrednosti 1 (Halmi, 2003); Tucker-Lewis Index (TLI, a naziva se i Non-Normed Fit Index, NNFI) – relativni indeks koji pretpostavlja tačku na koju procenjavani model pada na skali od nultog do savršenog hipotetskog modela, gde vrednosti veće od .95 ukazuju na dobru podesnost, a kada se vrednosti kreću između .90 i .95 ukazuju na to da je model prihvatljive podesnosti; vrednosti ispod .90 upućuju na neophodnost respecifikacije modela (Milas, 2009). U ovom istraživanju, za prihvatanje ili odbacivanje modela, sleđene su preporuke autora Tompsona (Thompson, 1997) koji navodi da da bi model bio prihvaćen neophodno je da budu zadovoljena dva indeksa slaganja: CFI i RMSEA; kao i autora Hu i Bentlera koji navode da je za prihvatanje modela neophodno da zadovoljava indeks slaganja SRMR i jedan od sledećih indeksa TLI/RMSEA/CFI (Hu & Bentler, 1998).

XI REZULTATI

PRVI CILJ: Opis psihometrijskih karakteristika korišćenih instrumenata

Kako bi se proverile psihometrijske karakteristike instrumenata korišćenih u istraživanju, sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti, dok je za procenu pouzdanosti izdvojenih subskala korišćena mera unutrašnje konzistentnosti, Kronbahova alfa.

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane roditelja (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire 2 – PIMCQ-2, White, Duda, & Hart, 1992)

Kako bi se proverila konstruktivna validnost upitnika, sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti, posebno za majku i posebno za oca. Nakon eliminisanja ajtema 5 („Moja majka/otac posebnu pažnju obraća na to da li napredujem“) usled projektovanja na više faktora dobijena je trofaktorska struktura upitnika. Bartletov test iznosi 1383.347 ($p < .01$), dok KMO vrednost iznosi .784. Po Gutman Kajzerovom kriterijumu izdvajaju se tri faktora sa karakterističnim vrednostima iznad 1 i oni objašnjavaju 45.50% varijanse (Prilog 1). Na osnovu matrice sklopa, nakon Varimax rotacije (Prilog 1), i rasporeda stavki po faktorima uočava se da dobijena struktura odgovara teorijski pretpostavljenoj strukturi upitnika. Prvi faktor se sastoji od 8 ajtema koji odgovaraju teorijski pretpostavljenom faktoru Učenje/uživanje ($\alpha = .73$), drugi faktor od 5 ajtema koji odgovara teorijski pretpostavljenom faktoru Briga ($\alpha = .74$) i treći faktor se sastoji od 4 ajtema koji odgovara teorijski pretpostavljenom faktoru Postizanje uspeha bez napora ($\alpha = .66$).

Posebno je sprovedena faktorska analiza za opaženu motivacionu klimu koju kreira otac, gde je nakon eliminisanja ajtema 5 (usled projektovanja na više faktora) dobijeno isto trofaktorsko rešenje. Bartletov test iznosi 1697.289, a KMO .809 ($p < .01$). Na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvajaju se tri faktora sa karakterističnim vrednostima iznad 1, koji objašnjavaju 51.07% varijanse (Prilog 1).

Na osnovu matrice sklopa, nakon Varimax rotacije (Prilog 1), i rasporeda stavki po faktorima uočava se da dobijena struktura identična strukturi dobijene za opaženu motivacionu klimu koju kreira majka. Prvi faktor se sastoji od 8 ajtema koji odgovaraju teorijski pretpostavljenom faktoru Učenje/uživanje ($\alpha = .78$), drugi faktor od 5 ajtema koji odgovara teorijski pretpostavljenom faktoru Briga ($\alpha = .77$) i treći faktor se sastoji od 4 ajtema koji odgovara teorijski pretpostavljenom faktoru Postizanje uspeha bez napora ($\alpha = .80$).

Na osnovu izvedenih faktora, formirane su subskele: Motivaciona klima usmerena na učenje (faktor Učenje/Uživanje), Postizanje uspeha bez napora i Zabrinutost zbog neuspeha (faktor Briga).

Tabela 7. Koeficijenti korelacije subskala upitnika PIMCQ-2 majka i otac

| | majka | | otac | |
|---------------------------|---------------------------|------------------------------|---------------------------|------------------------------|
| | Zabrinutost zbog neuspeha | Postizanje uspeha bez napora | Zabrinutost zbog neuspeha | Postizanje uspeha bez napora |
| Učenje/uživanje | -.236 ** | .034 | -.182 ** | .032 |
| Zabrinutost zbog neuspeha | | .248** | | .188** |

**p<.01

Spirmanovi koeficijenti korelacije ukazuju na značajnu negativnu povezanost subskala Motivaciona klima usmerena na učenje i Zabrinutost zbog neuspeha, kao i na značajnu pozitivnu povezanost subskala Zabrinutost zbog neuspeha i Postizanja uspeha bez napora. Povezanost subskala Zabrinutost zbog neuspeha i Postizanje uspeha bez napora govori u prilog pretpostavci da ove dve subskele formiraju dimenziju višeg reda – motivacionu klimu usmerenu na postignuće. Isti rezultati su dobijeni za upitnik motivacione klime koju kreira otac.

Upitnik za procenu motivacije za sport 2 (The Sport Motivation Scale-II, Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013)

Kako bi se proverila konstruktivna validnost upitnika, sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti. Nakon eliminisanja ajtema 14 („Bavim se sportom jer je bavljenje sportom u skladu sa mojim uverenjima i principima“), 15 („Bavim se sportom zbog nagrade/pohvale koje dobijem od drugih ljudi“) i 16 („Bavim se sportom jer tada imam bolje mišljenje o sebi“) usled projektovanja na više faktora sa podjednakim vrednostima zasićenja, dobijena je četvorofaktorska struktura upitnika. Bartletov test iznosi 1484.226 (p<.01), dok KMO vrednost iznosi .734. Na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvajaju se četiri faktora sa karakterističnim vrednostima iznad 1 i da oni objašnjavaju 57.93% varijanse (Prilog 1). Na osnovu matrice sklopa nakon Varimax rotacije (Prilog 1) i rasporeda stavki po faktorima uočava se da dobijena četvorofaktorska struktura nije u skladu sa pretpostavljenom teorijskom strukturom upitnika koja izdvaja šest faktora.

Prvi faktor se sastoji od pet ajtema, od čega se tri ajtema odnose na unutrašnju motivaciju, a dva ajtema na integrisanu motivaciju. U skladu sa Teorijom samoodređenja integrisana motivacija se definiše kao visoko autonomna spoljašnja motivacija. Samim tim ne iznenađuje da se upravo integrisana motivacija pripojila unutrašnjoj motivaciji jer poseduje u velikoj meri slične karakteristike unutrašnje motivacije. Osoba koja je integrativno motivisana izvršava neku aktivnost zbog cilja, ali je taj cilj značajan za nju i ona ga usklađuje sa svojim ostalim delovima i selfom što je upravo blisko unutrašnjoj motivaciji (Vesković, 2012). Stoga je ovaj faktor nazvan Unutrašnje-integrisana motivacija ($\alpha=.72$).

Drugi faktor sastoji se od četiri ajtema koja su spoj spoljašnje i introjektovane motivacije. Kao i u slučaju integrisane i unutrašnje motivacije, i spoljašnja i introjektovana motivacija imaju slične karakteristike: obe motivacije su nisko samoregulativne i u manjem stepenu autonomne. Spoljašnja motivacija podrazumeva ponašanja kako bi se izbegla kazna i dobila nagrada, dok introjektovana motivacija podrazumeva ponašanja gde osoba izvršava aktivnost kako bi izbegla osećanje krivice, po čemu su ove dve vrste motivacije slične. Stoga je ovaj faktor nazvan Spoljašnje-introjektovana motivacija ($\alpha=.68$). Treći faktor odgovara teorijsko pretpostavljenoj strukturi Identifikovane motivacije i sastoji se od tri ajtema ($\alpha=.77$). Četvrti faktor, takođe odgovara teorijsko pretpostavljenoj strukturi Amotivacije i sastoji se od tri ajtema ($\alpha=.67$).

Na osnovu izvedenih faktora, formirane su istoimene subskele: Unutrašnje-integrisana motivacija, Spoljašnje-introjektovana motivacija; Identifikovana motivacija i Amotivacija. Spirmanovi koeficijenti korelacije ukazuju na značajnu pozitivnu povezanost Unutrašnje-integrisane motivacije i Identifikovane motivacije ($r=.345$, $p<.01$). Obe subskele mere motivacije koje imaju viši nivo samoodređenja i podrazumevaju da osoba vrši aktivnosti radi ostvarenja ličnih ciljeva koji odražavaju njene životne i lične vrednosti, kao i radi osećanja čistog zadovoljstvoga zbog vršenja same aktivnosti. Takođe, rezultati analize korelacije pokazuju da postoji značajna negativna povezanost Unutrašnje-integrisane motivacije i Amotivacije ($r=-.270$, $p<.01$). Ove dve motivacije predstavljaju krajnosti na kontinuumu motivacije. Dok Unutrašnje-integrisana motivacija ima visok nivo samoodređenja, Amotivacija ima nizak nivo i predstavlja odsustvo motivacije gde individua ne uočava povezanost akcije i ishoda. Amotivacija je značajno povezana sa Spoljašnje-introjektovanom motivacijom ($r=.140$, $p<.01$). Spoljašnje-introjektovana motivacija je značajno pozitivno povezana sa Identifikovanom motivacijom ($r=.224$, $p<.01$). Iako Identifikovana motivacija ima viši nivo samoodređenja, ona ipak pripada spoljašnje orijentisanoj motivaciji po svojoj

prirodi, a na ovom uzorku ajtemi koji mere Introjektovanu motivaciju formiraju zajedno sa ajtemima Spoljašnje motivacije subskalu, što doprinosi pozitivnoj povezanosti subskale Identifikovana motivacija i Spoljašnje-introjektovana motivacija, kao i slaboj pozitivnoj povezanosti Unutrašnje-integrisane i Spoljašnje-introjektovane motivacije ($r=.125$, $p<.05$). Na kontinuumu motivacije, Introjektovana motivacija je po nivou samoodređenja iznad Spoljašnje motivacije.

Upitnik zadovoljstva sportista (Athlete Satisfaction Questionnaire - ASQ, Raimrer, & Chelladurai, 1998, prema: Vesković, 2012)

Kako bi se proverila konstruktivna validnost upitnika, kao i opravdanost posmatranja rezultata dve subskale kao jedan skor, sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti. Na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvaja se jedan faktor (osam ajtema), koji se na osnovu spajanja ajtema dve subskale – Zadovoljstvo izvođenjem i Zadovoljstvo iskorišćenosti potencijala – može nazvati Zadovoljstvo sportiste. Bartletov test iznosi 1144.307 ($p<.01$), dok KMO vrednost iznosi .873, a koeficijent pouzdanosti .86.

Upitnik sportske posvećenosti 2 (Sport Commitment Questionnaire-2, Scanlan et al., 2015)

U skladu sa teorijski pretpostavljenom strukturom, pet ajtema koji mere stepen uživanja u sportu formiraju jedan faktor prema Gutman Kajzerovom kriterijumu, KMO iznosi .861, a Bartletov test 1735.916 ($p<.01$), a koeficijent pouzdanosti iznosi .93.

Skala zadovoljenja osnovnih potreba u sportu (Basic Need Satisfaction in Sport Scale - BNSSS, Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011)

Na osnovu preliminarnih analiza psihometrijskih karakteristika upitnika iz dalje analize isključeni su ajtemi 2 („Bavljenjem ovim sportom sledim svoje ciljeve”), 15 („Zaista imam osećaj da želim da se bavim ovim sportom”) i 16 („Osećam da radim ono što zaista želim u ovom sportu”) usled projektovanja na veći broj faktora sa podjednakim vrednostima zasićenja. Takođe, ajtem 5 („U sportu kojim se bavim, osećam da sam prisiljen/a da radim stvari koje ne želim“) je isključen iz analize usled niske komunalnosti ($<.30$). Nakon toga sprovedena je faktorska analiza, metod glavnih komponenti (Bartletov test=1604.290, $p<.01$; KMO=.843). Na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvojila su se četiri faktora sa vrednostima preko 1, gde se četvrti faktor sastojao od samo dva ajtema (3. „Svojom voljom

učestvujem u ovom sportu „ i 8. „Izabrao/la sam da učestvujem u ovom sportu svojom voljom“) što ne predstavlja dovoljan broj ajtema za opravdano formiranje faktora, zbog čega su ajtemi 3 i 8 isključeni iz dalje analize i upitnika ovog istraživanja. Takođe, ajtem 4 („U sportu kojim se bavim, imam mogućnost da pravim izbore“ isključen je iz dalje analize jer se njegovim isključivanjem dobija na pouzdanosti faktora na koji se projektovao. Ovako skraćena verzija upitnika, nakon ponovo sprovedene faktorske analize (Bartletov test=1357.374, $p<.01$; KMO=.840) na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvojila je tri faktora sa vrednostima preko 1, koji objašnjavaju 54.79% varijanse (Prilog 1).

Na osnovu matrice sklopa, nakon Oblimin rotacije (Prilog 1) i rasporeda stavki po faktorima, uočava se da dobijena trofaktorska struktura nije u potpunosti u skladu sa pretpostavljenom teorijskom strukturom upitnika koja izdvaja pet faktora. Prvi faktor odgovara teorijski pretpostavljenoj strukturi subskele Kompetentnost (pet ajtema, $\alpha=.79$), kao i drugi faktor koji odgovara teorijski pretpostavljenoj strukturi subskele Povezanost (pet ajtema, $\alpha=.69$).

Od pretpostavljena tri faktora Autonomije (Izbor, IPLOC, Voljnost) nakon analize psihometrijskih karakteristika upitnika u daljoj analizi i istraživanju ostali su ajtemi koji se odnose na donošenje odluka i pravljenje izbora koji formiraju faktor Izbor (tri ajtema, $\alpha=.71$). Ispitanici su imali poteškoće da razlikuju stavke koje se odnose na IPLOC i Voljnost. Moguće je da su ajtemi na ove dve subskele zapravo još uvek previše apstraktni za period adolescencije. I u ranijim istraživanjima pokazala se slaba diskriminativnost tri vrste autonomije (Vesković, 2012), te da se najčešće izdvaja jedna subskala koja se odnosi na potrebu za autonomijom.

Na osnovu izvedenih faktora, formirane su istoimene subskele: Kompetentnost, Autonomija i Povezanost. Budući da se u ovom istraživanju Uživanje smatra jednom od značajnih potreba u adolescenciji u bavljenju sportom, sprovedena je analiza korelacije tri osnovne psihološke potrebe i potrebe za uživanjem. Spirmanovi koeficijenti korelacije ukazuju na značajnu povezanost među potrebama i da je zadovoljenje jedne potrebe povezano sa zadovoljenjem i ostalih potreba. Potreba za uživanjem u bavljenju sportom je značajno pozitivno povezana sa potrebom za autonomijom, kompetencijom i povezanošću u sportu.

Tabela 8. Koeficijenti korelacije subskala upitnika BSSSN i subskale potreba za uživanjem

| | Autonomija-Izbor | Povezanost | Uživanje |
|------------------|------------------|------------|----------|
| Kompetentnost | .458** | .388** | .345** |
| Autonomija-Izbor | | .319** | .234** |
| Povezanost | | | .298** |

**p<.01

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane saigrača (Peer Motivational Climate in Youth Sport- MCYSQ, Ntoumanis & Vazou, 2005)

Nakon preliminarnе analize psihometrijskih karakteristika upitnika iz dalje analize i upitnika isključeni su ajtemi 14 („Želi da se druži samo sa najpopularnijim igračima (“zvezdama”)u timu“), 18 („Stalo im je do mišljenja svakog saigrača“) i 20 („Ismeva svoje saigračе kada pogreše“) usled projektovanja na veći broj faktora sa podjednakim vrednostima zasićenja. Rezultati faktorske analize, metod glavnih komponenti, ovako skraćene verzije upitnika ukazivali su na postojanje trofaktorskog rešenja (Bartletov test=2528.848, p<.01; KMO=.921) koje objašnjava 54.66% varijanse. Međutim, budući da se treći faktor sastojao od samo dva ajtema (ajtemi 15. „Hvali saigrača koji daje svoj maksimum na terenu i van njega“ i 17 „Bude im drago kada se saigrači trude i daju sve od sebe“) oni su isključeni iz dalje analize.

Faktorska analiza sprovedena na ovako skraćenom upitniku (Bartletov test=2264.385, p<.01; KMO=.917), na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvojila je dva faktora sa vrednostima preko 1 koja objašnjavaju 50.95% varijanse.

Na osnovu matrice sklopa, nakon Oblimin rotacije (Prilog 1) i rasporeda stavki po faktorima, uočava se da dobijena dvofaktorska struktura nije u potpunosti u skladu sa pretpostavljenom teorijskom strukturom upitnika koja izdvaja pet faktora, ali da odgovara teorijskoj postavci Teorije ciljeva koja izdvaja dve vrste motivacione klime: usmerenu na učenje i na postignuće. Prvi faktor kreiraju ajtemi subskale Podsticanje povezanosti, Podsticanje na ulaganje napora i Podsticanje na usavršavanje koji čine motivacionu klimu usmerenu na učenje (devet ajtema, α =.89). Drugi faktor formiraju ajtemi subskala Podsticanje kompeticije i rivalstva i Omalovažavanje saigrača koji čine motivacionu klimu usmerenu na postignuće (sedam ajtema, α =.81).

Na osnovu izvedenih faktora, formirane su istoimene subskale: Motivaciona klima usmerena na učenje i Motivaciona klima usmerena na postignuće. Spirmanovi koeficijenti korelacije subskala upitnika *PMCYSQ* ukazuju na značajnu negativnu korelaciju između motivacione klime usmerene na učenje i usmerene na postignuće koju kreiraju saigrači ($r = -.534, p < .01$).

Upitnik opažene motivacione klime u sportu kreirane od strane trenera (Perceived Motivational Climate in Sport Questionnaire-2 - *PMCSQ-2*; Newton, Duda & Yin, 2000)

Nakon preliminarne analize psihometrijskih karakteristika upitnika iz dalje analize isključeni su ajtemi 5 („Hvali igrača samo kada igraju bolje od svojih saigrača“), 9 („Podstiče da se međusobno takmičimo ko je bolji“) i 19 („Uči nas da igramo kao tim“) usled projektovanja na veći broj faktora sa podjednakim vrednostima zasićenja, kao i ajtem 16 („Podržava kada se igrač veseli što je nadigrao svoje saigrača“) zbog niske komunalnosti ($< .30$). Faktorska analiza ovako skraćenog upitnika, metod glavnih komponenti (Bartletov test=1570.865, $p < .01$; $KMO = .810$) na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvojila je četiri faktora koja imaju vrednosti preko 1, a koji objašnjavaju 56.05% varijanse. Sagledavanjem rasporeda stavki po faktorima, uočeno da četvrti faktor formiraju samo dva ajtema (ajtemi 17. „Ističe da je bitno dati sve od sebe“ i 18. „Podstiče igrača da rade na svojim slabim tačkama“) nakon čega su i oni isključeni iz dalje analize i upitnika.

Faktorska analiza ovako skraćenog upitnika (Bartletov test=1441.670, $p < .01$; $KMO = .815$) na osnovu Gutman Kajzerovog kriterijuma izdvojila je tri faktora koja imaju vrednost preko 1, a objašnjavaju 53.95% varijanse (Prilog 1). Na osnovu matrice sklopa, nakon Varimax rotacije (Prilog 1) i rasporeda stavki po faktorima, uočava se da dobijena trofaktorska struktura nije u potpunosti u skladu sa pretpostavljenom teorijskom strukturom upitnika koja izdvaja šest faktora. Prvi faktor kreiraju ajtemi subskale Kooperativno učenje, Uvažavanje uloge svakog igrača, Trud i usavršavanje koje čine motivacionu klimu usmerenu na učenje (sedam ajtema, $\alpha = .76$). Drugi faktor formiraju ajtemi subskale Nejednak odnos prema igračima i on je nazvan Favorizovanje igrača (tri ajtema, $\alpha = .73$), a treći faktor formiraju ajtemi subskale Kažnjavanje grešaka (četiri ajtema, $\alpha = .74$).

Na osnovu izvedenih faktora, formirane su istoimene subskale: Motivaciona klima usmerena na učenje; Favorizovanje igrača od strane trenera i Kažnjavanje grešaka od strane trenera. Spirmanovi koeficijenti korelacije subskala upitnika *PMCSQ-2* pokazuju značajnu

negativnu povezanost subskale Motivaciona klima usmerena na učenje i Favorizovanje ($r = -.353, p < .01$), kao i Motivacione klime usmerene na učenje i Kažnjavanje ($r = -.105, p < .05$) što govori o tome da ukoliko trener podržava ponašanja usmerena na trud i razvoj, on ne podržava i ponašanja koja vode ka rivalitetu saigrača, osećanju niže vrednosti i neprihvatanosti u timu. Pozitivna povezanost subskala Favorizovanje igrača i Kažnjavanje grešaka je u skladu sa pretpostavkom da ove dve subskale formiraju dimenziju višeg reda – motivacionu klimu usmerenu na postignuće ($r = .321, p < .01$).

DRUGI CILJ: Deskripcija karakteristika uzorkovanih sportista na ispitivanim varijablama

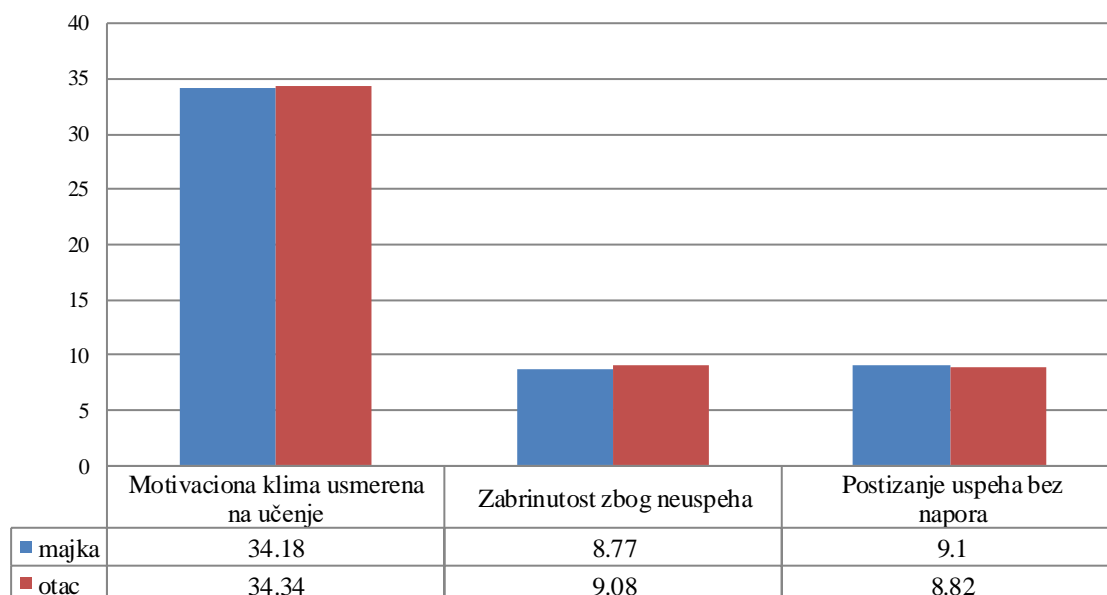
U okviru drugog cilja istraživanja biće prikazani postignuti rezultati ispitanika na ispitivanim varijablama. Na ispitivanom uzorku mladih sportista, može se uočiti da prevladava visok stepen zadovoljstva sopstvenim izvođenjem na terenu kao i načinom na koji se njihove sposobnosti koriste od strane trenera i sportskih stručnjaka.

Tabela 9: *Stepen izraženosti zadovoljstva sportista*

| | N | Minimum | Maximum | A.S. | S.D. |
|-------------------------------|-----|---------|---------|-------|------|
| Stepen zadovoljstva sportiste | 359 | 11.00 | 40.00 | 32.80 | 5.25 |

*N=broj ispitanika; A.S.=aritmetička sredina, S.D.=standardna devijacija

Mladi sportisti opažaju da roditelji u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje kada je u pitanju njihovo bavljenje sportom. Na osnovu Grafikona 3 može se uočiti da sportisti opažaju motivacionu klimu majke i oca kao ujednačene i u većoj meri usmerene na učenje, kao i da usaglašenost roditeljske klime postoji i kada su u pitanju subskale koje se odnose na motivacionu klimu usmerenu na postignuće (Grafikon 3).



Grafikon 3. *Stepen opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji*

Tabela 10. *Stepen izraženosti opažene motivacione klime (MK) koju kreiraju saigrači i trener*

| | N | Minimum | Maximum | A.S. | S.D. |
|--|-----|---------|---------|-------|------|
| MK učenje: saigrači | 357 | 12.00 | 45.00 | 37.29 | 6.98 |
| MK postignuće: saigrači | 352 | 7.00 | 35.00 | 17.76 | 6.51 |
| MK učenje: trener | 356 | 12.00 | 35.00 | 31.68 | 3.84 |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | 365 | 4.00 | 20.00 | 11.56 | 3.78 |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | 367 | 3.00 | 15.00 | 6.32 | 3.15 |

*MK=motivaciona klima; N=broj ispitanika; A.S.=aritmetička sredina, S.D.=standardna devijacija

Takođe, mladi sportisti opažaju da trener i saigrači u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, nego klimu usmerenu na postignuće, kao i da postižu teorijski pretpostavljene prosečne vrednosti na subskalama koje se odnose na motivacionu klimu usmerenu na postignuće od strane saigrča i trenera.

Tabela 11. *Stepen izraženosti osnovnih psiholoških potreba u sportu i potrebe za uživanjem u sportu*

| | N | Minimum | Maximum | A.S. | S.D. |
|--------------------------|-----|---------|---------|------|------|
| Potreba za kompetencijom | 357 | 1.80 | 5.00 | 4.45 | .524 |
| Potreba za autonomijom | 370 | 1.00 | 5.00 | 3.79 | .871 |
| Potreba za povezanošću | 370 | 2.40 | 5.00 | 4.48 | .543 |
| Potreba za uživanjem | 381 | 1.00 | 5.00 | 4.85 | .39 |

*N=broj ispitanika; A.S.=aritmetička sredina, S.D.=standardna devijacija

Na osnovu Tabele 11, može se uočiti da sportisti u velikoj meri uživaju dok treniraju odabrani sport i osećaju izraženu povezanost, kompetentnost i autonomiju tj. njihove osnovne psihološke potrebe u velikoj meri su zadovoljene.

Tabela 12. *Stepen izraženosti motivacije za bavljenje sportom*

| | N | Minimum | Maximum | A.S. | S.D. |
|---------------------------|-----|---------|---------|-------|------|
| Unutrašnje-integrisana | 365 | 5.00 | 25.00 | 22.48 | 2.89 |
| Spoljašnje-introjektovana | 368 | 4.00 | 20.00 | 7.90 | 3.59 |
| Identifikovana | 367 | 3.00 | 15.00 | 12.44 | 2.58 |
| Amotivacija | 373 | 3.00 | 15.00 | 3.84 | 1.84 |

*N=broj ispitanika; A.S.=aritmetička sredina, S.D.=standardna devijacija

Kada je u pitanju motivacija za bavljenjem sportom kod ispitanika je izražena Unutrašnja-integrisana motivacija, kao i Identifikovana motivacija, dok su Spoljašnja-introjektovana i Amotivacija ispod teorijski pretpostavljenog proseka. Na osnovu postignutih rezultata uočava se da su sportisti u većoj meri motivisani visoko samoregulatornim oblicima motivacije, te da na subskalama koje mere nisko samoregulatorne oblike motivacije postižu rezultate ispod teorijski pretpostavljenog proseka.

Mladi sportisti u velikoj meri izjavljuju da nameravaju da se profesionalno bave sportom koji trenutno treniraju (n=382, A.S.=4.10, S.D.=1.16), dok u mnogo manjoj meri izjavljuju da nameravaju rekreativno da se bave sportom koji trenutno treniraju (n=369, A.S.=2.48, S.D.=1.57). Kada su u pitanju razmišljanja o napuštanju sporta, mladi sportisti postižu veoma niske skorove kada je u pitanju namera o napuštanju sporta kojim se trenutno bave (n=382, A.S.=1.29, S.D.=.758) i sporta uopšte (n=381, A.S.=1.45, S.D.=.633).

Polne razlike na ispitivanim varijablama

Na osnovu Tabele 13, može se uočiti da sportisti i sportistkinje postižu različite rezultate na pojedinim ispitivanim varijablama. Kada je u pitanju opažena motivaciona klima koju kreiraju roditelji, saigrači i trener, devojčice i dečaci ih različito procenjuju, pre svega, statistički značajne polne razlike u opaženoj motivacionoj klimi postoje kada je u pitanju Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju majka i otac, kao i kada je u pitanju Zabrinutost zbog neuspeha koju kreiraju oba roditelja (Tabela 13).

Tabela 13. *Statistički značajne polne razlike u socijalnim i psihološkim faktorima i motivaciji*

| | Pol | N | A.S. | S.D. | F | p |
|----------------------------------|------------------|-----|---------|---------|---------------|-------------|
| MK učenje: majka | Dečaci | 173 | 33.2601 | 5.04013 | 14.792 | .000 |
| | Devojčice | 179 | 35.0670 | 3.69269 | | |
| Zabrinutost zbog neuspeha: majka | Dečaci | 179 | 9.3408 | 3.83817 | 8.624 | .004 |
| | Devojčice | 185 | 8.2162 | 3.46359 | | |
| MK učenje: otac | Dečaci | 174 | 8.5920 | 3.91088 | 16.185 | .000 |
| | Devojčice | 173 | 9.0462 | 3.53358 | | |
| Zabrinutost zbog neuspeha: otac | Dečaci | 167 | 33.2754 | 5.43933 | 7.143 | .008 |
| | Devojčice | 178 | 35.3315 | 3.98262 | | |
| MK učenje: saigrači | Dečaci | 180 | 36.1056 | 7.09355 | 10.697 | .001 |
| | Devojčice | 177 | 38.4915 | 6.68030 | | |
| MK postignuće: saigrači | Dečaci | 176 | 19.0966 | 6.18540 | 15.341 | .000 |
| | Devojčice | 176 | 16.4318 | 6.57318 | | |
| MK učenje: trener | Dečaci | 179 | 30.7709 | 4.19979 | 21.219 | .000 |
| | Devojčice | 177 | 32.5932 | 3.18975 | | |
| Povezanost | Dečaci | 183 | 4.3869 | .56241 | 11.879 | .001 |

| | | | | | | |
|-----------------------------------|------------------|-----|---------|---------|--------------|-------------|
| | Devojčice | 187 | 4.5786 | .50670 | | |
| Uživanje | Dečaci | 189 | 4.8085 | .47840 | 5.574 | .019 |
| | Devojčice | 192 | 4.9010 | .25562 | | |
| Unutrašnje-integrirana motivacija | Dečaci | 180 | 22.0167 | 3.22087 | | |
| | Devojčice | 185 | 22.9297 | 2.44737 | 9.331 | .002 |

Devojčice u većoj meri procenjuju da majka i otac kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje u odnosu na dečake, ali pri čemu ujedno procenjuju da se otac u većoj meri ponaša tako da se one zabrinu zbog svog (ne)uspeha u sportu. Dečaci procenjuju da je majka ta koja svojim ponašanjem izaziva zabrinutost kod sportista povodom njihovog (ne)uspeha u sportu. Kada je u pitanju opažena motivaciona klima koju kreiraju saigrači, statistički značajne polne razlike postoje za obe motivacione klime. Tako, dečaci procenjuju da saigrači kreiraju motivacionu klimu koja je usmerena na postignuće, dok devojčice procenjuju da saigračice kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje. Motivacionu klimu koju kreira trener devojčice opažaju više kao usmerenu na učenje, za razliku od dečaka (Tabela 13).

Statistički značajne polne razlike u zadovoljenju osnovnih psihološki potreba i potrebe za uživanjem u sportu postoje kada je u pitanju potreba za Povezanošću i potrebe za Uživanjem u korist devojčica. Devojčice procenjuju da su ove dve potrebe u većoj meri zadovoljene kroz njihovo bavljenje sportom (Tabela 13). Dečaci i devojčice se statistički značajno razlikuju kada je u pitanju Unutrašnje-integrirana motivacija, gde devojčice postižu više skorove na ovoj subskali (Tabela 13).

Kada je u pitanju planiranje daljeg bavljenja sportom, ne postoje statistički značajne polne razlike, ali se može uočiti na osnovu postignutih skorova na ovim varijablama da dečaci postižu više skorove na varijablama Profesionalno bavljenje sportom (A.S. dečaci = 4.14, A.S. devojčice = 4.06), dok devojčice postižu više skorove na varijablama koje se odnose na odustajanje od sporta (A.S. dečaci = 1.27, A.S. devojčice = 1.32) (Prilog 2).

Kratak rezime dobijenih rezultata

Na osnovu deskripcije postignutih rezultata na ispitivanim varijablama može se uočiti da su ispitanici u velikoj meri zadovoljni sopstvenim sportskim izvođenjem, kao i da procenjuju da su njihove osnovne psihološke potrebe i potreba za uživanjem u velikoj meri zadovoljene tokom bavljenja sportom. Značajne razlike između sportista i sportistkinja u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba ogleda se u potrebi za povezanošću i uživanjem. Sportistkinje opažaju da kroz bavljenje sportom u većoj meri zadovoljavaju svoju potrebu za povezanošću i uživanjem.

Kada je u pitanju opažena motivaciona klima, ispitanici opažaju da oba roditelja, kao i trener i saigrači u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, kao i da postoji usaglašenost između oca i majke u stepenu izraženosti motivacione klime koju kreiraju. Značajne razlike u opažanju motivacione klime koju kreiraju značajni drugi u sportu, postoje između sportista i sportistkinja. Sportistkinje opažaju da roditelji, saigrači i trener u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, u odnosu na sportiste.

Kada je u pitanju motivacija za bavljenjem sportom, ispitanici su motivisani visoko samoregulatornim oblicima motivacije, s tim što je stepen izraženosti Unutrašnje-integrirane motivacije viši kod sportistkinja. Takođe, ispitanici nemaju izraženu nameru da odustanu od sporta.

TREĆI CILJ: Ispitivanje prirode relacija socijalnih i psiholoških faktora i motivacije

Pre sprovođenja daljih analiza nad ispitivanim varijablama, svi sirovi skorovi na kreiranim subskalama upitnika su standardizovani i kao takvi korišćeni u daljim analizama.

U prvom koraku sprovedena je analiza korelacije za ispitivanje relacija između socijalnih (opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji, trener i saigrači) i psiholoških faktora (osnovnih psiholoških potreba) i motivacije za bavljenje sportom.

2.1. Ispitivanje prirode relacija socijalnih i psiholoških faktora

Tabela 14. *Koeficijenti korelacije opažene motivacione klime kreirane od strane roditelja, saigrača i trenera, i psiholoških potreba*

| | Kompetentnost | Autonomija | Povezanost | Uživanje |
|--|----------------|---------------|----------------|---------------|
| MK ² učenje:majka | .296** | .134* | .336** | .234** |
| Zabrinutost zbog neuspeha: majka | -.188** | -.006 | -.118* | .005 |
| Postizanje uspeha bez napora: majka | -.070 | .009 | -.055 | -.026 |
| MK učenje: otac | .311** | .111* | .328** | .212** |
| Zabrinutost zbog neuspeha: otac | -.144** | -.001 | -.132* | -.055 |
| Postizanje uspeha bez napora: otac | -.105 | -.057 | -.103 | -.092 |
| MK učenje: saigrači | .272** | .202** | .425** | .181** |
| MK postignuće: saigrači | -.109* | -.017 | -.181 | -.106* |
| MK učenje: trener | .335** | .231** | .392** | .205** |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | .025 | -.070 | .044 | .013 |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | -.190** | -.087 | -.173** | -.070 |

*p<.05 **p<.01

Na osnovu Tabele 14, može se uočiti da ukoliko roditelji kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, dolazi do većeg stepena zadovoljenja potreba za Kompetencijom, Autonomijom, Povezanošću i Uživanjem. Sa druge strane, subskala Zabrinutost zbog neuspeha je statistički značajno negativno povezana sa potrebom za Kompetencijom i Povezanošću, dok subskala Postizanje uspeha bez napora oba roditelja nije statistički

² Dalje u tekstu MK označavaće skraćenicu za sintagmu „motivaciona klima“.

značajno povezana sa psihološkim potrebama. Ukoliko roditelji ističu značaj pobede, daju negativnu povratnu informaciju i kritikuju svaki pokušaj, sportista će imati niži stepen zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba.

Rezultati analize korelacije ukazuju da je Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju saigrači pozitivno i umereno povezana sa svim psihološkim potrebama, a da je visoko povezana sa psihološkom potrebom za Povezanošću. Ukoliko saigrači pružaju podršku jedni drugima, uvažavaju mišljenje svakog člana tima i podstiču jedni druge da savladaju svoje slabosti bez kritike, sportista će se osećati prihvaćenim i kao deo grupe. Sa druge strane, Motivaciona klima usmerena na postignuće kreirana od strane saigrača negativno i nisko povezana je sa potrebom za Kompetencijom i Uživanjem, dok nije statistički značajno povezana sa potrebom za Autonomijom i Povezanošću (Tabela 14). Sportista će u većoj meri imati zadovoljene psihološke potrebe ukoliko saigrači pružaju podršku, podstiču na učenje i razvoj i omogućavaju svakom članu tima da se oseća prihvaćeno i značajno.

Na osnovu Tabele 14, može se uočiti da je Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener pozitivno i značajno povezana sa sve četiri psihološke potrebe, dok je Favorizovanje igrača od strane trenera značajno negativno povezano sa potrebom za Kompetencijom i Povezanošću. Kažnjavanje grešaka od strane trenera nije statistički značajno povezano sa četiri psihološke potrebe. Ukoliko je ponašanje trenera usmereno na savladavanje novih veština i pružanje podrške svakom igraču bez favorizovanja određenih igrača, sportista će u većoj meri imati zadovoljene osnovne psihološke potrebe.

2.2. Ispitivanje prirode relacija socijalnih faktora i motivacije

Na dalje, ispitivane su relacije opaženih motivacionih klima značajnih drugih i motivacije za bavljenje sportom.

Tabela 15. Koeficijenti korelacije motivacione klime kreirane od roditelja i vrste motivacije za bavljenjem sportom

| | Unutrašnje-integrirana motivacija | Spoljašnje-introjektovana motivacija | Identifikovana motivacija | Amotivacija |
|--|-----------------------------------|--------------------------------------|---------------------------|----------------|
| MK učenje: majka | .459** | .049 | .247** | -.114* |
| Zabrinutost zbog neuspeha:majka | -.126* | .127* | -.043 | .138** |
| Postizanje uspeha bez napora:majka | -.040 | .051 | -.070 | .135* |
| MK učenje: otac | .388** | .027 | .275** | -.146** |
| Zabrinutost zbog neuspeha: otac | -.148** | .122** | -.062 | .103 |
| Postizanje uspeha bez napora:otac | -.115* | .015 | -.119* | .134* |
| MK učenje: saigrači | .282** | .062 | .095 | -.135* |
| MK postignuće: saigrači | -.102 | .125* | .023 | .048 |
| MK učenje: trener | .319** | -.021 | .044 | -.219** |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | -.020 | .072 | .031 | -.041 |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | -.166** | .056 | -.095 | .109* |

* $p < .05$ ** $p < .01$

Na osnovu Tabele 15, može se uočiti da motivaciona klima koju kreiraju roditelji umereno korelira sa motivacijom za bavljenje sportom. Visoko samoregulatorne vrste motivacije, Unutrašnje-integrirana motivacija i Identifikovana motivacija su značajno pozitivno povezane sa motivacionom klimom usmerenom na učenje koju kreiraju otac i majka, a koja je ujedno značajno negativno povezana sa Amotivacijom. Sa druge strane, oblici motivacione klime usmerene na postignuće, Zabrinutost zbog neuspeha i Postizanje uspeha bez napora kreirane od strane majke i oca su pozitivno povezane sa Amotivacijom. Zabrinutost zbog neuspeha koju kreiraju otac i majka je negativno povezana sa Unutrašnje-integriranim motivacijom i pozitivno povezane sa Spoljašnje-introjektovanim motivacijom. Postizanje uspeha bez napora kreirano od strane oca je negativno povezano sa motivacijama koje su na kontinuumu samoodređenja više samoregulatorne.

Kada je u pitanju opažena motivaciona klima kreirana od strane saigrača, uočava se da koeficijenti korelacije ukazuju na nisku povezanost motivacione klime koju kreiraju saigrači i vrste motivacije, pri čemu se kao statistički značajna korelacija izdvojila korelacija Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane saigrača i Unutrašnje-integrirane

motivacije u pozitivnom smeru, i Motivaciona klima usmerena na učenje i Amotivacije u negativnom smeru. Motivaciona klima usmerena na postignuće koju kreiraju igrači je nisko statistički značajno povezana sa Spoljašnje-introjektovanom motivacijom (Tabela 15). Slični su rezultati i kada je u pitanju trener i motivaciona klima koju on kreira, gde se mogu učiti niski koeficijenti korelacije sa motivacijom za bavljenjem sportom. Značajna umerena korelacija postoji između Motivacione klime usmerene na učenje i Unutrašnje-integrirane motivacije, i Amotivacije u obrnutom smeru, dok su niske korelacije između subskala Favorizovanja igrača od strane trenera i Unutrašnje-integrirane motivacije i Amotivacije, obe u obrnutom smeru (Tabela 15).

Uočava se da je za visoko samodeterminišuće oblike motivacije relevantna motivaciona klima koja je usmerena na učenje, a koju kreiraju roditelji, trener i igrači. Sa druge strane, odsustvo motivacione klime usmerene na učenje i prisustvo klime usmerene na postignuće je povezano sa razvojem nisko samodeterminišućih oblika motivacije poput Amotivacije.

2.3. Ispitivanje prirode relacija psiholoških faktora i motivacije

U drugom koraku sprovedena je analiza korelacije kako bi se ispitala relacije između psiholoških faktora (osnovnih psiholoških potreba) i motivacije za bavljenje sportom. Rezultati su prikazani u Tabeli 16.

Tabela 16. *Koeficijenti korelacije osnovnih psiholoških potreba i vrste motivacije za bavljenjem sportom*

| | Unutrašnje-integrirana motivacija | Spoljašnje-introjektovana motivacija | Identifikovana motivacija | Amotivacija |
|---------------|--------------------------------------|---|------------------------------|----------------|
| Kompetentnost | .371** | .050 | .155** | -.289** |
| Autonomija | .229** | .108* | .076 | -.072 |
| Povezanost | .387** | .087 | .150** | -.258** |
| Uživanje | .436** | -.076 | .185** | -.317** |

*p<.05 **p<.01

Rezultati analize korelacije pokazuju da su sve psihološke potrebe i potreba za uživanjem u umerenoj korelaciji sa motivacijom za bavljenje sportom. Unutrašnje-integrirana motivacija je statistički značajno umereno pozitivno povezana sa sve tri osnovne psihološke potrebe i potrebom za uživanjem, dok je Spoljašnje-introjektivna motivacija pozitivno povezana samo sa potrebom za Autonomijom. Sa druge strane, Identifikovana motivacija jedino sa potrebom za Autonomijom nije značajno povezana, dok je pozitivno povezana sa

svim ostalim potrebama. Kada je u pitanju Amotivacija ona je statistički značajno povezana sa svim potrebama, i to u negativnom smeru, sem potrebe za autonomijom sa kojom nije statistički značajno povezana. Može se uočiti da postoji značajna povezanost između osnovnih psiholoških potreba i motivacije za bavljenje sportom. Zadovoljene psihološke potrebe dovode do višeg stepena visoko samodeterminišućih oblika motivacije i obrnuto.

Na osnovu rezultata korelacije, može se uočiti da je za zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem značajna motivaciona klima usmerena na učenje, koju kreiraju roditelji, trener i saigrači. Ukoliko značajni drugi podstiču razvoj i usavršavanje veština uz pružanje socio-emocionalne podrške prilikom neuspeha i izazova sportista će imati doživljaj da je u mogućnosti da uspešno savlada zadatke pred sobom, imaće doživljaj lične kompetencije i užiće u samom bavljenju sportom jer ga neće doživljavati kao stresnu situaciju, nego aktivnost kojom želi da se bavi. Na ovaj način sportista će imati doživljaj da pripada grupi, oseća će se prihvaćeno i u mogućnosti da aktivno učestvuje u kreiranju svoje aktivnosti, usled čega će doći i do razvoja visoko samoregulatornih oblika motivacije. Roditelji, trener i saigrači značajno su povezani sa zadovoljenjem osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem, kao i motivacijom za bavljenjem sportom.

2.4. Ispitivanje prirode relacija socijalnih, psiholoških faktora i motivacije

Pre sprovođenja modelovanja strukturalnim jednačinama ispitane su interkorelacije između socijalnih faktora (opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji, trener i saigrači).

Tabela 17. Koeficijenti korelacije opaženih motivacionih klima koje kreiraju roditelji, trener i saigrači

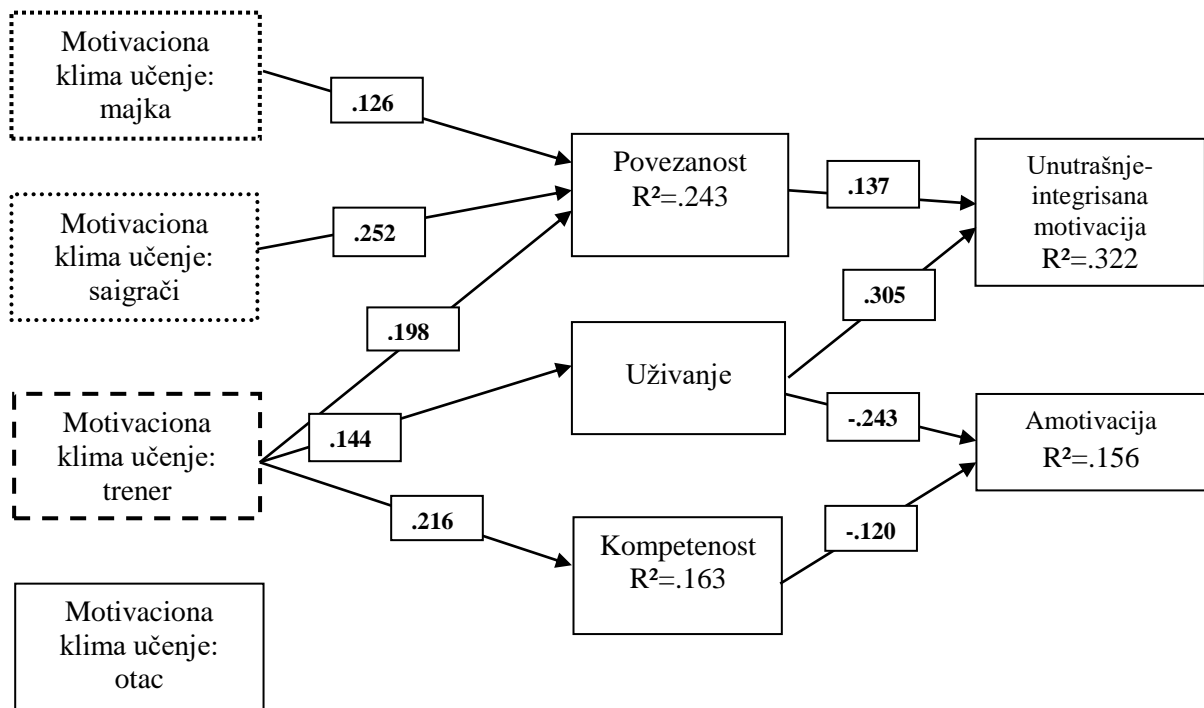
| | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | 11 |
|--------------------------------------|----------------|----------------|---------------|----------------|----------------|-------|----------------|---|---|----|----|
| 1.MK učenje: majka | - | | | | | | | | | | |
| 2.Zabrinutost zbog neuspeha:majka | -.236** | - | | | | | | | | | |
| 3.Postizanje uspeha bez napora:majka | .034 | .248** | - | | | | | | | | |
| 4.MK učenje: otac | .735** | -.207** | .062 | - | | | | | | | |
| 5.Zabrinutost zbog neuspeha: otac | -.233** | .743** | .162** | -.182** | - | | | | | | |
| 6.Postizanje uspeha bez napora:otac | -.039 | .198** | .770** | .032 | .188** | - | | | | | |
| 7.MK učenje: saigrači | .300** | -.083 | -.063 | .283** | -.187** | -.078 | - | | | | |
| 8.MK postignuće: saigrači | -.043 | .206** | .109* | -.037 | .269** | .099 | -.534** | - | | | |

| | | | | | | | | | | | |
|--|---------------|----------------|---------------|--------|----------------|--------|----------------|----------------|----------------|--------|---|
| 9.MK učenje: trener | .341** | -.228** | -.073 | .329** | -.252** | -.090 | .576** | -.333** | - | | |
| 10.Kažnjavanje grešaka od strane trenera | .077 | .087 | .090 | .090 | .195** | .074 | -.074 | .307** | -.105 | - | |
| 11.Favorizovanje igrača od strane trenera | -.062 | .221** | .161** | -.097 | .219** | .209** | -.349** | .307** | -.353** | .312** | - |

*p<.05, **p<.01

Na osnovu Tabele 17, može se uočiti da postoje značajne umerene korelacije između opažene motivacione klime koju kreiraju roditelji, trener i saigrači. Pre svega, postoji značajna pozitivna povezanost između motivacione klime usmerene na učenje koju kreiraju roditelji, trener i saigrači, kao i između motivacione klime usmerene na postignuće koju kreiraju sva tri socijalna agensa. Takođe, može se uočiti da su motivacione klime koje kreiraju otac i majka statistički značajno visoko pozitivno povezane.

Rezultati ove analize neophodni su kako bi se kreirao strukturalni model u cilju ispitivanja relacija između socijalnih i psiholoških faktora i motivacije za bavljenje sportom. Budući da, prema Hijerarhijskom modelu unutrašnje i spoljašnje motivacije, socijalni faktori deluju na motivaciju kroz psihološke medijatore, da bi se ispitala ova pretpostavka sprovede se analiza modelovanja strukturalnim jednačinama. Preduslov za sprovođenje modelovanja strukturalnim jednačinama jeste da sve varijable u modelu budu statistički značajno povezane. Stoga, pre ispitivanja modela gde će socijalni faktori biti prediktori, psihološke potrebe medijatori, a vrste motivacije kriterijumske varijable, neophodno je odabrati varijable koje ispunjavaju osnovni preduslov strukturalnog modelovanja. Na osnovu analiza korelacije varijable koje zadovoljavaju preduslov o značajnim interkorelacijama su: opažene motivacione klime usmerene na učenje koje kreiraju otac, majka, trener i saigrači; zatim potreba za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem, kao i Unutrašnje-integrisana motivacija i Amotivacija.



Šema 1. Analiza putanje modela Motivacije za bavljenje sportom (model 1)

Prikazani model u kojem su motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju majka, otac, trener i saigrači prediktori, a potreba za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem medijatori Unutrašnje-integrirane motivacije i Amotivacije, zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja, pri čemu ne odbacuje nultu hipotezu ($\chi^2=31.097$, $p<.05$; CFI=.892; SRMR=.05) (Prilog 3). Vrednosti hi kvadrata ukazuju na to da se ne može odbaciti nulta hipoteza i pretpostaviti da se matrica kovarijansi u populaciji poklapa sa pretpostavljenom matricom. Iako se prilikom testiranja modela uzima i vrednost hi kvadrata kao relevantna prilikom procene da li je model prihvatljiv ili ne, postoje autori koji ukazuju na preveliku strogoću hi kvadrata u ovakvim analizama, kao i na njegovu preosetljivost na veličinu uzorka, te da upotreba hi kvadrata kao mere procene adekvatnosti modela nekad nije dovoljno dobra (Jöreskog, 1978 prema: Lazarević, 2008). Budući da predloženi model zadovoljava dve mere indeksa slaganja koje preporučuje kao relevantne autor Thompson (Thompson, 1997), model se ne odbacuje.

Ovaj model statistički značajno objašnjava 24.3% varijanse potrebe za Povezanošću, 16.3% potrebe za Kompetencijom i 32.2% Unutrašnje-integrirane motivacije i 15.6% Amotivacije. Međutim, ovakav model statistički značajno ne objašnjava potrebu za Uživanjem. Na Šemi 1 prikazane su samo statistički značajne relacije.

Na osnovu Šeme 1, uočava se da Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane oca nije statistički značajan prediktor psiholoških potreba niti ima značajan direktan efekat na Unutrašnje-integrisanu motivaciju i Amotivaciju, iako na osnovu analiza korelacije ostvaruje značajnu povezanost sa svim varijablama u modelu. Međutim, budući da ovakav model predstavlja statistički značajan model u objašnjenju psiholoških potreba i motivacije, kao i da Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira otac ima ulogu u zajedničkom doprinosu u objašnjenju ispitivanih varijabli, ova varijabla je zadržana u modelu.

Sa druge strane, Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira majka značajno predviđa potrebu za Povezanošću preko koje ostvaruje značajan indirektan efekat na Unutrašnje-integrisanu motivaciju. Isti su rezultati kada je u pitanju Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju saigrači. Kao najznačajni socijalni faktor, izdvaja se Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener. Ona značajno predviđa potrebu za Povezanošću, Kompetencijom i Uživanjem, preko kojih ostvaruje značajan indirektan efekat na Unutrašnje-integrisanu motivaciju i Amotivaciju.

U skladu sa Hijerarhijskim modelom unutrašnje i spoljašnje motivacije, socijalni faktori preko psiholoških medijatora deluju na motivaciju za bavljenje sportom, pri čemu motivaciona klima koju kreira trener predstavlja najznačajniji socijalni faktor, a zatim motivaciona klima koju kreiraju saigrači i majka.

Kratak rezime dobijenih rezultata

Roditelji, trener i saigrači, zajedno, imaju značajnu ulogu u objašnjenju motivacije za bavljenje sportom i predstavljaju značajne prediktore osnovnih psiholoških potreba. Ukoliko značajni drugi kreiraju motivacionu klimu koja je usmerena na učenje, sportista će imati u većoj meri zadovoljene psihološke potrebe koje vode ka razvoju visoko samoregulatornih oblika motivacije, poput Unutrašnje-integrisane motivacije. Takođe, odsustvo motivacione klime usmerene na učenje dovodi do nezadovoljenja osnovnih psiholoških potreba i razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacije, poput Amotivacije. Iako sva tri socijalna agensa zajedno doprinose objašnjenju motivacije za bavljenje sportom, na osnovu analize korelacije, a kasnije i modelovanja strukturalnim jednačinama može se uočiti i različit pojedinačni doprinos različitih socijalnih agenasa na osnovne psihološke potrebe i motivaciju.

Kada je u pitanju potreba za Kompetencijom uočava se da najveći koeficijent korelacije ima motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener, zatim otac, majka i na kraju saigrači. Kada sva tri socijalna agensa zajedno deluju, kao najznačajniji socijalni agens potrebe za Kompetencijom izdvaja se trener. Sa druge strane, najviši koeficijent korelacije za potrebu za Povezanošću imaju saigrači kada kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, zatim trener, majka i na kraju otac. Kada zajedno deluju sva tri socijalna agensa, do izražaja dolaze pre svega saigrači, a zatim majka i trener. Potreba za Autonomijom je povezana samo sa ponašanjem trenera i saigrača, dok najviši koeficijent korelacije potrebe za Uživanjem ima ponašanje majke, a zatim oca, trenera i na kraju saigrača. Međutim, kada sva tri socijalna agensa zajedno deluju, kao značajan socijalni prediktor Uživanja izdava se samo ponašanje trenera.

Unutrašnje-integrisana motivacija je visoko povezana sa ponašanjem majke i oca, a zatim i trenera i saigrača; i sa svim psihološkim potrebama. Zajedno, socijalni i psihološki faktori značajno objašnjavaju Unutrašnje-integrisanu motivaciju gde se kao najznačajni prediktor izdvaja potreba za Povezanošću i Uživanjem.

Amotivacija, kao nisko samoregulatorni oblik motivacije je značajno negativno povezana sa ponašanjem trenera i potrebom za Uživanjem, koji se ujedno i izdvajaju prilikom zajedničkog delovanja socijalnih i psiholoških faktora kao značajni individualni prediktori.

**ČETVRTI CILJ: Ispitivanje prirode relacija između prediktorskih varijabli
(socijalni i psihološki faktori, vrsta motivacije) i kriterijumskih varijabli
(planiranje daljeg učešća u sportu i odustajanje od sporta)**

Kako bi se ispitala priroda relacija između socijalnih faktora (opažena motivaciona klima kreirana od strane roditelja, saigrača, trenera) i kriterijumskih varijabli (planiranje daljeg učešća u sportu) sprovedena je prvo analiza korelacije.

Tabela 18. *Koeficijenti korelacije socijalnih faktora i planiranja daljeg bavljenja sportom*

| | Profesionalno bavljenje sportom | Rekreativno bavljenje sportom | Odustajanje od trenutnog sporta | Odustajanje od sporta |
|--|---------------------------------------|-------------------------------------|---------------------------------------|--------------------------|
| MK učenje: majka | .020 | -.023 | .009 | -.013 |
| Zabrinutost zbog neuspeha: majka | .042 | .031 | .056 | .126* |
| Postizanje uspeha bez napora:majka | -.062 | .084 | .008 | .082 |
| MK učenje: otac | .033 | -.008 | -.011 | -.025 |
| Zabrinutost zbog neuspeha: otac | .028 | .025 | .076 | .125* |
| Postizanje uspeha bez napora:otac | -.079 | .110* | .011 | .108* |
| MK učenje: saigrači | .067 | .020 | -.183** | -.030 |
| MK postignuće: saigrači | -.012 | -.089 | .179** | .038 |
| MK učenje: trener | .121* | -.021 | -.183** | -.061 |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | .102 | -.073 | .068 | .000 |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | .012 | -.107* | .196** | .129** |

*p<.05 **p<.01

Iako se ne očekuje da opažene motivacione klime koju kreiraju značajni drugi imaju direktan uticaj na planiranje daljeg bavljenja sportom, rezultati analize korelacije ukazuju na nisku, ali pozitivnu statistički značajnu povezanost između varijabli Zabrinutost zbog neuspeha koju kreiraju otaci i majka i Namere da se odustane od sporta uopšteno. Takođe, ukoliko sportista opaža da saigrači i trener podstiču rivalstvo među saigračima, ističu značaj pobeđe i kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće imaće izraženiju nameru da odustane od bavljenja sportom koji trenutno trenira. Sportista će imati izraženiju nameru da se profesionalno bavi sportom ukoliko procenjuje da trener podstiče razvoj i učenje veština, međusobno podržavanje i pomaganje, kao i jednak tretman prema svim igračima.

U drugom koraku sprovedena je analiza korelacije kako bi se ispitala priroda odnosa psiholoških faktora i planiranja daljeg bavljenja sportom.

Tabela 19. *Koeficijenti korelacije psiholoških faktora i planiranja daljeg bavljenja sportom*

| | Profesionalno bavljenje sportom | Rekreativno bavljenje sportom | Odustajanje od trenutnog sporta | Odustajanje od sporta |
|---------------|---------------------------------------|-------------------------------------|---------------------------------------|--------------------------|
| Kompetentnost | .195** | -.079 | -.248** | -.167** |
| Autonomija | .153** | -.090 | -.198** | -.092 |
| Povezanost | .081 | -.046 | -.174** | -.079 |
| Uživanje | .197** | -.027 | -.300** | -.148** |

*p<.05 **p<.01

Na osnovu Tabele 19, može se uočiti da ukoliko su zadovoljene potrebe za Kompetencijom i Autonomijom, kao i potreba za Uživanjem, sportista će imati izraženiju nameru da se profesionalno bavi sportom. Kada je u pitanju Rekreativno bavljenje sportom ne postoji statistički značajna povezanost sa osnovnim psihološkim potrebama i potrebom za Uživanjem. Međutim, sve tri osnovne psihološke potrebe i potreba za Uživanjem su značajno negativno povezane sa namerom Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom, što ukazuje na to da sportisti koji imaju manji doživljaj kompetentnosti, poveznosti, autonomije i uživanja u sportu u većoj meri nameravaju da prestanu da se bave sportom koji trenutno treniraju. Kada je u pitanju Odustajanje od sporta uopšte postoji statistički značajna negativna povezanost sa potrebom za Kompetencijom i Uživanjem.

Razlog zašto se individua bavi nekom aktivnošću utiče na ponašanje individue, ali i na njene namere. Kako bi se ispitala priroda relacija vrste motivacije za bavljenje sportom i planiranja daljeg bavljenja sportom sprovedena je analiza korelacije.

Tabela 20. *Koeficijenti korelacije vrste motivacije za bavljenje sportom i planiranja daljeg bavljenja sportom*

| | Profesionalno bavljenje sportom | Rekreativno bavljenje sportom | Odustajanje od trenutnog sporta | Odustajanje od sporta |
|--------------------------------------|---------------------------------------|-------------------------------------|---------------------------------------|--------------------------|
| Unutrašnje-integrirana motivacija | .215** | -.079 | -.184** | -.130** |
| Spoljašnje-introjektovana motivacija | .004 | .060 | -.117* | -.034 |
| Identifikovana motivacija | .016 | .141** | .043 | -.021 |
| Amotivacija | -.199** | .192** | .399** | .318** |

*p<.05 **p<.01

Kriterijumska varijabla Profesionalno bavljenje sportom je značajno pozitivno povezana sa Unutrašnje-integrisanom motivacijom, kao i sa Amotivacijom, ali u negativnom smeru. Rekreativno bavljenje sportom je statistički značajno pozitivno povezano sa Identifikovanom motivacijom i sa Amotivacijom. Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom je statistički značajno povezano sa Amotivacijom, a zatim i negativno povezano sa Unutrašnje-integrisanom i Spoljašnje-introjektovanom motivacijom. Odustajanje od sporta uopšte je statistički značajno povezano sa Amotivacijom, ali i negativno povezano sa Unutrašnje-integrisanom motivacijom. Sportista kod kojeg postoji visok stepen Amotivacije u većoj meri namerava da odustane od sporta, dok sportista kod kojeg postoji visoki stepen Unutrašnje-integrisane motivacije namerava da nastavi da se bavi sportom.

Kratak rezime dobijenih rezultata

Motivaciona klima koju kreiraju roditelji, trener i saigrači nije direktno visoko povezana sa namerom sportiste o daljem bavljenju sportom u adolescenciji. Doduše, postoji slaba povezanost opažene motivacione klime koju kreiraju trener i saigrači kada je u pitanju namera da se odustane od sporta kojim se trenutno sportista bavi. Ukoliko sportista opaža da trener i saigrači kreiraju motivacionu klimu koja je usmerena na postignuće, u većoj meri će razmišljati da napusti sport kojim se trenutno bavi.

Zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba je značajno povezano sa namerom sportiste da se profesionalno bavi sportom, ali i namerom sportiste da odustane od sporta kojim se trenutno bavi. Ukoliko su potreba za Kompetencijom, Autonomijom i Uživljajem zadovoljene, sportista će imati doživljaj da bavljenje sportom doprinosi njegovom zadovoljstvu, da je to segment u kojem može da zadovolji svoje potrebe na duže staze – videće svoju budućnost u daljem bavljenju sportom. Sa druge strane, ukoliko sportista nema doživljaj kompetencije u sportu, i oseća da nema na koga da se osloni, a da je treniranje postalo obaveza pre svega, a ne uživanje, razmišljaće da napusti sport kojim se trenutno bavi. Doživljaj sportiste da sport nije segment u kojem može samostalno da odlučuje, već arena u kojoj on ne može da demonstrira svoje sposobnosti i gde nema socio-emocionalnu podršku, povezan je sa razmišljanjem da sport više nije za njega značajan i koristan. Trenutak kada sport više nije izvor uživanja i doživljaja kompetencije, pre svega, je trenutak kada sportista počinje da procenjuje svoje dalje učešće u sportu.

Na nameru sportiste o daljem učešću u sportu utiče i razlog zašto je ušao i zašto se bavi sportom. Kao dve značajne motivacije koje su povezane sa namerama sportiste,

izdvajaju se Unutrašnje-integrirana motivacija i Amotivacija – dve motivacije koje se nalaze na suprotnim krajevima stepena samoregulacije. Sportista koji ima visoko samoregulatornu motivaciju namerava da nastavi da se bavi sportom. Njegov dominantan razlog za bavljenje sportom jeste zadovoljstvo koje sportske aktivnosti donose, kao i lično usavršavanje i prilika za učenje. Sa druge strane, ukoliko sportista ima nisko samoregulatornu motivaciju za bavljenjem sportom, poput Amotivacije, razmišljaće o napuštanju sporta. Sportista sa izraženom amotivacijom nema internalizovane razloge zašto se bavi sportom. Kod njega ne postoje vrednosti kojima teži, nema lične odgovornosti ni lične kontrole, ne postoji povezanost između aktivnosti i ishoda.

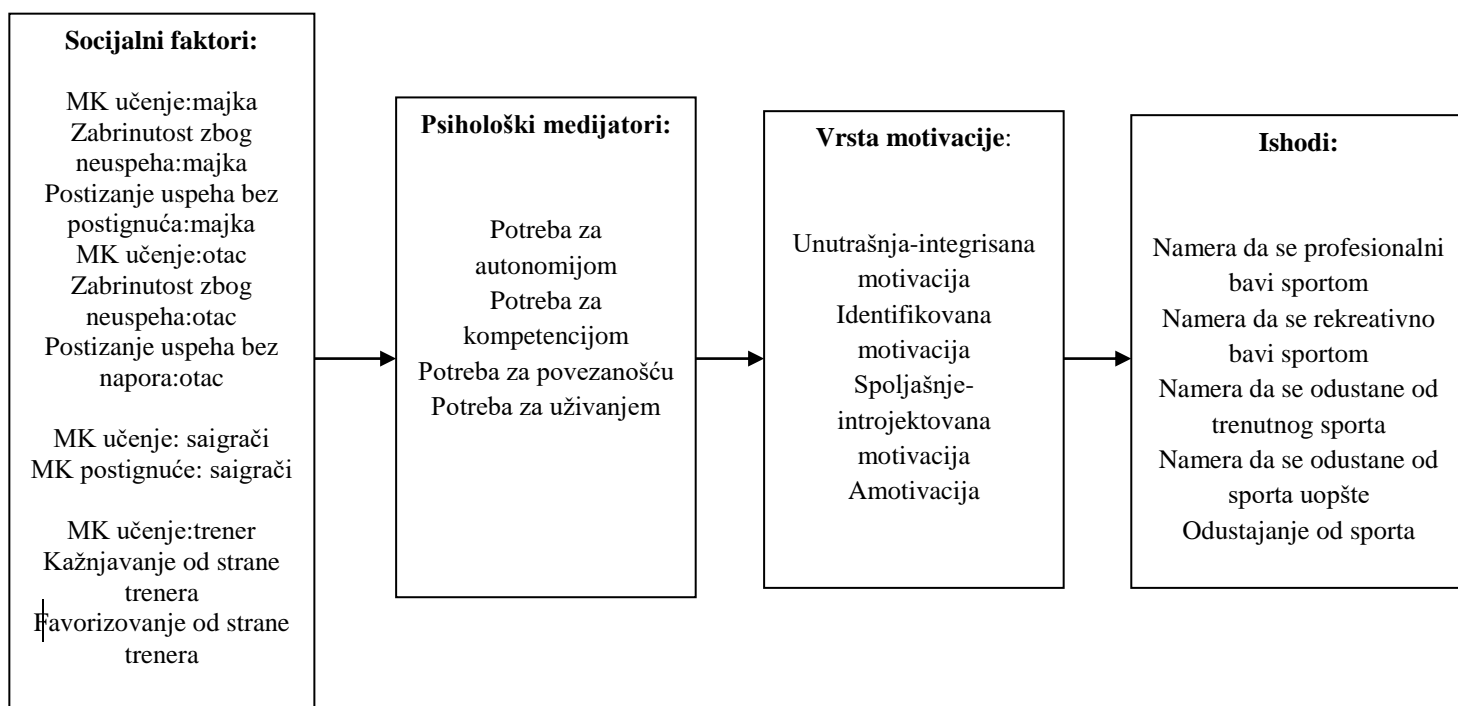
Ukoliko sportista opaža da roditelji, trener i saigrači kreiraju motivacionu klimu koja je usmerena na postignuće, imaće u manjoj meri zadovoljene osnovne psihološke potrebe i nisko samoregulatorne oblike motivacije, poput Amotivacije. Sportista koji ima izraženu Amotivaciju imaće izraženiju nameru da prestane da se bavi sportom.

Budući da Hijerahijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije pretpostavlja da socijalni faktori kroz psihološke medijatore deluju na motivaciju koja na dalje deluje na namere pojedinca, u cilju ispitivanja relacija između socijalnih i psiholoških faktora, motivacije i namere o daljem bavljenju sportom sprovedena je analiza modelovanja strukturalnim jednačinama.

PETI CILJ: Ispitivanje Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije u odustajanju od sporta

Za sprovođenje i primenu modelovanja strukturalnim jednačinama neophodno je da se zadovolji jedan od uslova koji pretpostavlja da postoje proste korelacije između svih varijabli obuhvaćenih u modelu, pogotovo u slučaju kada se testira model koji uključuje ispitivanje medijacije (Hu & Bentler, 1995).

Korelacije između grupe socijalnih i psiholoških varijabli, kao i vrste motivacije i kriterijumskih varijabli, kao i prethodno sprovedene analize, ukazuju na neophodno modifikovanje i sužavanje prvobitno predloženog Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije i namera o daljem bavljenju sportom (Slika 26).



Slika 26. Prikaz polaznog Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije

Kako bi se proverila značajnost Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije u objašnjenju namere da se odustane od bavljenja sportom, sprovedena je analiza modelovanja strukturalnim jednačinama.

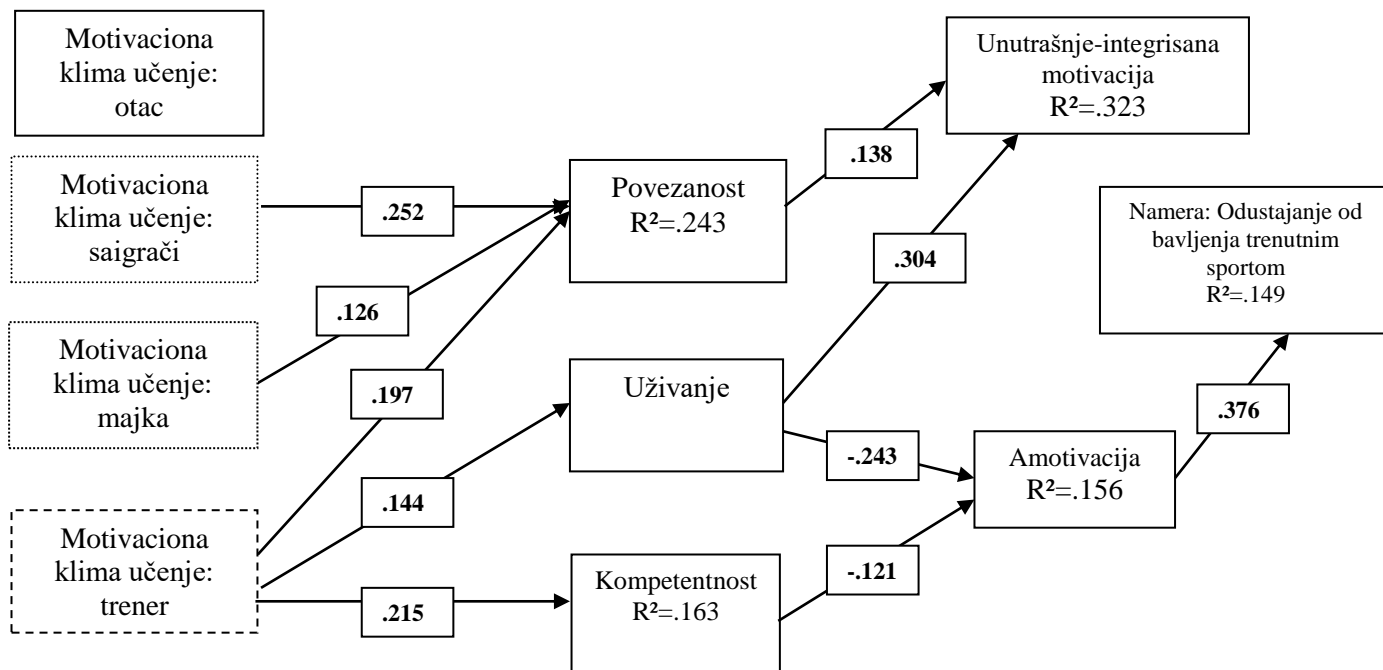
Model, gde su Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane majke, oca, saigrača i trenera prediktori, a potreba za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem psihološki medijatori Unutrašnje-integrisane motivacije i Amotivacije koje deluju na nameru

da se odustane od sporta (Šema 2), uslovno zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja, ali ne odbacuje nultu hipotezu ($\chi^2=54.166$, $p<.05$; CFI=.856; SRMR=.06) (Prilog 3).

Model statistički značajno objašnjava 14.9% Namere da se odustane od bavljenja trenutnim sportom. Takođe, motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju majka, otac, trener i saigrači zajedno objašnjava 24.3% varijanse potrebe za Povezanosti, i 16.3% potrebe za Kompetencijom. Zajedno sa potrebom za Kompetencijom, Povezanosti i Uživanjem, ovi socijalni faktori statistički značajno objašnjavaju 32.3% varijanse Unutrašnje-integrirane motivacije i 15.6% Amotivacije.

Na Šemi 2, prikazane su samo statistički značajne relacije, gde se uočava da Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira otac ne ostvaruje značajne relacije sa ispitivanim varijablama. Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira majka predstavlja značajan prediktor potrebe za Povezanosti, kroz koju deluje na razvoj Unutrašnje-integrirane motivacije. Kada su u pitanju saigrači, može se uočiti da imaju istu prediktorsku ulogu kao i motivaciona klima koju kreira majka. Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreiraju saigrači predstavlja značajan prediktor potrebe za Povezanošću preko koje deluje na razvoj Unutrašnje-integrirane motivacije.

Kao najznačajniji socijalni faktor ponovo se izdvaja Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera koja predstavlja značajan prediktor potrebe za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem. Preko potrebe za Povezanošću i Uživanjem motivaciona klima trenera deluje na razvoj Unutrašnje-integrirane motivacije, koja ne ostvaruje značajan efekat na Nameru da se odustane od bavljenja trenutnim sportom. Značajni psihološki medijatori koji deluju na Amotivaciju su potreba za Uživanjem i Kompetencijom, koja zatim ostvaruje značajan efekat na Nameru da se odustane od bavljenja trenutnim sportom.

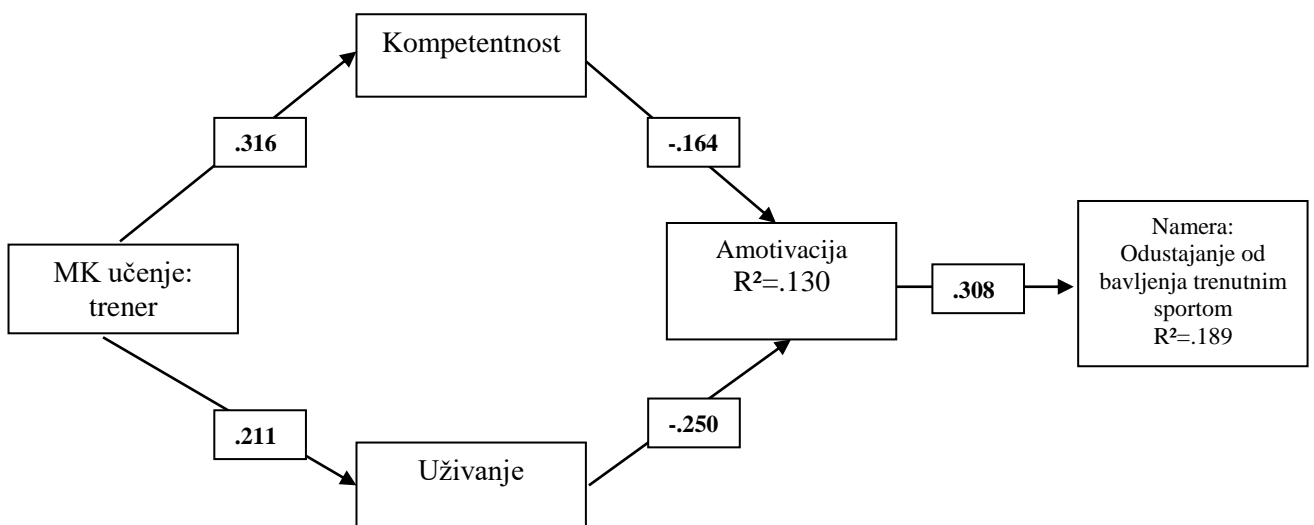


Šema 2. Analiza putanje modela Odustajanja od bavljenja trenutnim sportom (model 2)

Iako se ovakav model može smatrati zadovoljavajućim kada se posmatra kao regresioni model, statistički neznačajne relacije između Motivacione klime usmerene na učenje koju kreira otac i ispitivanih varijabli, kao i Unutrašnje-integrirane motivacije i Namere da se odustane od sporta, zahtevaju dalju modifikaciju modela. Nakon još jednog razmatranja značajnih korelacija između ispitivanih varijabli, kao i dobijenih značajnih relacija u prethodnom modelu, redefinisana je model Odustajanja od bavljenja trenutnim sportom, gde je za prediktor uzeta Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener, a za psihološke medijatore potreba za Kompetencijom i Uživanjem koje deluju na Amotivaciju. Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener se pokazala kao stabilan i najznačajniji prediktor u prethodno ispitivanim modelima i analizama, dok su se isto tako i potreba za Kompetencijom i Uživanjem izdvojile kao stabilni i značajni medijatori. Iz ovog modela je isključena Unutrašnje-integrirana motivacija usled nepostojanja statistički značajne relacije sa Namerom da se odustane od bavljenja trenutnim sportom.

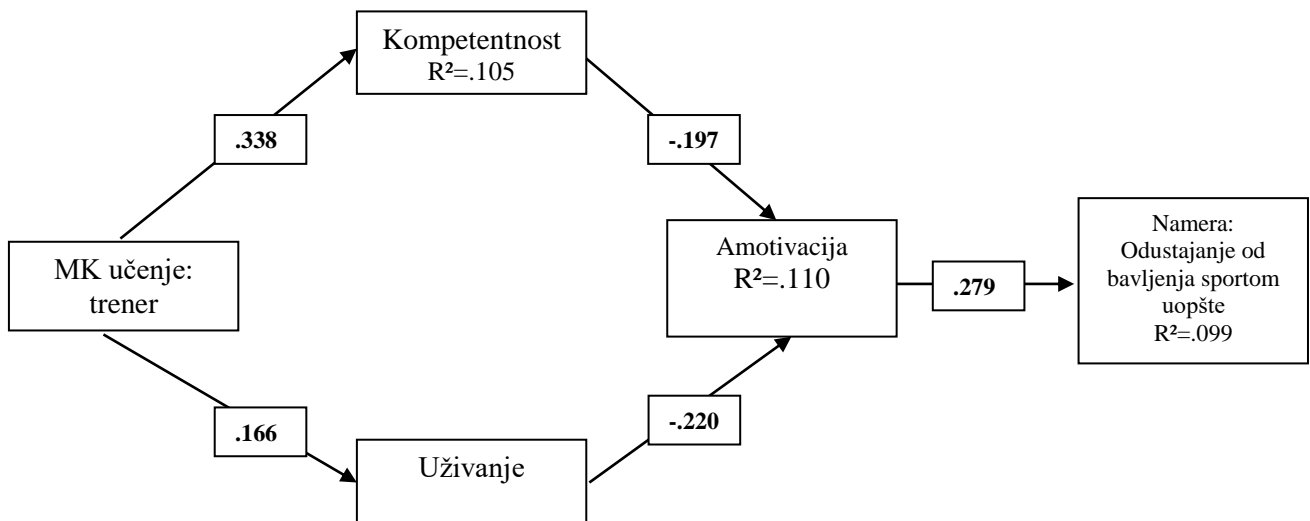
Model, prikazan na Šemi 3, zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja i odbacuje nultu hipotezu ($\chi^2=4.016$, $p>.05$; CFI=.956; SRMR=.048) (Prilog 3). Model statistički značajno objašnjava 18.9% varijanse Namere da se odustane od bavljenja trenutnim sportom. Na Šemi 3, prikazane su samo statistički značajne relacije, gde se može uočiti da je Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener statistički značajan prediktor

potrebe za Kompetencijom i Uživanjem, koje predstavljaju statistički značajne psihološke medijatore Amotivacije. Amotivacija, zatim, deluje na Nameru da se odustane od bavljenja trenutnim sportom. Ukoliko trener kreira motivacionu klimu koja nije usmerena na učenje doći će do nezadovoljenja potrebe za Kompetencijom i Uživanjem. Nezadovoljene psihološke potrebe dovode do razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacije tj. Amotivacije. Odsustvo motiva da se učestvuje u nekoj aktivnosti dovodi do izražene namere da se prekine sa aktivnošću.



Šema 3. Analiza putanje korigovanog modela Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom (model 3)

Kada je u pitanju odustajanje od sporta uopšte, testiran je isti model, gde je za kriterijumsku varijablu uzeta Namera da se odustane od sporta uopšte. Model, prikazan na Šemi 4, zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja i odbacuje nultu hipotezu ($\chi^2=3.017$, $p>.05$; CFI=.964; SRMR=.041) (Prilog 3). Model statistički značajno objašnjava 9.9% varijanse Namere da se odustane od bavljenja sportom uopšte. Na Šemi 4, prikazane su samo statistički značajne relacije, gde se može uočiti da je Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener statistički značajan prediktor potrebe za Kompetencijom i Uživanjem, koje predstavljaju statistički značajne psihološke medijatore Amotivacije. Amotivacija, zatim, deluje na Nameru da se odustane od bavljenja sportom uopšte.



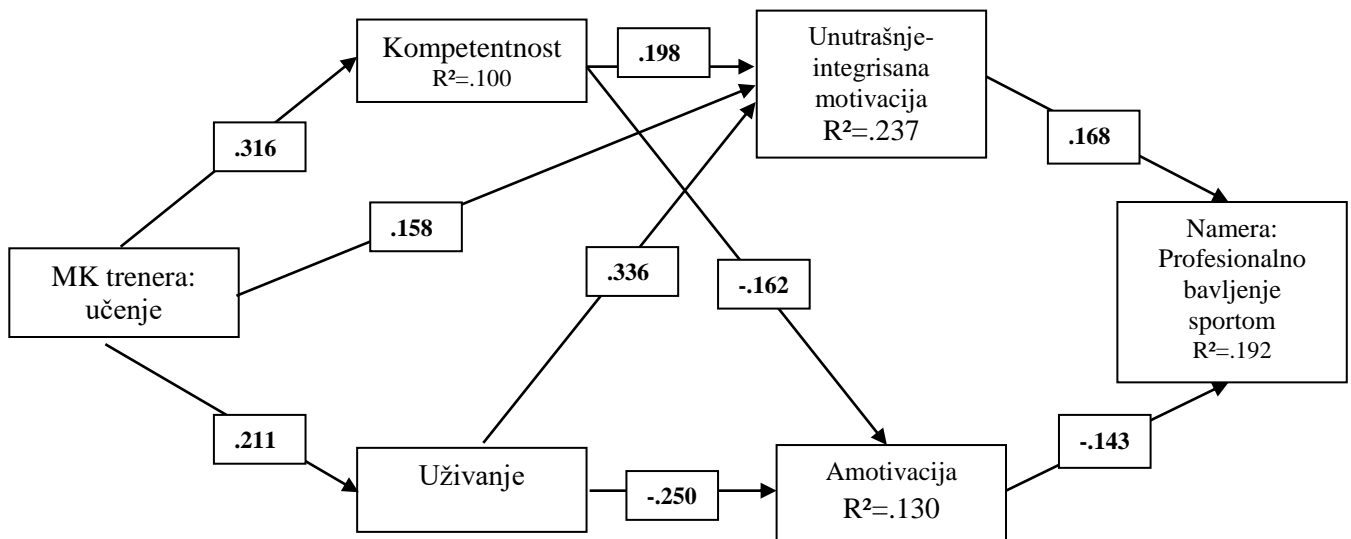
Šema 4. Analiza putanje modela Odustajanje od bavljenja sportom uopšte (model 4)

Kao i kod namere da se odustane od sporta kojim se trenutno bave, sportisti koji opažaju da trener ne kreira motivacionu klimu usmerenu na učenje, imaju nezadovoljene potrebe za Kompetencijom i Uživajem. Nezadovoljene psihološke potrebe dovode do razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacije tj. Amotivacije. Odsustvo motiva da se učestvuje u nekoj aktivnosti dovodi do izražene namere da se prekine sa aktivnošću.

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije i Profesionalno bavljenje sportom

Kako bi se ispitaio model u odnosu na nameru o profesionalnom bavljenju sportom, proverene su interkorelacije svih ispitivanih varijabli. Nakon provere prostih korelacija ispitivanih varijabli u modelu, u prvobitni model uvrštene su Motivaciona klima trenera usmerena na učenje, kao i sve četiri psihološke potrebe, Unutrašnje-integrirana motivacija i Amotivacija, i kriterijum varijabla Namera da se profesionalno bave sportom. Međutim, takav model nije zadovoljio nijedan kriterijum indeksa slaganja, zbog čega je modifikovan model koji nakon što su isključene potreba za Povezanošću i Uživajem, zadovoljava tri parametra indeksa slaganja CFI (.923), RMSEA (.069) i SRMR (.059) (Prilog 3). Međutim, vrednosti hi kvadrata ($\chi^2=14.077$, $p<.05$) ukazuju na to da se ne može odbaciti nulta hipoteza, ali budući da predloženi model zadovoljava tri mere indeksa slaganja, ovaj model se prihvata.

Na Šemi 5, prikazan je model sa statistički značajnim relacijama između ispitivanih varijabli.



Šema 5. Analiza putanje modela Profesionalno bavljenje sportom (model 5)

Na osnovu Šeme 5, može se uočiti da Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener predstavlja ima značajan direktan, ali i indirektan efekat na razvoj Unutrašnje-integrirane motivacije i indirektan efekat na razvoj Amotivacije i Namere o profesionalnom bavljenju sportom. Ovakav model objašnjava 19.2% varijanse Namere o profesionalnom bavljenju sportom. Kroz psihološke medijatore, potrebu za Kompetencijom i Uživanjem, način na koji se trener ponaša i kreira motivacionu klimu utiče na razvoj i visoko i nisko samoregulatornih oblika motivacije za baljvljenje sportom, koje zatim utiču na nameru sportiste o profesionalnom bavljenju sportom. Ukoliko trener usmerava igrače, podstiče učenje, pruža podršku i poštuje mogućnosti i potencijale svakog igrača, sportista će imati doživljaj kompetencije i uživaće tokom bavljenja sportom. Na ovaj način, doći će do razvoja unutrašnje motivacije za bavljenjem sportom koja utiče direktno na nameru da se profesionalno bavi sportom.

Ispitivanje modela gde bi kriterijum varijabla bila namera o rekreativnom bavljenjem sportom nije bilo moguće usled nezadovoljenja osnovnih preduslova za sprovođenje analize modelovanja strukturalnim jednačinama – postojanje statistički značajnih interkorelacijama među svim ispitivanim varijablama.

Kratak rezime dobijenih rezultata

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije značajno objašnjava nameru sportista da odustanu od bavljenja trenutnim sportom, ali i nameru sportista da u potpunosti odustanu od bavljenja sportom. Takođe, Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije pokazao se kao značajan u objašnjenju namere sportista da se profesionalno bave sportom. Kada je u pitanju namera da se odustane od sporta, kao značajni socijalni faktor izdvaja se motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener. Kroz potrebu za Kompetencijom i Uživanjem, kao psihološkim medijatorima, on deluje na Amotivaciju koja je povezana sa namerom da se odustane od sporta.

Sa druge strane, kada je u pitanju namera o profesionalnom bavljenju sportom, još jednom se izdvaja motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener, a kao značajni psihološki medijatori potreba za Kompetencijom i Uživanjem. Međutim, pored Amotivacije, kao značajan oblik motivacije javlja se Unutrašnje-integrisana motivacija. Tako, način na koji se trener ponaša, preko zadovoljenja potrebe za Kompetencijom i Uživanjem, utiče na razvoj Unutrašnje-integrisane motivacije i Amotivacije koje utiču na nameru sportiste da se profesionalno bavi sportom.

ŠESTI CILJ: Utvrđivanje karakteristika mladih sportista koji su odustali od sporta

Nakon osam do deset meseci, isti klubovi su kontaktirani kako bi se detektovalo koliko mladih sportista je nastavilo da se bavi sportom, a koliko ih je odustalo. Od 383 ispitanika, nakon osam do deset meseci njih 11.5% je odustalo od bavljenja sportom, dok je njih 82.8% nastavilo da se bavi sportom u istom klubu, a 5.7% nastavilo da se bavi sportom u drugom klubu. Od njih 44 koji su odustali od sporta, njih 21 su muškog pola i 23 ženskog pola. Ispitanici koji su odustali od sporta su većim delom iz grada (93.2%), prosečnog socioekonomskog statusa (88.1%). Potiču iz porodica gde se bar jedan roditelj bavio sportom (majka 48.8%, otac 67.4%) i gde ima više od jednog deteta (77.3%). Kada je u pitanju uspeh u školi, 13.% je skroz odlično, 47.7% odlično, 34.1% vrlo dobro i 4.6% (ne)dovoljno.

Tabela 21. *Deskriptivni podaci o učešću u sportu ispitanika nakon osam meseci*

| | Frekvencija | Procenat |
|--|-------------|----------|
| Broj ispitanika koji je ostao u klubu | 317 | 82.8 |
| Broj ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom nakon osam do deset meseci | 44 | 11.5 |
| Broj ispitanika koji je nastavio da se bavi sportom, ali u drugom klubu | 22 | 5.7 |
| Ukupno | 383 | 100.0 |

Ispitanici koji su odustali od sporta su prosečne starosti od 13.7 godina, koji su se bavili određenim sportom od godinu do osam godina (u proseku 3 godine), a u klubu u kojem su se nalazili prilikom prvog testiranja u proseku 32 meseca.

Tabela 22. *Podaci o uzrastu ispitanika koji su odustali od sporta nakon osam meseci*

| | Frekvencija | Procenat |
|------------------------------|-------------|----------|
| Uzrast ispitanika: 12 godina | 6 | 13.6 |
| Uzrast ispitanika: 13 godina | 15 | 34.1 |
| Uzrast ispitanika: 14 godina | 13 | 29.5 |
| Uzrast ispitanika: 15 godina | 6 | 13.6 |
| Uzrast ispitanika: 16 godina | 4 | 9.1 |
| Ukupno | 44 | 100.0 |

Ispitanici koji su odustali od sporta su u većoj meri trenirali košarku (47.7%) i odbojku (40.9%), nego rukomet (11.4%). U odnosu na vrstu sporta, košarkaši, odbojkašice i rukometašice su u većoj meri odustale od sporta nakon osam do deset meseci.

Tabela 23. *Frekvencija ispitanika koji su odustali od sporta u odnosu na pol i vrstu sporta*

| | | Pol | | Ukupno | |
|--------------|---------|----------------|-----------|--------|--------|
| | | dečak | devojčica | | |
| Vrsta sporta | odbojka | Frekvencija | 6 | 12 | 18 |
| | | % Vrsta sporta | 33.3% | 66.7% | 100.0% |
| | | % Pol | 28.6% | 52.2% | 40.9% |
| | | % Ukupno | 13.6% | 27.3% | 40.9% |
| | košarka | Frekvencija | 14 | 7 | 21 |
| | | % Vrsta sporta | 66.7% | 33.3% | 100.0% |
| | | % Pol | 66.7% | 30.4% | 47.7% |
| | | % Ukupno | 31.8% | 15.9% | 47.7% |
| | rukomet | Frekvencija | 1 | 4 | 5 |
| | | % Vrsta sporta | 20.0% | 80.0% | 100.0% |
| | | % Pol | 4.8% | 17.4% | 11.4% |
| | | % Ukupno | 2.3% | 9.1% | 11.4% |

Za dalju obradu podataka iz podskupa ispitanika koji su nastavili da se bave sportom slučajnim metodom selektovana su 44 ispitanika metodom *Random selection* koji su po polu, vrsti sporta i uzrastu ujednačeni sa grupom ispitanika koji su odustali od sporta.

Razlike ispitanika koji su odustali i koji su nastavili da se bave sportom u ispitivanim varijablama

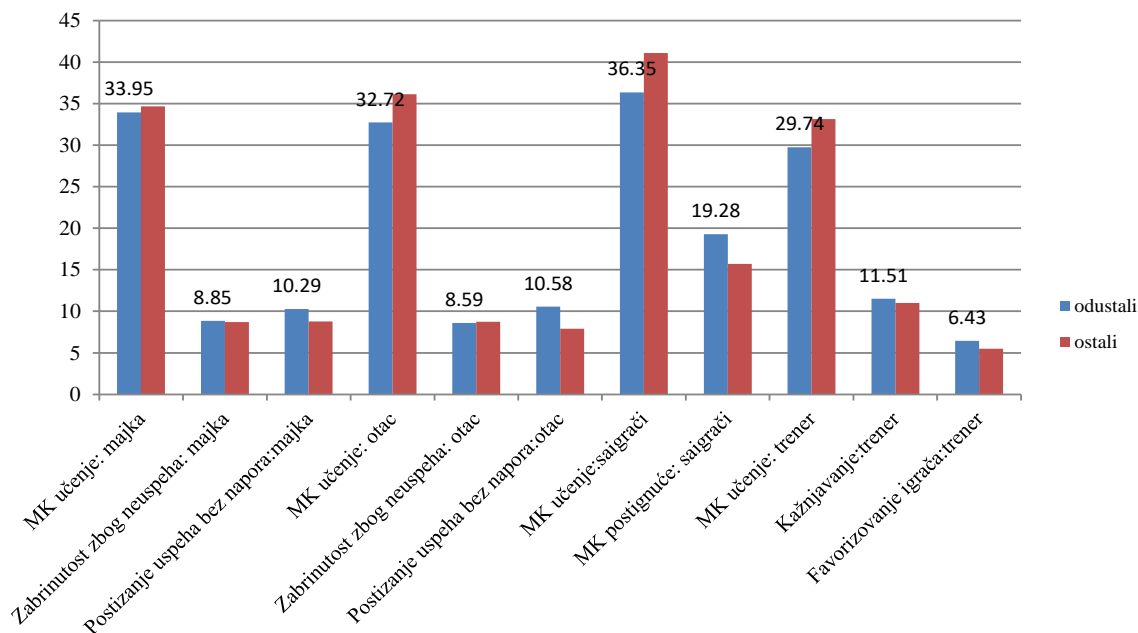
Kako bi se ispitalo da li postoje statistički značajne razlike u socijalnim i psihološkim varijablama između ispitanika koji su nastavili da se bave sportom i ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom, sprovedene su jednosmerne analize varijanse. U Tabeli 24, prikazane su samo statistički značajne razlike, dok se u Prilogu 2 nalaze tabele sa potpunim rezultatima.

Ispitanici koji su odustali od sporta postižu statistički značajno više skorove na varijablama Postizanje uspeha bez napora / oba roditelja i Motivaciona klima usmerena na postignuće kreirana od strane saigrača. Sa druge strane, ispitanici koji su ostali u sportu postižu statistički značajno više skorove na varijablama Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera i saigrača i Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira otac (Tabela 24).

Tabela 24. Statistički značajne razlike između ispitanika koju su odustali i koji su nastavili da se bave sportom u socijalnim i psihološkim faktorima i motivaciji

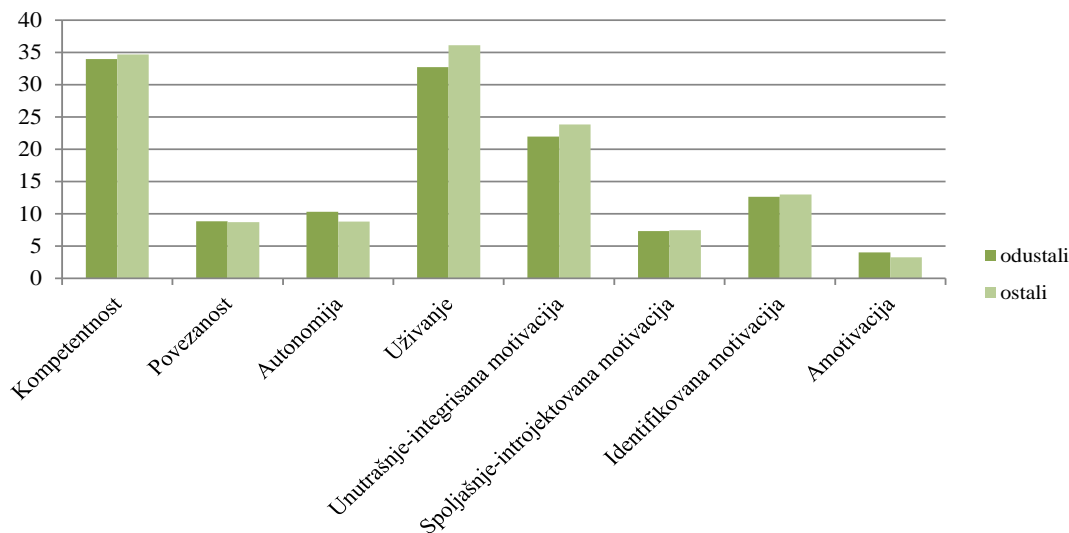
| | | N | A.S. | S.D. | F | p |
|--|-----------------|----|-------|-------|---------------|-------------|
| Postizanje uspeha bez napora:majka | ostali | 43 | 8.79 | 3.25 | 4.499 | .037 |
| | odustali | 44 | 10.29 | 3.36 | | |
| MK učenje: otac | ostali | 41 | 36.12 | 3.35 | 9.055 | .004 |
| | odustali | 40 | 32.72 | 6.38 | | |
| Postizanje uspeha bez napora:otac | ostali | 40 | 7.90 | 3.99 | 8.972 | .004 |
| | odustali | 41 | 10.58 | 4.07 | | |
| MK učenje: saigrači | ostali | 41 | 41.10 | 4.59 | 12.919 | .001 |
| | odustali | 40 | 36.35 | 7.07 | | |
| MK postignuće: saigrači | ostali | 39 | 15.69 | 6.13 | 6.005 | .017 |
| | odustali | 39 | 19.28 | 6.79 | | |
| MK učenje: trener | ostali | 40 | 33.12 | 2.20 | 11.364 | .001 |
| | odustali | 39 | 29.74 | 5.94 | | |
| Kompetentnost | ostali | 44 | 4.74 | .342 | 15.691 | .000 |
| | odustali | 38 | 4.30 | .622 | | |
| Autonomija | ostali | 43 | 4.15 | .760 | 6.109 | .015 |
| | odustali | 43 | 3.67 | 1.023 | | |
| Povezanost | ostali | 42 | 4.76 | .323 | 16.497 | .000 |
| | odustali | 43 | 4.37 | .525 | | |
| Unutrašnje-integrisana motivacija | ostali | 42 | 23.86 | 2.101 | 9.064 | .003 |
| | odustali | 43 | 21.95 | 3.531 | | |
| Amotivacija | ostali | 44 | 3.25 | .967 | 4.090 | .046 |
| | odustali | 42 | 4.00 | 2.252 | | |
| Profesionalno bavljenje sportom | ostali | 44 | 4.85 | .479 | 40.330 | .000 |
| | odustali | 44 | 3.66 | 1.180 | | |
| Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom | ostali | 44 | 1.04 | .211 | 10.554 | .002 |
| | odustali | 44 | 1.54 | .999 | | |

Statistički značajne razlike u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem u sportu postoje kada je u pitanju potreba za Povezanošću, Kompetencijom i Autonomijom u korist ispitanika koji su nastavili da se bave sportom. Ispitanici koji su odustali od sporta procenjuju da su ove tri potrebe u manjoj meri zadovoljene kroz njihovo bavljenje sportom (Tabela 24).



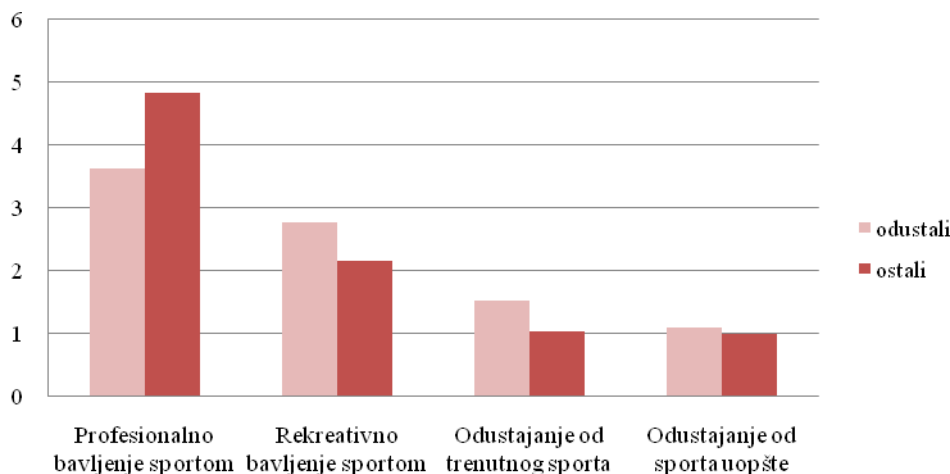
Grafikon 4. Postignuti skorovi na opaženim motivacionim klima obe grupe ispitanika

Kada je u pitanju motivacija za bavljenjem sportom, statistički značajne razlike između ispitanika koji su nastavili i koji su odustali od sporta postoje u Unutrašnje-integriranoj motivaciji i Amotivaciji. Ispitanici koji su nastavili da se bave sportom postižu više skorove na Unutrašnje-integriranoj motivaciji, dok ispitanici koji su odustali od bavljenja sportom postižu više skorove na Amotivaciji (Prilog 2).



Grafikon 5. Postignuti skorovi na psihološkim potrebama i motivaciji obe grupe ispitanika

Kada je u pitanju planiranje daljeg bavljenja sportom, postoje statistički značajne razlike između ove dve grupe ispitanika i to u nameri da se nastave da se bave profesionalno sportom i nameri da se odustane od sporta kojim se trenutno bave. Ispitanici koji su odustali od sporta postižu niže skorove na varijabli Profesionalno bavljenje sportom i više skorove na varijabli Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom (Tabela 24).



Grafikon 6. Postignuti skorovi na varijablama Planiranje daljeg učešća u sportu

Kratak rezime dobijenih rezultata

Dobijeni rezultati omogućavaju kreiranje profila mladih sportista koji odustaju od bavljenja sportom. Sportista koji odustane od sporta ima između 13 i 14 godina i potiče iz porodice sa prosečnim socioekonomskim statusom; gde postoji više od jednog deteta. Bar jedan od roditelja je imao sportsko iskustvo u mladosti. Opaža da roditelji vrednuju postignuće pre svega i postizanja cilja bez ulaganja velikog truda. Često ga kritikuju zbog neuspeha i upoređuju sa drugim igračima. Skloni su kreiranju pritiska oko sportskog takmičenja i pobede. Što se tiče školskog uspeha, postiže odličan do vrlo dobar uspeh u školi.

U sportskom timu opaža da trener ima nejednak odnos prema igračima, da ih često međusobno poredi i podstiče da se međusobno takmiče, da ističe značaj pobede i daje pozitivnu povratnu informaciju onim igračima koji postignu najveći broj poena, a ne onima koji su uložili trud i napor. Nema doživljaj da trener pruža podršku i da vrednuje rad i trud. Saigrače opaža kao takmičarski nastrojene koji kritikuju njegove neuspehe i ne vrednuju

timsku igru. Nema doživljaj da pripada sportskom timu niti da može da uspostavi bliske odnose sa saigračima i trenerom. Tokom treniranja nema utisak da je dovoljno kompetentan, preispituje svoje sposobnosti i stiče utisak da ne poseduje dovoljno veština da uspešno savlada sportske izazove. Opaža da nema pravo odlučivanja i stiče utisak da bavljenje sportom više nije njegov izbor i sumnja u svoju odluku da se uopšte i bavi sportom. Nije mu jasno zašto se i dalje bavi sportom.

XII DISKUSIJA

Dečji i omladinski sport probudio je interesovanje istraživača poslednjih četrdeset godina (Sol Alvaret et al., 2012), zbog značajne uloge koju ima u razvoju pojedinca (npr. Agans, Johnson, & Lerner, 2017; Vella, Cliff, & Okely, 2014), društva (npr. Koković, 2000; Žugić, 1996), ali i samog sporta (npr. Cote, Baker, & Abernethy, 2007). Budući sportski talenti i vrhunski sportisti identifikuju se i selektuju, upravo, iz korpusa dečjeg i omladinskog sporta. Sportista koji se bavi omladinskim sportom, razvojno gledano, je adolescent, a adolescencija predstavlja period najznačajnijih promena u životu pojedinca, ali i sportiste. Tokom adolescencije, osim razvojnih promena kroz koje adolescent prolazi, u kontekstu sporta, dolazi do razvoja i razmišljanja o daljem učešću u sportu. Sportista prelazi na stadijum specijalizacije (od 13. do 16. godine), te odabira jedan sport kojim će nastaviti aktivno da se bavi, uz razumevanje da sport više nije samo izvor uživanja, već i prilika za ostvarenje profesionalne karijere (Cote, Baker, & Abernethy, 2007).

Međutim, uprkos činjenici da dečji i omladinski sport predstavljaju najzastupljeniju aktivnost kojom se adolescenti bave (Dangi & Witt, 2016), postoji značajan trend odustajanja od sporta, upravo u ovom periodu. Odustajanje od sporta postala je tema kojoj su se istraživači posebno posvetili u cilju razumevanja procesa koji se odvija ispod namere da se odustane od sporta. Ispitivanjem većeg broja različitih faktora koji imaju ulogu u ovom procesu, istraživači su kreirali različite modele, sa različitim teorijskim uporištima. Pokazalo se da je jedan od ključnih faktora u ovom procesu upravo motivacija, pokretačka snaga koja usmerava pojedinca ka, ili od aktivnosti (Eccles & Wigfield, 2002), a veliki broj istraživanja istakao je da je za razumevanje odustajanja od sporta u adolescenciji potrebno istražiti motivacione procese koji se odvijaju unutar procesa donošenja odluke da se odustane od sporta (Vallerand & Rouseau, 2001; Gould & Petlichkof, 1988 prema: Wagnsson & Patriksson, 2013). Jedan od empirijski potvrđenih, integrativnih modela, koji ujedno predstavlja i teorijsko polazište ovog rada, jeste Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije (Vallerand, 1995). Na osnovu ovog modela, odustajanje od sporta posmatra se kao proces na koji međusobno deluju socijalni faktori, psihološki medijatori i motivacija. Budući da je adolescencija obojena interpersonalnim odnosima, koji značajno utiču na motivacione procese, ovo istraživanje istražuje socio-psihološke faktore koji mogu doprineti razumevanju odustajanja od sporta u adolescenciji. Za značajne socijalne faktore uzete su opažene motivacione klime kreirane od strane roditelja, trenera i saigrača, a za psihološke medijatore

osnovne psihološke potrebe (potreba za kompetencijom, povezanošću i autonomijom) i potreba za uživanjem, kao značajnim i izraženim potrebama u adolescenciji (Erikson, 2008; Lacković-Grgin, 2005). Motivacija za bavljenje sportom posmatrala se kao višedimenzionalni konstrukt u skladu sa Teorijom samoodređenja. Diskusija rezultata biće predstavljena prema definisanim ciljevima istraživanja.

Problematika mernih instrumenata u istraživanju odustajanja od sporta

Prilikom ispitivanja konstrukata i procesa koji se odvijaju tokom adolescencije, istraživači često nailaze na poteškoće u kreiranju i pronalaženju adekvatnih instrumenata koji bi uspešno merili ispitivane pojave, a u isto vreme bili razumljivi za adolescente. Ova uzrasna dilema bila je prisutna i u ovom istraživanju. Prilikom prevoda instrumenata, vođeno je računa, da ajtemi budu jezički razumljivi za adolescente i ujednačeni, budući da se merio jedan konstrukt (motivaciona klima) od tri različita agensa (roditelji, trener, saigrači). Većina upotrebljenih upitnika, po prvi put primenjena je na srpskoj adolescentnoj populaciji, stoga je prvi cilj istraživanja bio provera psihometrijskih karakteristika instrumenata.

Upitnik koji se odnosi na merenje opažene motivacione klime kreirane od strane majke i oca (PIMCQ-2, White, Duda, & Hart, 1992), pokazuje zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike i odgovara teorijskoj postavci upitnika o postojanju tri subskale: Motivaciona klima usmerena na učenje, Postizanje uspeha bez napora i Zabrinutost zbog neuspeha. Međutim, u samoj primeni upitnika uočeno je da mladi sportisti imaju poteškoće u razumevanju formulacija ajtema (npr. „Moja majka čini da se zabrinem zbog neuspeha jer ću izgledati loše u njenim očima”). S obzirom na to da roditelji tokom adolescencije u manjoj meri aktivno učestvuju u sportskim aktivnostima dece, moguće je da su ispitanici imali poteškoće da povežu ponašanja roditelja sa samim sportom, kao i da su ovako definisani ajtemi apstraktni za adolescenta.

Upitnik za procenu opažene motivacione klime kreirane od strane trenera (PMCSQ-2; Newton, Duda & Yin, 2000), pre postizanja zadovoljavajućih psihometrijskih karakteristika, pretrpeo je modifikacije i eliminaciju određenih ajtema. Dobijena struktura upitnika ne odgovara u potpunosti teorijskoj postavci, ali izdvaja tri subskale: Motivacionu klimu usmerenu na učenje, Kažnjavanje grešaka od strane trenera i Favorizovanje igrača. U samoj primeni, pokazalo se da ispitanici različito tumače ajteme koji formiraju Kažnjavanje

grešaka. Pojedini ispitanici istakli su da je kazna nekad zaslužena i da je ona deo učenja, a ne ponašanje koje negativno utiče na njih. Ova neusaglašenost oko shvatanja ajtema vezanih za Kažnjavanje, u maloj meri, ogleda se u smeru korelacija ove subskale i ispitivanih varijabli.

Upitnik za procenu opažene motivacione klime kreirane od strane saigrača (MCYSQ, Ntoumanis & Vazou, 2005), takođe, bio je modifikovan i skraćen kako bi dostigao zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike. Umesto pet subskala koje su autori upitnika izdvojili prilikom njegovog kreiranja, u ovom istraživanju izdvojene su dve subskale: Motivaciona klima usmerena na učenje i Motivaciona klima usmerena na postignuće.

Kada je u pitanju upitnik koji meri koliko su osnovne psihološke potrebe zadovoljenje tokom bavljenja sportom (BNSSS, Ng, Lonsdale, & Hodge, 2011), nije dobijena pretpostavljena struktura koju su istakli autori. Nakon eliminisanja određenog broja ajtema, izdvojene su tri subskale: Kompetencija, Povezanost i Autonomija. Prema pretpostavci autora upitnika, potreba za autonomijom procenjuje se na osnovu tri subskale: Izbor, Voljnost i IPLOC. U ovom istraživanju, upravo su najviše poteškoća, u samoj primeni, zadavali ajtemi koji su se odnosili na ove tri subskale. Naime, ispitanici nisu mogli da naprave distinkciju između izbora i volje, budući da su ajtemi veoma slično konstruisani, dok su ajtemi koji se odnose na IPLOC previše apstraktni. I ranija istraživanja pokazala su da teorijska struktura potrebe za autonomijom nije stabilna, te da se uglavnom izdvaja jedna subskala koja se odnosi na potrebu za autonomijom (Vesković, 2012).

U ovom istraživanju, grupa psiholoških medijatora, proširena je potrebom za uživanjem. Potreba za uživanjem može se posmatrati kao hedonistička, gde je pažnja na ishodu, ili eudamonična, gde je pažnja usmerena na proces i sadržaj (Ryan et al., 2008). Potreba za uživanjem procenjivala se na osnovu pet ajtema, subskale iz upitnika Sportske posvećenosti (Sport Commitment Questionnaire-2, Scanlan et al., 2015). Na ispitivanom uzorku, ova subskala pokazala je zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike. Ajtemi koji kreiraju subskalu Uživanje, definisani su tako, da zapravo, mere hedonističku potrebu za uživanjem u sportu.

Prema Teoriji samoodređenja, motivacija predstavlja višedimenzionalni konstrukt, na osnovu kojeg se može izdvojiti šest vrsta motivacije na osnovu stepena autonomnosti svake (Ryan & Deci, 2000). Tako, pretpostavlja se da postoji unutrašnja, spoljašnja, integrisana, introjektovana, identifikovana motivacija i amotivacija. Na osnovu Teorije samoodređenja,

autori upitnika za procenu sportske motivacije (SMS-II, Pelletier, Rocchi, Vallerand, Deci, & Ryan, 2013) pretpostavili su da upitnik meri upravo navedenih šest motivacija. Međutim, na našem uzorku, nakon eliminisanja određenih ajtema, izdvojile su se četiri subskale motivacije: Unutrašnje-integrirana, Spoljašnje-introjektovana, Identifikovana motivacija, i Amotivacija. Subskalu Unutrašnje-integrirana motivacija čine ajtemi koji se odnose na unutrašnju i integriranu motivaciju. U skladu sa Teorijom samodoređenja integrirana motivacija definiše se kao visoko autonomna spoljašnja motivacija, stoga se prirodno priključila unutrašnjoj motivaciji. Osoba koja je integrativno motivisana izvršava neku aktivnost zbog postizanja cilja, ali je taj cilj značajan za nju i ona ga usklađuje sa svojim ostalim delovima i selfom, što je upravo blisko unutrašnjoj motivaciji (Vesković, 2012). Subskala Spoljašnje-introjektovana motivacija predstavlja spoj spoljašnje i introjektovane motivacije, sličnih karakteristika: nisko su samoregulativne i u manjem stepenu autonomne. Spoljašnja motivacija podrazumeva ponašanja kako bi se izbegla kazna i dobila nagrada, dok introjektovana motivacija podrazumeva ponašanja prilikom kojih osoba izvršava aktivnost radi izbegavanja osećanja krivice. Subskale Identifikovane motivacije i Amotivacije u potpunosti odgovaraju teorijski pretpostavljenim oblicima motivacije.

Instrumenti korišćeni u istraživanju poseduju zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike, ali zahtevaju dodatne provere i izmenu određenih ajtema kako bi adolescenti sa većim razumevanjem mogli da popune upitnike, značajne za ispitivanje procesa u dečjem i omladinskom sportu.

Karakteristike ispitanika koji su učestvovali u istraživanju

Rezultati deskriptivne statistike uzorkovanih sportista, na ispitivanim varijablama, pokazuju da su ispitanici u velikoj meri zadovoljni svojim učešćem na terenu i načinom na koji trener koristi njihove potencijale i sposobnosti. Osim zadovoljstva, uočava se opažanje ispitanika da roditelji kreiraju, pre svega, motivacionu klimu usmerenu na učenje. Postoji usaglašenost između motivacione klime koju kreira majka i koju kreira otac. Naime, na ispitivanom uzorku i majka i otac, u istoj meri, kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, ali i motivacionu klimu usmerenu na postignuće. Na prvi pogled, ovi rezultati govore o vaspitnom stilu roditelja, da postoji uzajamnost i doslednost u ponašnju oca i majke, kako su pokazala i ranija istraživanja, da oba roditelja podjednako ističu značaj postizanja uspeha bez napora, kao i značaj učenja i truda u razvoju veština (White, 1988 prema: Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013), ali da otac u većoj meri izaziva kod sportiste strah i

zabrinutost zbog neuspeha (White, 1988 prema: Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013). Na našem uzorku, sportisti procenjuju da i otac i majka u većoj meri, kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, ali s druge strane, pretpostavku o usaglašenosti motivacione klime koju kreiraju majka i otac treba uzeti s oprezom. Uprkos činjenici da je prilikom procedure zadavanja upitnika istaknuto da majka i otac ne moraju da imaju iste stavove i ponašanja po pitanju sporta, uz fizički odvojena pitanja vezana za majku i oca, postoji mogućnost da su ispitanici popunjavali upitnike na isti način za oba roditelja, bez obzira da li se majka i otac zaista usaglašavaju po pitanju sportskog učešća adolescenta.

Kada je u pitanju opažena motivaciona klima koju kreira trener i saigrači, ispitanici procenjuju da oba socijalna agensa u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, kako su pokazala ranija istraživanja (npr. Horn, Byrd, Martin, & Young, 2012; McPherson, 2015). Moguće je da mladi sportisti, u periodu kada je pažnja usmerena na tehničko usavršavanje u sportu, u većoj meri, opažaju ponašanja trenera i saigrača usmerena na podršku i instrukcije povodom same igre.

Na osnovu deskriptivnih podataka, može se uočiti da ispitanici postižu visoke skorove kada su u pitanju osnovne psihološke potrebe i potreba za uživanjem. Mladi sportisti procenjuju da kroz bavljenje sportom zadovoljavaju potrebu za kompetencijom, autonomijom, povezanošću i uživanjem. Tokom adolescencije ove potrebe su znatno izražene (Erikson, 2008), te aktivnosti koje dovode do njihovog zadovoljenja dobijaju na značaju kod adolescenata. Kada se pogledaju rezultati, tj. stepen opažene motivacione klime usmerene na učenje koju kreiraju značajni drugi, ne iznenađuje što ispitanici ističu da su im u većoj meri zadovoljene osnovne psihološke potrebe.

Kada je u pitanju motivacija za bavljenje sportom, uočava se da su ispitanici u većoj meri motivisani visoko samoregulatornim oblicima motivacije, poput Unutrašnje-integrirane motivacije i Identifikovane motivacije. Budući da se uzorak sastoji od sportista koji se aktivno bave duži niz godina jednim sportom, kao i da ispitanici opažaju da su njihove potrebe u većoj meri zadovoljene, ne iznenađuje što postižu više skorove upravo na onim oblicima motivacije koji podrazumevaju visok stepen zadovoljstva, uživanja i želje za razvojem i demonstriranjem kompetencije. U skladu sa izraženim skorovima na socijalnim, odnosno psihološkim faktorima i motivaciji za bavljenje sportom, i namere sportista su jasne. Ispitivani sportisti postižu više skorove kada je u pitanju namera da se profesionalno bave sportom, a niže skorove kada je u pitanju namera da se odustane od sporta.

Kada su u pitanju polne razlike u opažanju motivacione klime, dobijeni rezultati pokazuju da devojčice, u većoj meri, procenju da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje. Devojčice opažaju da majka i otac, kao i trener i saigrači, u većoj meri kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje, dok dečaci opažaju da saigrači kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, što su i ranija istraživanja pokazala (Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013; Vazou, Ntoumanis, & Duda, 2006; White, Kavassanu, & Guest, 1998).

Zanimljivo je da devojčice opažaju da otac svojim ponašanjem izaziva veću zabrinutost zbog neuspeha, a da dečaci opažaju da to radi majka. Iako, na prvi pogled, roditelji imaju usaglašene stavove i ponašanja vezana za sport, uočava se da dečaci i devojčice ta ponašanja drugačije tumače, tj. da roditelji imaju drugačije stavove kada je u pitanju sport za devojčice i sport za dečake. I ranija istraživanja pokazala su da devojčice opažaju da otac u većoj meri ispoljava stavove i ponašanja koja izazivaju strah i zabrinutost zbog neuspeha, te da u većoj meri kreira motivacionu klimu usmerenu na postignuće (Vesković, Valdevit, & Đorđević-Nikić, 2013).

Značajne polne razlike postoje i kada je u pitanju potreba za Povezanošću i Uživanjem, kao i u stepenu izraženosti Unutrašnje-integrirane motivacije. Devojčice procenjuju da bavljenje sportom, u većoj meri, zadovoljava njihovu potrebu za uspostavljanjem bliskih odnosa u sportu i pripadnosti, te da sport omogućava da kroz učešće u njemu uživaju. Za razliku od dečaka, devojčice su motivisane unutrašnjom potrebom da se bave sportom, što je u skladu i sa izraženijom potrebom za uživanjem koju osećaju tokom bavljenja sportom. I ranija istraživanja pokazala su da postoje značajne polne razlike u motivaciji za bavljenje sportom (Deaner, 2013), kao i zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba (Tubić, Đorđić, & Poček, 2012; Van Wersch, Trew, & Turner, 1990).

Dobijene polne razlike ukazuju na različitu socijalizaciju dečaka i devojčica, van sporta, ali i u sportu. Devojčice se tokom odrastanja i razvoja, usmeravaju ka uspostavljanju interpersonalnih odnosa, razvoju socio-emocionalnih veština, gde se ne ističe značaj kompetencije, već društvenosti. Tako, devojčice u većoj meri, kroz sport, zadovoljavaju potrebu za povezanošću i usmerene su ka njoj. Značajni drugi u sportu drugačije gledaju na ženski i muški sport. Muški sport obojen je snagom, a ženski taktikom, gde se posebno ističe značaj kooperativne igre (Deaner, 2013; Vealey & Chase, 2016). Kod dečaka se razvija veći stepen kompeticije i pritisak za postignućem (Deaner, 2013; Vealey & Chase, 2016), što

dovodi do opažanja da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, ali i do smanjenog stepena uživanja u samom sportu. Za razliku od interpersonalnih odnosa devojčica, koje se trude da izbegnu konflikte povodom sportskog postignuća (Weiss & Smith, 2002), kod dečaka se odnosi uspostavljaju na osnovu podjednake fizičke sposobnosti (Weiss & Smith, 2002) što često može dovesti do konflikta i međusobnog nadmetanja. Dečaci se od malih nogu uče kompeticiji, odnosno oni koji su najbolji u sportu imaju socijalno poželjniji status. Kod devojčica ovaj pritisak nije toliko izražen, jer se uspeh u sportu povezuje sa maskulinom ulogom. U vršnjačkom okruženju devojčica, maskulinitet nije poželjan, čak štaviše, predstavlja faktor rizika za odbačenost (Kreiger, 2008). Roditeljska uloga u učešću u dečjem i omladinskom sportu razlikuje se za dečake i devojčice. Ranija istraživanja pokazala su da je majka značajni inicijator sportske aktivnosti devojčica, a otac dečaka (Kremer, Trew, & Ogle, 1997). Međutim, kada je u pitanju sportsko postignuće, dolazi do promene uloga. Očevi u većoj meri uzimaju aktivno učešće u dečjem i omladinskom sportu, jer se opažaju kao stručnjaci u sportu, na osnovu stereotipa da je sport muška aktivnost (Murugeesan & Mohd Hasan, 2018), ali i na osnovu toga što sami provode više vremena u fizičkim aktivnostima (Berthold, 2012). Devojčice u većoj meri procenjuju da su muške figure kompetentnije u sportu i pridaju im značajniju ulogu kada je u pitanju sportski razvoj i postignuće (Murugeesan & Mohd Hasan, 2018). Samim tim, očevi i muški treneri, imaju značajnije uloge u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba i razvoju motivacije za bavljenje sportom kod devojčica. Tradicionalno, uloga majke u sportu često se odnosi na socio-emocionalnu podršku, dok se uloga oca ogleda u podsticanju učenja sportskih veština (Berthold, 2012), gde one čine deo motivacione klime usmerene na učenje. Tako dobijene polne razlike u ispitivanim varijablama, postoje u periodu adolescencije kao posledica značajnih razlika u socijalizaciji i posmatranju ženskog i muškog sporta.

U kakvom odnosu su socijalni i psihološki faktori i motivacija za bavljenje sportom?

Kako bi se razumeli procesi unutar sporta, neophodno je integrativno sagledavanje faktora koji deluju na kognitivne, bihevioralne i emocionalne ishode. Ovo istraživanje polazi od pretpostavke da socijalni faktori imaju značajnu ulogu u navedenim ishodima sportiste u adolescenciji, što ističu Teorija samoodređenja, Teorija ciljeva i Teorija osnovnih psiholoških potreba. Naime, ove teorije ukazuju na značaj psihosocijalnih faktora u zadovoljenju potreba pojedinca, ali i razvoju motivacije zbog čega se pojedinac nečim bavi.

Kada je u pitanju priroda relacija socijalnih faktora i osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem, rezultati analize korelacije pokazuju da je opažena motivaciona klima kreirana od strane roditelja, trenera i saigrača značajno povezana sa zadovoljenjem osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem. U okviru Teorije samoodređenja, aspekti individualnog funkcionisanja, poput urođenih osnovnih psiholoških potreba, nalaze se u međuzavisnom odnosu sa socijalnim kontekstom (Deci & Ryan, 2000). Da bi sportista imao zadovoljene osnovne psihološke potrebe i potrebu za uživanjem, neophodno je da opaža da trener, pre svih, a potom i roditelji i saigrači, kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje. I ranija istraživanja pokazala su da su socijalni faktori, poput opažene motivacione klime, značajno povezani sa zadovoljenjem psiholoških potreba (Brustad, Babkes, & Smith, 2001; Braithwaite, Spray, & Warburton, 2011; Sol Avarez et al., 2012). Međutim, ono što se može primetiti na osnovu rezultata analize korelacije, jeste da potreba za Autonomijom ima najniži koeficijent korelacije sa opaženom motivacionom klimom koju kreiraju roditelji. Uloga roditelja menja se sa uzrastom sportiste, a ulaskom u adolescenciju, roditelji u većoj meri pružaju socio-emocionalnu podršku, a u manjoj učestvuju u samom procesu sporta (Fraser-Thomas et al., 2008). Tako, ne iznenađuje što je zadovoljenje potrebe za autonomijom, u većoj meri, povezano sa ponašanjem trenera i saigrača, agensima sa kojima sportista direktno stupa u interakciju po pitanju odlučivanja i autonomnog ponašanja u sportu. Roditelji imaju ulogu u zadovoljenju potrebe za autonomijom, ali nisu na terenu sa sportistom, kao trener i saigrači.

Rezultati analize korelacije između socijalnih faktora i motivacije pokazali su da, iako se ne očekuje da opažena motivaciona klima ima direktan uticaj na vrstu motivacije, postoji umerena povezanost opažene motivacione klime usmerene na učenje i visoko samoregulatornih oblika motivacije, a u negativnom smeru sa nisko samoregulatornim oblicima motivacije, pre svega, Amotivacijom. Uočava se da je za visoko samoregulatorne oblike motivacije relevantna motivaciona klima usmerena na učenje, a koju kreiraju roditelji, trener i saigrači. Sa druge strane, odsustvo motivacione klime usmerene na učenje i prisustvo klime usmerene na postignuće povezano je sa razvojem nisko samoregulatornih oblika motivacije, poput Amotivacije, kako su i ranija istraživanja pokazala (Cote, Baker, & Abernethy, 2003; Cote & Fraser – Thomas, 2007; Vallerand, 1997).

Analize korelacije, omogućile su kreiranje i ispitivanje modela u skladu sa Hijerarhijskim modelom unutrašnje i spoljašnje motivacije, gde socijalni faktori putem

psiholoških medijatora deluju na vrstu motivacije za bavljenje sportom. U skladu sa preduslovima neophodnim za sprovođenje analize strukturalnog modelovanja jednačinama, u model su uključene one varijable koje ostvaruju značajne interkorelacije sa svim ispitivanim varijablama.

Model koji se sastoji od socijalnih faktora (opažena motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane majke, oca, trenera i saigrača) i psiholoških medijatora (potreba za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem) i dve vrste motivacije (Unutrašnje-integrirana motivacija i Amotivacija) zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja, što je prema Tompsonu dovoljno kako bi model bio prihvaćen (Thompson, 1997). Roditelji, trener i saigrači, zajedno, imaju značajnu ulogu u objašnjenju motivacije za bavljenje sportom i predstavljaju značajne prediktore osnovnih psiholoških potreba. Ovakav model statistički značajno objašnjava 24.3% varijanse potrebe za Povezanošću, 16.3% potrebe za Kompetencijom, 32.2% Unutrašnje-integrirane motivacije i 15.6% Amotivacije. Procenti objašnjene varijanse su u skladu sa ranijim istraživanjima (npr. Joesaar, 2012, Vesković, 2012). Međutim, ovakav model, statistički značajno ne objašnjava potrebu za Uživanjem.

Kada je u pitanju potreba za Povezanošću, kao značajni individualni prediktor izdvaja se, pre svega, opažena motivaciona klima kreirana od strane saigrača, potom trenera, i na kraju, majke. Opažena motivaciona klima kreirana od strane oca ima udeo u zajedničkom delovanju socijalnih faktora na zadovoljenje potreba, ali se ne izdvaja kao značajan individualni prediktor. Tokom adolescencije, dolazi do pomeranja odnosa sa roditeljima, gde adolescent u većoj meri provodi vreme sa vršnjacima, čije mišljenje postaje relevantno (Lacković-Grgin, 2005). U kontekstu sporta, saigrači predstavljaju dominantnu socijalnu grupu koja utiče na zadovoljenje potrebe za Povezanošću. Kroz pružanje podrške, ali i vrednovanja i prihvatanje svakog pojedinca kao važnog, saigrači utiču na doživljaj pripadnosti i bliskosti. Sportista opaža da pripada socijalnoj grupi koja omogućava da isproba različita ponašanja, bez rizika od odbacivanja i izrugivanja. Mladi sportista, na stadijumu specijalizacije, u velikoj meri oslanja se na saigrače, koji predstavljaju mrežu sigurnosti u nesigurnom periodu (Hendry et al., 1993), a koji mogu da razumeju zahteve i potrebe sportiste jer se i sami nalaze u istoj poziciji.

Osim saigrača, trener, kao figura sa kojom sportista provodi veliku količinu vremena, svojim ponašanjem utiče na doživljaj sportiste o pripadnosti samom timu. Ukoliko trener ima pravedan odnos prema svim igračima, pri čemu pruža podršku u trenucima neuspeha, a i u

trenucima uspeha, sankcioniše nadmetanje među saigračima i ističe značaj sportskog ponašanja, sportista će imati doživljaj bliskosti sa trenerom, kao i da on sam vredi i ima značajnu ulogu u timu. Većina novijih istraživanja bavi se upravo odnosom trenera i igrača, te ističe da u kontekstu sporta trener predstavlja novu figuru afektivne vezanosti, koja utiče na zadovoljenje potrebe za povezanošću (Kenow & Williams, 1999 prema: Xan Yang, 2011).

Uloga majke u sportu odnosi se, prevashodno, na pružanje socio-emocionalne podrške (Berthold, 2012), samim tim ukoliko majka pruža podršku mladom sportisti, on će u većoj meri imati zadovoljenu potrebu za povezanošću. Uprkos činjenici da dolazi do pomeranja i menjanja kvaliteta odnosa sa roditeljima tokom adolescencije, kroz motivacionu klimu usmerenu na učenje, adolescent opaža da taj primarni odnos afektivne vezanosti predstavlja sigurnu bazu u nesigurnom vremenu.

Osim činjenice da roditelji i saigrači, zajedno sa trenerom, imaju zajednički udeo u zadovoljenju potrebe za Uživljajem i Kompetencijom, kao značajan individualni prediktor izdvaja se i opažena motivaciona klima usmerena na učenje, kreirana od strane trenera. Uloga trenera u životu mladog sportiste postaje dominantna sa uzrastom i zahtevima trenažnog procesa. Odnos sa trenerom se menja, tako, na stadijumu specijalizacije dolazi do razvoja recipročnog odnosa u okviru kojeg trener primarno sagledava i razvija tehničke i fizičke veštine sportiste (Fraser-Thomas et al., 2008). Budući da se trener opaža kao sportski stručnjak, on u velikoj meri utiče na doživljaj kompetencije sportiste. Usmeravanjem i davanjem povratne informacije, uz sagledavanje potencijala i mogućnosti sportiste, on aktivno utiče na razvoj veština, ali i uverenja sportiste da je sposoban da izvrši određenu aktivnost. Podučavanjem sportiste da bude odgovoran za svoje akcije, uz jačanje kompetencije, dovodi do internalizacije postignutog i većeg stepena lične kontrole (Weinstein & DeHaan, 2014). Pružanjem mogućnosti svakom igraču da doprinese igri, uz podržavanje napretka, a ne kritiku nedostataka, trener razvija samopouzdanje i poverenje kod sportiste.

Međutim, iako se motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera izdvaja kao značajan prediktor potrebe za Uživljajem, socijalni faktori, zajedno, ne objašnjavaju značajno procenat objašnjene varijanse potrebe za Uživljajem. Ovakvi rezultati ukazuju na to da uživanje predstavlja hedonističku potrebu, unutrašnje orijentisanu, koja ne zavisi u velikoj meri od socijalnih faktora, već primarno od samog pojedinca i opažanja da li mu neka aktivnost prija ili ne. Uživanje u sportu, u ovom istraživanju, merilo se na osnovu pet ajtema, usmerenih ka emocionalnom doživljaju sportiste prilikom bavljenja sportom.

Ovako definisani ajtemi merili su hedonističko zadovoljenje potrebe, nagonske potrebe, a ne psihološke potrebe, zbog čega je statistički značajno ne objašnjavaju.

Prema Teoriji samoodređenja, zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba utiče na razvoj samoregulisane motivacije (Ntoumanis, 2012), tj. unutrašnje motivacije i visoko samoregulatornih oblika spoljašnje motivacije, jer deluju kao antecedenti motivacije. Kao značajni psihološki medijatori Unutrašnje-integrirane motivacije izdvojila se potreba za Uživanjem i Povezanošću. Unutrašnje-integrirana motivacija, kao spoj dve visoko autonomne motivacije, odnosi se na motivaciju sportiste da se bavi sportom usled unutrašnjih razloga, odnosno doživljava zadovoljstva. Sportista sa visoko samoregulatornim oblicima motivacije ulazi u aktivnosti koje ga vode ka saznanju, uživanju. Budući da ovako motivisani pojedinci pokazuju inicijativu za svesni odabir aktivnosti koje pružaju zadovoljstvo, ne iznenađuje da je upravo zadovoljena potreba za Uživanjem značajan prediktor Unutrašnje-integrirane motivacije. Zadovoljenje nagona, razvojno gledano, najranije se javlja kao značajan motiv ponašanja (Reeve, 2010). Deca navode upravo uživanje kao jedan od najčešćih razloga bavljenja sportom (Light, Harvey, & Memmert, 2011), samim tim ovako hedonistički orijentisana potreba ima značajnu ulogu u razvoju visoko samoregulatornih oblika motivacije, poput Unutrašnje-integrirane motivacije, a njeno nezadovoljenje dovodi do razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacija, poput Amotivacije. Potreba za povezanošću odnosi se i na zadovoljstvo prilikom uspostavljanja interpersonalnih odnosa. Da bi sportista razvio Unutrašnje-integriranu motivaciju neophodno je da oseti da u datoj aktivnosti (sportu), ima mogućnost doživljava zadovoljstva prilikom socijalnih interakcija, tj. da je njegova potreba za Povezanošću zadovoljena. Sportista koji ima doživljaj da u sportu postoje ljudi kojima može da veruje, gde ima podršku prilikom istraživanja i usvajanja znanja, imaće visoko samoregulatornu vrstu motivacije. Kao što Teorija osnovnih potreba ističe, sportista može razviti visoko samoregulišuće oblike motivacije, jedino ukoliko su njegove osnovne psihološke potrebe zadovoljene (Joessaar, 2012), tj. na osnovu rezultata ovog istraživanja, ukoliko je zadovoljena potreba za Povezanošću i Uživanjem.

Kada je u pitanju Amotivacija, značajni psihološki medijatori su potreba za Uživanjem i Kompetencijom. Kao i kada je u pitanju Unutrašnje-integrirana motivacija, potreba za Uživanjem, tj. njeno nezadovoljenje dovodi do razvoja Amotivacije. Budući da se Amotivacija posmatra kao neregulisani oblik motivacije gde postoji nedostatak namere, vrednosti, kontrole i doživljava kompetentnosti, nezadovoljenje potrebe za Kompetencijom

direktno je povezano sa njenim razvojem. Sportista koji nema doživljaj da može da postigne uspeh u sportu, smatra da ne poseduje sportske sposobnosti i razvije nisko samoregulatorne oblike motivacije. Potreba za Kompetencijom, demonstriranjem sposobnosti i doživljaja uspeha, kao i uverenje o samoefikasnosti, najčešće su istraživani faktori u okviru psihologije sporta. Deca navode upravo demonstriranje sposobnosti kao jedan od razloga za učešće u sportu (Seefeldt, Ewing, & Walk, 1992), tako da doživljaj nekompetentnosti podrazumeva ujedno i odsustvo razloga za bavljenje sportom.

Na osnovu dobijenih rezultata, može se pretpostaviti da socijalne interakcije i okruženje oblikuju kvalitet samoregulacije, preko delovanja psiholoških medijatora tj. da socijalni faktori (opažena motivaciona klima kreirana od strane roditelja, trenera i saigrača) mogu da usmere individu ka ili od razvojnog cilja, i utiču na zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba, te na taj način deluju na razvoj motivacije (Weinstein & DeHaan, 2014).

Model odustajanja od sporta u adolescenciji

Pre ispitivanja Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije u odustajanju od sporta, sprovedene su analize korelacije u cilju ispitivanja prirode relacija socijalnih, psiholoških faktora i vrste motivacije sa kriterijumskim varijablama (namerom o daljem bavljenju sportom). Rezultati analize korelacije pokazuju da opažena motivaciona klima koju kreiraju roditelji nije direktno povezana sa namerom sportiste o daljem bavljenju sportom u adolescenciji, ali da postoji niska povezanost opažene motivacione klime usmerene na postignuće kreirane od strane trenera i saigrača, i namere sportiste da odustane od sporta kojim se trenutno bavi. Međutim, kada su u pitanju psihološke potrebe i potreba za Uživanjem, uočava se da je zadovoljenje potreba povezano sa namerom sportiste da se profesionalno bavi sportom, tj. da je nezadovoljenje potreba povezano sa namerom sportiste da odustane od sporta kojim se trenutno bavi. Sportista koji opaža da su njegove potrebe zadovoljene kroz sport, imaće doživljaj da bavljenje sportom doprinosi njegovom zadovoljstvu, a svoju budućnost videće u daljem bavljenju sportom. Sa druge strane, ukoliko sportista nema doživljaj kompetencije u sportu, i oseća da nema na koga da se osloni, a da je treniranje postalo obaveza pre svega, a ne uživanje, razmišljaće o napuštanju sporta kojim se trenutno bavi. Osim značajne povezanosti, zadovoljenja potreba i namere sportiste o daljem učestvovanju u sportu, rezultati analize korelacije pokazuju da je motivacija za bavljenje sportom značajno povezana sa namerama sportiste. Naime, kao dve značajne motivacije povezane sa namerama sportiste, izdvajaju se Unutrašnje-integrisana motivacija i

Amotivacija – dve motivacije koje se nalaze na suprotnim krajevima stepena samoregulacije. Ono što su ranija istraživanja pokazala je da unutrašnja motivacija predstavlja dosledno značajan faktor i prediktor učešća u sportu, a da nedostatak motivacije predstavlja faktor rizika za odustajanje od sporta (Joesaar, 2012).

Preliminarne analize korelacije ispitivanih varijabli omogućile su kreiranje modifikovanog, suženog Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije. Prvi model sastojao se od opažene motivacione klime usmerene na učenje kreirane od strane majke, oca, trenera i saigrača, kao grupe socijalnih faktora, zatim potrebe za Kompetencijom, Povezanošću i Uživanjem, kao grupe psiholoških medijatora, Unutrašnje-integrisane motivacije i Amotivacije, i na kraju Namere sportiste da odustane od bavljenja sportom kojim se trenutno bavi. Ovakav model objašnjava 14.9% varijanse Namere sportiste da odustane od bavljenja sportom koji trenutno trenira, i uslovno zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja. Međutim, zbog izostanka značajnih relacija između većeg broja varijabli, model je modifikovan i dodatno sužen. Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera pokazala se kao stabilan i najznačajniji prediktor u prethodno ispitivanim modelima i analizama i ranijim istraživanjima (Gardner, Magee, & Vella, 2016; Rottensteiner, Kontinen, & Laakso, 2015), dok su se isto tako potreba za Kompetencijom i Uživanjem izdvojile kao stabilni i značajni medijatori u ovom, ali i ranijim istraživanjima (Deci & Ryan, 2000; Sol Avarez et al., 2012; Teixeira et al., 2012). Iz suženog modela isključena je Unutrašnje-integrisana motivacija, usled nepostojanja statistički značajne relacije sa Namerom da se odustane od bavljenja trenutnim sportom.

Ovakav model zadovoljava dva kriterijuma indeksa slaganja i odbacuje nultu hipotezu i objašnjava 18.9% varijanse Namere da se odustane od bavljenja trenutnim sportom i 9.9% varijanse Namere da se odustane od bavljenje sportom uopšte. Ranija istraživanja, koja su ispitivala Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije u odustajanju od sporta, objašnjavala su oko 6% varijanse namere sportiste (Joesaar, 2012) gde je ispitivan uticaj jednog socijalnog agensa na razvoj motivacije, uz psihološke potrebe kao psihološke medijatore.

Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera, predstavlja statistički značajan prediktor potrebe za Kompetencijom i Uživanjem, koje predstavljaju statistički značajne psihološke medijatore Amotivacije. Amotivacija, potom, deluje na Nameru da se odustane od bavljenja sportom. Prema Teoriji samoodređenja, Teoriji ciljeva i Teoriji

osnovnih psiholoških potreba, socijalni faktori, utiču kroz psihološke medijatore, na razvoj motivacije. A motivacija predstavlja pokretačku snagu pojedinca, koja ga usmerava ka ili od aktivnosti (Vallerand & Thill, 1993). Na osnovu ispitanog modela, uočava se da trener svojim ponašanjem utiče na stepen zadovoljenja potrebe za kompetencijom i uživanjem. Ukoliko ove dve potrebe nisu zadovoljene, sportista će razviti amotivaciju usled koje će u većoj meri nameravati da odustane od bavljenja sportom.

Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije ispitan je u slučaju namere sportiste da se profesionalno bavi sportom. Tako, kreiran je suženi model u okviru kojeg je opažena motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera činila socijalni faktor, a potrebe za Kompetencijom i Uživanje psihološke medijatore Unutrašnje-integrisane motivacije i Amotivacije, a kriterijumska varijabla namera sportiste da se profesionalno bavi sportom koji trenira. Ovakav model zadovoljava tri parametra indeksa slaganja i objašnjava 19.2% namere sportiste da se profesionalno bavi sportom. Motivaciona klima usmerena na učenje koju kreira trener ima značajan direktan, ali i indirektan efekat na razvoj Unutrašnje-integrisane motivacije i indirektan efekat na razvoj Amotivacije i Nameru o profesionalnom bavljenju sportom. Kroz psihološke medijatore, potrebu za Kompetencijom i Uživanjem, način na koji se trener ponaša i kreira motivacionu klimu utiče na razvoj i visoko i nisko samoregulatornih oblika motivacije za baljvljenje sportom, koje zatim utiču na nameru sportiste za profesionalnim bavljenjem sportom. Usled nedostatka značajnih interkorelacija ispitivanih varijabli sa namerom sportista da se rekreativno bave sportom, nije bilo moguće ispitati Hijerarhijski model unutrašnje i spoljašnje motivacije za ovu nameru.

Ovi rezultati potvrđuju pretpostavku Hijerarhijskog modela unutrašnje i spoljašnje motivacije, ali i ukazuju da se proces odustajanja od sporta (kao i namera o nastavku bavljenja sportom) može tumačiti kroz motivacione procese mladog sportiste. Kao značajna figura u procesu odustajanja od sporta, izdvojio se trener. Veliki broj istraživanja istakao je značaj uloge trenera u sportskom razvoju i postignuću sportiste (Alvarez et al., 2012; Poczwadowski, Barott, & Jowett, 2006; Rocchi, Pelletier, & Couture, 2013). Za razliku od roditelja, trener predstavlja figuru koja je u isto vreme sportski stručnjak, ali i odrasla osoba odgovorna za psihofizičko zdravlje sportiste. Na stadijumu specijalizacije, mladi sportisti ulaze u zahtevniji trenažni proces, te više vremena provode sa trenerom. Način na koji on pristupa sportu, ali i radu sa mladim sportistima ima značajnu ulogu u razvoju motivacije sportiste i njegove namere da nastavi ili prestane da se bavi sportom.

Tumačenje ponašanja i uverenja trenera utiče na lična očekivanja i vrednovanje ponašanja koja vode ka nekom cilju. Ukoliko se ponašanja i uverenja tumače kao negativna, dolazi do razvoja doživljaja nekompetentnosti, gubitka kontrole, negativnog afekta i odsustva motivacije (Harter, 1978, 1981). Tako, ukoliko trener ističe značaj pobjede pre svega, uz kritikovanje i kažnjavanje neuspjeha, sportista će imati doživljaj sportske nekompetentnosti. Budući da je sportista usmeren ka treneru kako bi razvio svoje igračke sposobnosti, nedostatak adekvatne povratne informacije o učinku uticaće na opažanje sportiste o ličnom postignuću. Uloga trenera, naročito u omladinskom sportu, ogleda se i u kreiranju zadataka i oblikovanju treninga (Poczwadowski, Barott, & Peregoy, 2002, prema: Xan Yang, 2011). Prema tome, ukoliko trener nema kreativan pristup u trenažnom procesu i zanemaruje individualne karakteristike i mogućnosti igrača, sportista će opažati da su trenažni procesi nezanimljivi, ali i možda prezahtevni za njega, što dovodi do doživljaja nekompetentnosti, ali i nedostatka uživanja u samom trenažnom procesu.

Zapravo, ukoliko se trener rukovodi kontrolišućim stilom, koji podrazumeva strogi pristup, isključivanje sportista iz procesa donošenja odluka, autoritarnost i vršenje pritiska; doći će do razvoja amotivacije i doživljaja nekompetentnosti kod sportiste (Amorose & Anderson-Bucher, 2007; Blanchard et al., 2009; Sarrazin et al., 2002), a potom i do izražene namere da se odustane od sporta.

Prema mnogim autorima (npr. Harter, 1978, 1981; Ryan & Deci, 2000), potreba za kompetencijom podrazumeva potrebu pojedinca da demonstrira sopstvene sposobnosti i izbegne situacije u kojima bi mogao da demonstrira ličnu nekompetentnost (Cox, 2005). Ukoliko sportista ima doživljaj nekompetentnosti, opažaće da njegove akcije nisu povezane sa ishodom (Duda & Hall, 2001), neće ulaziti u situacije koje mogu dovesti do demonstriranja nekompetentnosti, odnosno nameravaće da odustane od sporta. Sa druge strane, nagonska potreba pojedinca da uživa u aktivnostima kojima se bavi, povezana je sa motivacijom za njihovo izvršenje. Nedostatak uživanja u bavljenju sportom onemogućava razvoj unutrašnjih razloga za učešće u sportu, te sportista tako sport vidi kao aktivnost koja nema značajan benefit za njega. Uživanje se ističe kao jedan od najznačajnijih faktora učešća u sportu (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Kremer, Trew, & Ogle, 1997; Light, Harvey, & Memmert, 2011), te njen nedostatak predstavlja faktor rizika za razvoj amotivacije i odustajanja od sporta. Neautonomni oblici samoregulacije onemogućavaju internalizaciju ličnih vrednosti, uverenja i interesovanja koja podstiču voljne akcije (Weinstein & DeHaan, 2014). Na taj

način, Amotivacija dovodi do namere sportiste da odustane od sporta usled nedostatka doživljaja voljnog učestvovanja u sportu i unutrašnjih razloga za bavljenje sportom, odnosno ne postoji kontigencija između akcije i ishoda (Deci & Ryan, 2000).

Dobijeni rezultati ukazuju na značaj razumevanja procesa odustajanja od sporta kao motivacionog procesa, na koji deluju socijalni faktori. Takođe, dobijeni rezultati potvrđuju da način na koji pojedinac opaža okruženje i ponašanje drugih, predstavlja značajni prediktor psiholoških reakcija pojedinca (Ames, 1992). Roditelji i saigrači imaju značajnu ulogu u zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba i razvoju motivacije, ali kao značajna figura u procesu odustajanja od sporta, izdvaja se trener. Budući da je sport aktivnost koja podrazumeva nadmetanje i zahteva stalni razvoj sposobnosti, ne iznenađuje, da se upravo potreba za kompetencijom izdvojila kao značajan psihološki medijator amotivacije, uz hedonistički orijentisanu potrebu za uživanjem.

Ko su mladi sportisti koji odustaju od sporta?

Jedan od ciljeva ovog istraživanja bio je i praćenje mladih sportista i njihovog učešća tokom perioda od deset meseci od testiranja. Praćenje njihovog učešća omogućilo je da se detektuju adolescenti koji su nakon deset meseci odustali od bavljenja sportom. Statistika mladih koji na godišnjem nivou odustanu od sporta u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama kreće se od 17% do 35% (Fraser-Thomas, Cote, & Deakin, 2008; Petlichkoff, 1996; Vella, Cliff, & Okely, 2014; Kremer, Trew, & Ogle, 1997), dok statistički podaci mladih koji odustanu od sporta u Republici Srbiji nisu zabeleženi. Upravo zbog toga, značajni su rezultati ovog istraživanja koji pokazuju da 11.5% mladih, u periodu od 10 meseci, odustane od sporta, pri tome postoji i stepen fluktuacije među ispitanicima, gde je 5.7% mladih promenilo klub. Ranija istraživanja u svetu, pokazala su da devojčice u većoj meri odustaju od sporta (npr. Guillet et al., 2002; Enoksen, 2011), međutim na našem uzorku nisu zabeležene polne razlike u stepenu odustajanja, ali može se uočiti da su devojčice u blagoj prednosti kada je u pitanju odustajanje. Ispitanici koji su odustali od sporta žive u gradovima i potiču iz porodica sa prosečnim socioekonomski statustom, a koje imaju više od jednog deteta. Moguće je da, iako sportisti koji su odustali od sporta potiču iz porodica sa prosečnim socioekonomskim statustom, brojnije porodice nemaju podjednake mogućnosti za sportski razvoj svakog deteta, usled čega dolazi i do odustajanja od sporta.

Tokom adolescencije, osim razvojnih zadataka sa kojima se sportista susreće, dolazi i do većeg obima učenja i obaveza u školi, što je navelo istraživače na pretpostavku da školski uspeh ima bitnu ulogu u procentu mladih koji odustaju od sporta (Enoksen, 2011). Sportisti koji su odustali od sporta, u ovom istraživanju, imali su većim delom odličan uspeh. Istraživanja su pokazala da su jedan od razloga zašto mladi odustaju od sporta upravo akademski zahtevi (Enoksen, 2011). Sa uzrastom, nivo školovanja i procesi unutar škole postaju zahtevniji. Adolescenti moraju da balansiraju sa većim brojem obaveza, a sport je aktivnost koja zahteva ulaganje ne samo fizičke snage, već i vremena. Moguće je da sportisti koji opažaju da im sport oduzima previše vremena, a pri tom ne zadovoljava potrebe, na kraju i odustanu od bavljenja istim (Carlman, Wagnsson, & Patricksson, 2013). Kada je u pitanju kritičan uzrasni period sportista koji odustaju od sporta, ranija istraživanja pronalazila su različite kritične uzrasne periode, ali opšta procena je da, u najvećoj meri, odustaju sportisti uzrasta od 10 do 17 godina (npr. Weiss & Amorose, 2008). Na našem uzorku, sportisti uzrasta od 13 i 14 godina su, u većoj meri, odustajali od sporta u odnosu na sportiste uzrasta od 12, 15 i 16 godina.

Rezultati analize jednosmerne varijanse pokazuju da postoje značajne razlike između sportista koji su odustali od sporta nakon deset meseci i sportista koji su nastavili da se bave sportom. Sportista koji je odustao od sporta opaža da značajni drugi, roditelji, trener i saigrači u većoj meri, kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, ima nezadovoljenu potrebu za kompetencijom, povezanošću i autonomijom, kao i nisko samoregulatorne oblike motivacije. On opaža da značajni drugi vrednuju postignuće, pre svega, i postizanje cilja bez ulaganja velikog truda. Tumači ponašanje roditelja kao kritikujuće, usled čega brine zbog neuspeha. U sportskom timu nema doživljaj pripadanja, jer saigrači ne pružaju podršku, već se međusobno nadmeću i ponižavaju, a trener obraća pažnju samo na one igrače koji postižu visoke rezultate i kritikuje igrače koji pogreše. Učešće u sportu kod njega izaziva doživljaj nekompetentnosti, usled čega preispituje svoje sposobnosti i stiče utisak da ne poseduje dovoljno veština da uspešno savlada sportske izazove. Sport za njega nije izvor uživanja, već obaveza koju mora da izvršava, ne poseduje unutrašnje razloge za bavljenje sportom i sumnja u svoju odluku da se uopšte i bavi sportom.

Dobijeni rezultati su u skladu sa teorijskim postavkama Teorije samoodređenja, Teorije ciljeva i Teorije osnovnih psiholoških potreba, kao i ranijim istraživanjima koja su se bavila odustajanjem od sporta. Sportista koji ima nezadovoljene osnovne psihološke potrebe i opaža

da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na postignuće, razviće nisko samoregulatorne oblike motivacije i odustaje od sporta (Blanchard & Vallerand, 1996; Sarrazin et al., 2002; Sol Avarez, et al., 2012; Vallerand, Deci, & Ryan, 1987; Vallerand & Losier, 1999; Vallerand & Rosseau, 2001).

XIII OGRANIČENJA ISTRAŽIVANJA I SMERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Uprkos činjenici da je ovo istraživanje prvo koje se bavi procesom odustajanja u adolescenciji u Republici Srbiji, postoje određena ograničenja istraživanja koja ujedno mogu predstavljati smernice za buduća istraživanja.

Kako bi se što preciznije ispitivale relacije socijalnih faktora i kognitivnih, bihevioralnih i afektivnih ishoda u sportu, neophodno je revidirati upitnike koji se odnose na procenu motivacione klime kreirane od strane roditelja i procenu stepena zadovoljenja potrebe za autonomijom. Upitnici korišćeni u ovom istraživanju pokazali su zadovoljavajuće psihometrijske karakteristike, međutim, tokom same primene uočeno je da adolescenti imaju poteškoća sa razumevanjem nekih ajtema. Moguće je da upravo zbog nerazumevanja ajtema koji se odnose na potrebu za autonomijom, ona nije imala značajniju ulogu u ispitivanju relacija u ovom istraživanju, a da je tako i doprinos roditelja u određenoj meri oslabljen. Ovo ukazuje na potrebu da se prilikom narednih istraživanja pored samoprocene sportista, primene i dodatne mere, poput i procene od strane roditelja.

Uslovi u kojima su ispitanici popunjavali upitnike nisu bili zadovoljavajući. Ovo predstavlja jedno od ključnih ograničenja ovog istraživanja. Uprkos činjenici da su preduzeti koraci kako bi ispitanici u miru i komforu popunjavali upitnike, većina ispitanika je popunjavala upitnike na podu svlačionice, stojeći, neposredno pre ili nakon treninga, te je motivacija samih ispitanika bila poljuljana. Uz uslove popunjavanja, na motivaciju ispitanika verovatno je uticala i dužina samih upitnika. Pre zadavanja upitnika, istraživači su sami popunjavali upitnike kako bi procenili koliko vremena je potrebno da se oni popune, međutim, nije uzeto u obzir da će sami uslovi na terenu biti otežavajući, kao i činjenica da će većina ispitanika imati problem sa iščitavanjem samih ajtema. Nepredviđene okolnosti tokom rada na terenu bile su jezičke barijere, pojedini ispitanici nisu dobro govorili srpski, te su im usmeno prevođeni ajtemi. Takođe, pokazalo se da određeni broj ispitanika nema oca, te je preporuka za buduća istraživanja da se posebno kreiraju upitnici za ispitanike iz jednoroditeljskih porodica, kao i da to bude jedna od varijabli – bračni status.

Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita proces odustajanja od sporta u adolescenciji u kolektivnim dvoranskim sportovima. Međutim, buduća istraživanja treba da obuhvate što veći broj različitih sportova u cilju kreiranja jedinstvenih programa za svaki sport, ili za druge

vrste sportova; ali i kako bi se dodatno ispitale eventualne polne razlike u stopi odustajanja od sporta.

Takođe, tokom istraživanja, primećeno je da su treneri u klubovima koji su učestvovali uglavnom muškog pola. Od ukupno dvadeset i pet trenera, samo pet trenera bilo je ženskog pola. Kako bi se dodatno ispitaio odnos trenera i sportiste, potrebno je uvesti i pol kao značajnu varijablu, ali i procenu i psiholoških karakteristika samih trenera. U ovom istraživanju za socijalni faktor uzeta je opažena motivaciona klima, međutim, bilo bi zanimljivo videti kako sam kvalitet odnosa sa roditeljima, trenerom, saigračima, vršnjačkom grupom i intimnim partnerom, utiče na motivacione procese sportiste. Budući da je adolescencija period burnih fizičkih promena, pojedina istraživanja istakla su značaj fizičkog selfa u učešću u sportu (Đorđić & Tubić, 2009). Kao deo konstrukta slike o sebi, fizički self mogao bi da predstavlja značajnu varijablu sportskog učešća u adolescenciji.

U cilju što preciznijeg shvatanja procesa odustajanja od sporta u adolescenciji, potrebno je pratiti razvoj, ali i stabilnost motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji, kao i zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba, te odgovoriti na pitanja poput kako se razvija motivacija za bavljenje sportom sa uzrastom sportista, koliko je stabilno zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba u sportu, na koji način promena kluba utiče na stabilnost motivacije za bavljenje sportom, da li vremenom dolazi do pomeranja delovanja socijalnih agenasa na motivaciju za bavljenje sportom, koliko je stabilna namera o daljem bavljenju sportom, i mnoga druga, što je i namera autora ovog rada za buduća istraživanja.

XIV ZNAČAJ DOBIJENIH REZULTATA

Psihologija sporta predstavlja granu psihologije koja se ubraja u mlade grane, u okviru kojih ne postoji veliki korpus istraživanja i rezultata na ispitanicima u Republici Srbiji. Do sada nisu sprovedena istraživanja povodom procesa odustajanja od sporta u adolescenciji u Republici Srbiji. Budući da sport u Republici Srbiji ima značajnu ulogu u razvoju društva, ali i pojedinca, ovo istraživanje ima značajne praktične i naučne implikacije koje mogu doprineti razvoju dečjeg i omladinskog sporta, i prevenciji odustajanja od sporta u adolescenciji. Naučni doprinos istraživanja ogleda su u proširivanju korpusa rezultata u okviru psihologije sporta, proširenju oblasti delovanja značajnih motivacionih teorija na našem uzorku, ali, prevashodno, razumevanju procesa u okviru dečjeg i omladinskog sporta u Republici Srbiji.

Ranija istraživanja koja su se bavila odustajanjem od sporta, u većoj meri uzimala su jedan interpersonalni odnos kao značajan socijalni faktor koji deluje na motivaciju pojedinca (Ullrich-French & Smith, 2006). Ovo istraživanje uzima u obzir tri značajna interpersonalna odnosa u adolescenciji: odnos sa roditeljima, saigračima i trenerom. Na taj način, doprinosi boljem razumevanju delovanja interpersonalnih odnosa na razvoj motivacije pojedinca, kao i na koji način ti odnosi deluju u specifičnom kontekstu, kao što je sport. Dobijeni rezultati pokazuju da majka, otac, trener i saigrači, zajedno, preko zadovoljenja osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem, značajno indirektno deluju na razvoj motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji. Uprkos činjenici da sva tri socijalna agensa imaju značajno zajedničko delovanje na motivaciju, rezultati pokazuju da je najznačajni socijalni agens u adolescenciji upravo trener, tj. motivaciona klima kreirana od strane trenera. Preciznije:

- Opažene motivacione klime usmerene na učenje kreirane od strane majke, saigrača i trenera, značajno predviđaju zadovoljenje potrebe za povezanošću, pri čemu, opažena motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane saigrača, ima najviši koeficijent korelacije;
- Opažena motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera značajno predviđa zadovoljenje potrebe za kompetencijom i uživanjem;
- Za zadovoljenje osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem značajna je motivaciona klima usmerena na učenje, koju kreiraju roditelji, trener i saigrači.

- Zadovoljene psihološke potrebe dovode do višeg stepena visoko samodeterminišućih oblika motivacije i obrnuto: potreba za povezanošću, predstavlja značajan psihološki medijator unutrašnje-integrirane motivacije (u pozitivnom smeru); potreba za kompetencijom i uživanjem predstavljaju značajne psihološke medijatore amotivacije (u negativnom smeru);

Osim boljeg razumevanja razvoja motivacije za bavljenje sportom u adolescenciji, rezultati istraživanja omogućavaju razumevanje procesa odustajanja od sporta, posmatranog kao motivacioni proces, na koji deluju socio-psihološki faktori. Tako, rezultati pokazuju da:

- Trener ima značajnu ulogu u procesu odustajanja: opažena motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera, kroz psihološke medijatore – potrebu za kompetencijom i uživanjem – deluje na razvoj visoko samoregulatornih oblika motivacije. Nedostatak motivacione klime usmerene na učenje kreirane od strane trenera dovodi do nezadovoljenja potrebe za kompetencijom i uživanjem, te dolazi do razvoja nisko samoregulatornih oblika motivacije za bavljenje sportom, tj. amotivacije.

- Motivaciona klima usmerena na učenje kreirana od strane trenera predstavlja protektivni faktor odustajanja od sporta u adolescenciji i facilitator daljeg bavljenja sportom u profesionalnom pravcu.

Budući da u Republici Srbiji ne postoji zvanična statistika mladih koji odustaju od sporta u adolescenciji, rezultati ovog istraživanja po prvi put pružaju te informacije, kao i uvid u karakteristike sportista koji su odustali od sporta. Tako:

- 11.5% mladih odustane od organizovanog kolektivnog sporta, u periodu od 10 meseci, na teritoriji Vojvodine,

- Mladi koji su odustali od sporta bili su u najvećoj meri uzrasta od 13 i 14 godina, oba pola; iz porodica sa većim brojem dece, prosečnog socioekonomskog statusa i odličnog uspeha u školi;

- Odbojkaši i košarkaši su u većoj meri odustajali nego rukometaši;

- Sportisti koji su odustali opažali su da značajni drugi kreiraju motivacione klime usmerene na postignuće, imali su manje zadovoljene osnovne psihološke potrebe

(kompetencija, povezanost, autonomija), izraženiju amotivaciju i nameru da odustanu od sporta.

Iako u istraživanju nisu zabeležene značajne polne razlike u stopi odustajanja od sporta, dobijene polne razlike u socio-psihološkim faktorima govore o tome da:

- Devojčice u većoj meri opažaju da značajni drugi kreiraju motivacionu klimu usmerenu na učenje;
- Devojčice u većoj meri imaju zadovoljene potrebe za povezanošću i uživanjem tokom bavljenja sportom;
- Devojčice postižu više skorove na visoko samoregulatornoj motivaciji – unutrašnje-integriranoj motivaciji.

Praktične implikacije dobijenih rezultata ogledaju se u kreiranju edukativnih seminara za sportske stručnjake, ali i roditelje. Budući da je adolescencija turbulentan razvojni i sportski period, neophodno je edukovati sportske stručnjake, trenere, pre svega, o promenama koje se javljaju u ovom periodu, kao i potrebama koje mladi sportisti imaju, i na koji način oni mogu doprineti njihovom zadovoljenju. Trenažni proces zahtevan je za sportistu i trenera, stoga psihološka podrška u vidu rada sa trenerima i sportistima može doprineti kreiranju uzrasno i razvojno adekvatnih treninga, s ciljem da se razvije unutrašnja motivacija koja uveliko utiče na sportsko postignuće, ali i psihološko blagostanje pojedinca. Jedan od programa koji može predstavljati osnovu za kreiranje ovakvih trenažnih procesa, uz dobijene rezultate, jeste program TARGET. Iako je prevashodno osmišljen za potrebe prosvetnih radnika u cilju razvoja unutrašnje motivacije kod učenika, može naći svoju primenu u dečjem i omladinskom sportu. Ovaj program se zasniva na Teoriji ciljeva i motivacionoj klimi, na osnovu kojeg treneri, u zavisnosti od svog ponašanja mogu dovesti do razvoja ciljne orijentacije usmerene ka učenju. TARGET program sastoji se od dimenzija poput zadatka (Task), izvora autoriteta (Authority), prepoznavanja (Recognition), prirode interakcija između i unutar grupe (Grouping), sistema evaluacije (Evaluation) i vremenskog ograničenja (Time) (Ames, 1992), koje se mogu primeniti na trenažni proces mladih sportista (detaljniji opis programa nalazi se na strani 72 i 73). Na ovaj način, trener može kreirati motivacionu klimu usmerenu na učenje i imati direktan uticaj i na klimu koju kreiraju saigrači. Uloga trenera je višestruka, samim tim, usmeravanjem trenera i promenom načina na koji treneri

rade sa mladima doprinosi kognitivnim, bihevioralnim i afektivnim ishodima mladih sportista, a potom i nacionalnom sportskom rezultatu.

Iako tokom stadijuma specijalizacije dolazi do pomeranja uloge roditelja u životu mladog sportiste, ovi rezultati ukazuju na potrebu da se roditelji edukuju na koji način mogu imati aktivnu, ali podržavajuću ulogu u sportskom razvoju adolescenta. Većina roditelja nije sigurna kako da se postavi u trenucima kada adolescent prelazi u više rangove takmičenja, neophodna im je pomoć kako bi razgraničili svoja očekivanja i ciljeve, od ciljeva adolescenta. Dobijeni rezultati pokazuju da roditelji imaju značajnu ulogu u razvoju motivacije sportiste, te daju smernice za rad sa roditeljima na kreiranju motivacione klime usmerene na učenje. Polne razlike u opažanju motivacione klime roditelja, otvaraju mogućnost psihološkog savetovanja oca i majke i upoznavanja različitog delovanja koje imaju na dečake i devojčice sportiste.

Budući da je sport profesionalizovan, ovo istraživanje ima značajne praktične implikacije za sportske organizacije koje kreiraju sistem takmičenja, sertifikuju sportske stručnjake, vode klubove, a žele da ostvare značajne rezultate. Ukoliko aktivno radimo na prevenciji odustajanja od sporta, sa razumevanjem koji to činioci deluju na motivaciju sportiste, ne samo što će broj mladih koji se bavi sportom biti veći, nego će i klubovi i nacionalni timovi imati širu mrežu za selekciju talentovanih za razvoj vrhunskih sportista, a samo društvo postaće zdravije.

LITERATURA

1. Adie, J., Duda, J., & Ntoumanis, N. (2008). Autonomy support, basic need satisfaction and the optimal functioning of adult male and female sport participants: A test of basic needs theory. *Motivation & Emotion*, 32(3), 189–199.
2. Agans, J.P., Johnson, S.K., & Lerner, R.M. (2017). Adolescent Athletic Participation Patterns and Self-Perceived Competence: Associations With Later Participation, Depressive Symptoms, and Health. *Journal of Research on Adolescence*, 27(3), 594–610. DOI: 10.1111/jora.12301
3. Ajzen I. & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Prentice Hall: Englewood Cliffs, New Jersey.
4. Ajzen I. (1985). From intentions to actions: a theory of Planned Behaviour. In Kuhl, J. & Beckman, J. (Eds), *Action-control: From Cognition to Behaviour* (pp. 11–39). New York: Springer.
5. Ajzen I. (1996). The directive influence of attitudes on behavior. In Gollwitzer, P.M. & Bargh, J.A. (Eds), *Psychology of Action* (pp. 385–403). New York: Guilford.
6. Allen, J.B. (2006). The perceived belonging in sport scale: Examining validity. *Psychology of Sport and Exercise*, 7, 387–405.
7. Alvarez, M.S., Balaguer, I., Castillo, I., & Duda, J.L. (2012). The Coach-Created Motivational Climate, Young Athletes' Well-Being, and Intentions to Continue Participation. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 6, 166–179.
8. Ames, C. (1992). Achievement goals, motivational climate, and motivational processes. In Roberts, G. (Ed.), *Motivation in Sport and Exercise* (pp. 161–176). Champaign, IL: Human Kinetics Publishers.
9. Amorose, A. J., & Anderson-Butcher, D. (2007). Autonomy-supportive coaching and self-determined motivation in high school and college athletes: A test of self-determination theory. *Psychology of Sport and Exercise*, 8, 654–570.
10. Armstrong, L.E., & Van Heest, J.L. (2002). The unknown mechanism of the overtraining syndrome: clues from depression and psychoneuroimmunology. *Sports Medicine*, 32, 185–209.
11. Atkins, M. R., Johnson, D. M., Force, E. C., & Petrie, T. A. (2013). "Do I still want to play?" Parents' and peers' influences on girls' continuation in sport. *Journal of Sport Behavior*, 36, 329–345.
12. Bačanac, Lj, Petrović, N., & Manojlović, N. (2009). *Priručnik za roditelje mladih sportista*. Beograd: Republički zavod za sport.
13. Bačanac, Lj. (2010). *Psihološka dijagnostika sportista: prošlost, sadašnjost, budućnost*. Četvrti kongres medicine sporta i sportskih nauka Srbije, 22–24. septembar, Beograd, knjiga rezimea: str. 175–197.
14. Bačanac, Lj. (2011). Psihološko-pedagoški aspekti rada sa decom u sportu. U Grupa autora, *Dečiji sport od prakse do akademske oblasti* (str. 121–153). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
15. Bailey, R. (2006). Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. *Journal of School Health*, 76(8), 397–401.
16. Baker, J., Côté, J., & Abernathy, B. (2003). Sport specific training, deliberate practice and the development of expertise in team ball sports. *Journal of Applied Sport Psychology*, 15, 12–25
17. Balish, S.M., McLaren, C., Rainham, D., & Blanchard, C. (2014). Correlates of youth sport attrition: A review and future directions. *Psychology of Sport and Exercise*, 15, 429–439. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2014.04.003>
18. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191–215.
19. Baron-Thiene, A. & Alfermann, D. (2015). Personal Characteristics as Predictors for Dual Career Dropout versus Continuation – A Prospective Study of Adolescent Athletes from

- German Elite Sport Schools, *Psychology of Sport & Exercise*, 21, 42–49. <http://dx.doi.org/10.1016/j.psychsport.2015.04.006>
20. Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529.
 21. Benson, A.J. & Bruner, M.W. (2018). How teammate behaviors relate to athlete affect, cognition, and behaviors: A daily diary approach within youth sport. *Psychology of Sport & Exercise* 34, 119–127.
 22. Berthold, J.L. (2012). Parental Role in Encouraging Sport Participation in Females. Sport Management Undergraduate. Paper 47. Pristupljeno preko: <http://libguides.sjfc.edu/citations>
 23. Biddle, S., Soos, I., & Chatzisarantis, N. (1999). Predicting physical activity intentions using goal perspectives and self-determination approaches. *European Psychologist*, 4, 83–89.
 24. Blanchard, C. & Vallerand, R.J. (1996). *Perceptions of Competence, Autonomy and Relatedness as Psychological Mediators of the Social Factors–Contextual Motivation Relationship*. Unpublished manuscript, Université du Québec à Montréal.
 25. Blanchard, C. M., Amiot, C. E., Perreault, S., Vallerand, R. J., & Provencher, P. (2009). Cohesiveness, coach's interpersonal style and psychological needs: Their effects on self-determination and athletes' subjective well-being. *Psychology of Sport and Exercise*, 10, 545–551.
 26. Boiche, J. C. S., Plaza, M., Chalabaev, A., Guillet, E., & Sarrazin, P. (2013). Social antecedents and consequences of gender stereotypes relative to sport during adolescence. *Psychology of Women Quarterly*, 38(2), 259–274. <https://doi.org/10.1177/0361684313505844>
 27. Bowlby, J. (1988). *A secure base: Parent–child attachment and healthy human development*. New York: Basic Books
 28. Braithwaite, R., Spray, C.M. & Warburton, V.E. (2011). Motivational climate interventions in physical education: A meta-analysis. *Psychology of Sport and Exercise*, 12, 628–638.
 29. Bredemeier, B. J., Weiss, M. R., Shields, D. L. & Shewchuk, R. M. (1986). Promoting moral growth in a summer sport camp: The implementation of theoretically grounded instructional strategies. *Journal of Moral Education*, 15(3), 212–220
 30. Brković, A. (2011). *Razvojna psihologija*. Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju .
 31. Brković, I., Keresteš, G., Kuterovac Jagodić (2012). Usporedba rezultata transverzalnog i longitudinalnog pristupa procjeni razvoja samoregulacije u ranoj adolescenciji. *Psihologijske teme*, 21, 273–297.
 32. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
 33. Bronfenbrenner, U. (1994). Ecological models of human development. In *International Encyclopedia of Education* (Vol. 3, 2nd ed.). Oxford: Elsevier.
 34. Bruner, M. W., Boardley, I., & Côté, J. (2014). Social identity and prosocial and antisocial behavior in youth sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 15(1), 56–64. [doi:10.1016/j.psychsport.2013.09.003](https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.09.003)
 35. Brustad, R. J., & Partridge, J. A. (2002). Parental and peer influence on children's psychosocial development through sport. In F. L. Smoll, & R. E. Smith (Eds.), *Children and youth in sport: A biopsychosocial perspective* (2nd ed.) (pp. 187–210). Iowa: Kendall Hunt Publishing.
 36. Brustad, R. J., Babkes, M. L., & Smith, A.L. (2001). Youth in sport: Psychological considerations. In R.N. Singer, H. A. Hausenblas, & C. M. Janelle (Eds.), *Handbook of Sport Psychology* (pp. 604–635). New York: John Wiley & Sons.
 37. Brustad, R.J. (1992). Integrating socialization influences into the study of children's motivation in sport. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 14, 59– 77.
 38. Buning, R.K., Coble, C., & Kerwin, S. (2015). The Progressive Involvement of Youth in Niche Sport: The Perspective of Youth Participants and Their Parents. *Journal of Amateur Sport*, 1(1), 52–80.

39. Busby, G. J. (1997). Modeling participation motivation in sport. In J. Kremer., K. Trew., & S. Ogle (Eds.), *Young people's involvement in sport* (pp. 178-210). London: Routledge.
40. Calvo, T.G., Cervelló, E., Jiménez J., Iglesias, D., & Moreno Murcia, J.A. (2010). Using Self-Determination Theory to Explain Sport Persistence and Dropout in Adolescent Athletes. *The Spanish Journal of Psychology*, 13(2), 677–684.
41. Carpenter, P.J., Scanlan, T.K., Simons, J.P., & Lobel, M. (1993). A test of the Sport Commitment Model using structural equation modeling. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 15(2), 119–133.
42. Cecchini, J.A., Fernandez-Río, J., Mendez-Gimenez, A., Cecchini, C., & Martins, L. (2014). Epstein's TARGET framework and motivational climate in sport: effects of a field-based, long-term intervention program. *International Journal of Sport Science and Coaching*, 9, 1325–1340
43. Chang, Y. K., Chi, L., Etnier, J.L., Wang, C.C., Chu, C.H., & Zhou, C. (2014). Effect of acute aerobic exercise on cognitive performance: Role of cardiovascular fitness. *Psychology of Sport and Exercise*, 15(5), 464–470.
44. Coleman, J. C. (1989). The focal theory of adolescence: A psychological perspective. In K. Hurrelmann & U. Engel (Eds.), *Prevention and intervention in childhood and adolescence, 5. The social world of adolescents: International perspectives* (pp. 43–56). Oxford, England: Walter De Gruyter.
45. Commonwealth of Australia→Women in sport and recreation in Australia. Dokument namenjen Senatu Australije, objavljen u septembru 2006. godina na sledećem linku: <http://wwda.org.au/wp-content/uploads/2013/12/sportfr06.pdf>
46. Connell, J.P. & Wellborn, J.G. (1991). Competence, autonomy, and relatedness: a motivational analysis of self-system processes. In M.R. Gunnar & L.A. Sroufe. (Eds.), *Self Processes in Development: Minnesota Symposium on Child Psychology* (43–77). Hillsdale, NJ : Erlbaum.
47. Cote, J. & Fraser-Thomas, J. (2007). Youth involvement in sport. In P. R. E. Crocker (Ed.), *Introduction to sport psychology: A Canadian perspective* (pp. 266–294). Toronto: Pearson Prentice Hall.
48. Cote, J. & Vierimaa, M. (2014.). The developmental model of sport participation: 15 years after its first conceptualization. *Science & Sports*, 29, 63–69.
49. Cote, J. (1999). The influence of the family in the development of talent in sport. *The Sport Psychologist*, 13, 395–417.
50. Cote, J., & Hay, J. (2002). Children's involvement in sport: A developmental perspective. In J. M. Silva, & D. E. Stevens (Eds.), *Psychological foundations of sport* (pp. 484–502). Boston: Allyn & Bacon.
51. Cote, J., Baker, J., & Abernethy, B. (2003). From play to practice: A developmental framework for the acquisition of expertise in team sport. In J. Starks & K. A. Ericsson (Eds.), *Recent Advances in Research on Sport Expertise* (pp. 89–114). Champaign, IL: Human Kinetics.
52. Cote, J., Baker, J., & Abernethy, B. (2007). Practice to play in the development of sport expertise. In R. Eklund, & G. Tenenbaum (Eds.), *Handbook of sport psychology* (3rd ed., pp. 184–202). Hoboken, NJ: Wiley.
53. Cox, R. H. (2005). *Psihologija sporta*. Zagreb: Naklada Slap.
54. Craike, M., Symons, C. & Zimmermann, J. (2009). Why do young women drop out of sport and physical activity? A social ecological approach, *Annals of leisure research*, 12(2), 148–172.
55. Crane, J. & Temple, V. (2015). A systematic review of dropout from organized sport among children and youth. *European Physical Education Review*, 21, 114–131. doi:638 10.1177/1356336x14555294
56. Ćirković, Đ. (2015). Specifičnosti i uloga konflikata u sportskim organizacijama. Doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Asocijacija centra za interdisciplinarne i multidisciplinarne studije i istraživanja – ACIMSI.

57. Dangi, T. & Witt, P. A. (2016). Why Children/Youth Drop Out of Sports. Sequor Youth Development Initiative, 1–7. ydi.tamu.edu. <https://doi.org/10.13140/rg.2.2.13701.55527>
58. Daniels, E. & Leaper, C. (2006). A longitudinal investigation of sport participation, peer acceptance, and self-esteem among adolescent girls and boys. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 8, 254.
59. David, P. (1999). Childrens Rights and Sports. *The International Journal of Children's Rights*, 7, 53–81.
60. De Knop, P., Engström, L.M., & Skirstad, B. (1996). Worldwide trends in youth sport. In P. De Knop, L.M. Engström, B. Skirstad, & M. R. Weiss (Eds.), *Worldwide Trends in Youth Sport* (pp. 276–281). Champaign, IL: Human Kinetics.
61. Deaner, R. O., Geary, D. C., Puts, D. A., Ham, S. A., Kruger, J., Fles, E., . . . Grandis, T. (2012). A sex difference in the predisposition for physical competition: Males play sports much more than females even in the contemporary U.S. *PLoS ONE*, 7, e49168. <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0049168>
62. Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The „what” and „why” of goal pursuits: Human need and the self-determination of behavior. *Psychology Inquiry*, 11(4), 227–268.
63. Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2008). Hedonia, eudaimonia, and well-being: An introduction. *Journal of Happiness Studies*, 9, 1–11.
64. Deci, E. L., & Ryan, M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Premium Press.
65. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1995). Human autonomy: The basis for true self-esteem. In M. Kernis (Ed.), *Efficacy, agency, and self-esteem* (pp. 31-49). New York: Plenum Publishing Co.
66. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2012). Self-determination theory. In P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, & E. T. Higgins (Eds.), *Handbook of theories of social psychology: Vol. 1* (pp. 416-437). Thousand Oaks, CA: Sage. doi: 10.4135/9781446201022
67. Deci, E. L., Ryan, R. M., Gagné, M., Leone, D.R., Usunov, J., & Kornazheva, B.P. (2001). Need satisfaction, motivation, and well-being in the work organizations of a former Eastern Bloc country. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 930–942.
68. Deci, E.L. & Ryan, R.M. (2014). Autonomy and need satisfaction in close relationships: Relationships Motivation Theory. In Weinstein, N. (Ed.) *Human motivation and interpersonal relationships* (pp.53-77). Dordrecht, Netherlands: Springer.
69. Deutsch, R., Gawronski, B., & Strack, F. (2006). At the boundaries of automaticity: negation as reexecutive operation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 385–405.
70. Duda, J. L., & Ntoumanis, N. (2005). After-school sport for children: Implications of a task-involving motivational climate. In J. L. Mahoney, J. Eccles, & R. Larson (Eds.), *After school activities: Contexts of development* (pp. 311–330). New Jersey: Lawrence Erlbaum Publishers.
71. Duda, J.L. (2001). Achievement goal research in sport: pushing the boundaries and clarifying some misunderstandings. In G. Roberts (Ed.), *Advances in Motivation in Sport and Exercise* (pp. 129–182). Champaign, IL: Human Kinetics.
72. Duda, J.L., & Balaguer, I. (2007). The coach-created motivational climate. In S. Jowett & D. Lavalee (Eds.), *Social psychology of sport* (pp. 117–130). Champaign, IL: Human Kinetics.
73. Duda, J.L., & Hall, H. (2001). Achievement goal theory in sport: Recent extensions and future directions. In R. N. Singer, H. A. Hausenblas, & C. M. Janelle (Eds.), *Handbook of sport psychology* (pp. 417–443). New York: Wiley.
74. Đorđić, V. & Tubić, T. (2009). Fizičko vaspitanje i fizički self-koncept adolescenata. *Pedagogija*, 3, 415–426.
75. Đorđić, V. (2013). Žene u sportu- Osvanje slobode. U Srđić, M. (Ur.), *Izveštavanje o sportu: uvođenje rodne dimenzije* (str. 13–17). Kikinda: Centar za podršku ženama.
76. Đorđić, V. (2013a). Prezentacija ženskog sporta u medijima ili ko je Šeli En Frejzer Prajs?. U Srđić, M. (Ur.), *Izveštavanje o sportu: uvođenje rodne dimenzije* (str. 42–47). Kikinda: Centar za podršku ženama.

77. Eccles, J.S., & Wigfield, A. (2002). Motivational beliefs, values, and goals. *Annual Review of Psychology*, *53*, 109–132. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135153>
78. Eccles, J.S., Wigfield, A., Harold, R., & Blumenfeld, P.B. (1993). Age and gender differences in children's self- and task perceptions during elementary school. *Child Development*, *64*, 830–847.
79. Eime, R.M., Young, J.A., Harvey, J.T., Charity, M.J., Payne, W.R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for adults: Informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *10*:135. doi: 10.1186/1479-5868-10-135.
80. Enoksen, E. (2002). *Talent development in sport. longitudinal and retrospective study of a selected group of promising track and field athletes*. Oslo: Norwegian School of Sport Sciences.
81. Enoksen, E. (2011). Drop-out rate and dropout reasons among promising Norwegian track and field athletes. *Scandinavian sport studies forum*, *2*, 19–43
82. Erickson, K., Côté, J., Hollenstein, T., & Deakin, J. (2011). Examining coach-athlete interactions using state space grids: An observational analysis in competitive youth sport. *Psychology of Sport and Exercise*, *12*(6), 645–654. DOI: 10.1016/j.psychsport.2011.06.006
83. Erikson, E.H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike
84. Ewing, M. E., & Seefeldt, V. (2002). Patterns of participation in American agency sponsored youth sports. In F. L. Smoll, & R. E. Smith (Eds.), *Children and youth in sport: A biopsychosocial perspective* (2nd ed., pp. 39–56). Dubuque, IA: Kendall/Hunt.
85. Felton, L., & Jowett, S. (2013). Attachment and well-being: The mediating effects of psychological needs satisfaction within the coach-athlete and parent-athlete relational contexts. *Psychology of Sport and Exercise*, *14*(1), 57–65.
86. Feltz, D.L. & Ewing, M.E. (1987). Psychological characteristics of elite young athletes. *Medicine and Science in Sport and Exercise*, *19*(5), 98–105.
87. Ferreira, M., & Armstrong, K.L. (2002). An investigation of the relationship between parent's casual attributions of youth soccer dropout, time in soccer organization, affect toward soccer organization, and post-soccer dropout behavior. *Sport Management Review*, *5*, 149–178.
88. Franceško, M., Kodžopeljić, J., Majstorović, N., Mihić, V. (2002) Aspekti evropskog identiteta operacionalizovani skalom EUROID2002. Ličnost u višekulturnom društvu 4 (str. 105-114). Novi Sad, Filozofski Fakultet.
89. Fraser-Thomas, J., Cote, J., & Deakin, J. (2005). Youth sport programs: an avenue to foster positive youth development. *Journal of Physical Education and Sport Pedagogy*, *10*(1), 19–40.
90. Fraser-Thomas, J., Cote, J., & Deakin, J. (2008). Understanding dropout and prolonged engagement in adolescent competitive sport. *Psychology of Sport and Exercise*, *9*, 645–662.
91. Furman, W., & Buhrmester, D. (1985). Children's perceptions of the personal relationships in their social networks. *Developmental Psychology*, *21*, 1016–1024.
92. Gagne', M., Ryan, R. M., & Bargmann, K. (2003). Autonomy support and need satisfaction in the motivation and well-being of gymnasts. *Journal of Applied Sport Psychology*, *15*, 372–390.
93. Gardner, L. A., Magee, C. A., & Vella, S. A. (2016). Social climate profiles in adolescentsports: Associations with enjoyment and intention to continue. *Journal of Adolescence*, *52*, 112–123. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.08.003>
94. Gardner, L. A., Vella, S. A. & Magee, C. A. (2017). Continued participation in youth sports: the role of achievement motivation. *Journal of Applied Sport Psychology*, *29*(1), 17–31.
95. Gašić-Pavišić, S. & Janjetović, D. (2007). Povezanost učešća u sportu sa prosocijalnom orijentacijom i agresijom adolescenata: razlike po polu. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, *39*(2), 329–346.

96. Gillet, N., Vallerand, R.J., Amoura, S., & Baldes, B. (2010). Influence of coaches' autonomy support on athletes' motivation and sport performance: A test of the hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. *Psychology of Sport and Exercise, 11*(2), 155–161.
97. Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga.
98. Gould, D. & Petlichkoff, L. (1988). Participation motivation and attrition in young athletes. In F.L. Smoll, R.A. Magill, & M.J. Ash (Eds.), *Children in Sport* (3rd ed.)(pp.161– 178). Champaign IL: Human Kinetics.
99. Gould, D. (1987). Understanding attrition in children's sports. In D. Gould & M.R. Weiss (Eds.) *Advances in Pediatrics Sport Sciences*, vol 2: Behavioral Issues (pp. 61–86). Champaign, IL: Human Kinetics.
100. Guagliano, J.M., Lonsdale, C., Kolt, G.S., Rosenkranz, R.R., & George, E.S. (2015). Increasing girls' physical activity during a short-term organized youth sport basketball program: A randomized controlled trial. *Journal of Science and Medicine in Sport, 18*(4), 412 – 417. <https://doi.org/10.1016/j.jsams.2015.01.014>
101. Guillet, E., Sarrazin, P., Carpenter, P. J., Trouilloud, D., & Cury, F. (2002). Predicting persistence or withdrawal in female handballers with social exchange theory. *International Journal of Psychology, 37*(2), 92–104.
102. Guillet, E., Sarrazin, P., Fontayne, P. (2000). "If it contradicts my gender role, I'll stop!": Introducing survival analysis to study the effects of gender typing on the time of withdrawal from sport practice: A 3-year study. *European Review of Applied Psychology, 50*, 417–421.
103. Guillet, E., Sarrazin, P., Fontayne, P., & Brustad, R. J. (2006). Understanding female sport attrition in a stereotypical male sport within the framework of Eccles's expectancy value model. *Psychology of Women Quarterly, 30*, 358–368. doi:10.1111/j.1471-6402.2006.00311.x
104. Halmi, A. (2003). *Multivarijatna analiza u društvenim znanostima*. Zagreb: Alinea
105. Harter, S. (1978). Effectance motivation reconsidered: Toward a developmental model. *Human Development, 21*, 34–64.
106. Harter, S. (1990). Causes, correlates and the functional role of global self-worth: A lifespan perspective. In J. Kolligan and R. Sternberg (Eds.), *Perceptions of competence and incompetence across the life-span* (pp. 43–70). New York, NY: Springer-Verlag.
107. Hartman, H. (1958). *Ego Psychology and the Problem of Adaptation*, London: Imago
108. Harwood, C. & Biddle, S. (2002). The application of achievement goal theory in youth sport. In I. Cockerill (Ed.), *Solutions in Sport Psychology* (pp. 58–73). London: Thomson
109. Harwood, C.G. Keegan, R.J., Smith, J., & Raine, A.S. (2015). A systematic review of the intrapersonal correlates of motivational climate perceptions in sport and physical activity. *Psychology of Sport and Exercise, 18*, 9–25.
110. Havelka, N. & Lazarević, Lj. (2011). *Psihologija menadžmenta u sportu*. Beograd: Visoka sportska škola.
111. Havighurst, R. J. (1972). *Developmental tasks and education*, 3d ed., New York: McKay.
112. Hecimovich, M. (2004). Sport specialization in youth: A literature review. *Journal of the American Chiropractic Association, 41*(4), 32–41.
113. Hedstrom, R. & Gould, D. (2004). Critical Status In Research in Youth Sports [White paper summaries of existing research]. Michigan State University website: <http://www.educ.msu.edu/ysi/project/CriticalIssuesYouthSports.pdf>
114. Hendry, L.B. , Shucksmith, J., Love, J.G. and Glendinning, A. (1993) *Young People's Leisure and Lifestyles*. London: Routledge
115. Hollebeak, J., & Amorose, A.J. (2005). Perceived coaching behaviors and college athletes intrinsic motivation: A test of self-determination theory. *Journal of Applied Sport Psychology, 17*, 20–36.
116. Holt, N. L., Tink, L. N., Mandigo, B., & Fox, K. R. (2008). Do youth learn life skills through their involvement in high school sport? A case study. *Canadian Journal of Education, 281–304*. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>

117. Horn, T.S., Byrd, M., Martin, E., & Young, C. (2012). Perceived Motivational Climate and Team Cohesion in Adolescent Athletes. *Sport Science Review*, 21(3-4), 25–49.
118. Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1998). Fit indices in covariance structure modeling: Sensitivity to underparameterized model misspecification. *Psychological Methods*, 3, 424–453.
119. Hubbard, J.A. & Coie, J.D. (1994). Children's Emotions and Social Competence. *Merrill–Palmer Quarterly*, 40(1), 1–20.
120. Isen, A.M. & Reeve, J.M. (2005). The Influence of Positive Affect on Intrinsic and Extrinsic Motivation: Facilitating Enjoyment of Play, Responsible Work Behavior, and Self–Control. *Motivation and Emotion*, 29(4), 297–325.
121. Ivanović, M. & Ivanović, U. (2012). Aspekti self-koncepta predadolescenata kao determinante njihovog bavljenja sportom. *Sport – Nauka i praksa*, 2(5), 5–20.
122. Izard, C. E. & Kobak, R. R. (1991). Emotion system functioning and emotion regulation. In J. Garber & K. A. Dodge (Eds.), *The development of emotion regulation and dysregulation* (pp. 303–321). New York: Cambridge University Press.
123. Jakšić, D., Trbojević, J. & Majstorović, N. (2017). Fizička aktivnost kao facilitator kognitivnih sposobnosti kod dece. U M. Šćepanović (Ur.), *Darovitost. Tematski zbornik radova međunarodnog značaj* (str. 111–125). Novi Sad: Udruženje građana “Mensa Srbije”.
124. Jayanthi, N., Pinkham, C., Dugas, L., Patrick, B., & LaBella, C. (2013). Sports Specialization in Young Athletes: Evidence–Based Recommendations. *Sports Health*, 5(3), 251–257. <http://doi.org/10.1177/1941738112464626>
125. Jevtić, B. (2011). Sistem sporta i dečiji sport. U Grupa autora, *Dečiji sport od prakse do akademske oblasti* (str. 69–86). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
126. Jevtić, B. (2012). Upravljanje programima za učešće na mega sportskom događaju. *Management Časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, 63, 63–74.
127. Jevtić, B., Radojević, J., Juhas, I., Ropert, R. (2011). Dečiji sport od prakse do akademske oblasti. U Grupa autora, *Dečiji sport od prakse do akademske oblasti* (str.19–30). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
128. Joesaar, H. & Hagger, M.S. (2012). Youth athletes' perception of autonomy support from the coach, peer motivational climate and intrinsic motivation in sport setting: One–year effects. *Psychology of Sport and Exercise*, 13(3), 257–262.
129. Joesaar, H. (2012). *The effects of perceived peer motivational climate, autonomy support from coach, basic need satisfaction, and intrinsic motivation on persistence in sport*. Tartu: Institute of Exercise and Sport Sciences, University of Tartu and by the Doctoral School of Behavioral, Social and Health Sciences created under the auspices of European Union Social Fund.
130. Joesaar, H., Hein, V., & Hagger, M.S. (2011). Peer influence on young athletes' need satisfaction, intrinsic motivation and persistence in sport: A 12–month prospective study. *Psychology of Sport and Exercise*, 12(5), 500–508.
131. Jovanović, M. (2010). Motorička analiza odbojkaške igre. Onlajn izvor: <http://complementarytraining.net/motoricka-analiza-odbojkaske-igre/>
132. Kasum, G. & Gligorov, S. (2013). Importance and role of the trainers in wrestling. *Activities in Physical Education and Sport. Federation of the Sports Pedagogues of the Republic of Macedonia*, 3(1), 54–59.
133. Khan, N.A., & Hillman, C.H. (2014). The relation of childhood physical activity and aerobic fitness to brain function and cognition: a review. *Pediatric Exercise Science*, 26, 138–146.
134. Kirkcaldy, B.D., Shephard, R., & Siefen, G. (2002). The relationship between physical activity and self–image and problem behavior among adolescents. *Social Psychiatry Epidemiol*, 37, 544–50.
135. Klint, K. & Weiss, M. (1986). Dropping in and dropping out: Participation motives of current and former youth gymnasts. *Canadian Journal of Applied Sport Sciences*, 11, 106–114.
136. Koković, D. (2000). *Sociologija sporta*. Beograd: Sportska akademija.
137. Kreiger, T.C. (2008). When blue acts pink: Gender -related behaviors as predictors of peer acceptance and victimization. Arizona State University, ProQuest Dissertations Publishing, No. 3295201.

138. Kremer, J., Trew, K.J., & Ogle, S. (1997). *Young People's Involvement in Sport*. Aarhus N: Psychology Press.
139. Lacković–Grđin, K. (2005). *Psihologija adolescencije*. Jasterbarsko: Naklada Slap.
140. Lamsa, J. & Antonie, A. (2004). Drop out: A problem or a sign of a development? Unpublished raw data. Research institute for Olympic Sports, Jyväskylä Finland.
141. Lauer, L., Gould, D., Roman, N., & Pierce, M. (2010). Parental behaviors that affect junior tennis player development. *Psychology of Sport and Exercise*, 11(6), 487–496. DOI: 10.1016/j.psychsport.2010.06.008
142. Lavalley, D., Kremer, J., Moran, A.P., & Williams, M. (2012). *Sport psychology: Contemporary themes*, 2nd ed. London: Palgrave.
143. Lazarević, Lj. (2008). Primena indeksa podesnosti u testiranju teorijskih modela u psihologiji: mogućnosti i ograničenja. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, 40(1), 101–121.
144. Lenberg, K.S. (2006). *Volleyball skills and drills*. London: Human Kinetics.
145. Leptir, D. (2009). Razlozi povlačenja iz sporta bivših aktivnih sportista iz Bosne i Hercegovine. *Fizička kultura*, 63(2), 181–192.
146. Light, R.L., Harvey, S., & Memmert, D. (2013). Why children join and stay in sports clubs: case studies in Australian, French and German swimming clubs. *Sport, Education and Society*, 18(4), 550–566.
147. Lonsdale, C. (2006). *Burning out or burning desire? Investigating athlete burnout and engagement in elite New Zealand athletes*. Unpublished doctoral thesis, University of Otago, Dunedin
148. Lonsdale, C., Sabiston, C.M., Raedeke, T.D., Ha, A.S., & Sum, R.K. (2009). Self-determined motivation and students' physical activity during structured physical education lessons and free choice periods. *Prev. Med.* 48, 69–73.
149. Marcen, C., Gimeno, F., Gomez, C., Saenz, A., & Gutierrez, H. (2013). Socioeconomic Status, Parental Support, Motivation and Self-Confidence in Youth Competitive Sport. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 82, 750–754.
150. Marsh, H. W. & Kleitman, S. (2002). Extracurricular school activities: The good, the bad, and the non-linear. *Harvard Educational Review*, 72, 464–514.
151. Martin, L., Bruner, B., Eys, M. & Spink, K. (2014). The social environment in sport: selected topics. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 7(1), 87–105, <http://dx.doi.org/10.1080/1750984X.2014.885553>
152. Martisen E.W., Stephens T. (1994). Exercise and mental health in clinical and freelifing populations. In R.K. Dishman (Ed.), *Advances in Exercise Adherence* (pp. 52–72). Champaign, IL: Human Kinetics.
153. Maslow, A. H. (1968). *Toward a Psychology of Being*. New York: D. Van Nostrand Company
154. McClelland, D.C., Atkinson, J.W., Clark, R.W., & Lowell, E.L. (1953). *The achievement motive*. New York: Apleton–Century–Crofts.
155. McPherson, S. C. (2015). Motivational Climate and Goal Orientation in Adolescent Male Football Players. Unpublished Theses No: 2103. Pristupljeno preko: https://tigerprints.clemson.edu/all_theses/2103
156. Ministarstvo omladine i sporta, Sektor za sport, dokument iz 2015: Statistika u oblasti nacionalnog sporta pristupljeno preko: <http://www.mos.gov.rs/public/wp-content/uploads/2016/06/Statistika-u-oblasti-nacionalnog-sporta-u-Republici-Srbiji-za-2015.godinu-1.pdf>
157. Miočinović, LJ. (2002): *Pijažeova teorija intelektualnog razvoja*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
158. Miočinović, Lj. (2004): *Moralni razvoj i moralno vaspitanje (63-84)*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
159. Mladenović, M. (2016). *Sportska motivacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
160. Molinero, O., Salguero, A., Tuero, C., Alvarez, E., Y Márquez, S. (2006). Dropout from youth sports: relationship to gender, type of sport and level of competition. *Journal of Sport Behavior*, 29, 255–270.

161. Møllerløkken N. E., Lorås H., Pedersen A. V. (2015). A systematic review and meta-analysis of dropout rates in youth soccer. *Percept. Mot. Skill*, 121, 1–11. 10.2466/10.PMS.121c23x0
162. Monteiro, D., Cid, L., Marinho, D.A., Moutão, J., Vitorino, A., & Bento, T. (2017). Determinants and Reasons for Dropout in Swimming—Systematic Review. *Sports*, 50(5), 1–13. doi:10.3390/sports5030050
163. Moshman, D. (2005): *Adolescent Psychological Development – Rationality, Morality and Identity*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
164. Murugesan, Y. & Mohd Hasan, N. A. (2018). Review of Factors Influencing the Coach–Athlete Relationship in Malaysian Team Sport. *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities (MJSSH)*, 1(3), 83 – 98. Retrieved from <http://msocialsciences.com/index.php/mjssh/article/view/19>
165. Newton, M., & Duda, J.L. (1999). The interaction of motivational climate, dispositional goal orientations, and perceived ability in predicting indices of motivation. *International Journal of Sport Psychology*, 30, 63–82.
166. Ng, J.Y.Y, Lonsdal, C., & Hodge, K. (2011). The Basic Needs Satisfaction in Sport Scale (BNSSS): Instrument development and initial validity evidence. *Journal of Sport and Exercise*, 12(3), 257–264.
167. Nicholls, J. G. (1984). Achievement motivation: Conceptions of ability, subjective experience, task choice, and performance. *Psychological Review*, 91 (3), 328–346. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-295X.91.3.328>
168. Nicholls, J. G. (1989). *The Competitive Ethos and Democratic Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
169. Niemiec, C.P., Soenens, B., & Vansteenkiste, M. (2014). Is relatedness enough? On the importance of need support in different types of social experiences. In N. Weinstein (Ed.), *Human Motivation and Interpersonal Relationships: Theory, Research, and Applications* (pp. 77–97). Netherlands: Springer. doi:10.1007/978-94-017-8542-6_1
170. Ntoumanis, N. & Vazou, S. (2005). Peer motivational climate in youth sport: measurement development and validation. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 27, 432–455.
171. Ntoumanis, N. (2012). A self-determination theory perspective on motivation in sport and physical education: Current trends and possible future research directions. In G.C. Roberts and D. C. Treasure, *Advances in Motivation in sport and exercise: Volume 3* (pp. 91–128). Champaign, IL: Human Kinetics.
172. Pannekoek, L., Byrne, S., & Fursland, A. (2013). Definition of dropout affect rates, predictors and outcomes: evidence from outpatient CBT–E. *Journal of Eating Disorders*, 1 (Suppl.1)071.
173. Pelletier, L. G., Fortier, M. S., Vallerand, R. J., & Briere, N. M. (2001). Associations among perceived autonomy support, forms of self-regulations, and persistence: A prospective study. *Motivation and Emotion*, 25, 279–306.
174. Pelletier, L. G., Fortier, M. S., Vallerand, R. J., Tuson, K. M., Briere, N. M., & Blais, M. R. (1995). Toward a new measure of intrinsic motivation extrinsic motivation, and amotivation, in sports: The Sport Motivation Scale (SMS). *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 17, 35–53.
175. Petlichkoff, L.M. (1996). The dropout dilemma in youth sports. In O. Bar-Or (Ed.), *The child and adolescent athlete: Encyclopedia of sports medicine*, (Vol. 6, pp. 418–432). Oxford: Blackwell Science.
176. Petrović, J. (2016). Ljubav u adolescenciji: razvojni značaj partnerskih odnosa. U (Ur. J. Petrović) *Slika tela, seksualnost i partnerske veze u adolescenciji* (str.51–65). Novi Sad: Filozofski fakultet.
177. Poczwardowski, A., Barott, J. E., & Jowett, S. (2006). Diversifying approaches to research on athlete coach relationships. *Psychology of Sport and Exercise*, 7, 125–142.
178. PRZ 2016–2018 → Program razvoja sporta u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2016–2018. godine, 1–39. Pristupljeno preko: http://sio.mycpanel.rs/sio.vojvodina.gov.rs/images/Dokumenta/Sport/RazvojSporta/Program_razvoja_sporta_u_AP_Vojvodini_za_period_2016_-_2018.pdf

179. Radojević, J. & Jevtić, B. (2011). Društvo i dečiji sport. U Grupa autora, *Dečiji sport od prakse do akademske oblasti* (str.31–43). Beograd: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
180. Radović, M., Bačanac, Lj, & Vesković, A. (2005). Uloga porodice u sportskoj aktivnosti dece. *Fizička kultura*, 59, (1–4), 9–16.
181. Reeve, J. (2010). *Razumijevanje motivacije i emocija*. Zagreb: Naklada Slap.
182. Roberts, G. C., Teasure, D. C., & Cornoy, D. E. (2007). Understanding the dynamics of motivation in sport and physical activity. In G. Tenenbaum, & R. C. Eklund (Eds.), *Handbook of sport psychology* (pp. 3–30). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
183. Rocchi, M., Pelletier, L., & Couture, A. (2013). Determinants of Coach Motivation and Autonomy Supportive Coaching Behaviours. *Psychology of Sport and Exercise*, 14, 852–859. doi: 10.1016/j.psychsport.2013.07.002
184. Roeser, R.W., Peck, S.C., & Nasir, N.S. (2006): Self and identity processes in school motivation, learning, and achievement. In Alexander & Winne (Eds.), *Handbook of Educational Psychology* (pp.391–424). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
185. Rot, N.(2004). *Opšta psihologija*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
186. Rottensteiner, C., Kontinen, N., & Laakso, L. (2015). Sustained participation in youth sports related to coach–athlete relationship and coach–created motivational climate. *International Sport Coaching Journal*, 2, 29–38.
187. Rusbult, C. E. (1980). Commitment and satisfaction in romantic associations: A test of the investment model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16(2), 172–186. [http://dx.doi.org/10.1016/0022-1031\(80\)90007-4](http://dx.doi.org/10.1016/0022-1031(80)90007-4)
188. Rusbult, C.E., Agnew, C., & Arriaga, X. (2011). The Investment Model of Commitment Processes. *Department of Psychological Sciences Faculty Publications. Paper 26*. <http://docs.lib.purdue.edu/psychpubs/26>
189. Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2000). Self–determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well–being. *American Psychologist*, 55(1), 68–79.
190. Ryan, R. M. & Deci, E. L. (2002). An overview of self–determination theory: An organismic dialectical perspective. In E. L. Deci & R. M. Ryan (Eds.): *Handbook of self–determination research* (3–36). Rochester, NY: University of Rochester Press.
191. Ryan, R. M. (1982). Control and information in the intrapersonal sphere: An extension of cognitive evaluation theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(3), 453–461.
192. Ryan, R. M., Hunta, V., & Deci., E. L. (2008). Living well: A self–determination theory perspective on eudaimonia. *Journal of Happiness Studies*, 9, 139–170.
193. Sabo, D., Miller, K.E. Melnick, M.J., Farrell, M.P., & Barnes, G.M. (2005). High School Athletic Participation and Adolescent Suicide: A Nationwide US Study. *International Review for the Sociology of Sport*, 40(1), 5 – 23.
194. Sallis, J.F. & Owen, N. (2002) Ecological model of health behavior. In K. Glanz, B. K. Rimer, & F.M. Lewis (Eds.), *Health Behavior and Health Education, 3rd Edition* (pp. 462–464). San Francisco: Jossey–Bass.
195. Sallis, J.F. & Patrick, K. (1996). Physical activity guidelines for adolescents: a consensus statement. *Pediatric Exercise Science* 6, 302–314.
196. Samardžić Marković, S. (2010). *Srbija zemlja sporta. Od sjaja medalja do strategija sporta*. Četvrti kongres medicine sporta i sportskih nauka Srbije, 22–24. septembar, Beograd, knjiga rezimea: str. 89–95.
197. Santrock, J. W. (2001). *Adolescence* (8th ed.). New York: McGraw–Hill.
198. Sarrazin, P. & Guillet, E. (2002). Factors and processes of teenagers' dropout from handball: Role of the coach in affecting cultural norms. Rapport de recherche pour la Fédération Française de Handball. Unpublished manuscript, University of Grenoble, France.
199. Sarrazin, P., Vallerand, R., Guillet, E., Pelletier, L., & Cury, F. (2002). Motivation and dropout in female handballers: A 21–month prospective study. *European Journal of Social Psychology*, 32, 395–418.

200. Scanlan, T.K., Russell, D.G., Beals, K.P., & Scanlan, L.A. (2003). Project on Elite Athlete Commitment (PEAK): II. A direct test and expansion of the Sport Commitment Model with elite amateur sportsmen. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 25, 377–401.
201. Scanlan, T.K., Simons, J.P., Carpenter, P.J., Schmidt, G.W., & Keeler, B. (1993). The Sport Commitment Model: Measurement development for the youth–sport domain. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 15(1), 16–38.
202. Schmidt, G. W., & Stein, G. L. (1991). Sport Commitment: A Model Integrating Enjoyment, Dropout, and Burnout. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 13, 254–265.
203. Scully, D., & Clarke, J. (1997). *Gender issues in sport participation*. In J. Kremer, K. Trew, & S. Ogle (Eds.), *Young people involvement in sport* (pp. 25–56). London, UK: Routledge.
204. Seefeldt, V., Ewing, M., & Walk, S. (1992). *Overview of youth sports programs in the United States*. Washington, DC: Carnegie Council on Adolescent Development.
205. Smederevac, S. & Mitrović, J. (2006). *Ličnosti – metodi i modeli*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
206. Smith, A. (2003). Peer relationships in physical activity contexts: A road less traveled in youth sport and exercise psychology. *Psychology of Sport and Exercise*, 4, 25–39.
207. Smith, A.L., Gustafsson, H., & Hassmen, P. (2010). Peer motivational climate and burnout perceptions of adolescent athletes. *Psychology of Sport and Exercise* 11, 453–460.
208. Smith, R. E., Smoll, F. L., Cumming, S. P., & Grossbard, J. R. (2006). Measurement of multidimensional sport performance anxiety in children and adults: the sport anxiety scale–2. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 28, 479–501.
209. Snyder, A. R., Martinez, J. C., Bay, R. C., Parsons, J. T., Sauers, E. L., & Valovich McLeod, T. C. (2010). Health–related quality of life differs between adolescent athletes and adolescent non athletes. *Journal of sport rehabilitation*, 19(3), 237–248.
210. Sol Alvarez, M., Balaguer, I., Castillo, I., & Duda, J.L. (2012). The Coach–Created Motivational Climate, Young Athletes’ Well–Being, and Intentions to Continue Participation. *Journal of Clinical Sport Psychology*, 6, 166–179.
211. Spence, J.C., Blanchard, C.M., Clark, M., Plotnikoff, R., Storey, K.E., & McCargar, L. (2010). The Role of Self-Efficacy in Explaining Gender Differences in Physical Activity Among Adolescents: A Multilevel Analysis. *Journal of Physical Activity and Health*, 7, 176–183.
212. Srdić, M. (2013). Uvod – o projektu i publikaciji. U Srdić, M. (Ur.), *Izveštavanje o sportu: uvođenje rodne dimenzije* (str. 7–13). Kikinda: Centar za podršku ženama.
213. Standage M., Emm L. G. (2014). Relationships within physical activity settings. In N. Weinstein (Ed.), *Human Motivation and Interpersonal Relationships* (pp. 239–262). Dordrecht, Netherlands: Springer 10.1007/978–94–017–8542–6_11
214. Stein, J., Bloom, G.A., & Sabiston, C.M. (2012). Influence of perceived and preferred coach feedback on youth athletes' perceptions of team motivational climate. *Psychology of Sport and Exercise*, 13, 484–490.
215. Stuntz, C. P., & Weiss, M. R. (2009). Achievement goal orientations and motivational outcomes in youth sport: The role of social orientations. *Psychology of Sport and Exercise*, 10(2), 255–262. DOI: 10.1016/j.psychsport.2008.09.001.
216. Sullivan, H. S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.
217. Tajfel, H.T. (1978). The achievement of group differentiation. In H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations* (pp. 77–98). London: Academic Press.
218. Teixeira, P.J., Carraça, E.V., Markland, D., Silva, M.N., & Ryan, R.M. (2012). Exercise, physical activity, and self-determination theory: A systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 9(78), 2–30.
219. Thompson, B. (1997). The importance of structure coefficients in structural equation modeling confirmatory factor analysis. *Educational and Psychological Measurement*, 57, 5–19.
220. Tomić, M. (2007). *Sportski menadžment*. Beograd: Data status.
221. Trbojević, J. & Petrović, J. (2014). Kako deca vide prijateljstvo? *Norma*, 19(2), 269–280.
222. Trbojević, J. (2016). Psihološki razvoj adolescenta kroz kritički prikaz knjige 'Psihološki razvoj adolescenta – racionalnost, moralnost i identitet' autora Dejvida Mošmana. *Norma*, 21(2), 253–267.

223. Trew, K., Kremer, J., Gallagher, A. & Scully, D. (1997). Young People's Participation in Sport in Northern Ireland. *International Review for the Sociology of Sport*, 32(4), 419–431.
224. Tubić, T. (2010). *Psihologija i sport*. Novi Sad: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja.
225. Tubić, T., Đorđić, V., & Poček, S. (2012). Dimenzije self-koncepta i bavljenje sportom u ranoj adolescenciji. *Psihologija*, 45(2), 209–225.
226. Ullrich–French, S., & Smith, A. L. (2006). Perceptions of relationships with parents and peers in youth sport: Independent and combined prediction of motivational outcomes. *Psychology of Sport and Exercise*, 7, 193–214.
227. Urgan, S. & Petrović, D. (2015). Komentar izveštaja: Analiza učestvovanja učenika i učenica osnovnih i srednjih škola na školskim takmičenjima u Republici Srbiji. Ministarstvo omladine i sporta, Savez za školski sport Srbije, Sektor za sport. 1–14.
228. Vallerand, R. (2004). Intrinsic and Extrinsic Motivation in Sport. *Encyclopedia of Applied Psychology*, 2. 427–435. 10.1016/B0-12-657410-3/00835-7.
229. Vallerand, R. J. (1997). Toward a hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 29, pp. 271–360). San Diego: Academic Press.
230. Vallerand, R. J. (2007). A hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation for sport and physical activity. In M. S. Hagger & N. L. D. Chatzisarantis (Eds.), *Intrinsic motivation and self-determination in exercise and sport* (pp. 255–279, 356–363). Champaign, IL, US: Human Kinetics.
231. Vallerand, R. J., & Ratelle, C. F. (2002). Intrinsic and extrinsic motivation: A hierarchical model. In E. L. Deci & R. M. Ryan (Eds.), *Handbook of self-determination research* (pp. 37–63). Rochester, NY: University of Rochester Press.
232. Vallerand, R. J., & Rousseau, F. L. (2001). Intrinsic and extrinsic motivation in sport and exercise: A review using the hierarchical model of intrinsic and extrinsic motivation. In R. N. Singer, H. A. Hausenblas, & C. M. Janelle (Eds.), *Handbook of sport psychology* (pp. 389–416). New York: Wiley.
233. Vallerand, R.J. & Losier, G.F. (1999). An integrative analysis of intrinsic and extrinsic motivation in sport. *Journal of Applied Sport Psychology* 11, 142–169.
234. Vallerand, R.J. & Perreault, S. (1999). Intrinsic and extrinsic motivation in sport: toward a hierarchical model. In R. Lidor & M. Bar–Eli (Eds.), *Sport Psychology: Linking Theory and Practice* (pp. 191–213). Morgantown, WV: Fitness Information Technology Inc.
235. Vallerand, R.J. and Thill, E.E. (1993) Introduction au Concept de Motivation, in J. Vallernad and E.E. Thill (Eds.) *Introduction À La Psychologie De La Motivation*, pp. 201–38. Laval (Quebec): Editions etudes vivantes.
236. Vallerand, R.J., Deci, E.L., & Ryan, R.M. (1987). Intrinsic motivation in sport. In K. Pandolf (Ed.), *Exercise and Sport Science Review* (pp. 389–425). New York: Macmillan.
237. Vallerand, R.J., Fortier, M.S., & Guay, F. (1997). Self-determination and persistence in a real-life setting: toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology* 72, 1161–1176.
238. Van Bottenburgh, M., Rijnen, B. & van Sterkenburgh, J. (2005). *Sports Participation in the European Union: Trends and Differences*, The Netherlands: Arko Sports Media Nieuwegein.
239. Van Wersch, A., Trew, K., & Turner, I. (1990). Pupils' perceived physical competence and its implications for the new PE curriculum. *British Journal of Physical Education Research Supplement*, 7, 1–5.
240. Vazou, S., Ntoumanis, N., & Duda, J.J. (2006). Predicting young athletes' motivational indices as a function of their perceptions of the coach- and peer-created climate. *Psychology of Sport and Exercise*, 7(2), 215–233., 10.1016/j.psychsport.2005.08.007
241. Vealey, R. & Chase, M. (2016). *Best practice for youth sports*. Champaign, IL: Human Kinetics.
242. Vella, S.A. Cliff, D.P. & Okley, A.D. (2014). Socio-ecological predictors of participation and dropout in organised sports during childhood. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11:62 doi:10.1186/1479-5868-11-62

243. Vesković, A. (2012). Roditelji kao agensi sportske socijalizacije mladih. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.
244. Vesković, A., Valdevit, Z., & Đorđević–Nikić, M. (2013). Goal orientation and perception of motivational climate initiated by parents of female handball players of different competition levels. *Facta Universitatis: Physical Education and Sport*, 11(3), 337–345.
245. Vigotski, L. (1996). *Dečja psihologija, Sabrana dela*, tom IV. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
246. Vranjašević, J., Trikić, Z., Koruga, D., Vidović, S. & Dejanović, V. (2003): *Vršnjačka medijacija – priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*. Beograd: Kinderberg and GTZ.
247. Wagnsson, S., Patriksson, G., & Carlman, P. (2013). Causes and consequences of dropping out from organized youth sports. *Swedish Journal of Sports Research*, 1, 26-54.
248. Wateman, A., Schwartz, S.J., & Conti, R. (2008). The Implications of Two Conceptions of Happiness (Hedonic Enjoyment and Eudaimonia) for the Understanding of Intrinsic Motivation. *Journal of Happiness Studies*, 9(1), 41–79.
249. Weinstein, N. & DeHaan, C. R. (2014). On the mutuality of human motivation and relationships. In N. Weinstein (Ed.), *Human Motivation and Interpersonal Relationships: Theory, Research, and Applications* (pp. 3–25). Netherlands: Springer. doi:10.1007/978-94-017-8542-6_1
250. Weiss, M. R., & Smith, A. L. (2002). Friendship quality in youth sport: relationship to age, gender, and motivation variables. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 24, 420–437.
251. Weiss, M. R., & Amorose, A. J. (2008). Motivational orientations and sport behavior. In T. S. Horn (Ed.), *Advances in sport psychology* (3rd ed., pp. 115–155). Champaign, IL: Human Kinetics.
252. Weiss, M. R., & Petlichkoff, L. M. (1989). Children's motivation for participation in and withdrawal from sport: Identifying the missing links. *Pediatric Exercise Science*, 1, 195–211.
253. Weiss, R. (1974). The Provisions of Social Relationships. In Z. Rubin (Ed.), *Doing unto Others* (pp. 17–26). Englewood Cliffs: Prentice Hall.
254. Weiss, R. M., & Cnopers, A. (1998). The influence of socialization agents on female collegiate volleyball players. *Journal of Sport Psychology*, 4, 267–279.
255. White, S. A., Kavussanu, M., & Guest, S. M. (1998). Goal orientation and perceptions of the motivational climate created by significant others. *European Journal of Physical Education*, 3, 212–228.
256. Williams, L. (2013). Commitment to Sport and Exercise: Re-examining the Literature for a Practical and Parsimonious Model. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, 46 (Suppl 1), 35–42. <http://doi.org/10.3961/jpmph.2013.46.S.S35>
257. Wylleman, P. (2000). Interpersonal relationships in sport: Uncharted territory in sport psychology research. *International Journal of Sport Psychology*, 31, 555–572.
258. Xan Yang, S. (2011). Understanding the coach–athlete relationship from a cross–cultural perspective. Doctoral Thesis: Loughborough University, Leicestershire. Pristupljeno preko: <https://core.ac.uk/download/pdf/2744956.pdf>
259. Young, B. W. & Medic, N. (2011). Examining social influences on the sport commitment of Masters swimmers. *Psychology of Sport and Exercise*, 12(2), 168–175.
260. Yukhymenko–Lescroart, M.A (2018). On identity and sport conduct of student–athletes: Considering athletic and academic contexts. *Psychology of Sport and Exercise* 34, 10–19.
261. Zakon o sportu Republike Srbije, Službeni glasnik RS, broj 10/2016.
262. Žugić, Z. (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet za fizičku kulturu.

PRILOZI

Prilog 1. Prikaz psihometrijskih karakteristika upitnika korišćenih u istraživanju

Tabela 1. Procenat objašnjene varijanse za upitnik PIMCQ-2- majka

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 3.610 | 21.233 | 21.233 | 3.610 |
| 2 | 2.507 | 14.750 | 35.983 | 2.507 |
| 3 | 1.618 | 9.519 | 45.501 | 1.618 |
| 4 | .992 | 5.835 | 51.336 | |
| 5 | .956 | 5.626 | 56.962 | |
| 6 | .924 | 5.436 | 62.398 | |
| 7 | .855 | 5.027 | 67.425 | |
| 8 | .829 | 4.879 | 72.304 | |
| 9 | .738 | 4.339 | 76.643 | |
| 10 | .631 | 3.709 | 80.352 | |
| 11 | .604 | 3.552 | 83.904 | |
| 12 | .546 | 3.212 | 87.116 | |
| 13 | .531 | 3.121 | 90.237 | |
| 14 | .499 | 2.932 | 93.169 | |
| 15 | .437 | 2.570 | 95.740 | |
| 16 | .404 | 2.377 | 98.117 | |
| 17 | .320 | 1.883 | 100.000 | |

Tabela 2. Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik PIMCQ-2 - majka

| Ajtemi | Učenje/uživanje | Briga | Postizanje uspeha bez napora |
|--|-----------------|-------|------------------------------|
| 17.podstiče me da uživam u učenju novih veština | .800 | | |
| 14.odobrava moje uživanje kada ulažem napor da naučim nove veštine | .760 | | |
| 15.podržava moje osećanje uživanja u usavršavanju veština | .741 | | |
| 1.najzadovoljnija je kada naučim nešto novo | .568 | | |
| 7.nastoji da naučim jednu stvar pre nego što me nauči nekoj drugoj | .494 | | |
| 9.veruje da je uživanje veoma važno za razvoj novih veština | .493 | | |

| | | |
|---|------|------|
| 11.potpuno je zadovoljna kada napredujem posle velikog napora | .473 | |
| 18.govori mi da su greške deo učenja | .438 | |
| 2.čini da se zabrinem zbog neuspeha | | .731 |
| 10.čini da se osećam loše kada nisam tako dobar/dobra kao drugi | | .717 |
| 4.čini da se zabrinem zbog neuspeha jer ću izgledati loše u njenim očima | | .704 |
| 16.čini da se zabrinem oko izvođenja onih veština u kojima nisam dobar/dobra | | .673 |
| 12.čini da se bojim da napravim grešku | | .609 |
| 13.govori mi da treba da budem zadovoljan/na kada postignem nešto bez velikog truda | | .763 |
| 8.misli da treba da postignem mnogo bez mnogo truda | | .740 |
| 6.kaže da je za mene važno da pobedim bez ulaganja napora | | .697 |
| 3.zadovoljna je kada pobedim bez napora | | .579 |

Tabela 3. Procenat objašnjene varijanse za upitnik PIMCQ-2 - otac

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 3.813 | 22.429 | 22.429 | 3.813 |
| 2 | 2.845 | 16.737 | 39.166 | 2.845 |
| 3 | 2.024 | 11.905 | 51.071 | 2.024 |
| 4 | .923 | 5.428 | 56.499 | |
| 5 | .887 | 5.215 | 61.714 | |
| 6 | .813 | 4.784 | 66.499 | |
| 7 | .784 | 4.610 | 71.109 | |
| 8 | .684 | 4.022 | 75.130 | |
| 9 | .678 | 3.987 | 79.117 | |
| 10 | .605 | 3.558 | 82.675 | |
| 11 | .530 | 3.120 | 85.795 | |
| 12 | .501 | 2.949 | 88.745 | |
| 13 | .443 | 2.608 | 91.352 | |
| 14 | .396 | 2.331 | 93.683 | |
| 15 | .387 | 2.277 | 95.961 | |
| 16 | .346 | 2.038 | 97.998 | |
| 17 | .340 | 2.002 | 100.000 | |

Tabela 4. *Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik PIMCQ-2 – otac*

| Ajtemi | Učenje/uživanje | Briga | Postizanje uspeha bez napora |
|--|-----------------|-------|------------------------------------|
| 17.podstiče me da uživam u učenju novih veština | .775 | | |
| 15.podržava moje osećanje uživanja u usavršavanju veština | .756 | | |
| 14.odobrava mi da uživam kada pokušavam da naučim nove veštine | .685 | | |
| 1.najzadovoljniji je kada naučim nešto novo | .630 | | |
| 9.veruje da je uživanje veoma vazno za razvoj novih veština | .625 | | |
| 11.izgleda potpuno zadovoljan kada napredujem posle velikog napora | .588 | | |
| 7.nastoji da naučim jednu stvar pre nego što me nauči nekoj drugoj | .498 | | |
| 18.govori mi da su greške deo učenja | .481 | | |
| | | .738 | |
| 2.čini da se zabrinem zbog neuspeha | | .732 | |
| 12.čini da se bojim da napravim grešku | | .712 | |
| 16.čini da se zabrinem oko izvođenja onih veština u kojima nisam dobar/dobra | | .707 | |
| 10.čini da se osećam loše kada nisam tako dobar/dobra kao drugi | | .692 | |
| 4.čini da se zabrinem zbog neuspeha jer ću izgledati loše u njegovim očima | | | .822 |
| 13.govori mi da treba da budem zadovoljan/na kada postignem nešto bez velikog truda | | | .788 |
| 6.kaže da je za mene važno da pobedim bez ulaganja napora | | | .757 |
| 3.zadovoljan je kada pobedim bez napora | | | .753 |
| 8.misli da treba da postignem mnogo bez mnogo truda | | | |

Tabela 5. Procenat objašnjene varijanse SMS-2

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 3.467 | 23.116 | 23.116 | 2.308 |
| 2 | 2.623 | 17.488 | 40.603 | 2.179 |
| 3 | 1.457 | 9.713 | 50.317 | 2.108 |
| 4 | 1.142 | 7.615 | 57.931 | 2.095 |
| 5 | .953 | 6.354 | 64.285 | |
| 6 | .896 | 5.973 | 70.258 | |
| 7 | .757 | 5.049 | 75.307 | |
| 8 | .676 | 4.505 | 79.811 | |
| 9 | .596 | 3.972 | 83.783 | |
| 10 | .529 | 3.527 | 87.311 | |
| 11 | .494 | 3.294 | 90.605 | |
| 12 | .388 | 2.587 | 93.192 | |
| 13 | .385 | 2.566 | 95.758 | |
| 14 | .341 | 2.273 | 98.031 | |
| 15 | .295 | 1.969 | 100.000 | |

Tabela 6. Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik SMS-2

| Ajtemi | Unutrašnje-integrirana motivacija | Spoljašnje-introjektovana motivacija | Identifikovana motivacija | Amotivacija |
|---|-----------------------------------|--------------------------------------|---------------------------|-------------|
| 9.Bavim se sportom jer uživam u otkrivanju i savladavanju novih tehnika, veština, akcija. | .767 | | | |
| 17.Bavim se sportom jer osećam zadovoljstvo kada učim o sportu kojim se bavim. | .745 | | | |
| 3.Bavim se sportom jer mi je jako zanimljivo što na taj način mogu da učim kako da budem što bolji/a. | .671 | | | |
| 4.Bavljenje sportom je suštinski deo mene i toga ko sam ja. | .543 | | | |
| 11.Bavim se sportom jer je to sastavni deo mog života. | .505 | | | |
| 8.Bavim se sportom jer mislim da se ljudima oko mene ne bi svidelo da prestanem. | | .761 | | |
| 5.Bavim se sportom jer bi drugi ljudi bili razočarani u mene ako bih prestao/la da se bavim sportom. | | .747 | | |
| 7.Kada se ne bih bavio/la sportom osećao/la bih da manje vredim. | | .691 | | |
| 1.Bavim se sportom jer ako ne bih odvojio/la vreme za sport imao/la bih loše mišljenje o sebi | | .625 | | |

| | |
|--|------|
| 18. Bavim se sportom jer je to jedan od najboljih načina da razvijem različite delove sebe. | .861 |
| 6. Bavim se sportom jer mogu da razvijem delove sebe koji su mi veoma bitni. | .778 |
| 12. Izabrao/la sam ovaj sport kao način da razvijem sebe. | .776 |
| 10. Više i ne znam zašto se bavim sportom, imam utisak da nisam sposoban/na da uspem u ovom sportu. | .842 |
| 13. Nije mi baš jasno zašto se bavim sportom, mislim da mi nije mesto u sportu. | .751 |
| 2. Nekad sam imao/la dosta razloga zbog kojih se bavim sportom, ali sada se pitam da li treba da nastavim. | .646 |

Tabela 7. Procenat objašnjene varijanse upitnika BSSSN

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 4.432 | 34.091 | 34.091 | 4.432 |
| 2 | 1.449 | 11.147 | 45.238 | 1.449 |
| 3 | 1.243 | 9.560 | 54.798 | 1.243 |
| 4 | .865 | 6.654 | 61.452 | |
| 5 | .807 | 6.208 | 67.661 | |
| 6 | .768 | 5.910 | 73.571 | |
| 7 | .697 | 5.359 | 78.930 | |
| 8 | .560 | 4.309 | 83.239 | |
| 9 | .547 | 4.207 | 87.446 | |
| 10 | .527 | 4.051 | 91.497 | |
| 11 | .458 | 3.522 | 95.018 | |
| 12 | .345 | 2.654 | 97.672 | |
| 13 | .303 | 2.328 | 100.000 | |

Tabela 8. Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik BSSSN

| Ajtemi | Kompetentnost | Autonomija - Izbor | Povezanost |
|--|---------------|-----------------------|------------|
| 11. Vešt sam u sportu kojim se bavim. | .862 | | |
| 12. Osećam da sam dobar u sportu kojim se bavim. | .780 | | |
| 6. Mogu da savladam izazove koji se javu u mom sportu. | .702 | | |

| | |
|---|------|
| 17.Sposoban sam da postignem dobar rezultat u ovom sportu. | .666 |
| 14.U sportu imam priliku da osetim da sam dobar. | .495 |
| 13.U sportu kojim se bavim učestvujem u procesu donošenja odluka. | .840 |
| 20.Mogu da donosim odluke u sportu kojim se bavim. | .818 |
| 9.Moje mišljenje je važno oko toga kako se stvari odvijaju u sportu kojim se bavim. | .636 |
| 18.U ovom sportu ima ljudi kojima mogu da verujem. | .711 |
| 7.Pokazujem brigu za saigrace. | .680 |
| 1.U ovom sportu osećam se povezano/blisko sa drugima | .637 |
| 10.U ovom sportu postoje ljudi kojima je stalo do mene. | .607 |
| 19.Imam bliske odnose sa ljudima u ovom sportu. | .527 |

Tabela 9. Procenat objašnjene varijanse upitnika *PMCYSQ*

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 6.209 | 38.806 | 38.806 | 6.209 |
| 2 | 1.943 | 12.144 | 50.950 | 1.943 |
| 3 | .985 | 6.155 | 57.105 | |
| 4 | .860 | 5.375 | 62.479 | |
| 5 | .722 | 4.512 | 66.992 | |
| 6 | .656 | 4.102 | 71.094 | |
| 7 | .633 | 3.956 | 75.049 | |
| 8 | .569 | 3.556 | 78.606 | |
| 9 | .526 | 3.288 | 81.893 | |
| 10 | .510 | 3.190 | 85.083 | |
| 11 | .459 | 2.867 | 87.950 | |
| 12 | .434 | 2.713 | 90.662 | |
| 13 | .413 | 2.584 | 93.247 | |
| 14 | .381 | 2.384 | 95.630 | |
| 15 | .376 | 2.348 | 97.978 | |
| 16 | .323 | 2.022 | 100.000 | |

Tabela 10. *Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik PMCYSQ*

| Ajtemi | Motivaciona klima usmerena na učenje | Motivaciona klima usmerena na postignuće |
|---|--------------------------------------|--|
| 10.Uči svoje saigrače nove tehnike. veštine. vežbe | .774 | |
| 6.Zajedno sa saigračima radi na unapređivanju tehnike, vežbe, igre | .751 | |
| 11.Podstiče saigrače da daju sve od sebe | .750 | |
| 3.Ponudi pomoć saigraču koji želi da savlada neku tehniku. vežbu | .717 | |
| 13.Trudi se da se svi saigrači osećaju prihvaćeno | .710 | |
| 5.Trudi se da se svi saigrači osećaju cenjeno | .693 | |
| 19.Većina saigrača i sama daje sve od sebe na terenu i van njega i tako predstavlja uzor ostalima | .692 | |
| 21.Kada saigrač pogreši kaže mu da proba opet i da ne odustaje | .681 | |
| 1.Pomažu jedni drugima da budu bolji igrači | .591 | |
| 8.Trudi se da nadigra svoje saigrače | | .763 |
| 9.Kritikuje saigrače kada pogreše | | .728 |
| 12.Bude im drago kada imaju bolji učinak od saigrača | | .684 |
| 2.Ističe da je bitno biti bolji od svojih saigrača | | .649 |
| 4.Stalo im je samo do mišljenja “zvezda” u timu | | .646 |
| 7.Negativno komentariše igru saigrača i tako ih povređuju | | .601 |
| 16.Krivi svoje saigrače kada tim izgubi utakmicu | | .596 |

Tabela 11. *Procenat objašnjene varijanse upitnika PMCSQ-2*

| Komponente | Inicijalne ajgen vrednosti | | | Rotirana solucija |
|------------|----------------------------|---------------|---------------|-------------------|
| | Ukupno | % varijanse | kumulativni % | Ukupno |
| 1 | 4.135 | 29.537 | 29.537 | 4.135 |
| 2 | 2.092 | 14.940 | 44.477 | 2.092 |
| 3 | 1.326 | 9.475 | 53.952 | 1.326 |
| 4 | .869 | 6.208 | 60.160 | |
| 5 | .766 | 5.472 | 65.632 | |
| 6 | .745 | 5.325 | 70.957 | |
| 7 | .709 | 5.062 | 76.019 | |
| 8 | .674 | 4.818 | 80.837 | |
| 9 | .603 | 4.310 | 85.148 | |
| 10 | .571 | 4.081 | 89.229 | |
| 11 | .467 | 3.339 | 92.567 | |
| 12 | .387 | 2.761 | 95.328 | |
| 13 | .332 | 2.373 | 97.701 | |
| 14 | .322 | 2.299 | 100.000 | |

Tabela 12. *Matrica sklopa rotirano rešenje za upitnik PMCSQ-2*

| Ajtemi | Motivaciona klima usmerena na učenje | Favorizovanje igrača | Kažnjavanje grešaka |
|---|--------------------------------------|----------------------|---------------------|
| 8.Podstiče nas da učimo jedni druge | .737 | | |
| 13.Podstiče nas da pomažemo jedni drugima | .719 | | |
| 7.Ističe da svi igrači, različitih sposobnosti, imaju značajnu ulogu u timu | .703 | | |
| 4.Govori da svako od nas ima važnu ulogu u timu, neophodnu za pobeđu | .628 | | |
| 1.Želi da probamo nove pokrete, tehnike, taktike | .602 | | |
| 11.Trudi se da svakom igraču pomogne da savlada neku tehniku, igru, potez koju mu ne ide najbolje | .561 | | |
| 20.Trudi se da se svi osećaju kao da su važan deo tima | .529 | | |
| 10.Ima miljenike u timu | | .773 | |
| 3.Obraća pažnju samo na “zvezde” u timu | | .771 | |
| 14.Jasno stavlja do znanja za koga misli da je najbolji igrač | | .724 | |
| 12.Više kada igrač pogreši | | | .868 |
| 2.Ljuti se kada igrač pogreši | | | .814 |
| 15.Kazni igrače kada pogreše | | | .633 |
| 6.Čim igrač pogreši, izvadi ga iz igre | | | .553 |

Prilog 2. Rezultati jednosmerne analize varijanse

Tabela 1. Razlike u opažanoj motivacionoj klimi roditelja, saigrača i trenera ispitanika koji su nastavili da se bave sportom i ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom

| | | N | A.S. | S.D. | F | p |
|--|-----------------|----|-------|------|---------------|-------------|
| Učenje/Uživanje:majka | ostali | 38 | 34.68 | 4.16 | .485 | .488 |
| | odustali | 43 | 33.95 | 5.15 | | |
| Briga:majka | ostali | 43 | 8.70 | 4.00 | .035 | .852 |
| | odustali | 41 | 8.85 | 3.61 | | |
| Postizanje uspeha bez napora:majka | ostali | 43 | 8.79 | 3.25 | 4.499 | .037 |
| | odustali | 44 | 10.29 | 3.36 | | |
| Učenje/Uživanje:otac | ostali | 41 | 36.12 | 3.35 | 9.055 | .004 |
| | odustali | 40 | 32.72 | 6.38 | | |
| Briga:otac | ostali | 42 | 8.74 | 3.55 | .030 | .862 |
| | odustali | 42 | 8.59 | 3.96 | | |
| Postizanje uspeha bez napora:otac | ostali | 40 | 7.90 | 3.99 | 8.972 | .004 |
| | odustali | 41 | 10.58 | 4.07 | | |
| MK saigrača usmerena na učenje | ostali | 41 | 41.10 | 4.59 | 12.919 | .001 |
| | odustali | 40 | 36.35 | 7.07 | | |
| MK saigrača usmerena na postignuće | ostali | 39 | 15.69 | 6.13 | 6.005 | .017 |
| | odustali | 39 | 19.28 | 6.79 | | |
| MK trenera usmerena na učenje | ostali | 40 | 33.12 | 2.20 | 11.364 | .001 |
| | odustali | 39 | 29.74 | 5.94 | | |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | ostali | 41 | 11.02 | 3.55 | .409 | .525 |
| | odustali | 41 | 11.51 | 3.35 | | |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | ostali | 42 | 5.21 | 2.72 | 3.598 | .062 |
| | odustali | 39 | 6.44 | 3.08 | | |

Tabela 2. Razlike u stepenu izraženosti osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem u sportu ispitanika koji su nastavili da se bave sportom i ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom

| | | N | A.S. | S.D. | F | p |
|---------------|---------------|----|------|-------|---------------|-------------|
| Kompetentnost | ostali | 44 | 4.74 | .342 | 15.691 | .000 |
| | odustali | 38 | 4.30 | .622 | | |
| Autonomija | ostali | 43 | 4.15 | .760 | 6.109 | .015 |
| | odustali | 43 | 3.67 | 1.023 | | |
| Povezanost | ostali | 42 | 4.76 | .323 | 16.497 | .000 |
| | odustali | 43 | 4.37 | .525 | | |
| Uživanje | ostali | 43 | 4.93 | .226 | 2.632 | .108 |
| | odustali | 44 | 4.81 | .435 | | |

Tabela 3. Razlike u stepenu izraženosti motivacije za bavljenjem sportom ispitanika koji su nastavili da se bave sportom i ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom

| | | N | A.S. | S.D. | F | p |
|---------------------------|-----------------|----|-------|-------|--------------|-------------|
| Unutrašnje-integrisana | ostali | 42 | 23.86 | 2.101 | 9.064 | .003 |
| | odustali | 43 | 21.95 | 3.531 | | |
| Spoljašnje-introjektovana | ostali | 43 | 7.44 | 3.018 | .037 | .849 |
| | odustali | 42 | 7.31 | 3.353 | | |
| Identifikovana | ostali | 43 | 13.00 | 2.516 | .607 | .438 |
| | odustali | 43 | 12.63 | 1.864 | | |
| Amotivacija | ostali | 44 | 3.25 | .967 | 4.090 | .046 |
| | odustali | 42 | 4.00 | 2.252 | | |

Tabela 4. Razlike u planiranju daljeg bavljenja sportom ispitanika koji su nastavili da se bave sportom i ispitanika koji su odustali od bavljenja sportom

| | | N | A.S. | S.D. | F | p |
|--|-----------------|----|------|-------|---------------|-------------|
| Profesionalno bavljenje sportom | ostali | 44 | 4.85 | .479 | 40.330 | .000 |
| | odustali | 44 | 3.66 | 1.180 | | |
| Rekreativno bavljenje sportom | ostali | 42 | 2.17 | 1.480 | 3.457 | .067 |
| | odustali | 42 | 2.79 | 1.570 | | |
| Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom | ostali | 44 | 1.04 | .211 | 10.554 | .002 |
| | odustali | 44 | 1.54 | .999 | | |
| Odustajanje od sporta uopšteno | ostali | 44 | 1.00 | .000 | 2.342 | .130 |
| | odustali | 44 | 1.11 | .492 | | |

Tabela 5. Polne razlike u opaženoj motivacionoj klimi roditelja, saigrača i trenera

| | Pol | N | A.S. | S.D. | F | p |
|------------------------------------|------------------|-----|---------|---------|---------------|-------------|
| Učenje/Uživanje:majka | Dečaci | 173 | 33.2601 | 5.04013 | 14.792 | .000 |
| | Devojčice | 179 | 35.0670 | 3.69269 | | |
| Briga:majka | Dečaci | 179 | 9.3408 | 3.83817 | 8.624 | .004 |
| | Devojčice | 185 | 8.2162 | 3.46359 | | |
| Postizanje uspeha bez napora:majka | Dečaci | 184 | 8.9891 | 3.28099 | .479 | .489 |
| | Devojčice | 186 | 9.2151 | 2.99314 | | |
| Učenje/Uživanje:otac | Dečaci | 174 | 8.5920 | 3.91088 | 16.185 | .000 |
| | Devojčice | 173 | 9.0462 | 3.53358 | | |
| Briga:otac | Dečaci | 167 | 33.2754 | 5.43933 | 7.143 | .008 |
| | Devojčice | 178 | 35.3315 | 3.98262 | | |
| Postizanje uspeha bez napora:otac | Dečaci | 174 | 9.6609 | 4.13430 | 1.288 | .257 |
| | Devojčice | 178 | 8.5225 | 3.85501 | | |
| MK saigrača usmerena na učenje | Dečaci | 180 | 36.1056 | 7.09355 | 10.697 | .001 |
| | Devojčice | 177 | 38.4915 | 6.68030 | | |
| MK saigrača usmerena na postignuće | Dečaci | 176 | 19.0966 | 6.18540 | 15.341 | .000 |
| | Devojčice | 176 | 16.4318 | 6.57318 | | |

| | | | | | | |
|--|------------------|-----|---------|---------|---------------|-------------|
| MK trenera usmerena na učenje | Dečaci | 179 | 30.7709 | 4.19979 | 21.219 | .000 |
| | Devojčice | 177 | 32.5932 | 3.18975 | | |
| Kažnjavanje grešaka od strane trenera | Dečaci | 180 | 11.7500 | 3.84166 | .931 | .335 |
| | Devojčice | 185 | 11.3676 | 3.72929 | | |
| Favorizovanje igrača od strane trenera | Dečaci | 180 | 6.3778 | 3.17313 | .123 | .726 |
| | Devojčice | 187 | 6.2620 | 3.14024 | | |

Tabela 6. Polne razlike u stepenu izraženosti osnovnih psiholoških potreba i potrebe za uživanjem u sportu

| | Pol | N | A.S. | S.D. | F | p |
|---------------|------------------|-----|--------|--------|---------------|-------------|
| Kompetentnost | Dečaci | 175 | 4.4183 | .52709 | 1.292 | .256 |
| | Devojčice | 182 | 4.4813 | .52050 | | |
| Autonomija | Dečaci | 185 | 3.7928 | .82441 | .000 | .984 |
| | Devojčice | 185 | 3.7946 | .91807 | | |
| Povezanost | Dečaci | 183 | 4.3869 | .56241 | 11.879 | .001 |
| | Devojčice | 187 | 4.5786 | .50670 | | |
| Uživanje | Dečaci | 189 | 4.8085 | .47840 | 5.574 | .019 |
| | Devojčice | 192 | 4.9010 | .25562 | | |

Tabela 7. Polne razlike u motivaciji za bavljenjem sportom

| | Pol | N | A.S. | S.D. | F | p |
|--------------------------------------|------------------|-----|---------|---------|--------------|-------------|
| Unutrašnje-integrisana motivacija | Dečaci | 180 | 22.0167 | 3.22087 | 9.331 | .002 |
| | Devojčice | 185 | 22.9297 | 2.44737 | | |
| Spoljašnje-introjektovana motivacija | Dečaci | 180 | 8.1389 | 3.86470 | 1.495 | .222 |
| | Devojčice | 188 | 7.6809 | 3.31166 | | |
| Identifikovana motivacija | Dečaci | 183 | 12.5137 | 2.67026 | .330 | .566 |
| | Devojčice | 184 | 12.3587 | 2.49187 | | |
| Amotivacija | Dečaci | 186 | 3.9677 | 2.07665 | 1.821 | .178 |
| | Devojčice | 187 | 3.7112 | 1.55958 | | |

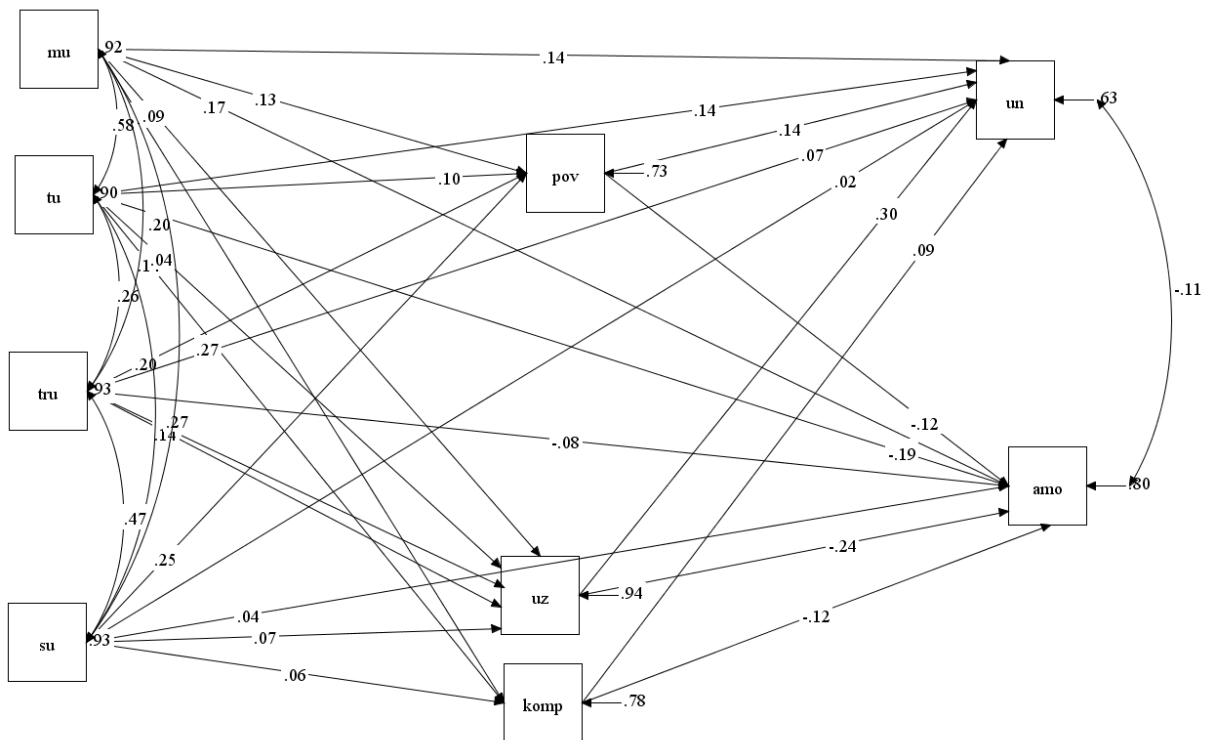
Tabela 8. Polne razlike u planiranju daljeg bavljenja sportom

| | Pol | N | A.S. | S.D. | F | p |
|--|-----------|-----|--------|---------|------|------|
| Profesionalno bavljenje sportom | Dečaci | 191 | 4.1414 | 1.09348 | .440 | .507 |
| | Devojčice | 191 | 4.0628 | 1.21665 | | |
| Rekreativno bavljenje sportom | Dečaci | 183 | 2.4699 | 1.53992 | .023 | .881 |
| | Devojčice | 186 | 2.4946 | 1.61160 | | |
| Odustajanje od bavljenja trenutnim sportom | Dečaci | 190 | 1.2684 | .70264 | .403 | .526 |
| | Devojčice | 192 | 1.3177 | .81098 | | |
| Odustajanje od sporta uopšteno | Dečaci | 190 | 1.1368 | .54648 | .154 | .695 |
| | Devojčice | 191 | 1.1623 | .71070 | | |

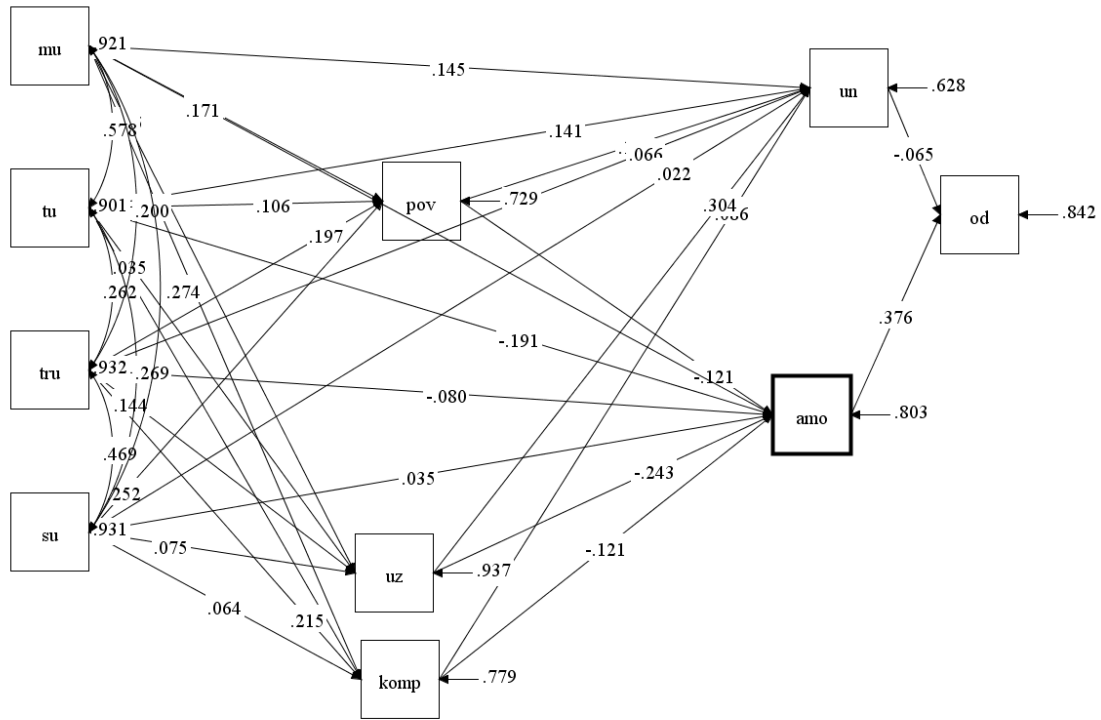
Prilog 3. Rezultati analize modelovanja strukturalnim jednačinama

Tabela 1. *Parametri ispitanih modela*

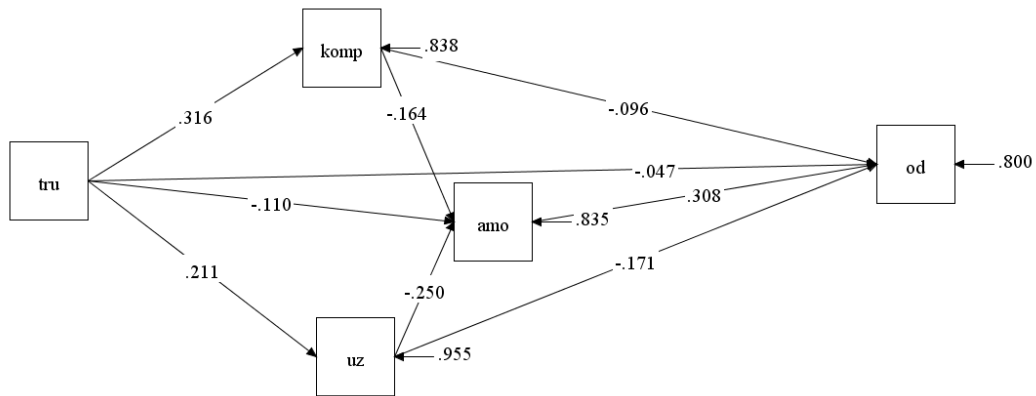
| | Hi kvadrat | df | p | CFI | TLI | RMSEA | SRMR |
|---------|------------|----|------|------|-------|-------|------|
| Model 1 | 31.097 | 3 | .00 | .892 | -.080 | .156 | .049 |
| Model 2 | 54.166 | 11 | .00 | .856 | .490 | .101 | .060 |
| Model 3 | 4.016 | 1 | .045 | .956 | .561 | .089 | .048 |
| Model 4 | 3.017 | 1 | .08 | .964 | .643 | .077 | .041 |
| Model 5 | 14.077 | 5 | .02 | .923 | .770 | .069 | .059 |



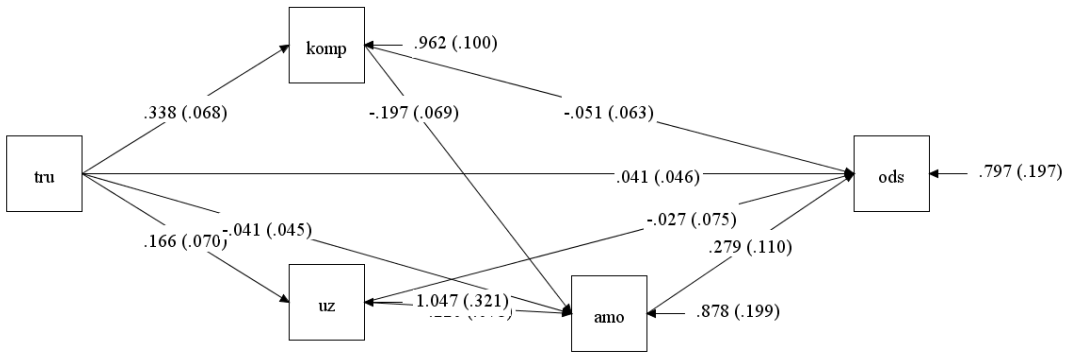
Dijagram 1. *Analiza putanje iz programa M plus za model br. 1 (prikaz svih relacija)*



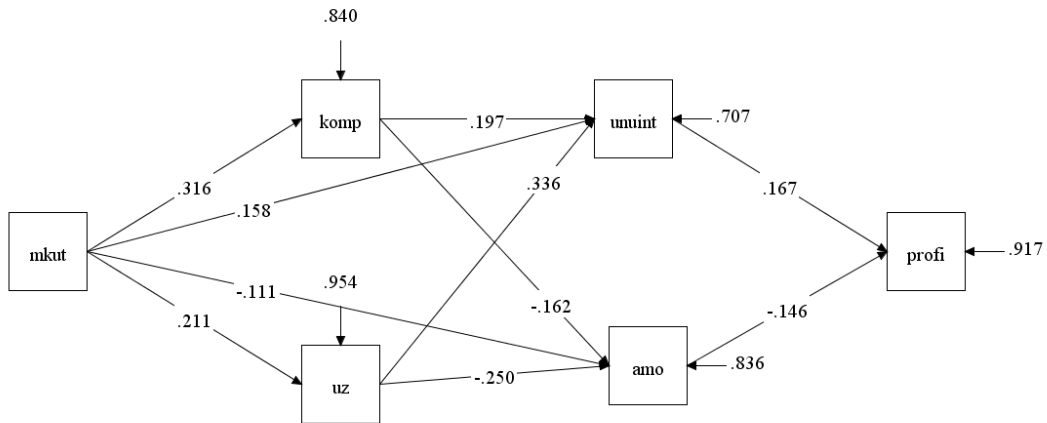
Dijagram 2. Analiza putanje iz programa M plus za model br. 2 (prikaz svih relacija)



Dijagram 3. Analiza putanje iz programa M plus za model br. 3 (prikaz svih relacija)



Dijagram 4. Analiza putanje iz programa M plus za model br. 4 (prikaz svih relacija)



Dijagram 5. Analiza putanje iz programa M plus za model br. 5 (prikaz svih relacija)

Prilog 4. Instrumenti korišćeni u istraživanju

Napomena: u prilogu je prikazana verzija za dečake, dok je u samom istraživanju primenjena odvojeno baterija jezički rodno prilagođena dečacima i devojkama.

Zdravo, hvala ti što si odvojio vreme da nam pomogneš u ovom istraživanju. Tvoje odgovore niko neće videti sem istraživača, neće se davati roditeljima, treneru ili saigračima. Molimo te da iskreno odgovaraš, jer ovde nema tačnih ili pogrešnih odgovora. Bitno nam je da iskažeš svoje iskrene stavove i potrebe kako bismo mogli da napravimo što bolje sportske programe koji bi ti pomogli da budeš što bolji u sportu kojim se baviš. Srećan rad!

Ime i prezime: _____

Koje si godište? _____

Uspeh u školi na kraju proslednjeg
polugodišta:

1.skroz odličan

2.odličan

3.vrlo dobar

4.dovoljan

5.nedovoljan

| Priseti se koji su razlozi zašto se baviš ovim sportom. Dole su navedeni mogući razlozi zbog kojih se sportisti bave sportom. Zaokruži broj koji odgovara svakom od navedenih razloga iz kog se TI trenutno baviš sportom. Zašto se baviš ovim sportom? | Uopšte ne odgovara | Delimično ne odgovara | Malo odgovara, malo ne | Delimično odgovara | U potpunosti odgovara |
|--|---------------------------|------------------------------|-------------------------------|---------------------------|------------------------------|
| Bavim se sportom jer ako ne bih odvojio vreme za sport imao bih loše mišljenje o sebi | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Nekad sam imao dosta razloga zbog kojih se bavim sportom, ali sada se pitam da li treba da nastavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer mi je jako zanimljivo što na taj način mogu da učim kako da budem što bolji. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavljenje sportom je suštinski deo mene. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer bi drugi ljudi bili razočarani u mene ako bih prestao da se bavim sportom. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer mogu da razvijem delove sebe koji su mi veoma bitni. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Kada se ne bih bavio sportom osećao bih da manje vredim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer mislim da se ljudima oko mene ne bi svidelo da prestanem. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer uživam u otkrivanju i savladavanju novih tehnika, veština, akcija. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Više i ne znam zašto se bavim sportom, imam utisak da nisam sposoban da uspem u ovom sportu. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer je to sastavni deo mog života. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| Izabrao sam ovaj sport kao način da razvijem sebe. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Nije mi više jasno zašto se bavim sportom, mislim da mi nije mesto u sportu. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer osećam zadovoljstvo kada učim o sportu kojim se bavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bavim se sportom jer je to jedan od najboljih načina da razvijem različite delove sebe. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

ENJ-SUB

| Pročitaj sledeće rečenice i zaokruži u kojoj meri se one odnose na tebe. | | Izrazito se ne slažem | Ne slažem se | Nisam siguran | Slažem se | Izrazito o se slažem |
|--|--|-----------------------|--------------|---------------|-----------|----------------------|
| 1 | Zabavno je igrati ovaj sport | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 2 | Volim da igram ovaj sport | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 3 | Sviđa mi se da igram ovaj sport | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 4 | Bavljenje ovim sportom mi daje osećaj zadovoljstva | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 5 | Treniranje ovog sporta me čini srećnim | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

ASQ

Pročitaj pažljivo svaku rečenicu i zaokruži onaj odgovor koji najbolje izražava stepen tvog zadovoljstva nekim aspektima učestvovanja u sportu.

| Zadovoljan/na sam: | Uopšte nisam zadovoljan | Delimično nisam zadovoljan | Umereno sam zadovoljan | Delimično sam zadovoljan | Izrazito sam zadovoljan |
|---|-------------------------|----------------------------|------------------------|--------------------------|-------------------------|
| stepenom do koga sam postigao ciljeve u sportu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| napretkom u učinku (izvođenju) tokom prethodnih treninga | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| napretkom u nivou svojih veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| stepenom u kom se moje veštine koriste | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| nivoom na kom se moji talenti koriste | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| stepenom u kom moja uloga odgovara mojim sposobnostima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| iznosom vremena koje provedem na takmičenjima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| stepenom u kom se moji zadaci poklapaju sa onim što najviše volim | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

Zaokruži koliko se slažeš sa sledećim rečenicama (odgovori na oba pitanja):

| | | | | | |
|---|---------------------------|------------------------|---------------|---------------------|------------------------|
| Razmišljam o tome da prestanem da se bavim ovim sportom | U potpunosti se ne slažem | Delimično se ne slažem | Nisam siguran | Delimično se slažem | U potpunosti se slažem |
| Razmišljam o tome da prestanem da se bavim sportom uopšte | U potpunosti se ne slažem | Delimično se ne slažem | Nisam siguran | Delimično se slažem | U potpunosti se slažem |

BSSSN

| Dole u tabeli su rečenice koje opisuju različita osećanja i ponašanja u sportu. Pažljivo pročitaj svaku rečenicu i zaokruži stepen u kojem je ona istinita za tebe lično. | | U potpunosti netačno | Delimično netačno | Ne mogu da odlučim | Delimično tačno | U potpunosti tačno |
|--|---|-----------------------------|--------------------------|---------------------------|------------------------|---------------------------|
| 1 | U ovom sportu osećam se povezano/blisko sa drugima. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 2 | Mogu da savladam izazove koji se javu u mom sportu. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 3 | Pokazujem brigu za saigrače. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 4 | Moje mišljenje je važno oko toga kako se stvari odvijaju u sportu kojim se bavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 5 | U ovom sportu postoje ljudi kojima je stalo do mene. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 6 | Vešt sam u sportu kojim se bavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 7 | Osećam da sam dobar u sportu kojim se bavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 8 | U sportu kojim se bavim učestvujem u procesu donošenja odluka. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 9 | U sportu imam priliku da osetim da sam dobar/ra. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 10 | Sposoban sam da postignem dobar rezultat u ovom sportu. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 11 | U ovom sportu ima ljudi kojima mogu da verujem. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 12 | Imam bliske odnose sa ljudima u ovom sportu. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 13 | Mogu da donosim odluke u sportu kojim se bavim. | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

PMCPQ

Sledeće tvrdnje opisuju ponašanja, očekivanja i osećanja **roditelja u vezi s tvojom sportskom aktivnošću**. Prvi deo upitnika sadrži tvrdnje vezane za ponašanje, očekivanja i osećanja tvoje majke. U drugom delu su tvrdnje vezane za oca. Svaku tvrdnju pažljivo pročitaj i zaokruži onaj odgovor koji najbolje izražava tvoje slaganje ili neslaganje sa tom tvrdnjom.

| Moja majka: | | Izrazito se ne slažem | Ne slažem se | Nisam siguran | Slažem se | Izrazito se slažem |
|--------------------|---|------------------------------|---------------------|----------------------|------------------|---------------------------|
| 1 | najzadovoljnija je kada naučim nešto novo | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 2 | čini da se zabrinem zbog neuspeha | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 3 | zadovoljna je kada pobedim bez napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 4 | čini da se zabrinem zbog neuspeha i da ću izgledati loše u njenim očima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 5 | kaže da je za mene važno da pobedim bez ulaganja napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 6 | nastoji da naučim jednu stvar pre nego što me nauči nekoj drugoj | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 7 | misli da treba da postignem mnogo, bez mnogo truda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 8 | veruje da je uživanje veoma važno za razvoj novih veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 9 | čini da se osećam loše kada nisam tako dobar kao drugi | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 10 | potpuno je zadovoljna kada napredujem posle velikog napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 11 | čini da se bojim da napravim grešku | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 12 | govori mi da treba da budem zadovoljan kada postignem nešto bez velikog truda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 13 | odobrava moje uživanje kada ulažem napor da naučim nove veštine | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 14 | podržava moje osećanje uživanja u usavršavanju veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 15 | čini da se zabrinem oko izvođenja onih veština u kojima nisam dobar | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 16 | podstiče me da uživam u učenju novih veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 17 | govori mi da su greške deo učenja | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Moj otac: | | Izrazito se ne slažem | Ne slažem se | Nisam siguran | Slažem se | Izrazito se slažem |

| | | | | | | |
|----|---|---|---|---|---|---|
| 1 | najzadovoljniji je kada naučim nešto novo | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 2 | čini da se zabrinem zbog neuspeha | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 3 | zadovoljan je kada pobedim bez napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 4 | čini da se zabrinem zbog neuspeha i da ću izgledati loše u njegovim očima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 5 | kaže da je za mene važno da pobedim bez ulaganja napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 6 | nastoji da naučim jednu stvar pre nego što me nauči nekoj drugoj | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 7 | misli da treba da postignem mnogo, bez mnogo truda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 8 | veruje da je uživanje veoma važno za razvoj novih veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 9 | čini da se osećam loše kada nisam tako dobar kao drugi | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 10 | izgleda potpuno zadovoljan kada napredujem posle velikog napora | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 11 | čini da se bojim da napravim grešku | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 12 | govori mi da treba da budem zadovoljan kada postignem nešto bez velikog truda | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 13 | odobrava mi da uživam kada pokušavam da naučim nove veštine | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 14 | podržava moje osećanje uživanja u usavršavanju veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 15 | čini da se zabrinem oko izvođenja onih veština u kojima nisam dobar | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 16 | podstiče me da uživam u učenju novih veština | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| 17 | govori mi da su greške deo učenja | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

Zaokruži koliko se slažeš sa sledećim rečenicama (odgovori na oba pitanja):

| | | | | | |
|---|---------------------------|------------------------|---------------|---------------------|------------------------|
| Nameravam da se profesionalno bavim ovim sportom | U potpunosti se ne slažem | Delimično se ne slažem | Nisam siguran | Delimično se slažem | U potpunosti se slažem |
| Nameravam da se i dalje bavim ovim sportom, ali rekreativno | U potpunosti se ne slažem | Delimično se ne slažem | Nisam siguran | Delimično se slažem | U potpunosti se slažem |

PMCYSQ-C

Pročitaj rečenice ispod koje se odnose na tvoj tim i ponašanje tvog trenera u timu u kojem treniraš i označi koliko se slažeš sa njima. Nema pogrešnog odgovora.

| <i>U mom timu, trener...</i> | Nikad nije tako | Ponekad i ne bude tako | Nisam siguran | Ponekad je tako | Uvek je tako |
|--|-----------------|------------------------|---------------|-----------------|--------------|
| Želi da probamo nove pokrete, tehnike, taktike | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Ljuti se kada igrač pogreši | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Obraća pažnju samo na "zvezde" u timu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Govori da svako od nas ima važnu ulogu u timu, neophodnu za pobedu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Čim igrač pogreši, izvadi ga iz igre | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Ističe da svi igrači, različitih sposobnosti, imaju značajnu ulogu u timu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Podstiče nas da učimo jedni druge | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Ima miljenike u timu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Trudi se da svakom igraču pomogne da savlada neku tehniku, igru, potez koju mu ne ide najbolje | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Viče kada igrač pogreši | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Podstiče nas da pomažemo jedni drugima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Jasno stavlja do znanja za koga misli da je najbolji igrač | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Kazni igrače kada pogreše | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Trudi se da se svi osećaju kao da su važan deo tima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

PMCYSQ

Pročitaj rečenice ispod koje se odnose na tvoj tim i ponašanje tvojih **saigrača** u timu u kojem treniraš i označi koliko se slažeš sa njima. Nema pogrešnog odgovora.

| <i>U mom timu, većina saigrača...</i> | Nikad nije tako | Ponekad i ne bude tako | Nisam siguran | Ponekad je tako | Uvek je tako |
|--|-----------------|------------------------|---------------|-----------------|--------------|
| Pomažu jedni drugima da budu bolji igrači | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Ističe da je bitno biti bolji od svojih saigrača | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Ponudi pomoć saigraču koji želi da savlada neku tehniku, vežbu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Stalo im je samo do mišljenja "zvezda" u timu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Trudi se da se svi saigrača osećaju cenjeno | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Zajedno sa saigračima radi na unapređivanju tehnike, vežbe, igre | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Negativno komentariše igru saigrača i tako ih povređuju | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

| | | | | | |
|--|---|---|---|---|---|
| Trudi se da nadigra svoje saigrače | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Kritikuje saigrače kada pogreše | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Uči svoje saigrače nove tehnike, veštine, vežbe | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Podstiče saigrače da daju sve od sebe | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Bude im drago kada imaju bolji učinak od saigrača | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Trudi se da se svi saigrači osećaju prihvaćeno | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Krivi svoje saigrače kada tim izgubi utakmicu | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Većina saigrača i sama daje sve od sebe na terenu i van njega i tako predstavlja uzor ostalima | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |
| Kada saigrač pogreši, kaže mu da proba opet i da ne odustaje | 1 | 2 | 3 | 4 | 5 |

HVALA PUNO :)

Prilog 5. Pozivno pismo za učešće u istraživanju

PSIHOLOGIJA SPORTA

**POZIV ZA
UČESTVOVANJE
U
ISTRAŽIVANJU**



Jovana Trbojević
master psiholog i doktorand
psihologije

www.glavologija.wordpress.com

OPIS ISTRAŽIVANJA

U toku je istraživanje u okviru doktorske disertacije iz oblasti psihologije sporta, koje se bavi utvrđivanjem faktora koji doprinose odustajanju od sporta u adolescenciji. S obzirom da skoro 30% adolescenata godišnje odustane od sporta, smatrali smo da je relevantno istražiti koji faktori doprinose tako visokom procentu, kako bismo, potom, zajedno mogli da radimo na prevenciji. Poziv za učestvovanje u istraživanju se upućuje klubovima sa teritorije Vojvodine koji se bave košarkom, rukometom ili odbojkom. Sportisti oba pola, uzrasta od 13 do 16 godina, koji minimum godinu dana treniraju jedan od navedenih sportova, bi tokom februara i marta prvi put popunjavali upitnike (u trajanju od 20 minuta). Ispitivanje bi se ponovilo tokom oktobra i novembra iste godine, a podrazumevalo bi da isti sportisti po drugi put popune upitnike. Popunjavanje upitnika bi se odvijalo u prostorijama klubova koji žele da učestvuju u istraživanju, uz obavezno prisustvo psihologa.

Zainteresovani klubovi, za prijavu i sve dodatne vrste informacija, mogu da se jave na broj telefona 063/7197540 ili na mejl jovana.trbojevic88@gmail.com.

ŠTA VI DOBIJATE?

U znak zahvalnosti za učešće u istraživanju, u Vašem klubu bismo održali radionicu ili predavanje na temu motivacije za sport u adolescenciji, ili na temu za koju Vi smatrate da je relevantna za Vaš tim, trenere i igrače. Takođe, nakon što se obrade rezultati istraživanja, bili biste pozvani na prezentaciju istih.

Prilog 6. Spisak klubova koji su učestvovali u istraživanju

| KLUB I MESTO | TRENER/KONTAKT |
|--|--|
| Odbojkaški klub „Dunav”, Novi Sad | Radovan Kijac, Tamara Kijac |
| Odbojkaški klub „Volley”, Novi Sad | Slobodan Velemir |
| Muški odbojkaški klub „Stražilovo”, Sremski Karlovci | Stefan Laković |
| Ženski odbojkaški klub „Apatin”, Apatin | Miloš Popović |
| Muški odbojkaški klub „Proleter”, Zrenjanin | Darko Jančić |
| Muški odbojkaški klub „Kikinda”, Kikinda | Milan Radosavčev |
| Novosadska ženska košarkaška akademija, Novi Sad | Slobodanka Tuvic Maksimović, Dejana Cvjetan |
| Muški košarkaški klub „NS Basket”, Novi Sad | Željko Čubrilo, Nenad Stanojević |
| Košarkaški klub „Apatin”, Apatin | Nenad Ugarković |
| Muški košarkaški klub „Defense”, Novi Sad | Nebojša Branković, Miodrag Babić, Željko Vučurović |
| Košarkaški klub „Sombor”, Sombor | Srđan Stojkov |
| Ženski košarkaški klub „Proleter”, Zrenjanin | Marko Marinkov |
| Muški košarkaški klub „Klisa”, Novi Sad | Dragoslav Biočanin |
| Ženski košarkaški klub „Ruma 92”, Ruma | Marko Jelić |
| Rukometni klub „Laki”, Crvenka | Milorad Lajić |
| Ženski rukometni klub „Sloven”, Ruma | Katarina Radović |
| Ženski omladinski rukometni klub „Kikinda” | Nataša Lejić |
| Muški rukometni klub „Kikinda”, Kikinda | Dušan Pašić |
| Muški rukometni klub „Vojvodina”, Novi Sad | Boris Rojević |
| Rukometni klub „Temerin”, Temerin | Duško Toroman |
| OSOBE KOJE SU POMOGLE PRILIKOM USPOSTAVLJANJA KONTAKTA I REALIZACIJE ISTRAŽIVANJA | |
| Nataša Ninčić Slađana Grujić Bojana Hajder Slađana Džunić Dragan Koković Miroslav Stojković | |